

МАВЛОНО
ЖАЛОЛИДДИН РУМИЙ

Маснавийи
Маънавий

Биринчи китоб

Форсийдан
Ўзбекистон халқ шоири
Жамол КАМОЛ
таржимаси

Тошкент
2005

Масъул муҳаррир
Жаъфар Муҳаммад

Муҳаррирлар:
Муҳаммад Шариф Жуман,
Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфхон

Сўзбоши муаллифи
филология фанлари доктори
Ориф Усмон

Сўнгсўз муаллифи:
филология фанлари доктори
Тақий Пурномдориён (Эрон)

Мусахҳиҳа
Райҳона Холбек қизи

«Ҳидоят» журнали таҳририяти

Нарса йўежим, хорижи олам эрур,
Іар не истарсен, ўзингда жам эрур.
Кўзни юмгил, кўзга айлансин кўнгил,
Кўз бўлурму іаени кўрмас бўлса ул...

Мавлоно Жалолиддин Румий жаіон мумтоз адабиётининг энг буюк сиймоларидан, «башарият шоири» деб шуірат еозонган забардаст алломадир. Мана, еарийб саккиз асрдирким Мавлононинг номи тиллардан тушмайди, румиёна сатрлар эллардан элларга ўтиб, жаіон кезади.

Алишер Навоий ул зоти шарифни устозлар устози деб атаган, Абдураімон Жомий эса, у пайјамбар эмас, лекин китоби бор, деб улујлаган. Буюк немис файласуфи Гегел, мен ўзимнинг диалектика іаеидаги таълимотимни Жалолиддин Румийга суяниб яратдим, деб эътироф этган. Мавлоно іаеида Іёте, Лев Толстой каби буюкларнинг дил сўзлари іам тарих саіифаларида яреираб турибди.

Шубіасиз, Жалолиддин Румий ижодининг энг ёреин дурдонаси унинг олти китобдан иборат «Маснавийи маънавий» асаридир. «Маснавийи шариф», «Маънавият денгизи», «Тасаввуф еомуси» деб донг таратган бу асарни чин маънода «Дунёнинг китоби» дейиш мумкин. Мухтасар еилиб айтадиган бўлсак, у Іае мади, Іаеиеат таронаси, Инсонни Комил йўриёномасидир.

Азиз китобхон, дарё тўлеинларидек тўхтовсиз оеиб келувчи сўнгсиз ікояту ривоятлар ва улар замиридаги теран ва улујвор іикматлардан бебаіра еолмай десангиз, бу китобларни ўеинг. Ўшанда сиз іам уларнинг завеига берилиб кетасиз ва бу іикматларни беихтиёр такрорлаб юрасиз:

Лабларига етсам ул дамсозни,
Най каби мен сочгай эрдим розни...

МАСЪУЛ МУҲАРРИР ИЗОҲИ

Ушбу таржима «Маснавий»нинг энг мукамал нусхаларидан бири — эронлик машҳур мавлавийшунос олим, филология фанлари доктори Муҳаммад Истеъломий етти жилдда тайёрлаб, 2000 йили Техронда нашр этган нусха асосида амалга оширилди. Мазкур матн эса, ўз навбатида, асарнинг тўрт қадимги қўлёзма нусхалари — Қуниёнинг 668 ва 677 рақамли қўлёзма нусхалари, Қуниёнинг иккинчи нусхаси, Эрон Миллий Кутубхонасида 715 рақами остида сақланаётган қўлёзма нусха ва машҳур инглиз мавлавийшунос олими Р.Никелсон ҳозирлаган нашрга асосланади. Бу нашрда «Маснавий» нинг олти китоби, ҳар бир китобда мукамал изоҳлар, еттинчи жилдда эса «Кашфул-абёт», яъни, асардаги барча байтларнинг мундарижаси берилган.

Ушбу таржима ана шундай бир мўътабар нашр асосида амалга оширилгани билан ҳам эътиборга моликдир.

МАЪНАВИЯТ ДЕНГИЗИ

*Биз агар наймиз, наво Ҳақдин келур,
Биз агар тоғмиз, садо Ҳақдин келур...*

Жалолиддин Румий

Ислом оламидаги энг забардаст мутасаввиф донишмандрдан бири, буюк инсонпарвар ва мутафаккир шоир, “мавлавия” тариқатининг асосчиси Мавлоно Жалолиддин Балхий-Румий 1207 йили “Уммул-билод” (“Шаҳарлар онаси”) деб аталмиш қадимий Балх шаҳрида ўша даврнинг машҳур мутасаввиф донишманди, йирик хатиб, мударрис ва воизларидан Баҳовуддин Валад оиласида дунёга келади. Баҳовуддин Валад аслида Шайх Нажмиддин Кубронинг (1135 — 1221) Маждиддин Бағдодий, Саъдуддин Ҳамавий, Разиуддин Алийи Лоло, Сайфуддин Бохарзий, Бобо Камол Ҷандий каби уч юзга яқин забардаст мутасаввиф шогирдларидан бири ҳисобланарди.

У балхлик бўлиб, Жулафои Рошидиннинг биринчиси Абу Бакр Сиддиққа (р.а) ва онаси хоразмлик бўлиб, Пайгамбаримизга (с.а.в.) бориб боғланишади.

Ўша йиллари даҳшатли бало-қазодек босиб келаётган мўғуллар зулми ва истибдодининг шарпаларини сезган Баҳовуддин Валад оила аъзолари ва мулозимлари билан бир катта қарвон тузиб, ҳаж ибодатини адо этиш ниятида 1220 йили Балхни тарк этади. Бу пайтда Жалолиддин ўн икки яшар йигитча эди¹.

Балхдан чиққан қарвон йўлакай Нишопурда бир неча кун тўхтади. Бу шаҳарда Баҳовуддин Валад ўзининг дўсти, йирик мутасаввиф аллома Шайх Фаридуддин Аттор қошида бир оз

¹ Доктор Абулхусайн Зарринкуб. «Паллә-паллә то мулоқотэ Худо. Дар борэйэ зэндаги, андишэ ва сулукэ Мавлоно Жалолиддини Румий», Техрон, 1373, 45-бет.

тухтаб, суҳбатлар қуради. Мазкур суҳбатларда ўн икки яшар Муҳаммад Жалолиддин ҳам иштирок этади. Ақлли бола Шайх Атторга ёқиб қолади ва у Жалолиддинга ўзининг ёшлик чоғида ёзган “Асрорнома” асарини туҳфа қилади.

Карвон яна йўл юриб, Хумо, Рай, Ҳамадон шаҳарларини босиб ўтади ва аста-секин Бағдод шаҳрига етиб келади. Бағдодда уларни Ироқнинг йирик уламози, машҳур мутасаввиф донишманд шайх-уш-шуйух Шаҳобуддин Умар Суҳравардий кутиб олади. Балхлик меҳмонлар Бағдодда бир неча кун бўладилар. Сўнгра шайх Суҳравардий воситачилигида Онадўлидаги салжуқийлар султони Аловуддин Кайкубод I таклифига кўра, Баҳовуддин Валад қофиласи Бағдоддан чиқиб, Рум эли томон йўл олади.

1230 йили Баҳовуддин Валад оила аъзолари ва мулозимлари билан салжуқийлар бош кенти Қўнияга етиб келишади. Баҳовуддин Валаднинг Қўнияга ташрифи шарафига “Мадрасаи муборакаи худовандагор” деган номда янги, шинам ва кўркам мадраса қурилади, Балхнинг машҳур воизи (Султонул-орифин) у ерда мударрислик қила бошлайди. Отасининг ваъз ва хитобларида ёш Муҳаммад Жалолиддин ҳам иштирок этади.

Ёш Жалолиддин Шом, Ҳалаб, Дамашқ, Қайсария ва бошқа йирик илм марказларида етти йил таълим олади, даврнинг етук ва забардаст олими бўлиб етишади.

Отасининг ҳамда устози Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ (Термизий)нинг вафотларидан кейин Муҳаммад Жалолиддин “Мавлонои Рум” номи билан нафақат Рум элида, балки бутун араб ва ажам юртларида машҳур бўлади.

Шамсуддин Исфаҳоний, Жалолиддин Қоратой, Салоҳиддин Заркуб (“Қўниявий”), Ҳисомуддин Чалабий (Урумивий) каби ўнлаб йирик шогирдлари билан Мавлонои Рум Кичик Осиё халқлари орасида энг йирик ва муътабар шахсият бўлиб танилади. Бутун салжуқийлар салтанатидаги толиби илмлар, хунармандлар, ҳатто бева-бечоралар Мавлонога дин ва адолат ҳомийи, зулмдан халос этувчи бир азиз ва муътабар инсон сифатида катта умид билан қарар, ул табаррук зот эса ўзига мурожаат қилганларга меҳр-шафқат кўзи билан боқар, сидқидилдан уларга ёрдам берар эди.

1244 йилнинг 26 ноябр кунин Мавлоно ҳаётида ўта

буюк бурилиш ясаган унутилмас воқеа содир бўлади. Қўния-га Шамс Табризий исмли дарвеш келади. Бу пайтда Румий ўттиз саккиз ёшга тўлиб, Қўнияда йирик олим, воиз, мударрис сифатида шуҳрат қозонган эди.

Бу кун Мавлоно Жалолиддин Румий ҳаёти тарзини буткул ўзгартириб юборган кун бўлгани учун Ҳазрати Жомийдан бошлаб Туркия, Эрон, Ҳиндистон, Русия, деярли бутун жаҳон румийшунослари у тарихий санани ва воқеани алоҳида таъкидлаб, урғулаб ёзиб қолдиришган.

Қўниядаги “Мажмаъул-баҳрайн” (Денгизлар учрашган жой — ҳозирги “Салжуқ-палас” ёни)да 1244 йилнинг 26 ноябр куни “Икки азим маънавият денгизи”, яъни, Мавлоно билан Шамс учрашганлар. Бу жой Туркия халқи хотирасида муътабар қадамжолардан бири сифатида ҳозиргача муҳрланиб, сақланиб қолган.

Мавлонони Рум баъзи мулозимлари ила улов устида ўтиб кетаётганида тўсатдан олдида бир пой-пиёда ва ғариб дарвиш пайдо бўлади ҳамда Мавлононинг узангисидан тутиб, унга дадил туриб савол қилади:

— Ай Мавлоно, қани айтинг-чи, Ҳазрати Пайғамбар (с.а.в.) улугми ё Шайх Боязид Бистомий улугми?

Бундай беҳос берилган шаккокнамо саволдан саросимага тушган Мавлоно Румий бир оз ғазабланиб, дейди:

— Ай дарвиш, бундай ноўрин сўровинг билан бизни хийла ранжитдинг. Бу саволингдан гўё фалак ёрилдию парчаларидан бири қалбимизга тегиб, чил-чил бўлди. Шакшубҳасиз Ҳазрати Муҳаммад Мустафо (с.а.в.) буюкдулар, Шайх Боязид Бистомий эмас.

Сўнгра дарвиш Мавлонодан яна сўрайди:

— Хайр, майли, нега бўлмаса Муҳаммад (с.а.в.): “Қалбимни доим ғам ва изтироб босиб, ҳар куни Оллоҳ олдида етмиш маротаба тавба қиламан”, деганлар. Шайх Боязид эса: “Мен ўзимнинг ғайримукамал сифатларимдан биратўла-бирваракайига қутулганман! Менга шарафлар бўлсин! Шунчалик буюк шон-шарафларга эришдим!” деб ҳаяжон билан шод ва масрур бўлган?

Шу пайт Мавлонони Рум оҳиста ва санжийда жавоб қилади:

— Муҳаммад Мустафо (с.а.в.) ҳар куни Оллоҳ томон

интилиб, етмиш марҳалани босиб ўтиш жараёнида ҳар бир янги марҳалага келганларида, олдин босиб ўтган марҳалада қозонган илмланинг номукамаллигидан афсусланар ҳамда музтариб бўлиб тавба қилар эдилар. Шайх Боязид эса, ўзи босиб ўтган ягона (бирдан-бир) марҳаладаёқ эришган билимидан — маърифатидан (Оллоҳни таниганидан) шод ва масрурланиб, ўзидан кетган, ҳаяжондан йиқилган.

Жавоб бағоят ўринли ва мантиқли эди. Шамс Табризий қойил қолади, янги топган дўсти ва суҳбатдошининг донишмандлигидан беҳад хурсанд бўлиб, ҳайратланиб, ўзидан кетади ва ҳаяжондан ерга йиқилади.

Мавлоно уловидан ерга тушиб, бечора дарвешни бағрига босиб, меҳр-шафқат кўрगाзади, лутф айлаб, уни ўзига келтиради, бағоят эъозлаб, меҳрибонлик қилади. Унинг қўлидан тутиб, етаклаб, шогирди Салоҳиддин Заркуб уйига олиб боради.

“Икки денгизнинг бирлашуви шу зайлда юз берган эди”².

Авҳадиддин Кирмоний, Муҳиддин ибн ал-Арабий, Бобо Камол Ҷандий каби ўз замонасининг ўта буюк машойихларидан таълим олган Шайх Шамсиддин Табризий янги топган дўсти ва шогирди билан Қўниёда тахминан икки йилча қолиб кетади. Бу иккала донишманд ойлаб хоналаридан чиқмай давомли суҳбатлар қуришади. Даврининг машҳур ботиний машойихи бўлган Шамс Табризий Мавлонога зоҳирий илмлардан ботиний илмланинг муҳимлигини тўхтамасдан уқтиради, тасаввуфий таълимотида Тангри талога боғлайдиган энг яқин ва маъқул йўл зикр ва самоъ эканини, жўшқин мусиқа ва рубойихонлик билан ўта кучли жўшу хуруш, шодмонлик йўли ила ҳол даражасига келиш солиқларни тезроқ Оллоҳ васлига етказишини ўргатади.

Мавлоно ойлаб-йиллаб шогирдларига қарамай қўяди. Румийнинг катта ўғли Султон Валад айтганидек, падари бузургвори янги топган устози ҳузурида бамисоли «тифли мактаб»га ўхшаб қолади.

Бу ҳолдан дарғазаб бўлган баъзи шогирдлари ва мухолифлари “бемаза дарвиш” Шамс Табризийни ўғирлаб Дамашққа

² Радий Фиш. «Жалолиддин Румий», роман, Ғ.Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1986 й., 179-бет.

олиб бориб ташлашади. Бағоят изтиробга тушган отасининг илтимосига кўра, Султон Валад Шамсни яна Қўнияга қайтариб олиб келади. Устозини яна қайтадан кўрган Мавлоно унга ўғай қизи Кимёни никоҳлаб беради. Устоду шогирд Шамс ва Мавлононинг самимий суҳбатлари яна ойлаб давом этади. Уларни бир-бирларидан айиришнинг бошқа иложини тополмаган рақиблари (ораларида кичик ўғли Аловуддин ҳам бўлган) “харобкор дарвеш” Шамс Табризийни пинҳона қатл этишади. Маҳбуб устози ва самимий дўстидан жудо бўлган Мавлоно Румий оғир айрилиқлар ва жудоликлардан яна қаттиқ изтиробга тушиб, Устози Шамсни хотирлаб меҳр-муҳаббат, фиरोқ, вафо ва жафо, айрилиқ ва жудолик ҳақида қайнаб-жўшиб шеърлар ёза бошлайди. Шеърлар девонини “Девони кабир” ёки “Девони шамсул-ҳақойиқ” деб атаб, меҳрибон устози Шамсиддин Табризийга бағишлаган.

Бузургвор устози ва самимий дўсти Шамс Табризийдан жудолик азоблари, жўшқин ва қайноқ ҳаётининг ғамли ва изтиробли дамлари, бетиним ва мураккаб, пурталотум ижод жараёни Мавлоно Румий умрининг ҳаёт оқимиға аста-секин хотима ясайди, 1273 йилнинг изғиринли қиш кунларида бу мўътабар зот Қўнияда оламдан кўз юмади. Мавлононинг сўнгги кунлари ва соатлари ҳақида Эрон румийшунослари ғаройиб маълумотлар берадилар.

Мавлононинг ҳаёт билан видолашуви ажиб бир воқеа ичида кечган экан. Дўсти, шогирди, табиб Акмалиддин, шогирди Ҳисомуддин Чалабий, бошқа яқин шогирдлари, оила аҳли, набиралари унинг тўшаги атрофида жам бўлишган. Мавлононинг вужуди баланд ҳароратдан куйиб-ёна бошлаган. Ёнига қўйилган тоғорадаги совуқ сувга дам-бадам муборак қўлларини солар, улкан пешонаси ва табаррук юзини қиш-қировли кунлар совуғига қарамай, муздай совуқ сув билан тўхтовсиз ҳўллар эди. Охирги куни ҳузурига келган шайхулислом Садриддин Қўниявийга қараб туриб, мана бундай шеърый сатрини ўқийди: “Чи дони ту ке дар ботин чи Шоҳи ҳамнишин дорам” (Билурмусан, ботинимда қандай Шоҳи ҳамнишиним бор?). Бу ўтли сатр умрбод илҳом денгизида сузиб, ғаройиб шеърлар ижод қилиб, ёниб-куйиб яшаган оташин қалб соҳиби бўлмиш Мавлоно Жалолиддин Румийнинг охирги сўзлари бўлиб қолди!

Сўнгра Мавлоно барча йиғилганлар билан дуои хайр-бод қилиб самимий видолашади. Васият қилиб, оҳишта-оҳишта дейдики: “Жанозамни шайхулисом Садриддин Қўнийвий ўқисин!”

672 ҳижрий йил жумодиул-охир ойининг бешинчи куни (якшанба) қуёш ботган, кеч қоронғулашган пайтда Мавлоно Румий ўзининг омонат жонини Ҳаққа топширади. Бундай улуг зотдан жудолик хабарини эшитган Қўния аҳолиси дод-фарёд кўтариб, қайғуга ботишади. Ўша кеча ўтиб, тонг отиши билан бутун Қўния шаҳрининг уйларида навҳа ва хуруш бонги (оҳ-воҳ, дод-вой, йиғи-сиғи овозлари) Қўния осмонини тўлдириб юборган.

“Мавлононинг олтамиш саккиз йиллик ажойиб умри бошдан-оёқ бир шеър эди, гўзал, бетакрор, тугёнли ашъор жараёни, садоси ва бонги эди”³, деб ёзади эронлик улкан румийшунос олим доктор Зарринкуб.

Мавлоно Румий ўзидан кейинги авлодларга бешта муҳим ва қимматбаҳо асар ёзиб қолдирди.

1. Румийнинг Девони. Бу асар рубоий ва ғазаллардан иборат бўлиб, “Девони кабир”, “Девони Шамс Табризий” ёки “Девони Шамсул-ҳақойиқ” деб ҳам аталади. Шамс Табризий ва Салоҳиддин Заркуб исмлари ҳам девонда кўп учрайди. Яна кўп жойларда Мавлоно “Хомуш” деган тахаллус ҳам ишлатган. Девондаги ғазаллар ва рубоийларда инсоний шавқ-завқ ва ҳаяжоннинг энг мусаффо ифодаси, кучли ҳис-ҳаяжон ҳамда шахсий саргузаштларнинг ажойиб тимсоллари тасвирланган.

2. «Маснавийи маънавий». 25700 байтдан иборат бу қимматбаҳо асар Мавлононинг содиқ шоғирди Ҳисомуддин Чалабий илтимоси, ташвиқи ва кўмаги билан ёзилган. Бу асарнинг туркий (ўзбекча) шарҳи пайровини буюк оташзабон мумтоз мутасаввиф шоиримиз Бобораҳим Машраб

³ Доктор Абулхусайн Зарринкуб. «Палла-палла то мулоқотиэ Худо. (Дар борайи зиндаги, андиша ва сулукиэ Мавлоно Жаломиддини Румий)». Теҳрон, 1373. 341-бет; Яна ўша муаллиф. «Сирри най». I жилд, Теҳрон, 1368.

яратиб, уни “Мабдаи нур” деб атаган. Ушбу асар 1995 йили Тошкентда нашр этилди.

3. «**Фийҳи мо-фийҳи**» (**Ичиндаги ичиндадир**). Бу асар Мавлоно суҳбатларидан иборат бир насрий китоб бўлиб, у ҳам 1998 йили Тошкентда нашр қилинди.

4. «**Мавоизи мажолиси сабъа**». Бу асар Румийнинг етти ўғит ва панд-насиҳатларидан иборат.

5. «**Мактубот**». Бу асар ёзишмалар жанрида бўлиб, Мавлононинг турли даврларда турли замондошларига ёзган мактубларидан ташкил топган.

* * *

Энди Мавлоно Румийнинг шоҳ асари “Маснавийи маънавий” ҳамда унинг ёзилиш жараёни тўғрисида тўхтаб ўтайлик.

“Маснавий” Румийнинг жаҳон адабиёти тарихида муҳим ўрин тутувчи улкан тасаввуфий-ишқий асари бўлиб, муфассал ўн тўрт йил давомида суюкли ва содиқ шоғирди Ҳисомуддин Чалабий (Урумийвий)нинг фаол ҳамкорлигида, унинг жонбозлиги ва кўмаги билан битилган. “Маснавий” олти дафтардан иборат: биринчи дафтар 4018 байт, иккинчи дафтар 3810 байт, учинчи дафтар 4811 байт, тўртинчи дафтар 3855 байт, бешинчи дафтар 4240 байт, олтинчи дафтар 4928 байтдан иборат.

Эронлик румийшунос доктор Зарринкуб ҳақли равишда ёзганидек, Мавлоно шеърятини, айниқса “Маснавийи маънавий”ни тушуниш унчалик осон эмас. Бунинг учун “Маснавий” да ўртага ташланган масалани яхши билиш ва Мавлоно дилини, асрорини, қалб орзуларини теран англаш керак, Мавлонога ҳамсуҳбат, ҳамроз ва ҳамнаво бўлиш лозим.

Ҳазрати Абдураҳмон Жомий ўзининг “Нафаҳотул-унс” асарида “Маснавий”нинг ёзилиш жараёни ва Ҳисомуддин Чалабийнинг устози Мавлоно Румийга қилган улкан ёрдами

⁴ Доктор Абулхусайн Зарринкуб. «Сирри най». (Нақд, шарҳэ таҳли-ли ва татбиқийэ “Маснавий”), Жилди аввал. Техрон, 1368. 18-б.

борасида бундай ёзади: “Шайх Салоҳиддин Қўнийвий” “жавори Ҳаққа етишгач” (вафот этгач) Мавлоно ўз устозлик муҳаббатини ва унинг халофатини (шогирдлигини) Ҳисомуддин Чалабийга нақл айлади. “Маснавий” нинг ёзилишига шу киши сабаб бўлди. Ҳаким Санойининг “Илоҳийнома”, Фаридуддин Атторнинг “Мантиқут-тайр” ва шу хилдаги асарларга Румийнинг майллари кучли эканини билгани учун Ҳисомуддин Чалабий устози Мавлонони жиддий туриб ташвиқ қила бошлади. Бундай асарлар ёзилиб, келажак авлодга иноят этилса, кўп яхши бўлур эди, дея Чалабий Мавлонодан қаттиқ туриб илтимос этаверди.

Бир куни кучли ҳол ва илҳом пайтида Мавлоно зудлик ила ёнидан бир парча қоғоз чиқариб Чалабийга тақдим қилди. Унда ўн саккиз байтлик “Найнома” битилган эди: “Бишнава аз най чун ҳикоят мекунад” сатри билан бошланиб, “Пас сухан кутоҳ бояд, вассалом” сатри билан тугаган “Найнома” “Маснавийи Шариф” нинг илк қисми эди.

Шу ерда Жомийнинг фикрини яна давом эттирамиз: “Ва Мавлоно шогирди Чалабийга, Сиз фарзандимиз бизга бу мавзунга айта бошлаганингиздан олдинроқ бизга олами ғайбдан ишора бўлган эди ва биз “Маснавий” ни ёзмоққа бошлаган эдик”, дебди. Кеч киргандан тонг отгунча устоду шогирд миш-миш қилишмасди — Мавлоно шеър айтар, Чалабий ёзар эди.

Ёзган саҳифаларини овозини чиқариб ўқиб, Мавлоно ислоҳ қилиб, шу зайлда биринчи китоб ёзиб тугатилади. Ўша кунлари Чалабийнинг умр йўлдоши вафот этиб, “Маснавий” назми икки йил тўхтаб қолади. Икки йилдан сўнг яна ижодий иш бошланиб, иккинчи дафтар ҳам тугайди.

Ҳазрати Жомий таъкидлаб ёзганидек, Ҳисомуддин Чалабий “Маснавийи маънавий” нинг вужудга келишида муаллифга катта қўмақ кўрсатган экан. Лекин Жомий ҳазратлари айтганидек, ўн саккиз байтлик “Найнома” ни, Мавлононинг ўзи эслатганидек, “Сизнинг замирингизда бул доя (фикр) бош урмасдан олдин олами ғайбдан кўнгулга бул маъно илқо ўлмуш эрди”.

Демак, “Маснавий” нинг ўн саккиз байтлик бошланиш қисми олами ғайбдан Мавлоно кўнгулга насиб этган илоҳий бир маъно ҳисобланади. Шунинг учун ҳам “Маснавийи маънавий” ни “Маснавийи шариф” ҳам дейишади.

Ҳазрати Жомийнинг Мавлоно Румийни бағоят юксак эъвозлаши ҳам шундандир:

“Ман чи гуям васфи он олийжаноб,
Нест Пайғамбар, вале дорад китоб”¹.

(Мазмуни: «Мен ул олижаноб зот васфида нима ҳам дейишим мумкин? Пайғамбар эмас, аммо китоби бор».)

Мавлоно Жалолиддин Румий “Маснавийи маънавий” - да энг муҳим мавзу қилиб Ишқ масаласини ўртага қўяди. “Ишқ” сўзини бу ерда биз бекорга катта ҳарф билан ёзаётганимиз йўқ. Чунки Ишқ масаласи мусулмон Шарқдаги деярли барча тасаввуф тариқатларида мавжуд бўлиб, энг муҳим нуқта ҳисобланади.

“Маснавий” да мана бундай бир ажойиб ривоят бор: Бир куни ўз дилдори ва дилбар маъшуқасини қаттиқ соғинган Ошиқ, ёрини кўрмоқ ниятида қизнинг дарвозасини тақиллатиб ичкарига киритишни илтимос қилади. Маъшуқа “Кимсиз?” дея назокат билан оҳиста сўрайди. «Мен фалончиман, ошиқи беқарорингман», дейди йигит. «Иуқ, Сиз ҳали ҳақиқий ошиқ эмассиз», деб дарвозасини очмайди қиз. Йигит ўксиниб, оғриниб, оҳ-воҳ қилиб қайтиб кетади. Бу ҳолат ҳар йили такрорланади. Орадан уч йил ўтгач, бечора Ошиқ ўз дилдорининг ҳовлисига келиб, яна дарвозасини тақиллатади. Қизнинг “Кимсиз?” деб берган саволига қуйиб-ёниб, жазавага тушиб ўзининг кимлигини ёдидан чиқариб, қизнинг оташин ишқидан, азборайи уни соғиниб, минг-минг риёзаталар чеккан Ошиқ: “Мен... мен... йўқ-йўқ, Ўзингман!” деб юборади. Шунда Маъшуқа йигитнинг кўп йиллар қийналиб, риёзатлар чекиб, ҳақиқий Ошиқ бўлганига, яъни, Маъшуқасига айланиб қолганига чин дилдан, самимий ишонади-да: “Ҳа, энди ҳақиқий ошиққа айланибсиз, пишиб оби-тобингизга келибсиз, энди маъшуқангизга, яъни, менга айланиб қолибсиз, майли, кирақолинг бўлмаса”, дейди ва эшикни очади.

Умуман, Мавлоно Жалолиддин Румий хусусида, унинг буюк тасаввуфий-ишқий асари “Маснавий” ҳақида, унда

¹ Абдураҳмон Жомий. «Нафаҳотул-унс», Усмонли туркчага таржима қилган. А. Ломеъий. Ўзбекистон Республикаси ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг қўлёзма китоблар ҳазинаси. 30840-сон, 524-бет.

ўртага қўйилган Ишқ, Тангри, Инсон, борлиқ, табиат, наботот, ҳайвонот муносабатлари сингари абадий, азалий мавзулар, улар тўғрисидаги жуда кўп ривоятлар ҳамда ҳикоятлар борасида анча сўз айтиш мумкин.

Олти китобдан иборат “Маснавийи маънавий” нинг ўзбек тилига ўгирилиши маданий ҳаётимизда йирик воқеа, адабиётимизнинг айтса арзигулик салмоқли ютуғидир.

Ҳозирги шароитда “Маснавийи маънавий” ни нашр этиш гоят аҳамиятли бўлиб, у ёшларимизни маънавий баркамол қилиб тарбиялашда қўлланма бўлиб хизмат қилишига шак-шубҳа йўқ.

Ориф УСМОН,

*филология фанлари доктори,
Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний
номидаги Шарқшунослик институти
етакчи илмий ходими*

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИЙМ

Тавфиқ Аллоҳдандир

Бу китоб Маснавий китобидир¹. Маснавий Ҳақ таолога восил бўлиш сирларини кашф этишда ва илмал яқин ҳосил қилишда диёнат усуллари усулларнинг усулидир. Бу Оллоҳ таолонинг буюк фиҳҳи, ойдин шариатидир. Оллоҳнинг рад этилмас бурҳонидир. Маснавий ичида яна бир қандили бор қандилга ўшар, тонглардан-да ёруғроқ нур сочиб, порлар. Кўнгилларнинг жаннатидир ул. Булоқлари бор, бутуқлари бор. Бу йўл аҳиллари ул булоқлардан бирини Салсабил дерлар. Мақом ва каромат соҳиблари учун энг хайрли маскан, энг гўзал роҳат-фароғат манзилидир. Аброрлар (яхшилар) ва аҳрорлар (озодлар) унда шодликда ва сурурда бўлурлар.

Маснавий Миср мамлакатадаги Нил наҳрига ўшар. Сабру қаноат аҳлига оби зилол, Фиръавннинг зоту зурёди ва кофирлар учун ҳасрат ва қон. Зеро, Тангри таоло марҳамат этганки: “Бу масал билан (Оллоҳ) кўпларни адаштиради ва кўпларни (Ҳақ йўлга) ҳидоят қилади”². Чиндан ҳам у қалбларга шифо, ҳазин кўнгилларга жилодир, Қуръони каримнинг очиқ-равшан баёнидир. Ризқларни мўл, хулқларни пок, гўзал бўлиши боисидир. Мартабалари юксак, ўзлари хайрли-хосиятли котиблар ўз қўллари ила ёзмишлар уни, ҳалол, пок кишилардан ўзгасининг унга қўл уришларига йўл қўймаслар. Оламларнинг Раббидан бир инъомдир бул, ботил на унинг олдидан яқинлаша билар, на ортидан.

¹ Мавлоно Ҳалолиддин Румий қаламига мансуб бу ихчам сўзбоши ўша давр анъанасига кўра араб тилида ёзилган бўлиб, тадқиқотчиларнинг фикрича «Маснавий» ёзиб тугатилганидан сўнг унга илова этилган.

² Қуръони карим Бақара сураси 26-оятдан.

Оллоҳ уни ўз паноҳида асрар, ҳифзу ҳимоя этар. Зеро, Оллоҳ энг яхши ҳимоячидир, марҳаматлиларнинг марҳаматлисидир.

Маснавийнинг бошқа сифатлари ҳам бордир. Оллоҳ насиб этмиш ул сифатларни. Биз озни кўп ўрнида кўриб, сўзни мухтасар қилдик. Чунки кам кўпга далолат этар — бир ютум сув кўлга далолат этар, бир ҳовуч буғдой хирмонга далолат этар. Буюк Оллоҳнинг раҳматига муҳтож, оживу нотавон банда Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Ҳусайн Балхий (Аллоҳ ундан қабул қилсин) дерким:

Тенгсиз, мислсиз, ўхшаши оз бўлган нарсаларни, юксак сўзларни, ҳидоят гавҳарларини, зоҳидларнинг тариқатини, мўмин бандаларнинг боғу гулшанини ўз ичига олган, эшиклари қулфсиз, маънолари теран ушбу манзумани — Маснавийни Оллоҳ ўз даргоҳида қабул этсин. Хожамнинг, таянчимнинг, қувончимнинг тилаги, жисмимда жон саналмиш, бугуним ва эртанги кунимнинг озиғи бўлмиш зотнинг хоҳиши ила чўзишга ҳаракат этдим буни.

Ул зотдир орифларнинг муқтадоси, ҳидоят ва илмал яқин имоми, халқнинг фарёдига ета олган кимса. Кўнгилаарнинг, ақлларнинг амини, Оллоҳнинг бандалари орасидаги далилидир. Эгам бандалари орасидан уни сайламиш. Ўз Пайғамбарига унинг хусусида тавсиялар сўйламиш, ҳалол, пок бандаси паноҳида уни яширин сақламиш. Арш хазиналарининг калити, ер юзи дафиналарининг аминидир ул.

Улдир фазилатлар соҳиби, Ахий турк ўғли номи ила машхур Ҳасаннинг ўғли Муҳаммаднинг ўғли Ҳасан, Дин ва Ҳақ қиличи Шайх Ҳасан, давроннинг Боязиди ул, замоннинг Жунайди Сиддиқ ўғли Сиддиқ ўғли Сиддиқдир ул. Оллоҳ ундан рози бўлсин, улардан ҳам! Оталари жиҳатдан Урумивий, “Курд бўлиб ухладим, араб бўлиб уйғондим”, деган соҳиби каромат шайхнинг зурёди. Оллоҳ унинг ҳам,

унинг боболари руҳини ҳам пок этсин. На гўзал аждод, на гўзал авлод!

*Бўйла асли бор унинг,
аслига нур сочгай қуёш,
Бўйла насли бор унинг,
наслига юлдуз нурпош.*

Хонадонлари давлатмандлар юзланувчи қибла ва со-
иллар тавоф этувчи Каъба бўлсин. Токи юлдузлар чарақлаб,
қуёш нур сочар экан, раббоний, руҳоний, нурли, сукутли,
нигоҳли, буюк, сувратда ғайб, маънан ҳозир, хирқа либосли
султонлар, олий хислатлару фазилатлар соҳиби, жон кўзлари
очиқ эрлар паноҳи бўлсин...

Омин, ё Роббал Оламин!

*Бу бир дуодирким, бўлур ижобат,
Жумла халқ қўл очиб, “Омин!” дер фақат.*

Оламларнинг Раббига ҳамду санолар бўлсин. Оллоҳ ўз
Расулини, унинг пок асли-наслини, барча саҳобаларини раҳ-
мат айласин.

Аллоҳдан бошқага муҳтож эмасмиз. Ҳождатларимиз-
ни фақат У раво айлар. У энг яхши хожа ва энг яхши
мададкордир. Фақат Аллоҳ истаганини қилади ва истагани-
ни буюради.

ДЕБОЧА

Тингла найдин, чун ҳикоят айлагай,
Айрилиқлардин шикоят айлагай.

Мен қамиш эрдим, кесиб келтирдилар,
Нола чекдим, эл ҳама оҳ урдилар.

Сийна истармен тўло дарду фироқ,
Токи сўйлай шарҳи дарду иштиёқ.

Ким йироқ тушса, йўқотса аслини,
Боз излар рўзгори васлини.

5 Давралар кўрдим неча нолон бўлиб,
Дўсту ёрим хаставу хандон бўлиб.

Ҳар кишиким бўлди бир дам ёр менга,
Билмади ёрдир нечук асрор менга.

Сиррим эрмас нола-оҳимдин йироқ,
Гарчи нур кўзу қарогимдин йироқ.

Танга жону жонга тан мастур эмас,
Жонни кўрмак кимсага дастур эмас.

Ўт эрур найнинг навоси, ел эмас,
Кимда ўт йўқдир, йўқолсин, эл эмас.

10 Найни ёндирган ўшал ишқ оташи,
Майни ёндирган ўшал ишқ оташи.

Ёрдин айрилганга най ёрдир, не бок,
Пардаси пардамни этмиш чок-чок.

Най каби бир заҳру тарёқ қайда бор?
Най каби дамсозу муштоқ қайда бор?

Қонли йўллардин хикоят айлағай,
Не эмиш савдойи Мажнун, сўйлағай.

Бўйла ҳушдир, маҳрами беҳуш, бас,
Муштари унга қулоқдин бошқамас.

15 Қунларим тун қаърига жо бўлдилар.
Уртанишлар менга ҳамроҳ бўлдилар.

Ўтса кунлар, гўрга, майли, бок йўқ.
Сен омон бўл, эйки, сендек пок йўқ.

Ким балиқ эрмас, у қонгай сувга, чун,
Кимга кун йўқ, кунлари йилдек узун.

Пухтанинг ҳолини ҳеч билгайму хом?
Мухтасар этгил сўзингни, вассалом.

Бандни ечгил, бўлгил озод, эй ўғил,
Гарчи бандинг сийму зардир, қўймағил.

20 Қўзага денгизни қуй, не бўлғуси?
Бир кунингга етгудек сув олғуси.

Кимки очкўз, кўзаси пур бўлмағай,
То садаф қоне эмас, дур бўлмағай.

Ишқ ила кимнинг яқоси чок эрур,
Ҳирсдин озоду айбдин пок эрур.

Эй омон бўл ишқ — ажиб савдойимиз,
Эй ҳақими ҳозиқу донойимиз.

Эй давойи нахвату номусимиз,
Эйки Афлотун ва Жолинусимиз!

25 Ишқ ила тан сойири афлок эмиш,
Рақс этиб тоғлар, кўринг, чолок эмиш¹.

Ишқ — Тур тоғига жондир, ошиқо,
Тур масту харра Мусо соиқо...²

Лабларига етсам ул дамсозни,
Най каби мен сочгай эрдим розни.

Қимки бўлгай ҳамзабонидин жудо,
Безабондир, гарчи унда юз наво.

Чунки гул кетса, гулистон қолмагай
Сўнгра булбул бирла дoston қолмагай.

30 Жумла маъшуқ эрмиш, ошиқ пардалик,
Эинда маъшуқ эрмишу ошиқ — ўлик.

Қимда йўқдир ишққа бир парво агар,
Ул қанотсиз қуш эрур, беболу пар.

Хуш нечук бўлгай, қарорим бўлмаса,
Қўллагувчи нури ёрим бўлмаса.

Ишқ истарки, бу сўзни зикр этай,
Ойинам гаммози йўқ эрса, нетай.

Ойинанг бордир, нечун гаммоз йўқ?³
Анда занг бўлса, руҳи мумтоз йўқ.

35 Тинглангиз, дўстлар, мен айтай дoston,
Филҳақиқат ҳолимиз бўлгай аён.

¹ Чолок — чаққон.

² «Тур тоғи маст бўлди. Мусо беҳуш бўлиб йиқилди». Қуръони карим Аъроф сураси 143-оят

ПОДШОҲНИНГ БИР КАНИЗАККА ОШИҚ БЎЛИБ, УНИ СОТИБ ОЛГАНИ ҲИКОЯТИ

Бор эди бир шоҳ кўп йиллар бурун,
Ҳукмида шу мулки дунё, мулки дин.

Бир куни ул от миниб, бўлди савор,
Кўнгил очмоқ истади, айлаб шикор.

Бир гўзални кўрди йўл устида шоҳ,
Бўлди унга ул асири мубтало.

Кўксида бир қуш каби талпинди жон,
Зар бериб, олди канизакни ҳамон.

40 Шоҳ севинди, унга қисмат ёр бўлиб,
Қиз йиқилди, ногаҳон бемор бўлиб.

Эшаги бор эрса, жабдуқ йўқ эди,
Топди жабдуқ, эшагин бўри еди.

Кўза бор эрканда сув йўқ эрди, бас,
Сув топилди — кўзага етди шикаст.

Шоҳ табибларни чақирди, қотди сўз:
Илкингизда бирмас, икки жонимиз.

Менга жон ўринда танҳо жон ўшал,
Дардманддирман, фақат дармон ўшал.

45 Ким агар этса давойи жонимиз,
Унгадир ганжу дуру маржонимиз.

Дедилар ҳозиқ ҳақимлар ҳам шу тоб:
Чораву тадбирни кўргаймиз шитоб.

Ҳар биримиз бир Масиҳо, йўқ ками,
Илкимизда ҳар аламнинг малҳами.

Тарки истисно этиб, сўз қотдилар¹,
Бас, Худо кўрсатди не ажзи башар².

Тарки истисно дейишликдин мурод,
Ул кўнгил ботиллигидир, бенажот.

50 Ушбу истиснони бир зикр айламай,
Жонни истиснога берганлар талай.

Лек неча саъй этдилар айлаб даво,
Бўлди ранж афзуну ҳожат нораво.

Устухон бўлди канизак сарғайиб,
Шоҳ эса ўртанди кўздин ёш қуйиб.

Шарбат ичса, ҳосили сафро эди,
Ичди бодом ёғи, баттар қургади.

На ҳалила берди жиндак бир самар³,
Сув ҳароратни оширди ҳар сафар.

ПОДШОҲ ТАБИБЛАРНИНГ ОЖИЗЛИГИНИ КЎРИБ, ОЛЛОҲ ДАРГОҲИГА ЮЗ БУРГАНИ ВА ТУШИДА АВЛИЁ БИЛАН УЧРАШГАНИ ҲИКОЯТИ

55 Шоҳ чун кўрди — ҳақимлар нотавон,
Турди, масжидга югурди шул замон.

Бордию меҳробга қўйди бошини,
Саждагоҳга тўқди кўздин ёшини.

¹ *Истисно* — «иншооллоҳ», «Худо хоҳласа», дейиш.

² *Ажзи башар* — инсоннинг ожизлиги.

³ *Ҳалила* — меъда бузилганида ичиладиган аччиқ дори.

Кетди ҳушдин, бир нафас топди фано,
Ҳушга келгач, сўйлади мадҳу сано:

Эй ўзингсан соҳиби мулки жаҳон,
Сенга маълум ҳар не пайдову ниҳон.

Эй ҳамиша қўллагувчи Раббимиз,
Сен нажот бер, биз йўқотдик йўлимиз.

60 Сен ўзинг: менга аён гарчи сириг,
Сийратингни тилга келтиргил, дединг.

Шунчалар ёлборди, андоқ чекди роз,
Марҳамат баҳрига тўлқин тушди боз.

Йиғлар эркан, уйқуси этди хуруж,
Уйқусида мўйсафидга келди дуч.

Мужда, эй шоҳ, деди ул, ҳожат раво,
Мушқулинга энди топгайсен даво.

Эртага келгай ҳақими ҳозиқинг,
Ҳозиқинг, яъни, амину содиқинг.

65 Ҳар иложин сеҳри мутлақ бил ани,
Ҳам мизожин қудрати Ҳақ бил ани.

Келди ул ваъда этилган кун, мана,
Офтоб шарқдин таратди нур яна.

Панжара ортида подшо интизор,
Сирли ул сиймони бир кўрмоққа зор.

Кўрди ул ногоҳ, келарди бир киши,
Чеҳрасида нури офтоб тобиши.

Ул келар эрди мисоли бир ҳилол,
Борлиғу йўқлик унинг олдида лол.

- 70 Ул хаёл эрди, уни кўрган замон
Шу жаҳонни бир хаёл этгунг гумон.

Сулху жанглар ҳам хаёл эрса, не тонг,
Фахру нанглар ҳам хаёл эрса, не тонг¹.

Бир хаёлким, унда сеҳри авлиё,
Акс этарди нури бўстони Худо.

Тушда шоҳ кўрган азиз сайрон бўлиб,
Келмиш эрди ул сари меҳмон бўлиб.

Ул ажиб меҳмонга пешвоз чиқди шоҳ,
Бағрига босди, деди: эй, марҳабо!

- 75 Икки денгиз бирлашиб, бир бўлдилар,
Икки жон оғушлашиб, бир бўлдилар.

Маъшуқам сенсан, деди шоҳ, ул эмас,
Иш чиқар ишдан жаҳонда ҳар нафас.

Ай, менга сен Мустафосен, мен — Умар,
Хизматингга энди боғлармен камар.

**ХУДОВАҶДИ ВАЛИЙ УТ-ТАВФИҚДИН
ҲАМИША ТАВФИҚ ВА АДАБ РИОЯТИ
СЎРАЛГАНИ ҲАМДА БЕАДАБЛИҚНИНГ
КАСОФАТИЮ ЗАРАРЛАРИ БАЁНИ**

Раббимиздин барча истармиз адаб,
Беадаб кўрмас жаҳонда лутфи Раб.

Йўқ, фақат этмас ўзига ул ёмон,
Беадаб ургай жаҳонга ўт ҳамон.

- 80 Нозу неъмат тўла суфра ҳар маҳал
Ер сари кўкдин инарди бебадал.

¹ Нанг — уят, номус.

Лек Мусо қавмига мансуб неча кас
Дедилар: қайда саримсоғу адас?¹

Манъ этилди шунда осмон неъмат,
Бизга қолди нон топишлик заҳмат.

Боз Исо этди шафоат, Тангри Ҳақ
Суфра йўлаб, суфрага тизди табақ.

Боз густохлар адаб тарк этдилар,
Ҳар не ортганни олиб, беркитдилар.

85 Ёлвориб Исо дедики: бу қилиқ,
Ер юзидин кетмагай, қолгай аниқ.

Суфрадин нон еб, анга айтмай шуқр,
Айбласанг уй соҳибин, бўлгай куфр.

Ул неча йўқсул, гадолар касридин,
Эшиги раҳмат ёпилди қайтадин.

Кўкда кўрмассен булут, бермай закот,
Шум вабо келгай зинодин, бенажот.

Этса сенга зулмату андуҳ зуҳур,
Боиси - бебоку густоҳлик эрур.

90 Қимки дўстига қабоҳат айласа,
Мард йўлин тўсгувчи номарддир ўша.

Нурга тўлмишдир адаб бирлан фалак,
Ҳам адабдин маъсуму покдир малак.

Кун тутилса кўкда, густоҳлик сабаб,
Кўкдин ҳайдалди Азозил, беадаб.

¹ Адас — нўхат.

ПОДШОҲНИНГ ВАЛИЙ ИЛА
МУЛОҚОТИ. ЗЕРО, У ТУШИДА ШУНДОҚ
БИР МУЛОҚОТ ЭТИШ БАШОРАТИНИ
ОЛГАН ЭДИ

Шоҳ қучиб, меҳмонга чун лутф айлади,
Ишқи жон янглиғ юракка жойлади.

Қўллари, пешонасидин ўпди ул,
Сўрди, оғир келмадими унга йўл?

- 95 Хол сўриб ул тортди тўрга бир йўла,
Деди: топдим ганж ўзимга сабр ила.

Деди: эй нуринг башарга — дафъи ранж,
Ҳикмат ул — *Ас-собру мифтаҳул фараж*¹.

Сендин олгайдир жавобни ҳар савол,
Ҳал бўлур мушкул бари беқийлу қол.

Дилда не бўлса, анга тафсир ўзинг,
Лойга ботган кимсага дастгир ўзинг.

*Марҳабо, ё мужтабо, ё муртазо,
Ин тағиб жоъал-қазо зоқал-фазо.*

- 100 *Анта мавлал-қавми ман ло йаиштаҳий,
Қад рада калло лаиллам йантаҳий*².

Туз-таом берди, кўнгилни хушлади,
Сўнгра меҳмонни ҳарамга бошлади.

¹ «Сабр саодатнинг калитидир».

² «Марҳабо, эй Хаққа етган, Оллоҳдан рози бўлиб, ўзи ҳам Оллоҳ ризосига етишган эр. Агар сен бўлмасанг, қазо келиб, фазо тораяди. Сен қавмнинг мавлосисан, ким сени хоҳламаса, у ҳалок бўлади».

**ПОДШОҲ ТАБИБНИ БЕМОРНИ
КЎРСИН УЧУН УНИНГ ЁНИГА
БОШЛАБ БОРГАНИ**

Сўйлади бир-бир кўнгил асрорини,
Сўнгра кўрсатди ўшал беморини.

Хастага меҳру мурувват кўрсатиб,
Ҳар не лозим, кўрди, текширди табиб.

Деди: ҳар не дору-дармон боб-боб,
Фойда бермай, танни этмишдир хароб.

105 Аввало билмоқ керак кўнгил сири,
*Астағизуллоҳа мимма йафтарун*¹.

Хастага кўз солди, сиррин англади,
Лек яширди, шаҳга бир сўз демади.

Бойси сафро эмасди ул бутун,
Билса бўлгай, не ўтиндин не тутун.

Зоридин билди, нечук зор эрди дил,
Тан саломат, лек гирифтор эрди дил.

Қелди ошиқлик кўнгилнинг зоридек,
Иўқ беморлик кўнгил беморидек.

110 Дарди ошиқ ўзгадир олам аро,
Ишқ — устурлоби асрори Худо.

Ул тараф ё бул тарафданму келур,
Ишқ бизга ул сари раҳбар эрур.

Қанча этмай ишқни шарҳу баён,
Ишққа дуч келсам, хижилдирман ҳамон.

¹ «Бўҳтонларидан ўзинг асрагил, Оллоҳим».

Гар мудом тафсири тил равшан турур,
Безабон ишқ доғи равшанроқ эрур.

Чун қалам ёзгай шитоб-ла сўзни бас,
Ишққа етгач, сингай ул, топгай шикаст.

115 Ақл ишқ шарҳида ожиз не тарийқ,
Ишқ не, ошиқ недир, англатди ишқ.

Офтоб эрмиш далили офтоб,
Кел, далил истар эсанг, кўргил шу тоб.

Соя гар андин нишона кўрсатур,
Шамс сочгай жонидин ҳар лаҳза нур.

Соя тундек кўзга уйқу келтирар,
Шамс чиқса, бас, *иншаққал-қомар*¹.

Шамсдек ушбу жаҳонда шамс йўқ,
Шамси жон боқийдир, унга амс йўқ².

120 Шамс гар фарддир жаҳонда, мен атай
Унга ўхшаш Шамсни тасвир этай.

Шундайин бир Шамским, борлиқ асир,
Ҳам шуурда, ҳам жаҳонда беназир.

Асли ганж деб сен тасаввур эт уни,
То тасаввур айлагайсен аслини.

То етишди бизга Шамсиддин юзи,
Кўқда пинҳон бўлди Шамсинг орази.

Вожиб ўлгай, баски айтдик номини,
Шарҳи рамзин сўйласак, инъомини.

¹ Куёш чиқса, ой сўнади, маъносида.

² Амс — завол.

125 Жон ёпишди доманимга, ул магар
Топди чун Юсуф бўйидин бир асар.

Эслагил йилларча хуш суҳбатларинг,
Суҳбат айлаб, топган ул неъматларинг.

Еру кўкни боз хандон айлагил,
Ақлу руҳу кўзни чандон айлагил.

*Ла тукаллифни фа инни фил-фано,
Каллат афҳоми фало уҳси сано.*

*Кулла шайъин қолаху зойрул-муфиқ,
Интакаллаф ав тасаллаф ла йалийқ¹.*

130 Мен не дей, бир томирим ҳушёр эмас
Шарҳи ёрким, унга ҳеч ким ёр эмас

Бу алам, бу айрилиқ, хуни жигар —
Шарҳини ҳозирча қўйгил, бошқа гал.

*Қола атъимни фаинни жойеъун,
Фатъажил фалвақту сайфун қотиъун².*

Сўфи вақт фарзанди эрмиш, эй рафиқ,
Галга солмас ишни ҳеч соҳибтарийқ.

Сен магар сўфийи мард эрмасмисан?
Йўқ бўлур, нақдингни нася айласанг.

135 Мен дедим: сир бўлса ҳушдир сирри ёр,
Сен ҳикоят зимнига қил эътибор.

¹ «Мени қийнама. Чунки мен йўқликда — фанодаман. Менинг фаҳмларим ўтмаслашиб қолган, ҳамд айтишдан ожизман. Ҳушсиз одам машаққат чекиб ё лоф уриб айтган ҳар бир нарса жоиз эмас».

² «Очман, мени тўйдир, тез бўлким, фурсат кутиб турмайди, вақт кескир қиличга ўхшайди».

Яхшидир сирри санамлар асида
Ёд этилса бошқаларнинг баҳсида.

Деди: пинҳон тутмагил мендин бу сир,
Дин зикрин ошкори яхшидир.

Парда очгил, сўйла ошкор, чунки ман
Ул санамни белибос кўрмоқчиман.

Мен дедимки, парда очсам, ул замон
Бўлмагайсан, қолмагай сендин нишон.

140 Орзу қил, лекин бир оз ҳаддингни бил,
Бир сомон чўп бирла тоғни йиқмагил.

Ул қуёшким, бизга кўкдин нур тарар,
Гар яқинлашса, жаҳонни ёндирар.

Фитна, хунрезликни орзу этмагил,
Шамс Табризийни, қўй, эслатмагил.

Интиҳо билмас бу савдо, ортга қайт,
Ул ҳикоят охири не бўлди, айт.

КАНИЗАК ДАРДИНИ АНИҚЛАШ УЧУН ҲАКИМНИНГ ПОДШОҲДАН УЛАРНИ ХОЛИ ҚУЙИШНИ СЎРАГАНИ

Деди: эй султон, бўшатгил хонани,
Ҳам йироқ тут ошно, бегонани.

145 Қолмасин даҳлизда то бир кимса ҳам,
Ҳастадин бир нарсани сўрмоқчиман.

Хона қолди холи дар-девор ила,
Қолди ёлғиз ул табиб бемор ила.

Шаҳрини сўрди, дедиким, эй малак,
Ҳар шаҳар аҳлига бир дармон бўлак.

Аҳли шаҳринг ичра энг аълоси ким?
Ул қариндошингму? — деб сўрди ҳақим.

Сўнг томир тутганча, қиздан сўрди ул:
Шум фалакдин не жафолар кўрди ул?

150 Гар тикан ботса оёққа, бегумон
Тиззага олгунг оёқни шул замон.

Игна бирла чиқмаса ул бир йўла,
Лаб босиб, олмоқ бўлурсан тиш ила.

Бас, тикан ботса оёққа, бул азоб,
Дилга санчилса, не бўлғай, бер жавоб.

Дилга санчилган тиканни ҳар ёмон
Кўрса, ғамдин кимса кўрмасди нишон.

Гар эшак кетига қистирсанг тикан,
Дум қисишдан бошқани билмас экан.

155 Оғритар кўпроқ қисилганда думи,
Оқил ўлсайди, олар эрди уни.

Етмагандек, ул яна життак отар,
Бир тикан деб ўзини абгор этар.

Ул ҳақим кўп оқилу доно эди,
Ҳам тикан олмоққа хўп усто эди.

Сўрди қиздан ақраболар ҳолини,
Дўстлари, ўртоқлари аҳволини.

Қиз ҳақимга сўйлар эрди номма-ном,
Шаҳраро кимлардир ул аҳли киром.

- 160 Гар қулоғи қиз сўзини терса-да,
Бор ҳуши эрди томирнинг зарбида.
Чун томирнинг зарбидин бўлгай аён;
Ким эмиш бу қизга мақсуди жаҳон.
Дўстлари, сирдошлари ким, сўйлади,
Сўзни сўнг бошқа шаҳарга бойлади.
Сўйлади, шаҳрини тарк айлаб, кейин
Қай шаҳарда, неча муддат бўлганин.
Сўнгра қайга борди, қайга етмади,
Сўйлади, лек томири қилт этмади.
- 165 Эслади кўп кимсаларни ул малак,
Ким билан бўлди яна нону намак.
Қиз ҳикоят этди, бир гап қолмади,
Лек томирда бир аломат бўлмади.
Ул канизак томири уйғонди сал,
Сўз Самарқанд устига етган маҳал.
Томири тарк этди ўз оромини
Тилга олган чоғда заргар номини.
Чун ҳақим ул рози дилни тинглади,
Бойси дарду балони англади.
- 170 Сўрди қиздан: қай маҳалла, қай гузар?
Сарипул, деди у, кўйи Готфар.
Сўнг табиб дедики, билдим, чекма ғам,
Мен сенинг дардингга дармон айларам.
Чора этгум, дарду андуҳинг кетар,
Бўйлаким, ёмғир чаманга наф этар.

Чекмагил гам, мен сенинг дардинг олай,
Бир падардек муниси жонинг бўлай.

Лек бировга бу сирингдин урма дам,
Гарчи подшо сўрса, қистоқ этса ҳам.

175 Маҳрами розингки ёлғиз дил билур,
Дил муродинг тез ора ҳосил бўлур.

Мустафо дедик, ким сир тутгуси,
Сир ниҳон айлаб, муродга етгуси.

Доналар чун ерга пинҳон бўдилар,
Барқ уриб сўнг сабза, райҳон бўдилар.

Симу зар гар бўлмаса кўздин ниҳон,
Бўлмас эрди симу зар бергувчи кон.

Ул ҳаким лутф этди, ваъда айлади
Ҳар не қўрқувни кўнгилдин ҳайдади.

180 Ваъдалар бўлғай ҳақиқий, дилпазир,
Ваъдалар бўлғай мажози тосагир¹.

Ваъдаи аҳли карам — нақди сафо,
Ноаҳлар ваъдаси — ранжу бало.

ҲАКИМНИНГ БЕМОР ДАРДИНИ ТОПИБ, ПОДШОҲ ҲУЗУРИГА ЕТИБ, УНГА АРЗ ҚИЛГАНИ

Ул табиб сўнг озими шоҳ айлади,
Барча гапдин шоҳни огоҳ айлади.

Дедиким, тадбир этиб, ул мардни
Ҳозир айлаб, даф қилайлик дардни.

¹ Кўнгилдан қайғуни аритувчи, маъносида.

Ҳа, ўшал заргарни дарҳол чорлагил,
Олтин хилъат-ла кўнглин овлагил.

- 185 Маслаҳат султонга маъқул келди то,
Дедиким, жон бирла этгаймен адо.

ШОҲНИНГ ЗАРГАРНИ ОЛИБ КЕЛИШ УЧУН САМАРҚАНДГА ЭЛЧИЛАР ЮБОРГАНИ

Шоҳ бир-икки кишини танлабон,
Элчи этди, айлади йўлга равон.

Элчилар шаҳри Самарга етдилар,
Топдилар заргарнию арз этдилар:

Эй латиф, устоди комил маърифат,
Санъатингдин эл аро мадҳу сифат.

Шоҳимиз хушлаб сенинг заргарлигинг,
Ихтиёр этди бугун меҳтарлигинг.

- 190 Сенга хилъат йўллади, зар бирла сим,
Ол буларни, шоҳга бўл хосу надим¹.

Молу хилъатни кўриб заргар шу дам,
Шаҳрини тарк этди, фарзандларни ҳам.

Шоду шодмон йўл босарди ул басар
Шоҳнинг қасд этганидин беҳабар.

От суарди, соҳиби суръат эди,
Хун баҳоси - устида хилъат эди.

Эй бўлиб бундоқ сафарга юз ризо,
Ўз оёгинг-ла юриб сўйи қазо,

¹ Надим —улфат

- 195 Талпинурсан давлату иззат сари,
Сенга Азроил дегайким, кел бери.
- Етди манзилга ўшал марди ғариб,
Шоҳга бошлаб борди меҳмонни табиб.
- Йўлда кўп кўрсатдилар лутфу ниёз,
Токи ёндиргай уни шамъи Тироз.
- Кўрди чун заргарни, таъзим этди шоҳ,
Сийму зарни унга таслим этди шоҳ.
- Шунда ҳозик айтди: шоҳим, сийлагил,
Ул канизни доғи инъом айлагил.
- 200 То канизак кўнглини хуш айласин,
Васл сувин дафъи оташ айласин.
- Шоҳ инъом этди ул гулёрни,
Интизор ёрига қўшди ёрни.
- Олти ой ўтди ародин хушком,
Қиз соғайди, бас, сиҳат топди тамом.
- Шунда пайт пойлаб ўшал ҳозик ҳаким,
Тутди заргарга ажалнинг шарбатин.
- Ул эриб, хусну жамоли қолмади,
Қиз боқиб, майли висоли қолмади.
- 205 Қовжираб қолди тани, сарғайди юз,
Қиз дилини аста-аста босди муз.
- Ишқ этса ранги рўйни интихоб,
Ишқ эмасдир, оқибат бўлгай хароб.
- Қошки эрди бўлмаса ул мутлақо,
Келмас эрди шунчалар дарду бало.

Чашманинг боши кесилса, хулласи,
Боиси — мавжи, зилоли жилваси.

Ўз пати товусга душмандир, қаранг,
Чунки ул патнинг жилоси турфаранг.

210 Деди: «Мен ул оҳуман, мушким учун
Этди сайёд найзаси кўксимни хун.

Мен ўшал тулкики, терим бас гўзал,
Шул сабаб бошим кесарлар ҳар маҳал.

Мен ўшал бир филманким, филбон,
Тўқди қоним азбаройи устихон.

Ул кишиким, менга бундоқ жабр этар,
Билмагайким, бир куни қоним тутар.

Гар бугун мен, эртага олгай уни,
Зое кетмас мен каби одам хуни.

215 Гарчи девор соя солгайдир дароз,
Қайтадир соя ўшал деворга боз.

Бу жаҳон — тоғ, феълу атворинг — нидо,
Ул нидони сенга қайтаргай садо».

Айтди шу сўзларни, бўлди зери хок,
Дард ранжидин канизак бўлди пок.

Мурдалар ишқи давомли бўлмагай,
Ўлган ўлди, энди қайтиб келмагай.

Зинданинг¹ ишқи кўзу кўнглида, бас,
Баҳра олгай гунчадин ул ҳар нафас.

¹ Зинда — тирик.

220 Унга қўй ишқингни сенким, боқий ул,
Жонфазо майлар тутувчи соқий ул.

Танлагил ул ишқниким, бор анбиё,
Топдилар андин тамом кору киё¹.

Дема йўл йўқ бизга, шоҳ ғамхор эмас,
Бул карам аҳлига иш душвор эмас.

**ЗАРГАРНИНГ ЗАҲАР БЕРИБ
ЎЛДИРИЛИШИ ҲАВОЙИ НАФС ЁХУД
ЁМОҢ БИР НИЯТНИНГ НАТИЖАСИ
БЎЛМАЙ, БАЛКИ ИШОРАТИ ИЛОҲИЙ
ЭКАНЛИГИ БАЁНИ**

Гарчи ул заргарни ўлдирди ҳаким,
Бонси уммид эмасди ё ваҳим.

Бўлмади бул азбаройи табъи шоҳ,
Бўлмас эрди, бўлмаса амри илоҳ.

225 То Хизр кесди гўдакнинг бўғзини,
Англамас омий бу сирнинг мағзини.

Улки олмишдир ваҳий — Ҳақдин жавоб,
Ҳар не қилса, қилмиши айни савоб.

Қимки жон бермиш, гар ўлдирса, раво,
Улки ноиб, дастидир дасти Худо.

Ўпгил Исмоил каби олдида ер,
Шоду ҳуррам бош қўйиб, жонингни бер.

Токи жонинг ханда ургай то абад,
Мисли Аҳмад жони топгандай Аҳад.

¹ Кору киё — куч-қувват.

230 Ошиқ ағли жон берурлар шодумон,
Ёр ўз илки-ла ўлдирган замон.

Шоҳ уни ўлдирмади шаҳватни деб,
Бадгумонликни ўзингга кўрма эп.

Сен гумон этгилки, ифлос — қилмиши,
Қилмишида тозалик эрди иши.

Бас, нечундур бу риёзат, бу жафо?¹
Нуқрани қулдин айирмоқ — муддао.

Ўтказиб яхши-ёмонни басма-бас,
Қайнатиб, олтин олиш эрди ғараз.

235 Етмасайди унга илҳоми илоҳ,
Ит бўларди балки, бўлмас эрди шоҳ.

Зотида йўқ эрди бир ҳирсу ҳаво,
Яхшилик қилди ва лекин баднамо.

Кема бўлди Хизр илкидин тешик,
Ул шикастда бор эди юз яхшилик.

Ул Мусоки, соҳиби нуру хунар,
Парда тутмиш, беқанот силкитма пар.

Ул қизил гулдир очилган, хун дема,
Ул ақлдин маст эрур, мажнун дема.

240 Қимки тўкса бир мусулмон қонини,
Қофир ўлгум, тилга олсам номини.

Ларза солгай Аршга ҳам мадҳи шақий¹,
Бадгумон бўлгай бу сўздин муттақий².

¹ *Мадҳи шақий* — ёмонни мақташ, мадҳ этиш.

² *Муттақий* — тақводор.

Шоҳ бўлса, юртга огоҳ бўлсин ул,
Хос бўлсин, хоси Оллоҳ бўлсин ул.

Гар кишини бўйла бир шоҳ тортадир,
Сўйи бахту давлату жоҳ тортадир.

Қаҳрида гар кўрмасайди нафъ у,
Бўлмас эрди лутфи мутлақ қаҳржў.

245 Гар бола тиг ваҳмидин титрар давом,
Она шўрлик бу ғам ичра шодком.

Ул яримта жон олиб, юз жон берар,
Кимки ҳиммат айламай, эҳсон берар.

Сен ўзингдин гар қиёс этдинг, бироқ
Кўп йироқ тушдинг, назар сол яхшироқ.

БАҚҚОЛ ВА УНИНГ ТЎТИСИ ҲАҚИДА ҲИКОЯТ

Бор эди баққол, унинг бир тўтиси,
Сабзаранг ҳам сўзга моҳир тўтиси.

Ул дўкон ичра ниғаҳбони дўкон,
Сўз қотарди савдогарларга равон.

250 Сўз қотаркан, ўйлаким, нотиқ эди,
Тўтилар ичра ажиб ҳозиқ эди.

Боқмайин учганда сўлу соғини,
Тўқди бир ғал ағдариб гул ёғини.

Қайтди бир пайт уйга кетган хўжаси,
Хўжаваш ўлтирди бир дам хўжаси.

Кўрди ул, ёғ эрди ёғ ҳар ён тугал,
Урди тўти бошига, ул бўлди кал.

Неча кун қуш сўзламоқни қилди бас,
Хўжаси чекди надоматлиғ нафас.

255 Дер эди соқол юлиб, эвоҳ, дариг,
Неъматимни мен увол этдим аниқ.

Хушзабоним бошига ургунча то,
Қўлларим синсайди, бўлмасму раво.

Ёрдами теккайму деб бу ишга,
Ҳадялар берди неча дарвешга.

Ўтди уч кун, ул эса ҳайрону зор,
Ўлтирар эрди дўконда интизор.

Турфа-турфа нарсаларни кўрсатиб,
Аврар эрди қушни сўз қотгайму деб.

260 Ўтди бир дарвешки, ул жавлаққа хос
Бошида йўқ эрди бир тук, худди тос.

Тилга кирди қуш уни кўрган замон,
Ул боқиб дарвешга деди: эй фалон,

Не гуноҳ қилдингки, бошинг бўлди кал,
Ёки сен ҳам ёғни тўккансан магар?

Эшитиб, кулди халойиқ, эй на хуш,
Жавлақийни ўзига ўхшатди қуш.

Сен азизларни ўзингдек билмагил,
Гарчи ўхшашдир ёзувда «шер»у «шир»¹.

265 Жумла олам шул сабаб гумроҳ эрур,
Кам киши Ҳақ аҳлидин огоҳ эрур.

¹ Шир — сут.

Баъзилар ўзни набий дейди, холос,
Авлиёни ўзига айлар қиёс.

Дер: улар эрса башар, биз ҳам башар,
Биз-да нон ермиз, улар-да нон ошар.

Ваҳ, улар кўрмас ва билмас ҳеч қачон
Уртада бордир тавофут ончунон.

Арилар ҳам турфадирким, ҳар маҳал
Биттаси заҳру бири йиққай асал.

270 Икки оҳу бир гиёҳ ер, сарҳисоб:
Биттасидин гўнг, биридин мушки ноб.

Ул қамишлар бир ариқдин сув ичар,
Биттаси бўм-бўш, бирида қанд, шакар.

Боқки, ўшаш жону жонзот қанчалар,
Уртада фарқу тафовут қанчалар.

Ул еса, ундан палид бўлгай жудо,
Бул еса, келгай нуқул нури Худо.

Ул еса, келгай фақат бухлу ҳасад,
Бул еса, бўлгай фақат ишқи Аҳад.

275 Бул замин аъло, анув шўрдир, сўник,
Бул фаришта, ул эса девдир, хунук.

Икки сув сувратда бир хил, бир жиҳат,
Бул шириндир, ул эса аччиқ фақат.

Тотли сув, шўр сув деярлар отини,
Соҳиби завқлар билурлар тотини.

Сеҳрни мўъжизага айлаб қиёс,
Иккисига мақрни англаб асос,

Сеҳргарлар, чун асо олгач Мусо,
Қўлларига олдилар бир-бир асо.

280 Ул асодин бул асонинг фарқи бор,
Ул амалдин бул амал кўп устивор.

Ул амалдин лаънатуллоҳи жафо,
Бул амалдин раҳматуллоҳи вафо.

Аҳли кофир табъидир маймун табъи,
Қилса бир иш, қилгай ул маймун каби.

Ҳар не мардум айласа, ул ҳам қилар,
Қилганин мардум ишига тенг билар.

Бошқалар қилганни қилдим, дейди у,
Фарқини билмас вале истезарў¹.

285 Сидқ эмас, кўз-кўз учундир қилгани,
Бошига тупроқ сочингиз бўйлани.

Гар мунофиқ бош эгиб, этса намоз,
Ҳийладир ул этгани, эрмас ниёз.

Ул мунофиқ рўзаву ҳажжу закот —
Бобида айлар вале мўминни мот.

Аҳли мўмин оқибатда шод эрур,
Ул мунофиқ охиратда мот эрур.

Иккиси-да бир ўйин ўйнар, бироқ,
Марву Ройдек бир-биридин кўп йироқ.

290 Ҳар бири боргай мақоми сўйига,
Ўз мақоми, балки номи сўйига.

¹Истезарў — ўжар, жангари

Ул бири «мўмин» дейилса, хуш бўлур,
Бул «мунофиқ» сўзидин оташ эрур.

Ул бирининг исми маҳбуб — зотидин,
Бул бирининг номи паст — бедодидин.

Миму вов, мим, нунда гар ташриф йўқ¹,
Лафзи мўминдек вале таъриф йўқ.

Чун «мунофиқ» сўзи айтилган замон
Санчилур ул дилга, чаққандек чаён.

295 Гар десанг, ул дўзахиймас, оти бор,
Бас, нечун унда жаҳаннам тоти бор.

Ном ўксук бўлса, эрмас ҳарфдин,
Аччиқ эрса сув, эмас ул зарфдин².

Ҳарф - идиш, маъно - идишда сув ҳамон,
Баҳри маъно ҳам китоб ичра ниҳон.

Баҳри талх, баҳри ширин ҳам мавжланур,
Лек қўшилмас, бир-биридин ажралур.

Лек уларнинг асли бирдир, аслига,
Иккисин топшир-да, тушма қасдига.

300 Асл тиллодирму ёки сохта кор?
Бўлмагай ул бемаҳак ҳеч ошкор.

Тангри ҳар жон ичра қўймиш бир маҳак,
То яқинни билгай ул бешубҳа-шак.

Гар киши оғзига кирса битта хас,
То у хасни олмагунча тинчимас.

¹ *Ташриф* — шарафлаш, улуғлаш.

² *Зарф* — идиш.

Мингта луқма ичра бир чўп тушса гар
Одамий ул чўпни дарҳол ҳис этар.

Ҳисси дунё шу жаҳонга норвон,
Ҳисси диний осмонга норвон.

305 Ул бирига дору — дармону табиб,
Бул бирига дору — дармондир ҳабиб.

Соғ эрур ул ҳис, танинг бўстон бўлиб,
Соғ бўлур бул ҳис, танинг вайрон бўлиб.

Жон йўли жисмингни гар барбод этар,
Сўнгра ул вайронни ул обод этар.

Ганжу зар деб уйни бузгайлар, бироқ
Ганж сарфлаб, уй қурурлар яхшироқ.

Сувни боғларлар ариқ қазган замон,
Чун ариқ шай бўлди, сув оққай равон.

310 Терини кесдинг агар, олдинг тикан,
Ул ярога тери келгай янгидан.

Қалъа вайрондир қамалга келса дуч,
Ёв қувилгач, тикланур девору бурж.

Ҳақ ишидир бу, нечун деб ким сўрар,
Бу сўзим ҳам бир заруратдин келар.

Гоҳ чунин кўрсатгай ул, гоҳ инчунин,
Баски, ҳайронлиғ эмасдир кори дин.

Дўст юзин бурганда ҳайрон эрмас ул,
Дўстга ҳайрон, дўсти бирлан маст ул.

315 Ул бирининг дўстга ўгрилмиш юзи,
Бул бирида дўсту маҳбуб орази.

Сен разм сол, икки юзни эт қиёс,
Балки бўлгайсен бу ишдин рўшинос.

Жумла иблислар-да одамюзли, бас,
Ҳар кишига қўл бериш ҳам яхшимас.

Овчи чорлар қушчани ҳуштак чалиб,
Қушча ҳам келгай бу сасга алданиб.

Ўшатар ҳуштакни қушнинг бонгига,
Шу йўсин тушгай у овчи домига.

320 Яхшилардин сўз ўғирлар марди дун¹,
Ўзгага ўз молидек сотмоқ учун.

Мард иши равшанлигу мардоналик,
Ҳийладир номард иши, бегоналик.

Ёпинур шер терисини тулкилар,
Бу-Мусайлам отини Аҳмад қўяр².

Бу-Мусайламга лақаб каззоб эрур,
Ул Муҳаммад улуул-албоб эрур³.

Ҳақ шароби қуйқасидир мушкноб,
Боданинг ости тахир, ичмоқ азоб.

ЖУҲУДЛАР ПОДШОҲИНИҲ ТААССУБГА БЕРИЛИБ, НАСРОНИЙЛАРНИ УЛДИРГАНИ

325 Бир жуҳуд подшоҳи борди, беаёв,
Душмани Исо эди, тарсога ёв.

Давр Исо давру даврони эди,
Ул Мусога жон, Мусо жони эди.

¹ Марди дун — пасткаш, ярамас одам.

² «Абу Мусайлам»нинг оғзаки шакли.

³ Улуул-албоб — ақл, илм, ирфон соҳиби.

Шоҳ ғилай эрди, шунинг-чун кўрди шоҳ
Икки ул дамсозни бир-бирдин жудо.

Бор эди усто, ғилай шогирд эди,
Шишани уйдан олиб чиққил, деди.

Қай бирини, деб суриштирди ғилай,
Айт аниқроқ, мен шу онда келтирай.

330 Деди усто: шиша ёлғиз биттадир,
Кўй ғилайликни, олиб чиқ, бор, югур.

Деди шогирд: менга таъна этма сен,
Деди усто: майли, синдир биттасин.

Қўш кўринган эрди битта шишаси,
Бирни синдиргач, йўқолди бошқаси.

Иккиси ҳам битди ортиқ, вожаб,
Кимсани айлар ғилай майлу ғазаб.

Каҳру шаҳват кимсани айлар ғилай,
Кўп ёмон йўлларга руҳни бошлағай.

335 Чун ғараз келса, ҳунар кийгай ниқоб,
Парда тушгай кўзга кўнгилдин шу тоб.

Не билур ул қози гар ришват шиор,
Ким эрур золиму ким мазлуми зор.

Шоҳ йўл тутди жуҳудона чунон,
Бўлди аҳвал: ал-амон, ё Раб, амон!¹

Мен Мусо дини таянчи, деб нуқул,
Мўмину бечораларни қирди ул..

¹Аҳвал — ғилай

ВАЗИРНИНГ ПОДШОҲГА МАКР ЎРГАТГАНИ БАЁНИ

Бир вазир бор эрди — маккор, майдакаш,
Макри бирлан сувга ҳам солгайди нақш.

340 Деди: тарсолар паноҳи жон қилур,
Подшодин ўз динин пинҳон қилур.

Қўйгил, ўлдирма уларни, суд эмас,
Динда ҳид бўлмас, у мушки уд эмас.

Сирри пинҳондир, магар киймиш ғилоф,
Зоҳирига ботини буткул хилоф.

Шоҳ деди: бас, сўйлаким, тадбир не?
Чораи макрингни айт, тазвир не?¹

Битга ҳам дунёда тарсо қолмасин,
Ё ниҳон, ё ошкоро — қолмасин.

345 Деди: эй шоҳим, менинг илкимни кес,
Кес қулоғимни, уриб, бурнимни эз.

Сўнг мени осмоққа дорни шайлагил,
Бир киши десин сенга: афв айлагил.

Айлагил бу ишни бозор бошида,
Чорсуда, минглаб халойиқ қошида.

Ҳайдангиз олис шаҳарга, деб буюр,
Токи солгаймен уларга шарру шўр².

¹ Тазвир — ҳийла.

² Шарру шўр — фитна, ғавго.

ВАЗИРНИНГ НАСРОНИЙЛАРГА МАКРУ ҲИЙЛАСИ

То дегаймен: менки насроний ниҳон,
Бу сирим ёлғиз Худойимга аён.

350 Шоҳ билиб ногоҳ бу имонимни, бас,
Этди бедод, айлади жонимга қасд.

Истадим шоҳдин диним пинҳон тутай,
Шоҳга диндош эрканим зоҳир этай.

Лек пайқаб қолди асроримни шоҳ,
Сўйласам, рад этди гуфторимни шоҳ.

Деди: сўзинг нон ичинда игнадир,
Биз сари кўнглинг хира ойнадир.

Мен боқиб, кўргаймен аҳволинг сенинг,
Баски, ҳолинг бул, недир ҳолинг сенинг¹.

355 Гар Исодин етмасайди бир нажот,
Қиймаларди ул жуҳуд жисмимни бот.

Мен Исога жон берай, бошимни ҳам,
Бўлса юз минг миннати бўйнимга, кам.

Жон дариф тутмам ўшал Исо учун,
Илми дини борки, воқифмен бутун.

Ҳайф, юз минг ҳайф, ўшандоқ дини пок,
Аҳли жоҳиллар аро бўлмиш ҳалок.

Минг шуқр Тангригаю Исога, то
Дини Ҳаққа этди бизни раҳнамо.

¹ Қол — гап, сўз.

360 Биз жуҳудликни тамоm тарк айладик,
Белни зуннор бирла маҳкам бойладик.

Давр Исо даври, эй аҳли замон,
Тинглангиз, асрорини айлай баён.

Шоҳ қилди — не деса ул турфа ҳол,
Халқ бўлиб бу ишга кўп ҳайрону лол.

Шоҳ уни олис шаҳарга ҳайдади,
Ул етиб, даъватга шуруъ айлади.

НАСРОҶИЙЛАРНИНГ ВАЗИР МАКРУ ҲИЙЛАСИГА УЧИШИ БАЁНИ

Аҳли насроний сўроқлаб, сўйига,
Неча юз минглаб келишди кўйига.

365 Ул баён айларди бир-бир сидқи роз,
Не эмиш Инжилу зуннору намоз.

Зоҳиран гар воизи аҳком эди,
Ботини — тўру тузоғу дом эди.

Шул сабабдин баъзи асҳоби расул
Сўрдилар ундан недир деб нафси гул¹.

Нафс не қилгай гараз айлаб ниҳон,
Бас, ибодат бирла банд бўлганда жон?

Бўлмади бир фазли тоатдин савол,
Бўлмади ё айби зоҳирдин мақол.

370 Чин тикан гул берганидек, мақри нафс
Не эмиш, ул зарра-зарра айтди, бас.

¹ *Нафси гул* — еб тўймас нафс, дев нафси.

Қилни қирқ ёргувчи асҳоб ҳам, қаранг,
Бул баёнлар олдида бўлди гаранг.

НАСРОҶИЙЛАРНИНГ ВАЗИРГА БҮЙИН ЭГИШЛАРИ

Бердилар дил унга тарсолар тамом,
Не эмиш, бас, қуввати тақлиди ом.

Кўнгил ичра меҳри жонин экдилар,
Ноиби Исо, дея мадҳ этдилар.

Ул эса ноиби дажжолли лаин,
Эй Худо, бизни балодин асрагин.

375 Ҳар қадамда дому дона, эй Худо,
Биз эса қушмиз, ҳарису бенаво.

Гарчи лочин ёки симурғ бўлсагам,
Бандамиз дому тузоққа дамба-дам.

Ҳар сафар сен бизни қутқарсанг-да, боз
Талпинурмиз дом сари, эй бениёз.

Дон йиғиб, омборга чун жам айладик,
Жам этиб буғдойни, барҳам айладик.

Лекин ҳеч етмас, етишмас ақлу ҳуш,
Ки ўшал буғдойни тортган калламуш.

380 Калламуш тешди ўшал омборимиз,
Сўнгра ем бўлди ўшанга боримиз.

Аввал, эй жон, мушни сен даф айлагил,
Дон йиғишга сўнг кучингни сарфлагил.

Тинглагил, ахбори ул садри судур:
*Ла солата самма илла бил-ҳузур*¹.

¹ Намоз фақат кўнгил ҳузурни билан тугал бўлади.

Қалламуш гар тешмаса омборимиз,
Қайда ул қирқ йилда йиққан боримиз?

Қатра-қатра сидқимиз ул, кунма-кун
Бўлмади омборимизга жам нечун?

385 Ногаҳон учқун темирдин сачради,
Учди ул, куйган кўнгилга учради.

Лек кеча — зулматда бир ўғри кезар,
Кўкдаги анжумга бир-бир қўл чўзар.

Кўкдаги юлдузни олмоқ-чун ҳалак,
Токи зулмат ичра қолсин шу фалак.

Ҳар қадамда мингталаб дом бўлса ҳам,
Бизга ҳамдамсен, паноҳдирсен, не гам.

Чун иноят бўлса сендин эрта-кеч,
Ўғрилар бизга ваҳим солгайму ҳеч?

390 Ҳар кеча тан домидан арвоҳни,
Ҳайдагувчисен, ясаб алвоҳни¹.

Ҳар кеча арвоҳ тарк айлар қафас,
Ҳукму фармонларга парво айламас.

Бандидин ул банди зиндон беҳабар,
Мулкидин ул шоҳу султон беҳабар.

Не ғаму андишайи суду зиён,
Не хаёли ул фалону бул фалон.

Ҳоли ориф бўйладир, бедор дил,
Тангри дерки: ҳум руқудун², қўрқмагил.

¹ Алвоҳ — лавҳалар.

² Ҳум руқудун — улар уйқудадирлар.

- 395 Туну кун дунё ишидан беҳабар,
Тангри қўлида қаламдирлар улар.
Қўлни кўрмай, баъзилар кўргай қалам,
Уйлағай ул: шу қалам этгай рақам.
Зарра ошкор бўлди ориф туйғуси,
Халқни қучмиш эрди ҳиссий уйқуси.
Водийи ваҳдатда эрди жонлари,
Руҳлари осуда, тинчдир танлари.
Лек сайёд боз бошлаб нағмани,
Судрагай дому тузоққа ҳаммани.
- 400 Субҳидам нури сочар оламга зар,
Тилларанг бургут қанотин силкитар.
Фолиқул-асбоҳ Исрофилвор
Келтирур, чун ул диёрдин бул диёр.
Тарқаган руҳларни қайта тан этар,
Тан этаркан, боз обистан этар¹.
Истамас жон отлари жабдуқу жул,
Чунки «ан-навму ахул-мавт» сирри шул².
Эртани уйлаб, узун арқон билан
Узни арқонлар, солар пойига банд.
- 405 Токи кундуз очса юз, тортгай яна,
Элтибон, устига юк ортгай яна.
Кошки ул асҳоби Каҳф бу руҳни
Асрасайди кема янглиғ Нуҳни.

¹Обистан — юкли, ҳомиладор.
²«Ўлим уйқунинг биродари».

Ақлу хушни тутса тўфондин йироқ,
Олса тин ундан яна кўзу қулоқ.

Эй, неча асҳоби Қаҳф, аҳли жаҳон,
Боқ, сенинг ёнингдадирлар шул замон.

Ёр сенинг-ла, гор сенинг-ла ҳам суруд¹,
Муҳр эса кўзу қулоғингда, не суд.

ХАЛИФА ЛАЙЛИНИ КЎРГАНИ ҲИКОЯТИ

410 Лайлини кўрди Халифа, деди: ҳой,
Сенмисан Мажнунни ёндирган чирой?

Лек чиройинг ўзгадин афзун эмас,
Қиз деди: бас, чунки сен мажнун эмас!

Кимки бўйла уйқуда бедор эмиш,
Уйқудин бедорлиги баттар эмиш.

Ҳаққа бедор бўлмагунча жонимиз,
Бўйла бедорлик — ўтар довонимиз.

Жонни қийноқларга солмасму хаёл,
Ҳар куни ундан неча захму завол.

415 На сафоси бор унинг, на лутфи фар²,
На бирор йўл — кўкка этмоққа сафар.

Уйқули улдирки, сурганда хаёл
Бир умид айлаб, анга сўйлар мақол.

¹ Суруд — қўшиқ.

² Лутфи фар — гузал лутф.

Дев кўрингай кўзларига ҳур бўлиб,
Ул тўкар шаҳватни, дев манзур бўлиб.

Наслини ахлатга тўккач, хастаҳол
Уйғонар оҳиста, тарк этгай хаёл.

Боши оғриб, сирқирар, макруҳ тан,
Дод бундоқ бир хаёлниг дастидан.

420 Қуш учар кўкларда, ел ҳамсояси,
Кўкдамас, ерларда учгай сояси.

Ҳансираб сайёди аблаҳ, боқ бу дам
Қушнимас, қувлайди соя ортидан.

Билмагай ул: соя қушнинг аксидир,
Билмагай: қуш қайси, соя қайсидир?

Ўқ узар ул сояга, ўқ, басма-бас,
Унга ўқдони бўшалса, бўлди, бас.

Ўқ туганди, сояга отди уни,
Соя қувлаб, ул совурди умрини.

425 Сояйи Яздон эрурса дояси,
Хавф сололмас ҳеч хаёлу сояси.

Сояи Яздон — Худонинг бандаси,
Мурда бу оламда, Ҳақнинг зиндаси.

Доманидин тут уни сен, бегумон,
Офати охирзамондин бўл омон.

Тангридин бир соя эрмиш авлиё,
Ул далили нури хуршиди Худо.

Водийи ваҳдатга борма бедалил,
«Ла уҳиббул-офилийн» де чун Ҳалил¹.

430 Соядан топ офтобинг, тут шитоб
Шамс Табризий этогини шу тоб.

Ғар аро йўлда қолар бўлсанг, анга
Йўлни кўрсатгай Ҳусомиддин сенга.

Ғар ҳасад кўнглингга солса бир ғулув,
Лаънати Иблиснинг этган кори бу.

Ул ҳасад айлаб, мудом жанг айлагай,
Одамийнинг ҳолини танг айлагай.

Эҳтиёт бўл, йўлда ул тош бўлмасин,
Шум ҳасад йўлингга йўлдош бўлмасин.

435 Бил, жасад эрмиш ҳасад уйи, инон,
Ул ҳасаддин кирланур бор хонадон.

Ғар жасад эрмиш ҳасад уйи, ва лек,
Ул жасадни пок этур Оллоҳи нек.

«Тоҳҳира байти» баёни пок эрур²,
Ганжи нурдир, гарчи асли хок эрур.

Беҳасадга айласанг макру ҳасад,
Кўп қароликлар чекар кўнглингга сад.

Марди Ҳақ бўл, бўл ҳасаддин беғубор,
Бизга ўхшаб сен уни тупроққа қор.

¹ «Мен ботганларни севмайман».

² «Хонамни тозаланг».

ВАЗИРНИНГ ҲАСАД ҚИЛИШИ БАЁНИ

- 440 Чун ҳасад эрди вазирга ҳамнажд¹,
Бас, қулоғу бурнидин айрилди бот.
- Мақсад этмишди ҳасад айлаб нуқул,
Аҳли мискин жонига ниш урса ул.
- Қим ҳасад бирлан агар бурнин бурар,
Ҳам қулоқдин, ҳам бурундин айрилар.
- Ул бурунким, ҳидлабон ҳар нарсани,
Ажратар, манзилга бошлар кимсани.
- Ул бурунсиздир, магар ҳид билмади,
Ҳидлар ичра дилрабоси дин ҳиди.
- 445 Ҳидни ҳидлаб, шунга шукр этмас киши,
Анғласинким, куфри неъматдир иши.
- Шукр қил сен, яхшиларга банда бўл,
Сен уларга жон бериб, поянда бўл.
- Шумният вазирга ўхшаб қолмагил,
Элни чалғитма, намоздин қўймагил.
- Қўрки, дин даъосин айларда нетиб,
Ҳолвага қўшди саримсоқ, макр этиб.

НАСОРО ҲОЗИҚЛАРИНИНГ ВАЗИР МАКРУ ҲИЙЛАСИНИ ПАЙҚАБ ҚОЛИШЛАРИ

Жумла соҳибзавқ сезар эрди: вазир —
Сўзларининг таъми бор эрди тахир.

¹ Ҳамнажд — қардош.

450 Сўзлари омухта эрди, йўқди шак,
Худди шарбатга қўшилган оғудак.

Зоҳири дердики: йўл юр, тўхтама,
Ботини дерди: ўзингни қийнама.

Гар кумушнинг ранги оқдир, лек шу дам
Қўлга олсанг, қўл қорайгай, жома ҳам.

Ўт деган чўғдин қизил юздир магар,
Сен қаро қилмишларига сол назар.

Гарчи чақмоқ нурга монандир, ҳамон
Чақнаса, кўзни қамаштиргай ёмон.

455 Қим азалдин фикри суст, безавқ эди,
Бўйнида вазир сўзидан тавқ эди.

Олти йил юз кўрмади вазир ва шоҳ,
Бўлди Исо қавмига вазир паноҳ.

Дину дилни унга таслим қилди халқ,
Ул, деса гар, ҳукми бирла ўлди халқ.

ПОДШОҲНИНГ ВАЗИРГА МАХФИЙ МАКТУБ ЙУЛЛАШИ

Ёзишиб шоҳу вазир пайғомлар,
Топдилар элдин ниҳон оромлар.

Бул ниятни олға сурмоқ қасдида,
Хокларин елга совурмоқ қасдида.

460 Ёзди подшоҳ: «Етди фурсат, муқбилим,
Бошла энди, гуссадан пок эт дилим».

Ёзди вазир унга: «Шоҳим, сарбасар
Мен Исо динига солгум фитналар».

НАСРОНИЙЛАРНИНГ ҰН ИККИ ҚАВМИ БАЁНИ

Қавми Исо эрди қўп фармонпазир,
Ҳоким эрди бирмас, ўн икки амир.

Ҳар амир ўз қавмига машгул эди,
Тамаъ айлаб, табаъ унга қул эди.

Бирмас, ўн икки амир ва таъбаси
Банда эрди ул вазирга ҳаммаси.

465 Эътимод айларди ҳар гуфторига,
Иқтидо айларда ҳар рафторига.

Ҳар амир ҳар амрига нозир эди,
Мон беришга ҳар замон ҳозир эди.

ВАЗИРНИНГ ИНЖИЛ ҲУКМЛАРИНИ СОХТАЛАШТИРИШИ

Йўллади вазир уларга хат битиб,
Ҳар бирига ўзга маслак дарж этиб.

Ҳар туморда ўзга амру эътироф,
Ул ҳукмга бул ҳукм эрди хилоф.

Ул бири — роҳи риёзатга вужу,
Тавба айлаш рукнию шарти ружу.

470 Бул бири дерки: риёзат суд эмас,
Сен жумард бўл, бошқа йўл мавжуд эмас.

Ул бири: берма жумардликка кўнгул,
Сен тарафдин ширк эрур маъбудга бул.

Ҳар дақиқа Ҳаққа таслим бўл тамом,
Шу етар, бас, бошқасидир макру дом.

Бул бири-да: ҳар ишинг хизмат эрур,
Йўқса, андишанг бари тухмат эрур.

Ул бири: амри наҳийлардан ғараз
Ажзимизни кўрсатишдир, бошқамас¹.

475 Биз уларда ажзимиз кўрсак, ҳамон
Қудрати Ҳақни билурмиз шул замон.

Бул бири: ожизлигингни кўрмагил,
Куфри неъмат йўлига сен юрмагил.

Қудратингни кўрки, ул Ҳақ қудрати,
Қудратингдир — қудрати ҳақ неъмат.

Ул бири: кеч иккисидин ҳам тугал,
Бут эрур, сигса назарга ул агар..

Ул бири: мажлисда сен сўндирма шамъ,
Чунки шам кўрмоққа мажлис бўлди жамъ.

480 Сен назардан қочсангу қувсанг хаёл,
Тунда сўндирдинг магар шамъи висол.

Бул бири дер: шамъ ўчирсанг, бок эмас,
Ўрнига юз минг назар бўлгай эваз.

Ўчса ул шамъ, шамъи жон афзун бўлур,
Лайли ёр сабринг кўриб, Мажнун бўлур.

Тарки дунё этса ҳар ким зуҳд учун,
Қошига келгай яқинроқ даҳру дун.

Ул бири дер: неки сенга берди Ҳақ,
Сенга ширин этди, сўнг топширди Ҳақ.

¹ Ажз — ожизлик.

485 Сенга осон қилди у, хуш қилди, ол,
Чекмагил бир зарра заҳмат ё малол.

Бул бири дерки, уларни ташла, бас,
Ҳар неким табъингга мосдир, яхшимас.

Мухталиф йўллар агар осон эрур,
Ҳар бири миллатга мисли жон эрур.

Ҳақни гар билмоққа йўл бўлсайди бир,
Ҳақни билгайди жуҳуд бирлан габр¹.

Ул бири дер: не муяссар бўлса, ул
Чун ҳаёти дил, ғизойи жон эрур.

490 Ҳар не завқи таъб эрур, ўтгай шитоб,
Бесамар ердир ўшал, қоқу хароб.

Бас, пушаймонлик эрур, раъй этса ул,
Охири бўлгай зиён, байъ этса ул.

Бўлмагай сенга муяссар оқибат,
Гар у номланса муъассар оқибат².

Ул муъассар, бул муяссар, яхши боқ,
Қай биридин қай бириси яхшироқ.

Бул бири дер: айла бир устод талаб,
Оқибатни сенга кўрсатмас ҳасаб¹.

495 Оқибатки, неча миллат кўрдилар,
Оқибатда бори зиллат кўрдилар.

Оқибатни барча кўрса, қил ҳисоб,
Бўлмас эрди зарра диний ихтилоф.

¹ Габр — мажусий.

² Муъассар — куч-қувват.

³ Ҳасаб — шуҳрат, мартаба.

Ул бири дер: асли устойим ўзинг,
Бир боқиб, билгувчи донойим ўзинг.

Мард бўл, мардларга кулгу бўлмагил,
Иф ҳушингни, зору асру бўлмагил.

Бул бири дер: жумла бирдир ҳар қалай,
Бирни икки кўрган ул кўзлар ғилай.

500 Ул бири дер: боқ, юз бир бўйладир,
Англамоқ мажнунга сўзни қайдадир.

Ул бириси бул бирига зид келар,
Ҳеч қўшилгайму заҳар бирлан шакар.

Кечмасанг гар заҳру шаккардин тамом,
Етмагай ваҳдат бўйидин бир нишон.

Ажратиб ўн икки дафтарга шуни,
Ёзди бир-бир дини Исо душмани.

ИХТИЛОФ ЙЎЛ ҲАҚИҚАТИ УСТИДА БЎЛМАЙ, БАЛКИ ҚАЙСИ ЙЎЛДАН БОРИШ ХУСУСИДА ЭЖАНЛИГИ БАЁНИ

Ғар Исо якранг эди, кимё назар,
Йўқ эди вазирда ундан бир асар.

505 Ўйлаким, юз рангли тўн, етгач сафо,
Соддаву якранг бўлур мисли зиё.

Бўйла якранг эрди, бермасди малол,
Чун балиқ эрди, суви - оби зилол.

Гар қуруқлик ичра минглаб ранги бор,
Лек қуруқликка балиқнинг жанги бор.

Не эмиш денгиз, балиқлар аслида
Ул азимушшон Ҳукмдор наздида?

Неча юз минглаб балиғу баҳру бар
Сажда айлар унга, ҳар дам бош эгар.

510 Меҳрини чун оби найсон айлади,
Жумла денгизни дурафшон айлади.

Сочди оламга қуёшдин қўру қут,
Ундан ибрат олди бор баҳру булут.

Ул таратди ерга ҳиммат партавин,
Токи шай бўлсин экинга деб замин.

Ер ҳалолдир, беҳиёнат ҳар маҳал,
Экканингни қайтариб бергай тугал.

Бул омонат ул омонатдин келур,
Ки адл офтоби сочгай элга нур.

515 Амри Ҳақ-ла келмагунча навбаҳор,
Айламас тупроқ гиёҳни ошкор.

Берди Ҳақ жонсиз шу борлиқни тамом,
Ул омонатлар, адолатларни ҳам.

Фазли борлиқ бағрини нур айлади,
Қаҳри оқиллар кўзин кўр айлади.

Жону дил лол қолмаган бир лаҳза йўқ,
Сўзласам, сўз тинглагудек кимса йўқ.

Гар қулоқ эрса, кўрар кўз бўлмади,
Яшма бўлди барча тош, сўз бўлмади.

520 Кимиёсоз ул, не эрмиш кимиё?
Муъжизабахш ул, не эрмиш симиё?¹

¹ Симиё — сеҳру жоду илми.

Йўқ, сано эрмас сўзим, тарки сано,
Гар далил борлиқ эса, борлиқ хато.

Бормидир Ҳақ борлиғидек бир буюк,
Не эмиш олдида борлиқ, еру кўк.

Ер агар кўр бўлмаса, ўлгай эди,
Ул қуёшнинг тафти не, билгай эди.

Кўк агар кўк киймасайди, сарғариб,
Парча муз янглиғ кетар эрди эриб.

ВАЗИРНИНГ ЎЗ МАКРИДИН ЗИЁН ТОПИШИ БАЁНИ

525 Шоҳ-ку нодон, вазири гофил эди,
Тангрига чун панжа урмоқ истади.

Тангриким, гар истаса, этмай адам,
Юзта оламни бино айлар шу дам.

Ул назарга юз жаҳон пайдо қилур,
Кўз бериб сўнг, васлига шайдо қилур.

Гар жаҳон қаршингда чексиздир неча,
Қудрати олдида йўқдир заррача.

Жонингизга бу жаҳон зиндон эрур,
Бас, борингим ул тараф, бўстон эрур.

530 Бул жаҳон маҳдуду ул ҳадсиз эмиш,
Нақшу суврат бул изоҳга юз эмиш.

Фиръавн юз мингта найза шайлади,
Бир асо бирлан Мусо даф айлади.

Тўпланиб, юз мингта Жолинус атай,
Этса саъй, Исо дамича бўлмагай.

Юз туман дафтарда гар ашъор эрур,
Бир кичик ҳарфига андин ор эрур.

Бўйла голиб Ҳақ учун гар ўлмасанг,
Не бўлур, ўйла, магар хас бўлмасанг.

535 Тоғдайин қалбларни ҳам қўзғотди ул,
Фаҳми тез қушни оёқдин осди ул.

Фаҳму хотир бирла йўл йўқ ул сари,
Шоҳ боқур ёлғиз шикаста дил сари.

Эй, неча овлоқда кимки қўмди ганж,
Не хаёл, андиша бирлан чекди ранж.

Мол недирким, молни деб сен ғам есанг,
Хок недирким, сен агарда хас эсанг.

Бир аёл шум эрди, сарғайди юзи,
Амри Ҳақдин бўлди Зухро юлдузи.

540 Бас, аёл Зухрога дўнса, масх эрур¹,
Гар киши тупроққа дўнса, не бўлур²

Рух кетур авжи фалакка юксалиб,
Тан қолур чўнқирда сув, тупроқ бўлиб.

Ўз-ўзинг масх айлаганда, эй ақл,
Тан нечун тубанда қолгай, англагил.

Масх этмоқ бўйла бўлгай, кўрки, бас,
Ул биридин бул бириси қанча паст.

Сакратиб юлдузга ҳиммат отини,
Билмадинг масжудни — одам зотини².

¹ *Масх* — Яратганнинг амри билан жонзотнинг бир шаклдан иккинчи шаклга ўтиши.

² *Масжуд* — малаклар таъзим қилган Одам.

545 Сен-ку одамзодасан, эй нохалаф,
Бўйла тубанликни билгайсен шараф?

Мен олай оламини дейсан уззу кун,
Тўлдирай дунёни дейсан бус-бутун.

Гар жаҳонни қопласа қор сарбасар,
Қолмагай, етса қуёшдин бир назар.

Улки вазир, гарчи юздир, юз ҳазор,
Кул бўлур, етса Худодин бир шарор.

Ул ўзи тусмолни ҳикмат айлагай,
Ул ўзи оғуни шарбат айлагай.

550 Ул гумон этгувчини айлар яқин,
Меҳр бергай амри-ла асбоби кийн.

Асрагай оташда Иброҳимни Ул,
Соқчи айлар руҳга қўрқув-биймни Ул.

Оташида мен куйиб, савдойимен,
Ҳам хаёли бирла суфастойимен¹.

ВАЗИРНИНГ ҚАВМЛАРНИ ЙЎЛДАН АДАШТИРИШ УЧУН ЯНГИ МАКРУ ҲИЙЛАГА УТИШИ

Тушди вазир янги ҳийла кўйига,
Ваъзни кўйди, кирди хилват уйига.

Қирқ-эллик кун бўлиб хилватда ул,
Қилди кўп ошуфта кўнгилларни кул.

555 Халқ тамом девона бўлди шавқидин,
Айру тушгач ҳолу қолу завқидин.

¹Суфастойи — Қадим Юнонистондаги бир фалсафий оқим вакили, олам ва мавжудотни хаёлий ва мавҳум деб тушунувчи.

Ёлвориб эл, кўйида зору адо,
Ул риёзатдин бўлиб қадди дуто.

Дедилар: сенсиз жаҳонда қайда нур?
Гар асокаш бўлмаса, кўр не қилур?

Ёлборурмиз, ўртада Қодир Худо,
Айлама бизни жамолингдин жудо.

Биз гўдаклармиз, мураббий, доя — сен,
Бошимиз узра узанган соя — сен.

560 Деди ул: сиздин бу жоним дур эмас¹,
Ташқари чиқмоқ вале дастур эмас.

Ул амирлар боз шафоат истабон,
Ҳам муридлар раҳму шафқат истабон.

Дедилар: биз бу жаҳонда, эй карим,
Дину дилдин айрилиб, сенсиз, етим.

Сенда дард йўқ, бизга ҳамроҳ дарду ғам,
Ўртаниб, оҳлар чекармиз дамба-дам.

Айтганинга доимо этдик амал,
Ҳикматингдин баҳра олдик ҳар маҳал.

565 Оллоҳ-Оллоҳ, мунча озор этмагил,
Бу жафони бизга тақрор этмагил.

Бермасанг дил, эл бари бедил қолур,
Сендин айру барча беҳосил қолур.

Ўйлаким, сувсиз балиқдек ҳолимиз,
Сувни очгил, токи кирсин жонимиз.

¹ Дур — узоқ.

Йўқ жаҳонда бизга сендек муқтадо,
Ет ўзинг фарёдимиизга, эй Худо!

ВАЗИРНИНГ МУРИДЛАР ИЛТИЖОСИНИ РАД ЭТИШИ

Деди ул: тингланг сўзимни бир нафас,
Сизга гап-сўзу қулоқ, тил бўлса, бас.

570 Ҳис қулоғига тиқинг сиз пахтани,
 Ҳам ечинг кўзларга боғлиқ латтани.

То қулоқ кар бўлмагунча ҳар тугул,
Ботининг ботил, қулоқсиз, кар эрур.

Кар бўлинг, ҳиссиз, фикрсиз, токи сиз
Ул хитоби Иржиғийни тинглангиз¹.

Гар қулоғингда эрур дунё сўзи,
Бас, нечук етгай сенга рўё сўзи?

Сайри зоҳир сўзу аъмолдир санго,
Сайри ботин, уйлаким, сайри само.

575 Ҳис қуруқликдин туғилди, энди боқ,
 Жон Исоси қўйди дарёга оёқ.

Тан этар ҳар дам қуруқ дунёни сайр,
Жон эса, айлар дили дарёни сайр.

Кечди умринг ул қуруқликка туташ,
Гоҳи тоғу гоҳи дарё, гоҳи дашт.

Ичгали ул оби ҳайвон қайдадир?
Кечгали ул мавжи уммон қайдадир?

¹ Иржиғий — «аслингга қайт».

Ваҳму фаҳму фикримиз тупроқнамо,
Мавжи дарё бизга йўқликдир, фано.

580 Бунда сархуш эрканингда, ул йироқ,
Бунда мастсен, унга йўқдир иштиёқ.

Зоҳирий сўзким губор эрмиш аниқ,
Бир нафас хомуш қолиб, ақлингни йиғ.

МУРИДЛАРНИНГ, ХИЛВАТДАН ЧИҚ, ДЕБ ЯЛИНИБ-ЁЛВОРИШЛАРИ

Дедилар мардум: ҳаками тошбағир,
Қўй жафони, бунча ҳаддин ошмағил.

Ҳар уловга ортилури бир ўзга юк,
Ким заифдир, унда куч бўлмас буюк.

Даҳр аро ҳар қушга мос бир дону дун,
Қайси қуш анжирни ютгай бус-бутун?

585 Гар гўдакка сут эмас, берганда нон,
Улдирур нон ул гўдакни бегумон.

Гар тиши чиқса, кеча ё кундузи,
Шубҳа йўқким, нон сўраб ейди ўзи.

Қушки учгай пар-қанотсиз, ул ҳамон
Оч мушукка ўлжа бўлгай бегумон.

Пар-қаноти чиқса қушнинг, бўлди, бас,
Ул учар, ҳеч кимга парво айламас.

Ҳар сўзингким девни ҳам хомуш қилур,
Ақлу ҳуш бирла қулоқни тўлдирур.

590 Ақлу ҳуш биз бирладир, гуё эсанг,
Даштимиз денгиз эрури, дарё эсанг.

Сен билан тупроқ-да бизга чун фалак,
Эй самак, сендин мунаввар то самак¹.

Бўлмасанг сен, шу фалак зулматдадир,
Сен билан, эй ой, само талъатдадир.

Суръат ичра энг баланд афлок эрур,
Маънида юксак у руҳи пок эрур.

Гарчи кўп учқур жисмлардир ҳама,
Маъни олдида исмлардир ҳама.

ВАЗИРНИНГ, ХИЛВАТДАН ЧИҚМАЙМАН, ДЕБ ЖАВОБ БЕРГАНИ

595 Деди вазирким, далилни бас қилинг,
Бул ўғитни дилга сиз пайваст қилинг.

Гар аминмен, муттаҳам бўлмас амин,
Осмонни ҳеч дегайманму замин.

Комил эрсам мен агар инкор надир?²
Эрмасам бул заҳмату озор надир?²

Этмагаймен тарки хилват ҳеч қачон,
Ҳоли ботин бирла машғулмен тамом.

МУРИДЛАРНИНГ ВАЗИРГА ЭЪТИРОЗ ЭТИШЛАРИ

Дедиларким: эй вазир, инкор эмас,
Сўзимиз чин, шевайи агёр эмас.

600 Ёш тўкиб ҳажру фироқингда ҳамон,
Оҳ чекармиз, нолаю оҳу фиғон.

¹ «Эй қўқдаги балиқ буржи, сен туфайли денгиздаги балиққа қадар ҳаммаёқ равшан», дейилмоқда.

Ёш бола дояга этгайму араз,
Ийғлар у, яхши-ёмонни англамас.

Биз мисоли чангмизу чалғувчи сен,
Биз эмас, зору фиғон қилғувчи сен.

Биз агар наймиз, наво сендин келур,
Биз агар тоғмиз, садо сендин келур.

Биз-ку шатранж, гоҳи шоҳу гоҳи мот,
Шоҳу мот ҳам сен билан, эй ҳушсифот.

605 Бор эсак биз, сен ўзингсен жонга жон,
Лек арода сен қаёну биз қаён?

Биз-ку йўқмиз, бизга лекин доимо
Сен вужуди мутлақи фонийнамо.

Биз-ку шерлармиз, вале шери алам¹,
Ҳамла қилгаймиз шамолнинг зарбидан.

Ҳамла пайдо, ким кўрибди ел тусин?
Улки нопаддо, сира кам бўлмасин.

Бошимизда ел эсар додинг сабаб,
Бор эканмиз барча, ижодинг сабаб.

610 Йўқни борлиқ лаззатига бойладинг,
Ўз-ўзига йўқни ошиқ айладинг.

Лаззати инъоминг энди олмагил,
Май лабо-лаб жоминг энди олмагил.

Гар олар эрсанг-чи, сендин ким олур,
Нақш наққош бирла қандоқ жанг қилур?

¹ Шери алам — байроқдаги арслон суврати.

Бизга боқма, олма биздин бир хабар,
Иззатингга, ҳимматингга сол назар.

Бу жаҳонда йўқ эдик гар ўзимиз,
Сенга шоён эрди айтар сўзимиз.

615 Нақш наққошу қалам олдида лол,
Она қорнида гўдакдек бемажол.

Қудрати Ҳақ олдида халқ не турур,
Игна олдида мисоли каштадур.

Шаклини гоҳ деу гоҳ одам чекар,
Нақшини гоҳ нашъа, гоҳи ғам чекар.

Қўли йўқким, қўл чўзиб, йўл қўймаса,
Нутқи йўқ — фойда-зиендин сўйласа.

Сен ўқи, Қуръонда бор тафсири байт,
Ҳақ демишким: *Ма ромайта из ромайт*¹.

620 Ўқ отар бўлсак, у бизмас мутлақо,
Биз камонмиз, ўқни отгувчи Худо.

Бу жабрмас, балки жабборлик эрур,
Ҳақ тарафга нолаю зорлик эрур.

Зоримиз — ул изтирордин бир далил²,
Бул хижолат — ихтиёрдин бир далил.

Ихтиёр йўқ эрса, бўйла шарм надир?[?]
Бул хижолат бандага ҳар дам надир?[?]

Пиру шогирд ожизу ҳайрон нечун?[?]
Ақлу ҳуш ҳам судралиб, сарсон нечун?[?]

¹ «Отганингда, сен отмадинг». Қуръони карим Анфол сураси 17-оят.

² *Изтирор* — занфлик

- 625 Сен десангким, жабридин ул бежабар,
Ҳақ ҳилолини булут босмиш магар.
Хуш жавоби бор бунинг, гар тингласанг,
Динга етгайсен, агарда англасанг.
Зору ҳасрат чекса ким, бемор эрур,
Кимки бемор, уйқусиз, бедор эрур.
Ул замонким, хастаю бемор сен,
Айлагайсен айбга истиғфор сен.
Қўзларингда саф чекиб айбу гуноҳ,
Сен дегайсен, эмди қилмасмен хато.
- 630 Аҳду паймонлар этарсен: турмушим
Эмди шул — тоат-ибодатдир ишим.
Баски, қисмат айлади бемор сени,
Этди ул беморлигинг бедор сени.
Эй рафиқ, бил эмди ҳикмат шул турур:
Кимда дард эрса, ўшал огоҳ эрур.
Кимки бедордир, дилида дарди бор,
Кимки огоҳдир, юзида зарди бор.
Жабридин огоҳ эсанг, зор чекмагил,
Этса жабборлик, озор чекмагил.
- 635 Кимки занжирбанд эса, ул шод эмас,
Кимки маҳбусдир, ўшал озод эмас.
Боқ, оёгинг боғлабон, банд этдилар,
Иззат айлаб, шоҳга сарҳанг этдилар.
Сен-да ожизларга зўрлик этмагил,
Ожиз этмас буйла кўрлик, этмагил —

Қўрмасанг гар жабрини, сен сўйлама,
Жабрини кўрсанг, у кўргонинг нима?

Қайси ишни рағбатинг тортса, инон,
Ул юмушда қудратинг бўлгай аён.

640 Қайси ишга рағбати келмай киши,
Жавр чекса, дер: Худонинг хоҳиши.

Анбиё дунё иши жабрийсидир,
Куфр эли уқбо иши жабрийсидир¹.

Анбиёга — охират, уқбо иши,
Аҳли жоҳилга насиб дунё иши.

Билки, ҳар қуш талпинур ўз жинсига,
Уйлаким, ўз жинси жондир жисмига.

Куфр эли чун жинси сижжийн келдилар,
Сижни дунёга хушойин келдилар².

645 Анбиёким, иллийиндин эрдилар³,
Жону дилни иллийинга бердилар.

Бул суҳан поёни йўқдир, эмди сиз
Қисса охири не бўлди, тинглангиз.

ВАЗИРНИНГ, ХИЛВАТНИ ТАРК ЭТМАЙМАН, ДЕБ МУРИДЛАРНИ НОУМИД ҚИЛИШИ

Ичкаридин урди бонг вазири шум:
Эй муридлар, тинглангиз боқий сўзим.

¹ *Жабрий* — жабр чекувчи. *Уқбо* — охират.

² *Сижжийн* — жаҳаннамнинг энг чуқури.

³ *Иллийин* — жаннатнинг олий жойи.

Ўл Исоким, менга пайғом йўлади,
Ёру дўстлардин кечишни сўйлади.

Юз буриб деворга, сен танҳо ўтир,
Ўз вужудингдан-да кечгил, айру тур.

650 Эмди сўз айтишга йўқдир бир изн,
Ҳар нечук гап-сўзга ҳам йўқдир ишим.

Алвидо, эй дустлар, мен мурдамен,
Ердамас, тўртинчи осмон узрамен.

Ўгли чарх остида эмди ҳеч қачон,
Ёнмагаймен бир ўтиндек беомон

Ўлтирармен эмди Исо наздида,
Ул баланд гардиши гардун устида.

ВАЗИРНИНГ ҲАР АМИРНИ АЙРУ-АЙРУ ЧАҚИРИБ, ЎЗИГА ВАЛИАҲД ТАЙИН ЭТГАНИ

Сўнг амирларни чақирди битталаб,
Ҳар амирга сўйлади хуфёна гап.

655 Ҳар бирига деди: билгил, минбаъд
Ноиби Ҳаққу халифам сен фақат.

Мен эмас, йўқ, сени Исо сайлади,
Бошқаларни сенга тобе айлади.

Қай амирким, сенга саркашлик қилур,
Ёки ўлдир, ёки зиндон банди қил.

То тирикмен, ҳеч бировга сўйлама,
Бу раёсат қасдига азм айлама.

То тирикмен, ошкоро этмагил,
Салтанат тахтига даъво этмагил.

660 Ол туморни, бунда аҳкоми Масеҳ,
Сўнг ўқиб, умматга англатгил басе.

Ҳар амирга шул йўсин ул муқтадо
Деди: сенсан ноиби дини Худо.

Ҳар бирини этди айру муҳтарам,
Бунга не деб айтса, айтди унга ҳам.

Ҳар бирига берди бир тумор — барот,
Бир-бирига қайраш эрди ал-мурод.

Ул туморлар эрди буткул мухталиф,
Айру ҳарфдек, худди «ё» дин то «алиф».

665 Ул ҳукмнинг зидди эрди бул чунон,
Қанчалар зид эрканин этдик баён.

ВАЗИРНИНГ ҲИЛВАТДА ЎЗИНИ ЎЗИ ЎЛДИРИШИ

Шу йўсин қирқ кун ародин ўтди боз,
Ўз-ўзин ўлдирди у, топди халос.

Келди халқ бул шевадин огоҳ бўлиб,
Қабрибоши бир қиёматгоҳ бўлиб.

Жам бўлиб халқ қабрининг ўтрисида,
«Хув!» дебон тўн йиртдилар қайғусида.

Халқ йиғилди беадад ҳам беҳудуд,
Ҳам араб, ҳам турку ҳам юнону курд.

670 Сурмадек кўзларга хокин сурдилар,
Нола айлаб, қабрига бош урдилар.

Бор халойиқ чекдилар бир ой фиғон,
Еш эмас, кўзлардин ҳар дам оқди қон.

ИСО АЛАЙҲИССАЛОМ
УММАТЛАРИНИНГ УМАРОЛАРДИН,
ОРАНГИЗДА ВАЛИАҲД КИМ,
ДЕБ СЎРАГАНИ

Кечди бир ой, сўнг халойиқ сўрдиким,
Эй амирлар, ноиб ХҲақ эмди ким?

Ўрнига ўлтирсин ул, бўлсин имом,
Измимизни қўлга ул олсин тамом.

Сўнди офтоб, кўксимизга қўйди доғ,
Чора не, ўрнига ёққаймиз чироқ.

675 Войким, кетди йироқлаб васли ёр,
Ноиб бизларга эмди ёдгор.

Гул кетаркан, ҳажрида гулшан хароб,
Бизга ул гул атрини бергай гулоб.

Чун Худованд ўзни кўрсатмас аён,
Ноиб ХҲақдир набийлар ҳар замон.

Бул галатдир деса ноибу мануб¹,
Икки деб айтсанг буни, бўлмайди хуб.

Сен шаклга боқма, эй сувратпараст,
Икки суврат аслида бир нарса, бас.

680 Шаклига боқсанг, кўзинг ҳам иккидур,
Икки кўздин лек таралгай битта нур.

Икки кўзнинг нурида фарқ бўлмагай,
Ҳақ назар солган у шуъла сўнмагай.

Ўн чироқ ҳозир этилса бир кеча,
Ҳар чироқ шакли кўрингай ўзгача.

¹ Мануб — ноиб ўрнига ўтирувчи, ўринбосар.

Шаклига боқма, ўгиргил нурга юз,
Ун чироқда битта нурдир шубҳасиз.

Юзта олма, нок олиб, сиқсанг агар,
Юзтасидин битта сув — шарбат бўлар.

685 Маъни ичра қисмату эъдод йўқ,
Маъни ичра тажзия, афрод йўқ¹.

Ёр ила ёр иттифоқи хуш эрур,
Маънисин бил, суврати саркаш эрур.

Сен эрит сувратни, бер сувратга ранж,
Остида ваҳдатни кўргил мисли ганж.

Айламассен, ул иноят айлаюр,
Ҳар замон кўнглим унинг мавлойдур.

Нақшини дилларга чеккан ҳам ўшал,
Хирқани дарвешга тиккан ҳам ўшал.

690 Биз таралган эрдик, ул жавҳар эди,
Биз оёқсиз, бошсиз, ул сарвар эди.

Бир гуҳар эрдик, мисоли офтоб,
Бетугун эрдик ва сувдек тоза, ноб.

Қирди суврат шаклига нури сара,
Соя солгандек деворга кунгира.

Қунгира майли сира бут бўлмасин,
Уртада фарқу тафовут бўлмасин.

Мен бунинг шарҳини сўйлардим на хуш,
Қўрқамен, тийганмасин деб ақлу хуш.

¹ Қисмату эъдод — қисмлар ва қисмларга ажратиш. *Тажзия ва афрод* — бўлиш ва санаш.

695 Нукталар кескир пұлатдек, не илож,
Гар сипар йўқ эрса сенда, ортга қоч.

Тиғи олмосга сипарсиз келма, ҳай,
Тиг кесар, сабру тараддуд билмагай.

Бас, қилични қинга солдим, то биров
Билмагай бул сўзни маънига хилоф.

Чун етишдик эмди достон сўнгига,
Сўзимиз жўрдир вафо оҳангига.

Хулласи сўзким, халойиқ турдилар,
Ноиби Ҳақ эмди ким, деб сўрдилар.

УМАРОНИНГ ВАЛИАҲДИКНИ ТАЛАШИБ, ЎЗАРО ЖАНГ ҚИЛИШЛАРИ

700 Бир амир чиқди халойиқ олдига,
Мардуми меҳру вафолиқ олдига.

Деди ул: сиз истаган ноиб ўзим,
Ноиби Исою ул ғойиб ўзим.

Бул тумор ҳужжат ва бурҳоним менинг,
Бўлғуси давр эмди давроним менинг.

Бошқаси чиқди, куйиб, дилсўз эди,
Унда ҳам айни шу даъво, сўз эди.

Қўйнидин ул ҳам чиқазди бир тумор,
Етди мақсадга жуҳуди фитнакор.

705 Ўртада барча амирлар бўлди дуч,
Чиқдилар бир-бир яланғочлаб қилич.

Қўлларида тиг эди, тумор эди,
Ҳар бири маст фил каби хунхор эди.

Неча юз минг жонни қийнаб, сўйдилар,
Кесдилар бошларни, тоғдек уйдилар.

Ўнгу сўлда мисли дарё оқди қон,
Чангу тўзондан қорайди осмон.

Ул экилган фитналарким, бехато,
Ундию бошларга келтирди бало.

710 Ҳар сафар ёнгоқ чақилса, мағзи бор,
Тан чопилса, руҳ қолгай беғубор.

Танни ўлдирмоқ, этиб захму зиён,
Бу — анору олмани сўйгансимон.

Тотли бўлса нор суви, шарбат бўлур,
Гар чирик бўлса, заҳар, иллат бўлур.

Мағзида гар маъни бор, пайдо бўлур,
Гар пучак, бемаънидир, расво бўлур.

Маънига юз бур, аё сувратпараст,
Маъни сувратга қанотдир, кам эмас.

715 Ҳамнафас бўл аҳли маъни бирла то,
Ҳам ўзинг топгил атою бўл фато¹.

Жони бемаънига тан эрса филоф,
Жон эмас, чўбин қилич ул, бехилоф.

Ул филоф ичинда топгай қийматин,
Гар филофдин чиқса, бўлгай бир ўтин.

Тушма майдонга ёғоч шамшир тутиб,
Боқ, назар сол унга сен диққат этиб.

¹ Фато — йигит.

Гар ёғоч ул, бошқасин этгил талаб,
Гар эса олмос, қадам қўй ул тараф.

720 Соҳиби тиғу силоҳдир авлиё,
Авлиё бирлан кўришмоқ — кимийё.

Жумла донолар демишлар бўйлаким:
Аҳли доно — раҳмату лил-оламин.

Гар анор истар эсанг, хандонни ол,
Хандаси ҳар донасидин бир мисол.

Эй муборак хандадирким, кулса ул,
Дур каби жон дуржидин дил кўрсатур.

Номуборак ханда этмиш лолахон,
Дил қароси оғзида бўлмиш аён.

725 Нори хандон боғни ҳам хандон қилур¹,
Суҳбати мардон сени мардон қилур.

Гарчи тошдирсен, ва гар мәрмар ўзинг,
Тутса кўнгил соҳиби, гавҳар ўзинг.

Меҳри покларни азиз тут эрта-кеч,
Меҳри йўқларга кўнгилни берма ҳеч.

Кўйи тушкунликда уммид истама,
Сўйи зулмат ичра хуршид истама.

Дил сени судрайди аҳли дил сари,
Тан эса судрайди обу гил сари².

730 Сен газойи дилни ҳамдилдин сўра,
Бахту иқболингни муқбилдин сўра³.

¹ Нори хандон — қизил анор.

² Обу гил — сув ва тупроқ.

³ Муқбил — иқболу давлат эгаси, яъни Худо.

МУҲАММАД МУСТАФО СОЛЛАЛЛОҲУ
АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ
ИНЖИЛДА УЛУҒЛАНИШИ

Бор эди Инжилда номи Мустафо,
Жумла пайғамбарга бош, баҳри сафо.

Шакли бетакрори зикри бор эди,
Рўзаю ифтори зикри бор эди.

Қавми тарсо бор эди, истаб савоб,
Қуп табаррук, дерди, бу ному хитоб.

Лаб босиб исми шарифга дамба-дам,
Юз суриб васфи латифга дамба-дам...

735 Биз баён этган балодин ул гуруҳ
Эмин эрди ҳам яшарди бошукуҳ.

Ноилож эрди амирлар ҳам вазир,
Соябонди номи Аҳмад Мустажир.

Ўсди ул қавм, насли ҳам бисёр бўлиб,
Нури Аҳмад ҳар қадамда ёр бўлиб,

Лекин ўзга бир гуруҳ насронийён
Хор этарди бу исмни ҳар замон.

Оқибатда бўлдилар хорликка банд
Ўзлари ул шум вазирнинг дастидан.

740 Ул туморлардин ёниб айёмлари,
Бўлди ботил динлари, аҳкомлари.

Номи Аҳмад инчунин ёрлик қилур,
Шуъласи токи нигоҳдорлик қилур.

Номи Аҳмад қалъадурким инчунин,
Бас, нечукдир зоти ул руҳул-амин

ИСО ДИНИНИ ЙЎҚОТМОҚЧИ БЎЛГАН БОШҚА БИР ЖУХУД ПОДШОҲИНИНГ ҲИКОЯТИ

Хуллас, ул қонлар оқиб, кўп ўтмайин,
Фитнакор вазир балосидин кейин,

Бошқа жуҳуд шоҳ-да белни бойлади,
Қавми Исо жонига қасд айлади.

745 Сен ўқи, билмоқчисен гар, не хуруж,
Сура бордир — *Вас-само изотил-буруж*¹.

Эски подшо йўл солиб эрди у дам,
Янгиси шу йўл сари қўйди қадам.

Қимки бу йўлга кираркан, ул ёмон,
Бошига лаънат ёғилсин ҳар замон.

Яхшилардин кўп азиз суннат қолур,
Фитнакордин зулм ила лаънат қолур.

Қим ёмонлар жинсидандир, ул киши
То қиёмат, бас, ёмонликдир иши.

750 Бул ширин сув, ул эса аччиқ тамом,
Сури Исрофилгача этгай давом².

Яхшиларга тотли сувдин интихоб,
Ул нечук мерос? Мунаввар бир китоб.

Барча толиблар рижосидир магар
Гавҳари Аҳмад таратган шуълалар.

Шуълалар кетмайди гавҳар қошидин,
Айланур ҳар лаҳза гавҳар бошидин.

¹«Буружлар эгаси бўлмиш осмонга қасам». Қуръони карим Буруж сураси 1-оят. ²Қиёмат куни фаришта Исрофил сурини чалгунча.

Нур тушиб, хонангни тўлдиргай шу тоб,
Чунки бурждин буржга ўтгай офтоб

755 Ҳар кишиким боғли бир юлдуз ила,
Ҳар нафас ҳамдам эрур юлдуз ила.

Юлдузи Зухро эса, этгай талаб
Ҳар замон созу суруд, ишқу тараб.

Юлдузи Миррих эса, хунрез ул,
Фитнаю жангу жадалда тез ул.

Бор юлдузларки, биздин кўп йироқ,
Йўқ уларда бир ёмонлик, ихтироқ.

Сайр этурлар бошқа осмонни бари,
Муътабар шу етти осмондин нари.

760 Юзларида шуълаи нури Худо,
На туташ, пайваст эрурлар, на жудо.

Ул нужумга бахти боғлиқ бўлса ким,
Аҳли кофирни ёқар, айлаб ҳужум.

Қаҳри ул Миррихга асло ўхшамас,
Гоҳи голиб, гоҳида мағлуб эмас.

Нури голиб бизга Ҳақдин армуғон,
Ё камаймас, ё қораймас ҳеч қачон.

Ҳақ ўзи жонларга деб нур ёғдурур,
Бахтиёрлар унга доман тўлдирур.

765 Кимки узмас эрса Оллоҳдин назар,
Унга бўлгай нури Оллоҳдин асар.

Гар кишида домани ишқ йўқ эрур,
Нури Ҳақдин ул киши айро турур.

Жузвлар майли ҳавоси Кулл била,
Жумла булбуллар сафоси гул била.

Гар ҳукизнинг ранги сирт узра аниқ,
Эрни ранги ичда, олдир ё сариқ.

Яхши ранглар чашмаси хумми сафо,
Паст бўёқлар манбаи мавжи жафо.

770 Сибгатуллоҳдир ўшал ранги латиф,
Лаънатуллоҳдир магар ранги касиф¹.

Мавжи дарё боз дарёга равон,
Қай тарафдин келса, кетгай ул томон.

Тоғдин оққан сел каби сен тез жуна,
Жисмимиздин, жони ишқомез, жуна.

**ЖУХУД ПОДШОҲИНИНГ БИР ЎТ ЁҚИБ,
УНИНГ ҚАРШИСИДА БИР БУТ
ТИКЛАГАНИ, КИМ АНА ШУ БУТГА
САЖДА ҚИЛСА, ОЛОВГА
ТАШЛАНМАЙДИ, ДЕБ АЙТГАНИ**

Боқ, не иш қилди ўшал кўпак жуҳуд,
Ўт ёқиб ўт олдида қўндирди бут.

Қим сиғинса бутга, у қолгай омон,
Иўқ, деса гар, ўтга ташлангай ҳамон.

775 Қонмади лекин бу бутга нафси ют,
Нафс балоси туғди унга бошқа бут.

Жумла бутлар онаси нафси бало,
Бул илон эрса, ўшал бир аждаҳо.

¹Касиф — чиркин, ифлос.

Тош, темирдин нафси бутдин бир шарор,
Сув ила топгай ул орому қарор.

Тош темир сувдин қачон сокин бўлур,
Одамий ундан қачон эмин бўлур?

Бут-қаро сув эрса, кўнгил-кўзаси,
Нафсни билгил ул қаро сув чашмаси.

780 Гар ясалган бут бир селдир, қаро,
Нафси бут чиркин булоқдир йўл аро.

Юз сабрни синдирур бир парча тош,
Чашма оққай шарқираб, айлаб талош.

Бутни синдирмоқ осондир сенга, бас,
Нафсни синдирмоқ вале осон эмас.

Нафс шаклин сенга билдиргай баса,
Етти эшикли жаҳаннам қиссаси.

Нафсининг макру риёси бор чунон,
Юз фиръавн фарқ бўлгай бегумон.

785 Сен Мусо Тангрисию Мусога бор,
Бўлма Фиръавн, этиб имонни хор.

Сен Аҳадга кўлни чўз, Аҳмадга боз,
Уз таниндин — Бу Жаҳлдин бўл халос.

БИР БОЛАНИНГ ОЛОВГА КИРИБ, СЎЗ АЙТГАНИ ВА ХАЛҚНИ ОЛОВГА КИРИШГА ДАЪВАТ ЭТГАНИ

Бир аёлу болани оташ ва бут
Олдига бир даъфа келтирди жухуд.

Болани олди, оловга отди ул,
Чун аёл қўрқди, имони бўлди кул.

Она этмоқ истади бутга сужуд,
Лек бола қичқирди: *Каанни лам амут*¹.

790 Кел, она, мен ҳолати хуш ичрамен,
Гарчи ўт қўйнида — оташ ичрамен.

Бу олов кўз боғидирким, талъати
Остида бизга Худонинг раҳмати.

Қир оловга, жон онам, бурҳонни кўр,
Хоси Ҳақ сургувчи бул, давронни кўр.

Қеч жаҳондин, сувлари оташ мисол,
Ўзни сен оташ аталмиш сувга сол.

Қел, она, кўр сирри Иброҳимни сан,
Ўтда ул кўрмишди сарву ёсуман.

795 Мен туғилганман ўлимнинг захми-ла,
Дилда сендин айру тушмоқ ваҳми-ла.

Токи тарк этдим ўшал зиндони танг,
Бир жаҳон кўрдим муаттар, хушранг.

Бир жаҳони меҳрибон кўрдим бугун,
Токи бу оташда топдим мен суқун.

Кўрдим оташ ичра бир оламини мен,
Заррасида неча Исо дамини мен.

Бул жаҳоннинг шакли йўқдир, зоти бор,
Ул жаҳоннинг шакли бордир, беқарор.

800 Қир оловга, оналик ҳаққинг сўра,
Кўр ўзинг, оташда оташ йўқ сира.

¹ «Мен ўлмадим, тирикдекман».

Кир оловга, она, иқбол чоғи бул,
Она, сен, давлатни қўлдин бермагил.

Кўрдинг ул ит қудратин, чекдинг жафо,
Эмди кўргил қудрати лутфи Худо.

Менки тортармен оёгингдин бу дам,
Сенга истармен, она, лутфу карам.

Кир оловга, бошқаларга бер нидо,
Суфра ёзмиш бизга бул оташда шоҳ.

805 Эй мусулмонлар, келинг айлаб шитоб,
Шу оловдин бошқаси буткул азоб.

Эй келингиз ўт сари парвонавор,
Бул оловда юз баҳорнинг гашти бор.

Бонг урарди теграсин қуршаб гуруҳ,
Барчада руҳ эрди андоқ бошукуҳ.

Бор ҳалойиқ кечди ўздин шу нафас,
Отдилар ўзларни ўтга басма-бас.

Бетараддуд, азбаройи ишқи дўст,
Ҳар тахирни ширин этмоқ Унга хос.

810 Шунда маъмурлар уриб элга таёқ,
Этдилар оташга кирмоқни ясоқ.

Юз қаро бўлди яҳудий, кўп хижил,
Ҳам пушаймон бўлди, ҳам бемори дил.

Бас, зиёда динга ошиқ бўлди халқ,
Ҳам фано мулкига содиқ бўлди халқ.

Макри шайтон ўзига урди, шукр,
Дев қаро юз эрканин кўрди, шукр.

Бошқалар юзига суркарди қаро,
Ўзига чапланди, бўлди бедаво.

- 815 Бошқалар тўнини йиртарди чунон,
Эмди боқсанг, ўзи бир жулдурчопон.

**МУҲАММАД СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВА САЛЛАМ НОМИНИ БЕПИСАНД
АЙТГАН ҚИШҚИНИНГ ОҒЗИ
ҚИЙШАЙГАНИ**

Бир киши Аҳмад номин ишшайиб,
Айтган эрди, оғзи қолди қийшайиб.

Эй Муҳаммад, деди ул, афв айлагин,
Лутф сенда, сендадир *илми ладун*¹.

Сўйладим шаънингга истеҳзо сўзим,
Асли истеҳзога лойиқмен ўзим.

Покларга таъна отгай гар киши,
Ўзини шарманда этгай қилмиши.

- 820 Тангри ёпмоқ эрса бир кас айбини,
Кам дегай ул кас бировнинг айбини.

Тангри бизни ёрлақаб, ёрлик қилур,
Кўнглимизни ўзига зорлик қилур.

Ул гўзал кўзларки, гирёндир анга,
Ул ҳумоюн дилки, бирёндир анга.

Ҳар йиғининг охири бир хандадир,
Охират марди муборак бандадир.

¹ *Илми ладун* — илоҳий илм.

Оқса гар оби равон, жаннат бўлур,
Оқса кўздин ёш агар, раҳмат бўлур.

825 Ёш тукиб кўздин, чиғирдек нола қил,
Токи жонинг саҳнида ўсгай яшил.

Йиғлаганларни ая, нам истасанг,
Нотавонларни ая, раҳм истасанг.

ЖУҲУДЛАР ПОДШОҲИНИНГ ОЛОВНИ КОЙИБ, ҚАҲРЛИ СЎЗЛАР АЙТГАНИ

Шоҳ деди оташга: эй сув душмани,
Ул жаҳонсўз феълу атворинг қани?

Ёйўқотдингму ўшал хосиятинг,
Ёки биздин юз ўгирмоқ ниятинг?

Бермас эрдинг ўтпарастларга омон,
Ўтпараст эрмасга бўлдинг меҳрибон.

830 Ҳаргиз, эй оташ, собир бўлмадинг,
Нега ёндирмоққа қодир бўлмадинг?

Ёки кўз бойлашму, ҳуш бойлашму бул,
Нега этмайсен ёқиб, жонларни кул?

Ҳоду этмишму биров, ё симиё,
Ўзга бўлдинг, бахтимиз қайтмишми ё?

Ўт деди: ўтманки, ёндирмоқ ишим,
Оғушимга кир, татиб кўр тобишим.

Бас, азалдин ўт эдим, ўтмен ҳамон,
Тиғи Ҳақдирмен, кесармен беомон.

835 Чодирин олдида туркмон итлари,
Суйканур меҳмонга, ювошдир бари.

Ўтса чодир олдин бегона эр,
Барча итлар ҳамла айлар мисли шер.

Бандаликда мен кучукдин кам эмас,
Тангри ҳам ҳимматда туркдин кам эмас.

Оташи таъбинг сени гамгин этар,
Амр этиб, бўйла Маликуддин этар.

Оташи таъбинг сени шодон этар,
Билки, бунга Ҳақ ўзи фармон этар.

840 Келса бошинга мусибат, тавба қил,
Келгай ул Ҳақ амри бирлан, яхши бил.

Истаса Ҳақ, гам сенга шодлик бўлур,
Пойибандлик сенга озодлик бўлур.

Сув, ҳаво, оташ ва тупроқ бандадир,
Гар ўликдир, Тангри бирлан зиндадир.

Ўт олов Ҳақ олдида ҳозир мудом,
Мисли ошиқ мунтазирдир субҳи шом.

Тошни гар урсанг темирга, учқуни
Сачрагай, Ҳақ амри сачратгай уни.

845 Сен ситам тошин темирга урмагил,
Иккисидан бир ёмон зурёд келур.

Тош ила темир сабабдир, бул аниқ,
Сен баландроққа назар сол, эй рафиқ.

Ул сабабдин бул сабаб келмиш, қара,
Бесабаб бўлмас сабаб пайдо сира.

Ул сабабларким, набийлар раҳбари,
Бор сабаблар устунидир, сарвари.

Бул сабабни ул сабаб омил қилур,
Гоҳида бефойда, беҳосил қилур.

850 Ақл бўлмиш ул сабабга ошно,
Бул сабаблар маҳраמידир авлиё.

Бул сабаб тозийда не эрмиш? Расан¹,
Қайда ул келди арога, бўлди фан?

Айланур чарх, ипга бул илат эрур,
Кўрмасанг чарх соҳибин, зиллат эрур.

Даҳр аро сонсиз сабабларким ҳама,
Боисин шу чархи саргардон дема.

Чарх янглиғ қолма саргардон бўлиб,
Куйма бемағз пистадек бирён бўлиб.

855 Ел егай оташни Ҳақнинг амри-ла,
Иккиси сармастди Ҳақнинг хамри-ла².

Ҳилм суйи, қаҳр оташини, эй ўғил,
Ҳар қачон кўрсанг, фақат Ҳақдин дегил³.

Ел агарда билмасайди Ҳақни Ҳақ,
Ул нетиб Од қавмини айларди фарқ.

Аҳли мўмин гирдига хат чизди Ҳуд,
Хатга етгач, ел айларди сукут.

Ул чизиқдин ташқари чиққанни ел,
Чирпирак айлаб отарди мисли сел.

¹ Расан — ип, чилвир.

² Ҳақ хамри — Ҳақ шароби.

³ Ҳилм — ҳалимлик, юмшоқлик.

- 860 Хат чизарди инчунин Шайбони Рай⁴,
Қўй сурув атрофига тортиб атай.
- Кун бўлиб жумъа, ўқиркан ул намоз,
Токи қашқир этмасин деб турктоз².
- Бўри кирмасди чизиқдин ичкари,
Қўй чиқолмас эрди андин ташқари.
- Бўри нафси, қўй нафси ҳам синиқ,
Сад эди марди Худо чизган чизиқ.
- Аҳли орифга магар боди ажал,
Етса, ул атри Юсуфдек хуш ёқар.
- 865 Оташ Иброҳимга таъсир этмади,
Чунки ул бир маҳбуби Оллоҳ эди.
- Оташи шаҳватга тушмас аҳли дин,
Бошқаларни айлар ул зери замин.
- Солди Ҳақ амри-ла денгиз гулдирос,
Аҳли Мусо бўлди қибтийдин халос.
- Ер дағи бўйсунди Ҳақнинг амрига,
Ганж ила Қорунни ютди қаърига.
- Обу гил Исо дамидин сайради³,
Қуш бўлиб талпинди, парвоз айлади.
- 870 Тасбиҳинг-да обу гилдир, эй киши,
Сидқидилдан бўлгай ул жаннат қуши.

¹ Аслида: Шайбони Ровий.

² Турктоз — ҳамла, ҳужум.

³ Обу гил - сув ва тупроқдан ясалган қуш Исо алайҳиссалом дам урганларида жонланган.

Тур Мусо нури ила рақс айлади,
Сўфи комил бўлди, тарк наҳс айлади.

Тоғ ила сўфи азиз эрса, не тонг,
Жисми Мусо ҳам кесак эрди тамом.

ЖУҲУД ПОДШОҲИНИНГ ЎЗ АБЁНЛАРИ НАСИҲАТИНИ МАСХАРАЛАБ, ИНКОР ЭТГАНИ, ҚАБУЛ ЭТМАГАНИ БАЁНИ

Бул гаройибни кўриб шоҳи жуҳуд,
Кулди, инкор этди ҳар не деди ўт.

Деди носихлар: чу ҳаддин ошмагил,
Кўй бу қайсарликни, қайнаб тошмагил.

875 Шоҳ уларнинг қўл аёгин бойлади,
Зулми устига яна зулм айлади.

Иш етиб шу ерга, учди бир овоз:
Сенга, эй кўппак, етишди ал қасос!

Ўт шу дам қирқ газ баландга ўрлади,
Қуршади, аҳли жуҳудни ямлади,

Чун уларга оташ эрди ибтидо,
Барчаси оташда топди интиҳо.

Ёнди оташзодалар, кул бўлдилар,
Жузвлар бир-бир келиб, кулл бўлдилар.

880 Оташ эрдилар, мусулмонсўз, бас,
Куйдилар оташда худди хору хас.

Улки эрди чун уммуҳу ҳовия¹,
Ҳовия сўнггида келди зовия².

¹ Уммуҳу ҳовия — жаҳаннам онаси.

² Зовия — бурчак, гўша. Бу ерда: жаҳаннамнинг бир бурчаги.

Бўйлаким, фарзандини излар она,
Новдаларни ўзига чорлар тана.

Сув ҳовузда маҳбуси зиндон эрур,
Ел у сувни лаҳза-лаҳза чайқатур.

Чайқатиб, маъданга элтмоқдир иши,
Қатра-қатра элтганин кўрмас киши.

885 Оз-оздин, ҳар нафас келгонидин,
Қутқарар бизни жаҳон зиндонидин.

*То илайҳи ясъад атябул-калим,
Соъидан минно ила ҳайсу ғалим.*

*Тартақий анфосуно бил мунтақо,
Мутҳафан минна ила дорилбақо.*

*Сумма таътийно мукофотул-мақол,
Зиъфа зока раҳматан мин зилжалол.*

*Сумма юлжийно ила амсолиҳо,
Кай янолул-ғабду миммо нолаҳо.*

890 Ҳоказо таъруж ва танзил доимо,
Эо фало золат алайҳи қойимо¹.

Форсча айтсак, жону дилни жазб этар,
Улки, бир тотдинг, тилингда тотти бор.

¹ «Соф мусаффо сўзлар биздан чиқиб, унга йўл олар, ундан бошқа кимса бўлмаган манзилга бориб, унга етишар... Тоза нафасларимиз ҳам юксалиб, биздан армуғон ўлароқ, боқийлик мулкига кетар... Сўнгра сўзларимизнинг жавоби улуғлик соҳибидан раҳмат бўлиб, икки қарра кўпайиб, ўзимизга қайтар... Сўнг у каби сўзларни айтишга бизни ундайди. Токи банда етишган нарасагетишсин. Шу каби доимо кўтарилади ва тушади ва унда устувор бўлади».

Ҳар қавм ҳам кўзни тиккай ул томон,
Гар у ёқда нашъа сурмиш бир замон.

Жинс завқи жинсидин келгай фақат,
Жузв завқи Куллидин келгай фақат.

Ё магар бир жинсга қобил бўлса ул,
Унга пайваст бўлса, басдир, жинси шул.

895 Сув ила нон ҳам эмасди жинсимиз,
Жинсимизга кирди, орди жинсимиз.

Жинсият нақши уларда йўқ агар,
Лекин охир эътибор-ла жинс улар.

Гайрижинс берса агар завқу сурур,
Жинсимизга, бас, ўшал монанд эрур.

Улки, монанд эрса, эрмиш орият¹,
Орият бир кун йўқолгай оқибат.

Қушга овчи хуштаги хушдир, бироқ,
Топмаса ўз жинсини, қочгай йироқ.

900 Завқ бағишлар ташнага олис сароб,
Баски билди, бошқа сув излар шитоб.

Сохта тилло зиқнани хушнуд қилур,
Зарб этилса, мислиги ошкор бўлур.

Эҳтиёт бўлгил, у йўлдин урмасин,
Шум хаёл судраб, чуқурга сурмасин.

Боз Калила сўйласин ул қиссани,
Қиссадин олгил ўзинга ҳиссани

¹ *Орият* — вақтинча олинган нарса, маъносида.

**ОВ ҲАЙВОНЛАРИНИНГ ТАНГРИГА
ТАВАККУЛ ЭТИБ, САӢЙ-ҲАРАКАТ (ЖАҲДУ
ЖАДАЛ)НИ ТУХТАТДИК, ДЕГАНЛАРИ**

Неча ҳайвонлар бўлиб водийда жам,
Барча титрар эрди шернинг ваҳмидан.

905 Чун улар шер ҳамласига дуч эди,
Шул сабабдин бул макон нохуш эди.

Ҳийла айлаб, келдилар шерга қатор,
Биз сени боқмоққа қилдик деб қарор.

Бизни сайд этмоқни қилгил бас, аё,
Бўлмасин талх бизга бу ўту гиёҳ.

**АРСЛОННИНГ ҲАЙВОНЛАРГА ЖАВОБ
БЕРИБ, ЖАҲДУ ЖАДАЛНИНГ ФОЙДАСИ
ҲАҚИДА СҮЙЛАГАНИ**

Деди: хўп, кўрсам вафо, кўрмай макр,
Чунки макр этди баче Зайду Бакр.

Макр этиб, ўлдирди кўп мардум мени,
Неча бор чақди илон, каждум мени¹.

910 Мардуми нафским, ичимда қурди ин,
Ҳаммадан ҳам унда кўпдир макру кийн.

Тингладим «*Ло йулдағул муъмин*»ни то²,
Бўлди Пайғамбар сўзи кўнглимга жо.

¹ Каждум — чаён.

² «Муъмин бир камондан икки марта яраланмайди».

ҲАЙВОНЛАРНИНГ ТАВАККУЛНИ ЖАҲДУ ЖАДАЛДАН УСТУН ҚУЙГАНЛАРИ БАЁНИ

Дедиларким, эй ҳақими бохабар,
Қуй чекинмоқни ва ундан қил ҳазар.

Боқ чекинмоқ ичра кулфат нақшидир,
Бор, таваккал қил, таваккал яхшидир.

Сен қазога панжа урма, эй фалон,
Ул қазо ҳам панжа ургай беомон.

- 915 Мурда бўл, қаршингда эрса ҳукми Ҳақ,
Токи бир захм этмагай Раббулфалақ.

АРСЛОННИНГ ЖАҲДУ ЖАДАЛНИ ТАВАККУЛ ВА ТАСЛИМДАН УСТУН ҚУЙГАНИ БАЁНИ

Деди шер: балли, таваккул раҳбарим,
Раҳбарим, бас, суннати Пайғамбарим.

Бул-да Пайғамбар сўзидир, бил ани:
Қил таваккул, лек тушовла туяни.

Рамзи «Ал косиб Ҳабибуллоҳ»ни бил,
Қил таваккул, лек танбал бўлмагил.

ҲАЙВОНЛАРНИНГ ЯНА ТАВАККУЛНИ ЖАҲДУ ЖАДАЛДАН УСТУН ҚУЙИШЛАРИ

Дедиларким: заъфи қалбдин касб қолур,
Касб ила ризқ келса, ёлгон луқмадир.

- 920 Лек таваккалдек касби хўб қани?
Ёки таслимдек яна маҳбуб қани?

Бас, балодин қочдилар — сўйи бало,
Бас, илон қувганда — сўйи аждаҳо.

Хийласи инсонга тўри дом келур,
Мон деса, хунхўру хуношом келур.

Осди қулф эшикка, душман хонада,
Макри Фиръавни кўр афсонада.

Неча юз минглаб гўдакни чопди ул,
Лекин ўз уйида эрди ул ўғил.

925 Барча иллатни этибмиз кўзга жо,
Дийдани дўст дийдасида эт фано.

Дийдаларга жо этиб дийдангни, бас,
Сен топарсен кулли орзую ҳавас.

То гўдак ёш эрди, гул сиймо эди,
Маскани ул гардани бобо эди.

Улғайиб, бир кун ўзи қўйди қадам,
Тушди ташвишга, ёмонликларга ҳам.

Халқ жони қўл-оёқ бўлгунча то,
Талпинур эрди вафодин то сафо.

930 Бўлди Ҳақдин амр, қувгун бўлдилар,
Қаҳру шодлик, ҳирсга тутқун бўлдилар.

Биз иёлмиз¹ Тангрига, халқи Худо,
Деди: Ал халқу иёлун лил-Илоҳ².

Улки кўкдин ёмғири найсон берур,
Истаса, ўз раҳматидин нон берур.

¹ Бу ерда «қарол» маъносида.

² «Инсонлар Аллоҳ қарамоғидадир».

АРСЛОННИНГ ЖАХДУ ЖАДАЛНИ ТАВАККАЛДАН УСТУН ҚҰЙИШИ

Шер деди: тўғри, вале Раббул Жаҳон.
Пойимиз остига қўймиш норвон.

Поя-поя томга чиққайсен, яна,
Жабри бўлгаймен, дема, бу хомтама.

935 Бор оёғинг, лек нечун ул нотавон?²
Бас, қўлинг бордир, нечук панжанг ниҳон?²

Хўжа тутқазди қўлингга белкурак,
Не тилар у, шунданам билмоқ керак.

Ҳақ ўзи сенга ишоратлар қилур,
Уйла, деб сўзу иборатлар қилур.

Ул ишоратларга сен жонингни бер,
Бор кучингни, барча имконингни бер.

Ул иморатларки, бир асрор эмиш,
Сенга куч бергай ва бергай иш-юмуш.

940 Ҳомил эрсанг, ул сени маҳмул этар¹,
Қобил эрсанг, ул сени мақбул этар.

Амрига қобил эсанг, қобил ўзинг,
Истасанг гар, васлига восил ўзинг.

Шукри неъмат айлаким, қудрат бўлур,
Этмасанг, инкори ул неъмат бўлур.

Шукри неъмат қудратинг афзун этар,
Жабри неъматдин сени маҳрум этар.

¹ Ҳомили маҳмул — юк кўтарувчи.

Билки, жабринг йўлда ухлашдир ҳама,
Ул эшикка етмагунча ухлама.

945 Эйки, истарсен фароғат қасдида,
Ухла сермева дарахтнинг остида.

Ел эсиб, шохларни силкитган маҳал,
Сел бўлиб, бошингга ёгсин мевалар.

Ўғрилар ичра ким ухлар, эй фалон,
Бемаҳал қуш учса, топгайму омон?

Ул ишоратларга боқсанг беписанд,
Эр эмассен, бир хотинсен, айниган.

Ул қадар ақлу ҳушинг ҳам гум бўлур,
Бош ақлдин айру тушса, дум бўлур.

950 Ношукур шукр этмаса гар, майлига,
Тушгай ул худди жаҳаннам қаърига.

Сен таваккал айла, иш ҳам айлагил,
Касб қил, сўнгра таваккал айлагил.

ОВ ҲАЙВОНЛАРИНИНГ ЯНА ТАВАККАЛНИ ЖАҲДУ ЖАДАЛДАН УСТУН ҚУЙИШЛАРИ

Ҳамма дод солди: сабаблар тухмини,
Эккан ул очкўз, ҳарислар туркуми.

Неча юз минг эр-аёллар сарбасар,
Бас, нечун маҳрум, замондин бесамар?

Неча юз минглаб асрларким жаҳон —
Саҳнида ўн бошли аждарҳосимон

955 Макру ҳийла этди ул доно гуруҳ,
Тоғни ҳам тикка қўпорди, отди ул.

Макрининг васфини этди Зулжалол:
Ли тазул минҳу ақлолул жибол¹.

Ҳар неким қилди улар қору амал,
Зое кетди барчаси, бўлди бадар.

Ҳаммаси хор бўлди мисли хору хас,
Қолди Ҳақнинг ҳукмию аъмоли, бас.

Қасбни ёлғиз ном бил, эй номдор,
Жаҳд-жадални бир ваҳим, эй ҳийлакор.

**БИР КИШИНИНГ АЗРОИЛНИНГ
НАЗАРИГА ДУҶ КЕЛИБ, УНДАН
ҚОЧГАНИ. СУЛАЙМОН САРОЙИГА
БОРИБ, УНГА АРЗ ЭТГАНИ.
ТАВАККАЛНИНГ ЖАҲДУ ЖАДАЛДАН
УСТУНЛИГИ, ЖАҲДУ ЖАДАЛДАН ОЗ
ҶОЙДА КЕЛИШИ БАЁНИ**

960 Бир киши савдо тушаркан бошига,
 Ҳовлиқиб келди Сулаймон қошига.

Ранги қум ўчган, турарди қалтираб,
Ҳолини сўрди Сулаймон: Ҳўш, не гап?

Эшигимга келди Азроил бугун,
Бир боқишда битди дармоним бутун.

Ҳўш, не истайсен?» — Сулаймон сўрди бот,
Деди ул шўрлик: Аё соҳибнажот,

Елга амр этгил, учирсин Ҳинд томон,
Балки жоним унда топгайдир омон...

¹ «Улар макридан тоғлар ҳам жойидан кўчади...» Қуръони карим
Иброҳим сураси 46-оят.

965 Боқ, фақирликдин ҳама қўрқар эмиш,
Лек бўлурлар ҳирсу мансабга емиш.

Шу ўлим ваҳми анга ўшаб кетар,
Ҳирсу мансаб — мулки Ҳиндистон магар.

Елга амр этди Сулаймон шул замон,
Элди Ҳиндистонга шўрликни ҳамон.

Эртаси эркан Сулаймон аршида,
Кўрди, Азроил турарди қаршида.

Сўрди: Айтгил, ҳаққи Раҳмону Раҳим,
Бир мусулмонга нега солдинг ваҳим?»

970 Деди Азроил: Кўриб йўл устида,
Бир замон қолдим тараддуд остида.

Чунки Ҳақ айтмишди: бир кун умри бор,
Сенга Ҳиндистонда жон этгай нисор.

Ўйладим: олисда жон бергай? Ажаб,
Юз қаноти бўлса ҳам мушкул бу гап.

Бўйладир ушбу жаҳонда қийлу қол¹,
Оч кўзингни, боқ жаҳонга, ибрат ол.

Сен ўзингдан-ку қочолмассен, аниқ,
Бас, нетиб Ҳақдин қочарсен, эй рафиқ!

АРСЛОННИНГ ЖАҲДУ ЖАДАЛНИ ТАВАККАЛДАН УСТУН ҚЎЙГАНИ ВА ЖАҲДУ ЖАДАЛНИНГ ФОЙДАЛАРИНИ БАЁН ЭТГАНИ

975 Шер деди: тўғри ва лекин сол назар,
Жаҳд этмишлар набийлар қанчалар.

¹ Қийлу қол — гап-сўз.

Ҳақ таоло қўлади, аҳли улуғ,
Кўрдилар жабру жафо, иссиқ-совуқ.

Бас, уларнинг ҳийласи келди латиф,
*Кулли шайъин мин зарифин ҳу зариф*¹.

Овлади гардун қушини домлари,
Ҳам фазилатга дўниб нуқсонлари.

Жаҳд қилгил бу жаҳонда, эй киё,
Мисли улким анбиёю авлиё.

980 Лек қазо бирлан талашмоқни жиҳод
Билмагил, бул ҳам қазодин илтифот.

Мен бўлай кофир, зиён еткизса кас,
Тоату иймон йўлида бир нафас.

Бош бутун эрканда боғлаб юрмагил,
Икки-уч кун жаҳд айла, сўнгра кул.

Бедаволар мулки дунё излагай,
Бахтиёрлар мулки уқбо излагай.

Мақр борким, касби дунё ичра эп,
Мақр борким, тарки дунё ичра зеб.

985 Мақр бор, зиндонни ҳам айлар тешиқ,
Гар тешиқни ёпса ул мақри хунук.

Бу жаҳон зиндону биз маҳбус, холос,
Теш бу зиндонни, ўзингни эт халос.

Не эмиш дунё, эсанг Ҳақ гофили,
Не эмишдир роҳати, молу пули.

¹ Зоти гўзаллардан келган ҳар иш гўзал бўлади.

Мол эрур, дин йўлида сарфланса ул,
Бўйла молни яхши деб айтмиш Расул.

Сув агар дохил, аянчдир кемага,
Сув агар хориж, таянчдир кемага.

990 Молу мулк меҳрин кўнгилдин сур нари,
Ўзни мискин бил Сулаймон сингари.

Оғзи берк кўза ариқда чўкмади,
Бағрида боду ҳавоси бор эди.

Дилда дарвешлик ҳавоси бўлса гар,
Ул жаҳон баҳрида сузгай бехатар.

Бул жаҳонким, Тангри мулкидир ҳама,
Лек унинг наздида эрмиш ҳеч нима.

Бас, кўнгил оғзини сен муҳр айлагил,
Мин Ладун боду ҳавосин жойлагил.

995 Жаҳд ҳақдир, дард ҳақдир ҳам даво,
Жаҳдга мункир жаҳдида айлар ҳаво.

ЖАҲДУ ЖАДАЛНИНГ ТАВАККАЛДАН МУҚАРРАР УСТУН КЕЛИШИ

Бу хусусда Шер далиллар айтди кўп,
Бу жавоблар жабриларга ёқди хўп.

Тулки, Оҳую Товушқону Шағол,
Келдилар тўхтамга, этмай қилу қол.

Аҳду паймон қилдилар, Шери жаён
Беҳуда етказмагай захму зиён.

Ҳар куни шай эрди Шернинг овқати,
Тўйса, бас, йўқ эрди бошқа ҳожати.

1000 Қуръа тушгач, ҳар куни бир жонивор,
Йўрғалар Шер олдиға беихтиёр.

Бир куни келди Товушқон навбати,
Чекди фарёд, кўкка чиқди ҳасрати.

ОВ ҲАЙВОНЛАРИНИНГ ТОВУШҚОННИ, ШЕР ОЛДИГА ТЕЗРОҚ БОР, ДЕБ ҚИСТАШЛАРИ

Деди ҳайвонлар бари: биз доимо,
Айладик аҳду вафоға жон фидо.

Бизни бадном айлама, эй ношукур,
Ранжи хотир бўлмасин Шер, тез югур.

ТОВУШҚОННИНГ УЛАРГА ЖАВОБИ

Эй ёронлар, деди ул, муҳлат беринг,
Макр этай, ўзни балодин қутқаринг.

1005 Жонни асранг, менга сиз ҳамроз бўлиб,
Наслингизга қолсин ул мерос бўлиб.

Ҳар набийким, бўйла сўзни сўйламиш,
Умматин ул тўғри йўлга йўлламиш.

Чунки йўлни унга айтмишдир фалак
Гарчи эл наздида эрди мардумак¹.

Мардуми наздида эрди кўп кичик,
Билмади бир кимса, ул эрди буюк.

¹ *Мардумак* — кўз гавҳари, қорачиқ.

ҲАЙВОНЛАРНИНГ ТОВУШҚОНГА ЭЪТИРОЗ ЭТИШЛАРИ

Деди ҳайвонлар анга: ноқис ақл,
Бир товушқонсен магар, ҳаддингни бил.

1010 Бунда ким ҳозирки, сендин яхшироқ,
Сен каби беҳуда лоф урмас бироқ.

Ё қазо келмиш яқин, ё бошқа сир,
Бўйла дам урмоқ сенга лойиқмидир?

ТОВУШҚОННИНГ УЛАРГА ЖАВОБИ

Эй ёронлар, деди, илҳом берди Ҳақ,
Ҳар заифга бўйла пайғом берди Ҳақ.

Болари этган юмушни, йўқ шак,
На Арислон удда айлар, на Эшак.

Хоналар қурмиш асалга тўлдириб,
Тангри кўрмиш бу ҳунарни унга эп.

1015 Боқ ипакқуртга, ўраркан пиллани,
Ҳеч фил билгайму бундоқ ҳийлани?

Одамий ўрганди Ҳақдин, билди илм,
Етти осмонни чароғон қилди илм.

Ул сўқирким Ҳаққа келтирганда шак,
Ному номусдин жудо бўлди малак.

Зоҳиди шайтонни андоқ сийлади,
Ул бузоқнинг оғзига тўр бойлади.

Токи ул ирфон сутини эммагай,
Қасри олий пойида айланмагай.

- 1020 Аҳли ҳис илмига ҳам то солди банд,
Бўлмагай илми баланддин баҳраманд.
Тангри гавҳар берди сенга, эй кўнгил,
Бермади дарёю гардунларга ул.
Мунча суврат дейсан, эй сувратпараст,
Маънисиз жонингни суврат олди, бас.
Одамий суврат-ла инсон бўлса, денг,
Аҳмаду Бу Жаҳл бўларди теппа-тенг.
Нақш гар деворда чун одам эмиш,
Яхшилаб сувратга боқ, не кам эмиш.
- 1025 Жони йўқдир суврати нуртобни,
Бор, қидир ул гавҳари камёбни.
Чун Каҳф асҳоби берди итга даст,
Жумла олам шерлари бош эгди паст.
Бир зиён етказмади нақши нуфур¹,
Жонини гарқ этди чунки баҳри нур.
Васфи суврат айламас ҳеч хомалар,
Олиму одил битаркан номалар.
Омилу одил демак маъни ҳама,
Ки маконингда топилмас, излама.
- 1030 Ломакондин танга ургай ҳар замон,
Сигмагай кўкка ўшал хуршиди жон.

¹ *Нақши нуфур* — хунук суврат.

ТОВУШҚОННИНГ БИЛИМИ, БИЛИМНИНГ ФАЗИЛАТУ ФОЙДАЛАРИ ХУСУСИДА

Бу сухан поён билмас, қисқасин,
Яхшиси, тингла Товушқон қиссасин.

Сот ўшал Эшшакқулоқни, бошқа ол,
Кирмагай эшакқулоққа бир мақол¹.

Тулкидек жилпанглаган Харғўшни кўр,
Шерни боплаб алдаган Харғўшни кўр.

Хотами мулки Сулаймондир илм,
Жумла олам — суврату жондир илм.

1035 Илм боис, жумла жонзотларки бор,
Одамий олдида ожиз, бемажол.

Титрашиб, шеру паланг андин қочар,
Баҳру денгизда наҳанг андин қочар.

Қўрқишиб, деуу пари ҳам кетдилар,
Бир йироққа ўзни пинҳон этдилар.

Одамийнинг душмани кўпдир, ниҳон,
Оқил эрсанг, эҳтиёт бўл ҳар қачон.

Гарчи кўзлардин ниҳондир ҳаммаси,
Сенга санчилмоққа шайдир найзаси.

1040 Гар чўмилмоқ-чун ариққа шўнғисанг,
Ногаҳон жисмингга санчилгай тикан.

Гарчи сув остидадир ул, ёширин,
Баски санчилгай, биларсан борлигин.

¹ Товушқон форсийда «харғўш», яъни, эшакқулоқ, деб аталади.
Мавлоно шунга суяниб, сўз ўйини қилган.

Ғуссаю андуху ваҳму васваса,
Бир эмас, мингларча солгай талваса.

Ҳисларингни сен мубаддал айлагил,
Боқ уларга, мушкулинг ҳал айлагил.

Ўйла, кимларнинг сўзин рад айладинг,
Эргашиб, кимларга ўзни бойладинг.

ҲАЙВОНЛАРНИНГ ТОВУШҚОНДАН, СИРРУ АНДИШАНГНИ ОШҚОР ЭТ, ДЕБ СЎРАШГАНИ

1045 Дедиларким: эй Товушқон, хушсифат,
Не эмиш ул, дилдаги борингни айт.

Шерни даф этмоқки, бас, пешанг сенинг,
Айт, нечук ул фикру андишанг сенинг?

Айлагай ақлингни бурро машварат,
Ҳам ақл олгай ақлардан мадад.

Эсла пайғамбар сўзин, эй аржуманд:
*Машварат кал-мушташори муътаман*¹.

ТОВУШҚОННИНГ ЎЗ СИР-АСРОРИНИ УЛАРДАН ЯШИРГАНИ

Деди: сир айтилса, сирдан борму суд,
Жуфт тоқ бўлгай гаҳи, гаҳ тоқ жуфт.

1050 Урмагил дам, тийра тортгай ойна,
Сўнгра аксингни қорайтгай ойна.

Учта сўзга кам қимирлат сен лабинг,
Ақчангу юрмоқ йўлинг ҳам мазҳабинг.

¹ «Маслаҳат билан иш кўрган киши омонликдадир».

Шу учовга кўп эмиш душман-адув,
Билса, бас, тушгай сенинг қасдингга у.

Сўйладингми, сирга айтгил алвидо,
Гар биров билса, таралгай эл аро.

Учта қушни бир-бирига бойлабон,
Ташласанг ерга, ётурлар безабон.

1055 Машваратда сўйланур сўз пардалик,
Тинглаган ҳар ким, тушунмас унчалик.

Машварат айларди Пайғамбар гаҳи,
Кимсанинг бўлмасди ишдин огаҳи.

Пардалик сўйларди, душман ҳойнаҳой
Билмас эрди қайда бошу қайда пой.

Ўз саволига жавоб олгай эди,
Бошқаларга гап ниҳон қолгай эди.

ТОВУШҚОН МАКРИ ҚИССАСИ

Бир замон суҳбат ила банд бўлди-да,
Сўнгра кетди ул Арслон олдига.

1060 Ул кечикди, боқки, ул золим не дер,
Ерни тирнаб, наъра тортар эрди шер.

Дер эдиким, мен билардим шаҳдини,
Зоти пастларнинг омонат аҳдини.

Отдилар гўё эшакдин ағдариб,
Энди токай менга бергайлар фириб?

Гар амир ўз амрида сустлик қилур,
Оқибатда хору саргардон қолур.

Йўл равон, остида лекин домлар,
Кўп асл маънига молик номлар.

1065 Лафзлар, номларки дерсан, дом у,
Лафзи ширин - умримиз-чун қум ва сув.

Бўйла бир қум, бағрида сув жўшқини,
Нодиру ноёб қум, ахтар уни.

Бўйла бир ранг соҳиби марди Худо,
Ҳаққа пайвастдир, вале ўздин жудо.

Кўксиди дин чашмаси — мавжи нажот,
Кимки сипқоргай уни, топгай ҳаёт.

Марди Ҳақдин ўзгасин қўй, эй фалон,
Ичгай ул умринг зилолин ҳар замон.

1070 Ҳикматин берсин сенга марди ҳаким,
Кўзи равшан бўл, билимдону алим.

Манбаи ҳикмат эрур ҳикматталаб,
Лозим эрмас унга таҳсилу сабаб.

Лавҳи ҳофиз Лавҳи Маҳфуздек бўлур,
Ақл анга ул руҳи маҳзуздин келур¹.

Ақли унга бир муаллим эрди, хўп,
Ақли шогирд тушди, ул устоз бўлиб.

Ақл учун Жибрил демишдир: Аҳмадо,
Бир қадам бос, ёндирур ул мутлақо.

1075 Шул эрур ҳаддим менинг, бундан буён
Сен ўзинг олдинга туш, султони жон.

¹ *Руҳи маҳзуз* — хурсанд руҳ.

Кимки танбал, ношукур, бесабр эмиш,
Ул шуни билсинки, жойи жабр эмиш.

Жабр этган ўзни ранжур айлади,
Ранжур айлаб, оқибат гўр айлади.

Деди Пайгамбарки, ранжури ба лог¹.
Етказур ранж, сўндирур нури чароғ.

Жабр ўлгайму шикастни бойламак?
Ё томир-пайларни пайваст айламак?

1080 Синмаган эрса оёгинг, не учун,
Бойлаб олдинг, кимга кулгайсен бугун?

Улки, дин деб пойига етди шикаст,
Оқибат етди Буроққа, минди бас.

Ҳомили дин эрди, маҳмул бўлди ул,
Қобили амр эрди, мақбул бўлди ул.

То ҳануз фармон берарди унга шоҳ,
Энди эрса амрига ҳозир сипоҳ.

То ҳануз юлдуз очарди унга йўл,
Энди бўлса, амр этар юлдузга ул.

1085 Шубҳали эрса сенга бу нарсалар,
Шубҳалидир баски иншаққал-қамар.

Сен имонни тоза тутгил ҳам омон,
Бўл амин кибру ҳаводин ҳар замон.

Ул ҳаво зиддир имони тозага,
Ул ҳаво қулфдир ўшал дарвозага.

¹ Ранжури ба лог — ёлғондакам ранжидахотир бўлиш.

Шарҳ этарсен ул азиз Қуръонни, бас,
Сен ўзингни шарҳ қил, Қуръоннимас.

Унча шарҳ этдинг думоғдорлик билан,
Пасту қийшиқ бўлди маънойи баланд.

БИР ҲАҚИР ПАШШАНИНГ ТУШУНЧАСИ БАЁНИДА

1090 Бир эшак сийдигию хас устида,
Ултирарди Пашша, мағрурди жуда.

Кемачи деб ҳис этарди ўзини,
Мен биларман, дерди, денгиз илмини.

Бу баҳр, дерди, бу кема, унда мен
Уста йўл билгувчи, доно дарғамен.

Ул сузарди, остида денгиз эди,
Наздида денгиз жуда чексиз эди.

Гарчи бир ҳалқоб эди ул кўргани,
Лек уни кўрмоққа унда кўз қани?

1095 Қанча кўрса, олами ҳам унчадир,
Кўзи қандоқ эрса, денгиз шунчадир.

Соҳиби таъвили ботил — пашша, бас¹,
Ваҳми — сийдик, тасвиридир хору хас.

Кечса ул пашша бу сўздин, ҳойнаҳой,
Пашша бўлмасди, бўларди бир Ҳумой.

Пашша бўлмас, олса гар ибрат киши,
Руҳли бўлгай, бўлмагай суврат киши.

¹ Соҳиби таъвили ботил — тескари талқин қилувчи.

ТОВУШҚОННИНГ КЕЧИКАЁТГАНИГА АЧЧИҚЛАНИБ, АРСЛОННИНГ ЎКИРИШИ

Ул Товушқондек Товушқон бормикан,
Руҳи ул мундоқ, ўзи кичкина тан.

1100 Шер ғазабнок дерди: душман доғлади,
Авради, икки кўзимни боғлади.

Макри бирлан чирмади жабрий-адув,
Тиғи бирлан этди жисмим хаста у.

Тингламам, бас, менга не ул дамдама?
Бонги деву зилли шайтондир ҳама.

Сен уларнинг терисин шил, эй кўнгил,
Бор бисоти теридир, бас, қўймагил.

Тери не, ул рангба-ранг сўздир, қатор,
Сувдаги мавждек ҳамиша беқарор.

1105 Гар сухан пўст эрса, маъно мағзидир,
Гар сухан нақш эрса, маъно аслидир.

Тери гоҳ бемаъни мағз айбин ёпур,
Жаҳд этиб, гоҳ яхши мағз ғайбин ёпур.

Гар қалам ел бўлса, дафтар сув шу тоб,
Ҳар не ёзгайсен, фано топгай шитоб.

Сувдаги мавждин вафо ким излагай,
Ўртаниб, бир кун билакни тишлагай.

Елки, мардумда ҳавойу орзудур,
Кеч улардин, сенга пайғоми Худир.

1110 Хушдурур пайғоми Ҳақ — Парвардигор,
То абад пайғоми Ҳақдир пойдор.

Ўзгарур шоҳларда ҳукму салтанат,
Авлиёлар ҳукми қолгай то абад.

Подшоларга ҳаво бермиш ҳаво,
Анбиёларга ваҳийни Кибриё.

Шоҳлардин қолмагай даҳр ичра ном,
Номи Аҳмад то абад олиймақом.

Анбиёлар исми буткул ундадур,
Келса юз, фаҳм этки тўқсон шундадур.

ТОВУШҚОННИНГ ҲИЙЛАСИ

1115 Чун Товушқон ишни бундоқ айлади,
Ўз-ўзича мақру ҳийла ўйлади.

Йўлга тушди ул, етиб айтмоққа боз
Шер қулоғига магар бир-икки роз.

Олам ичра неча бир дунё ақл,
Беназир, чексиз, буюк дарё ақл.

Жисмимиз баҳри азобда дарбадар
Косадирким, сув уза қалқиб борар.

Тўлмагунча сувга у, сузгай халос,
Сувга тўлгач, гарқ бўлур денгизга тос.

1120 Ақл пинҳон, ошкор олам эрур,
Шаклимиз мавж ёки ундан нам эрур.

Чун бирор манзилга шакл етгай, бироқ
Баҳр манзилдин уни отгай йироқ.

Кўрмагандек қалб соҳиб розини,
Кўрмагандек ўқ тийрандозини,

Мен нетиб отим йўқотдим, деб итоб
Айлабон, йўлларда от сургай шитоб.

Мен нетиб отим йўқотдим, деб жавод
Йўл босар, елдек учар йўлларда от.

1125 Учраган ҳар кимсадин отин сўрар,
Оҳ чекиб, ҳайрону сарсон, бесамар.

Ул сўрар: ким олди, отим қайдадир?¹
Минганинг, эй Хўжа, от бўлмай надир?²

Тўғри, бу отдир, вале отим қани?³
Бошқаданмас, сен ўзингдин сўр ани.

Жонки пайдо бўлди, салкам гум эди,
Қорни сув, лабташналикда хум эди.

Кўрмайин аввалда шу уч нурни сен,
Кўрмагайсен ол, яшил, вофурни сен¹.

1130 Бор ҳушинг рангларда эрмиш, шул сабаб
Кўрмасанг нурларни гоҳо, не ажаб.

Кечалар ранглар кетиб, мастур эса,
Англагайсен: ранг йўқ, нур бўлмаса.

Ранг кўриш зоҳирда нурсиз кўп қийин,
Ичдаги ранги хаёл ҳам инчунин.

Даҳр аро нур — акси офтоби сахо,
Дилдаги нур — акси анвори Худо.

Дилда бўлса, кўзга келгай маҳсули,
Кўз нури кўнгил нурининг ҳосили.

¹ Вофур — ола-була.

- 1135 Дилдаги нур — партави нури Худо,
Ақлу туйғу нуридин поку жудо.
- Кеча нурсиз эрди, рангни кўрмадинг,
Баски, нур зиддига эрди кўрганинг.
- Нур тушгай кўзга аввал, сўнгра ранг,
Англагайсен, нур зиддин ўйласанг.
- Ранжу гам, билсанг агар, Ҳақнинг иши,
Унга зид келгай вале кўнгил хуши.
- Баски, пинҳон зиддига пайдо бўлур,
Ҳақ таоло зидди йўқ, пинҳон эрур.
- 1140 Нур тушар аввал назарга, сўнгра ранг,
Зидба-зид пайдо бўлур, чун Руму Занг¹.
- Баски, билдинг, нур зидди эрса нур,
Зидди зидни оқибат пайдо қилур.
- Нури Ҳақнинг зидди йўқдир, бўлмади,
Шул сабаб ул ўзни ошкор қилмади.
- Кўз уни кўрмас, кўрар кўзларни ул,
Сен буни Туру Мусодин англагил.
- Суврату маъно чу шеру бешадир²,
Ёки сўз, овоз каби андишадир.
- 1145 Сўз ила овоз келур андишадин,
Баҳри андиша қаёнда, ўйла сен.
- Сен сари келганда сўз мавжи латиф,
Англагайсенким, ўшал денгиз — шариф.

¹ Занг — Зангибор, Занжибор (ҳабаш).

² Беша — ўрмон.

Мавжи андиша — билимдан келди ул,
Сўзу овоз бирла суврат солди ул.

Сўздин ул суврат солиб, ўлди яна,
Қайтди, денгизга равон бўлди яна.

Суврати йўқ бўйла суврат солди чун,
Сўнг яна, «*Инна илайҳи рожиъун*»¹.

1150 Сенда ҳар лаҳза ўлимдин ларзадир,
Мустафо айтмишки, дунё лаҳзадир.

Фикримиз Ҳудин отилган ўқ ўшал,
Учгай ул кўкка, Худойимга етар.

Янгилангай ҳар нафас дунёйимиз,
Беҳабармиз, йўқ анга парвойимиз.

Умр сувдек, янги-янги мавжи бор,
Тан кўрингай кўзга тургун, устувор.

Чўғни кафтда ўйнагандек, мутгасил
Суръату тезлик берур тургун шакл.

1155 Гар оловли шохни силкитсанг чунун,
Ут кўрингай кўзларингга кўп узун.

Бу узунликдир яралмиш муддати,
Тезлигу суръат — яралмиш рағбати.

Сирни билмоқ истаган, аллома ул,
Кел Ҳусомиддинга, Сомеънома ул.

¹ «Албатта, биз Унга қайтгувчилармиз».

ТОВУШҚОННИНГ АРСЛОН ҲУЗУРИГА КЕЛГАНИ

Шер ёниб, оташда эркан ул тани,
Кўзга ташланди узоқдин кутгани.

Ул Товушқонким, келарди қўрқмайин,
Жаҳли чиққан, бадқовоғу тезу тунд.

1160 Ким писиб келса, иши тухмат бўлур,
Ким дадил келса, иши журъат бўлур.

Пилдираб Шерга яқинлашди шу дам,
Бонг уриб, ҳайқирди Шер: эй муттаҳам!

Неча ҳайвонларни ёрган Шер ўзим,
Филни ҳам тупроққа қорган Шер ўзим.

Сен Товушқон бўлсанг-у, хор айласанг,
Амримизни мунча абгор айласанг?!

Бас, дилингда зарра гафлат қолмасин,
Тингла, эй эшшак, Арслон наърасин!

ТОВУШҚОННИНГ УЗР АЙТГАНИ

1165 Ал-омон, деди Товушқон, тинглагил,
Тинглагил узримни, сўнг афв айлагил.

Деди: аблаҳ, бор нечук узринг менга?
Бемаҳал келгайму кас шоҳ олдига?

Қуш гуноҳ этса, узарлар бўйнини,
Тингламаслар телба, нодон узрини.

Узри нодон айбидин оғир эрур,
Илму дониш аҳлига оғу келур.

Илму дониш йўқ сўзингда зарра ҳам,
Мен чу нодонманму узринг тингласам.

1170 Деди: шоҳ, нокасни кас деб ўйлагил,
Бир жафокашмен, сўзимни тинглагил.

Ўйлабон ёлғиз закоту жоҳни,
Сен йўлингдин сурма бул гумроҳни.

Ўйлаким, дарё ариққа сув берур,
Сув оқаркан, мавжи узра хас келур.

Сувни кам айларму зарра бул карам,
Сув карам айларда бўлмас бешу кам¹.

Деди Шер: лутфу карамнинг ўрни бор,
Ҳар кишига ўз муносиб тўни бор.

1175 Деди: тингла, гар сўзим ёлгон эса,
Розимен, ҳаттоки аждарҳо эса.

Ҷошгоҳ эрди бугун, шоҳим томон,
Йўлга тушдим бирга йўлдошим билан.

Сенга, шоҳим, бўйла савғо қилдилар,
Бир товушқон дағи ҳамроҳ қилдилар.

Йўлимизни тўсди бир шери жаён,
Иккимизга ҳамла қилди ногаҳон.

Йиғладик: биз у шаҳаншоҳ қуллари,
Бизни қўй, биз бўйла даргоҳ қуллари.

1180 Деди: ким эрмиш шаҳаншоҳинг сенинг,
Не эмиш наздимда даргоҳинг сенинг?

¹ Бешу кам — кўпу оз.

Мен сени бир зумда абгор айларам,
Келса, қўймасмен ўшал шоҳингни ҳам.

Ёлбориб дедимки, қўйгил, мен кетай,
Айтганингни шоҳға бир-бир арз этай.

Деди: йўлдошинг гаров қолсин ҳамон,
Йўқса, қурбонсен ўзинг ҳам шул замон.

Қўнмади ул, неча сўрдим ёлвориб,
Йўлга тушдим, унда йўлдошим қолиб.

1185 Менга нисбат уч карат авло эди.
Лутфию ҳусни, тани аъло эди.

Йўлимиз бойланди, эй султонимиз,
Ҳам бўшашди риштаи иймонимиз.

Бизга юкланган вазифа ҳам абас,
Сўзларим чиндир бари, ёлғон эмас.

Йўлни очмоққа кучинг сарф айлагил,
Ул балони сен ўзинг даф айлагил.

АРСЛОННИНГ ТОВУШҚОҢ СЎЗИГА ЖАВОБ БЕРГАҢИ ВА ЙЎЛГА РАВОНА БЎЛГАНИ

Деди: бисмиллоҳ, қани, олдинга туш,
Қайда ул душман, ҳамоно айла дуч.

1190 Бир эмас, олгай у мендин юз жазо,
Алдаган эрсанг, жазога сен сазо.

Чун Товушқон тушди Шернинг олдига,
Тўғри бошлаб борди қурган домига.

Бир қудуқни ул нишон этган эди,
Шерга чоҳни доми жон этган эди.

Етдилар чоҳга, Товушқон бул нафас
Чун фалак остида бир сув эрди, бас.

Сув кўтаргайдир сомонни, йўқ гап,
Лек сомон тоғни кўтаргайму, ажаб

1195 Макрининг доми бўлиб Шерга каманд,
Бўлди голиб ул Товушқон, аржуманд.

Қувди Фиръавн Мусони Нил сари,
Нилга гарқ бўлди ўзи, ҳам лашкари.

Пашшаким, золимга урди ўтни,
Бошини ёрди ўшал Намрудни.

Ким магар душманни тинглар, ҳоли шул,
Ким эса ҳосидга ёр, аҳволи шул¹.

Фиръавн дўсти ўшал Ҳомон эди,
Маҳрам ул Намрудга ҳам шайтон эди.

1200 Гарчи душман дўстона сўйлагай,
Тўр ёйиб, минг бир баҳона сўйлагай.

Қанд берар бўлса, заҳар этгил ҳисоб,
Лутф этар бўлса, хатар этгил ҳисоб.

Чун қазо етса, билурсан пўстни,
Фарқ этолмассен ганимни, дўстни.

Баски, шундоқ, илтижо оғоз қил,
Нолаву тасбеҳу рўза соз қил.

Нола этгил, эйки, *валламул-ғуйуб*²,
Бизни тош остида мунча эзма, деб.

¹Ҳосид — ҳасадчи

²«Ғайбларни билгувчи»

1205 Гарчи итлик айладик, эй бетаъма,
Бизни сен арслонга ўлжа айлама.

Сувга оташ сувратини бермагил,
Утни ул сув шаклида кўрсатмагил.

Қаҳр майидин масти беҳудликни бер,
Бизга борлиқ шаклида йўқликни бер.

Унча мастлик берки, ул афзал бўлиб,
Тош кўринсин бизга чин гавҳар бўлиб.

Дилда ҳисларни мубаддал айлагил,
Кўзга ул газчўпни сандал айлагил.

**ХУДҲУД ВА СУЛАЙМОН
АЛАЙҲИССАЛОМ ҚИССАСИ, ҚАЗО
ЕТГАНИДА КЎЗЛАРНИНГ КЎРМАС БЎЛИБ
ҚОЛИШИ БАЁНИДА**

1210 Чун Сулаймон тўхтади чодир тикиб,
Жумла қушлар келди унга бош эгиб.

Ўзларига эшу маҳрам топдилар,
Ҳамзабону дўсти ҳамдам топдилар.

Жумла қушлар эмди чирқ-чирқ сайрамай,
Турдилар шоҳ олдида хизматга шай.

Ҳамзабонлик дилга дил пайвандидир,
Йўқса, ул бегоналарга бандидир.

Ҳинду турк, боқсанг, гаҳи парвонадек,
Икки турк, боқсанг, гаҳи бегонадек.

1215 Ўзгадир маҳрам тили рўзи азал,
Ҳамкўнгилик ҳамзабонликдин гўзал.

Сўзламай сўз, гайри иймонун сижил¹,
Таржима этмоққа қодирдир кўнгил.

Жумла қушлар барча қору борини,
Ҳар ҳунар, ҳар санъату асрорини,

Шоҳ Сулаймонга намоиш этдилар,
Айтдилар, ҳар неки хоҳиш этдилар.

Йўқ, такаббур юзидин эрмасди бул,
Истаги — шоҳга яқинроқ бўлса ул.

1220 Қул агар хуш кўрса янги хожасин,
Кўрсатур унга ҳунар дебочасин.

Ёқмаса қулга харидори агар,
Кўрсатур ўзни беланги, кўру қар.

Сўз гали Ҳудҳудга етди оқибат,
Санъатин ул сўйламоққа этди аҳд.

Деди: шоҳим, бир ҳунар бор, яхшидир,
Мухтасар айтсам, ҳунарлар нақшидир.

Шоҳ Сулаймон сўрди ундан: не ҳунар?
Ҳудҳуд айтди: ташласам кўкдин назар,

1225 Мен кўрармен, хоҳ баланд, хоҳ пастида,
Қайда сув бўлса агар ер остида,

Қанча сув бордир, менга равшан бўлур,
Ранги не, тупроқму ё тошдин келур.

Сен сафар чоғида лашкаргоҳни
Чўлда тиксанг, эсла мен огоҳни.

¹ Сижил — ҳужжат, ҳукмнома.

Шоҳ Сулаймон деди: эй хушдир сўзинг,
Қақраган чўлларда ҳамроҳим ўзинг.

Йўл босаркан сувга қонсин лашкар ул,
Сен ўзинг асҳобимизга йўлчи бўл.

ЗОҒНИНГ ҲУДҲУДГА ТАЪНА ЭТГАНИ

1230 Шунда Зоғ кўксига кўзгалди ҳасад,
Ул Сулаймонга деди: айтур галат.

Ўз-ўзини Шоҳга таърифлаб киши,
Ёлғон айтса, беадаблиқдир иши.

Кўз муяссар эрса бул худкомга,
Ерда тушмас эрди ҳаргиз домга.

Бас, нечун ул гоҳи банди дом ўлур,
Тор қафас ичра тушиб, ноком ўлур.

Шоҳ деди: балли, гапингда жон бор,
Илк қадаҳдин чиқди бундоқ бир ғубор.

1235 Мастмисан, Худҳуд, ки андоқ ўйладинг,
Лоф уриб, қаршимда ёлғон сўйладинг.

ҲУДҲУДНИНГ ЗОҒ ТАЪНАСИГА ЖАВОБИ

Деди: шоҳим, мен-ку бир йўқсил гадо,
Тинглама душман сўзин, баҳри Худо.

Айтганим гар бўлса ёлғон, бўлмағур,
Бош қўяй олдингда мен, бўйнимга ур.

Ҳақ-қазо ҳукмига Зоғ мункир ўзи,
Ақли комил бўлса ҳам, кофир ўзи.

Келса чун «кофир» сўзидин «коф» агар,
Ул тешиқдин шаҳвати бадбўй келар.

1240 Мен йироқдин домни кўргум бехато,
Гар кўзим кўр этмаса ҳукми қазо.

Ул қазодин илму донишлар хароб,
Ой қорайгай кўкда, куйгай офтоб.

Ул қазо макри қачон нодир эрур,
Амр этарса, одамий мункир эрур.

ОДАМ АЛАЙҲИССАЛОМ ҚИССАСИ, ҚАЗО УНИНГ НАЗАРНИ МУРООТИ САРИҲИ НАҲИЙДАН БОҒЛАГАЧ, ТАЪВИЛНИ ТАРК ЭТГАНИ

Бул-Башарким, *ғалламал-асмо* беги¹,
Неча юз минг илм ила тўлмиш раги².

Ҳар не борким, ҳар не бўлгай, бори бас,
Бир йўла жонига бермиш эрди даст.

1245 Не лақаб бермишди ул, ўзгармади,
Не демиш эрди шитоб, суст бўлмади.

Қимки мўмин бўлгай, ул аввал деди,
Қимки кофир, унга бул маълум эди.

Ҳар не борким, исмини доно десин,
Сирри рамзин *ғалламал-асмо* десин.

Ҳар не борким, бизга аён зоҳири,
Лек фақат Холиққа маълумдир сири.

¹ Инсонларнинг отаси Одам “Исмлари ўргатди...” оятининг беги.

² Раг — томир.

Ул Мусо наздида эрмишди асо,
Номи Ҳақ наздида эрди аждаҳо.

1250 Ул Умар номики бунда бутпараст,
Лек Аласт мулкида мумин эрди, бас.

Наздимизда улки номидир маний¹,
Тангри — Ҳақ олдида аслингдир сенинг.

Маскани эрди магар мулки адам,
Тангри олдида эмасди кўпу кам.

Тангри олдида недир анжомимиз,
Бас, ҳақиқатда ўшалдир номимиз.

Ҳақ сўзи ҳар кимсага бир ном берур,
Халқ агар берса лақаб, ном эрмас ул.

1255 Пок назар-ла боқди Одам, ул замон
Унга бор номлар сирини бўлди аён.

Нури Ҳақ кўргач малаклар унда, бас,
Эгдилар бош, сажда айлаб шул нафас.

Мадҳи Одам ҳеч туганмас, бори кам,
Гар қиёматга қадар мен сўйласам.

Ҳаммасин билди, фақат етгач қазо,
Бир «наҳий»ни билгани бўлди хато.

Деди: боиси «наҳий» таҳриммикан?²
Ёки таъвили³ баду тавҳиммикан?⁴

1260 Кўнгли чун бўлдию таъвил мойили,
Ҳайрат ичра борди ул буғдой сари

¹ Маний — эркакдан чиқадиган уруғ.

² Таҳрим — манъ этиш.

³ Таъвил — изоҳлаш, шарҳлаш.

⁴ Тавҳим — кўрқитиш.

Боғбон пойига санчилди тикан:
Тўнини ўғри ўмарди дафъатан.

Қўрди шўрлик боз, босолмай нолишин,
Ўғри элтмиш кўрпасию болишин.

«Роббана инна золамна!» деди ул¹,
Яъни, зулмат босди, ғойиб бўлди йўл.

Бир булутдирким қазо, хуршидпўш²,
Шеру аждарҳо унинг илкида муш³.

1265 Гоҳи домни кўрмасам, бул ҳам қазо,
Якка менму бу жаҳолатга сазо.

Эй на хушким, олса ҳимматкорни,
Қўйса зўрни, қўймаса ул зорни.

Гар қазо босгай қаро тундек фақат,
Ҳам қазо тутгай қўлингдин оқибат.

Гар қазо юз карра қасди жон эрур,
Ҳам қазо жонингга юз дармон эрур.

Йўл тўсиб юз бор сени ургай қазо,
Чодирингни кўк уза қургай қазо.

1270 Сен карам деб бил қазо таҳдидини,
Ул омонлик мулкига элтгай сени.

Бу сухан сўнгсиз, шу ерда тўхтасин,
Тинглагил Шеру Товушқон қиссасин.

¹ «Парвардигоримиз, албатта, биз (ўзимизга) зулм қилдик» Қуръони карим Аъроф сураси 24-оят.

² *Хуришидпўш* — офтобни тўсувчи.

³ *Муш* — сичқон.

ҚУДУҚҚА ЯҚИНЛАШГАНДА ТОВУШҚОН ҲЗИНИ ОРҚАГА ТОРТГАНИ

Бас, яқинлашганда чоҳга, ногаҳон
Қолди тайсалаб Товушқон, нотавон.

Шер деди: нечун бошингдин учди ҳуш,
Ҳзни ортга тортмагил, олдинга туш.

Дедиким: жонимда дармон қолмади,
Не эмиш дармон, магар жон қолмади.

1275 Ранги рўйим заъфарондир ул қадар,
Дарду ҳолимдин сенга бергай хабар.

Билдирур инсонни инсоннинг юзи,
Сўйи сиймода эрур ориф сўзи.

Ранги рўйи ғаммоздир чун кўнғироқ,
Иўлда ҳам кишнаб югургай аргумоқ.

Сен билурсен, не эмиш оҳанги не,
Не эшик бонгию эшшак бонги не.

Деди Пайғамбар ишорат айлабон:
*Мару махфийун лада таййил-лисон*¹.

1280 Юздадир ул ҳар нечук кўнглингда ҳол,
Ол менинг меҳримнию кўнглингга сол.

Ул қизил юзнинг сўзи шукру сано,
Лек сариқ юз нолиши жабру жафо.

Менга келмиш улки дасту по олур²,
Ранги рўю қуввати сиймо олур.

¹ Инсон ўз тили остида яшириндир.

² *Дасту по* — қўлу оёқ.

Қайға борса, синдирур ул беписанд,
Не оғочларни қўпоргай тубидан.

Менга келмиш улки, андин барча мот:
Одамизод, жонвор, жомид-набот¹.

1285 Бул бари узв, лек ўзи ул Кулл эмиш,
Рангни заъфар, ҳидни фосид айламиш.

Бул жаҳон гоҳ собир эрса, гоҳ шукур,
Бўстон гоҳи яшилдир, гоҳ тақир.

Ўт бўлиб, осмонга юксалгай қуёш,
Кун ўтиб, қўйгай уфуқлар узра бош.

Кўқда юлдузларки порлар бесаноқ,
Лаҳза-лаҳза мубталойи ихтироқ.

Ойда юлдуздан-да ортиқдир чирой,
Ой эмас, нозик хаёлдир кўқда ой.

1290 Ерда гар эрмиш сукун бирла адаб,
Зилзила ўртар уни ҳам силталаб.

Неча бир тоғлар қазодин соврилиб,
Оқибат чўккай, сочилгай қум бўлиб.

Ҳар замон жонларга хуш ёққан ҳаво,
Гар қазо амр этса, сочгайдир вабо.

Ул зилол сув руҳга бир ҳамширадир,
Лек ўшал ҳукми қазодин тийрадир.

Ул оловким, кўкка ўрлар дамба-дам,
Гар қазо амр этса, ўчгайдир шу дам.

¹ *Жомид-набот* — жонсиз жисм ва ўсимликлар.

- 1295 Ҳар замон дарёда тўлқин — изтироб,
 Ҳолини сен англа шундай, қил ҳисоб,
 Чарх саргардон эрур, гардунга хос,
 Ҳолини фарзандларига эт қиёс.
 Гоҳ тубан, гоҳ ўрта, гоҳи авж,
 Ундадир қутлию қутсиз фавж-фавж¹.
 Эй жузв, гар Куллга эрсанг мухталит².
 Англаким, не ҳолда эрмиш мунбасит³.
 Бас, етаркан Куллиётга ранжу дард,
 Бўлмагайму жузв ранги рўйи зард⁴.
- 1300 Жузв улким, зиддиятдин жам эрур,
 Таркиби: ўт, елу тупроқ, сув турур.
 Боқки, бўри келса, қочмас бўлди қўй,
 Не ажаб: бўрига пайваст бўлди қўй.
 Зиддият сулҳ этса, ҳосилдир ҳаёт,
 Зиддият жанг этса, маҳсулдир мамот.
 Унча лутфким, Ҳақ таоло айламиш,
 Икки зид — Шеру Қулонни бойламиш.
 Чун жаҳон занжиру зиндоний эрур,
 Не ажаб, ранжур агар фоний эрур.
- 1305 Шерга бул пандларни айтди битталаб,
 Деди: келмоққа кечикдим шул сабаб.

¹ *Фавж-фавж* — бўлак-бўлак.

² *Мухталит* — аралаш, омухта.

³ *Мунбасит* — ёйилган.

⁴ *Зард* — сариқ.

АРСЛОН ТОВУШҚОННИНГ ҰЗИНИ ОРҚАГА ТОРТИШ САБАБИНИ СҰРАГАНИ

Шер деди: боис-баҳона топма, бас,
Чин сабабни сўйла менга шул нафас.

Деди: чоҳ тубида шер сокин эрур,
Қалъа ичра бехатар, эмин эрур.

Кимки оқил эрса, чоҳни танлагай,
Чунки хилватда сафолар бир талай.

Бор эмиш чоҳ зулмати, халқ зулмати,
Ұлди ул, халқ бирла бўлса суҳбати.

1310 Деди: юр, ул деганинг таъзирни ер,
Чоҳ ичинда, боқ, магар ҳозирму шер.

Деди: ул оташда куйганман чунон,
Сен мени бағрингга ол, эй меҳрибон.

Сен суянчиқ бўлсанг, эй кони карам,
Мен қудуққа энгашиб кўз ташларам.

АРСЛОННИНГ ҚУДУҚҚА КЎЗ СОЛИБ, СУВДА ҰЗИ ВА ТОВУШҚОН АКСИНИ КЎРГАНИ

Олди бағримлаб Товушқонни шу тоб,
Борди Шер чоҳ олдига тезу шитоб.

Боқдилар, пайдо эди шул фурсати,
Сувда ул Шеру Товушқон суврати.

1315 Сувда ўз аксини кўрди Шер бу дам,
Ёнида эрди Товушқон акси ҳам.

Душманин кўргач, ул ўртанди куйиб,
Сақради чоҳга, Товушқонни қуйиб.

Ўзи қазган чоғга ўзи келди дуч,
Зулм ила бедодга ўзи келди дуч.

Чоҳ мазлум бўлди золим зулмидин,
Бўйла сўз келмиш буюклар илмидин.

Қимки золироқ, унинг чоҳи чуқур,
Экканин ўргай киши, Ҳақ амри шул.

1320 Эйки, юксалтдинг аламни, оҳни,
Билки, қазгайсен ўзингга чоҳни.

Пиллақуртдек чирмаб олма ҳар томон,
Чоҳ қазсанг, қаз ўзингга ўлчабон.

Гар заифни чорасиз билсанг тақи,
Сураи «Иза жаъа Насруллоҳ» ўқи¹.

Гарчи филдирсен, рақибинг хас бари,
Бошинга келгай Абобил қушлари.

Бир заиф ерда тилар эрса омон,
Тикка қўзғалгай сипоҳи осмон.

1325 Тишлабон, тўксанг биров қонин агар,
Ўз тишинг оғриб, сени қон қақшатар.

Шер аксин чоҳда кўрди, билмади,
Қаҳр этиб, аксига парво қилмади.

Аксимас, келмишди гўё ёвга дуч,
Ўйламай ул ўзига солди қилич.

Бошқалардин зулм кўрсанг ногаҳон,
Бу сенинг феълу хўйингдин, эй фалон.

¹ “Қачон Оллоҳнинг ёрдами келса...” Қуръони карим Наср сураси 1-оятдан.

Сен уларда ўзлигинг кўр, пастлигинг,
Ҳар замон зулму нифоқ, бадмастлигинг.

1330 Сен ўзингдирсен жафолар айлаган,
Ўз-ўзига тавқи лаънат бойлаган.

Ўл ёмонликни кўролмассен аён,
Иўқса, айлардинг ўзингга қасди жон.

Ҳамла қилган Шер янглиғ, содда, мард,
Ўз-ўзингга ҳамла қилгайсен фақат.

Феълу хўйинг чоҳига тушган замон,
Англагайсен, ёв ўзингсан бегумон.

Шерки, ўз аксини душман билди ул,
Унга чоҳ қаърида маълум бўлди бул.

1335 Ким заифни хору мискин айлагай,
Шер каби, кори ғалатбин айлагай¹.

Эй тағоси юзини кўрган хунук,
Ул хунукмас, сен хунуксан, сен сўник.

Аҳли мўмин бир-бирига кўзгудир,
Бу калом бизга Муҳаммад сўзидир.

Шиша тутмишсен кўзинг ўнгида кўк,
Шул сабабдин сенга кўкдир еру кўк.

Боқ, ўзингдирсен ўшал кўк ойина,
Бошқаларданмас, ўзингдин эт гина.

1340 Етмасайди нури Ҳақ мўминга гар,
Ғайбдин мўминга етмасди хабар.

¹ *Кори ғалатбин* — тескари кўрувчининг иши.

Нури Ҳақдин сенга етмишдир нисор,
Эзгуликни кўрмадинг лек ошкор.

Андак-андак сувни сеп оташга сан,
Оташингдин нур тарат, эй булҳазан.

Сув ур, ё Раббано, оби тахур¹,
Келсин олам оташидин бори нур.

Баҳру дарё жумла фармонингдадур,
Сув ила оташ-да имконингдадур.

1345 Истасанг, ўт сув каби дилкаш бўлур,
Истамас эрсанг, сувинг оташ бўлур.

Бу талабдир лутфу ижодинг сенинг,
Зулмдин «Ё Раб!» дейиш додинг сенинг.

Бу талабни беталаб бердинг, Худо,
Беҳисоб лутфу қарам этдинг ато.

ТОВУШҚОННИНГ, АРСЛОН ЧОҲГА ТУШДИ, ДЕБ ҲАЙВОНЛАРГА ХУШҲАБАР ЕТКАЗГАНИ

Ўл Товушқон энди ғоят шодумон,
Йўлга тушди жумла ҳайвонлар томон.

Шерни ул манзилда чоҳ ичра кўриб,
Сақради, чопди чаманга, чарх уриб.

1350 Йўқ эди энди ўлимдин бир дарак,
Рақс этарди елда япроқ рақсидак.

Шоҳу барг хок ҳибсидин озод эди,
Бўй чўзиб, энди ҳарифи бод эди².

¹ Оби тахур — пок сув.

² Ҳарифи бод — шамолнинг рақиб.

Барглар чун кўк сари интилдилар,
Новдаларни саф чекиб тўлдирдилар.

Меваю барг ҳар бири айру, жудо,
Мадҳ ўқир Ҳаққа, этар шукри Худо:

Бизни то лутфига ноил этди Ҳақ,
Бас, йўгон тортиб баса, бўлди дароҳт.

1355 Жонимизни еру сувга бойлади,
Еру сувдин бизни хурсанд айлади.

Ишқ ҳавосида, деди, рақсон бўлинг,
Ҳам тўлин ой мисли бенуқсон бўлинг.

Рақс этаркан кўзлари, жон сўрмагил,
Жонга ким парвона, ҳайрон, сўрмагил.

Солди зиндонга Товушқон Шерни,
Шерлиги ҳеч бўлди ундоқ эрни.

Бўйла ҳолу бўйла иш ичра, ажаб,
Фаҳри дин, деб ўзига қўймиш лақаб.

1360 Эйки сен, шерсан қудуқда шул нафас,
Тўкди қонингни Товушқон отли нафс.

Нафс — товушқонинг чопар дашт бағрида,
Сен эсанг «нечун» деган чоҳ қаърида.

Чопди ҳайвонлар сари ул шергир¹,
«Абширу, ё қавму, из жаъ ал-башир»².

Мужда, мужда, эй гуруҳи айшсоз,
Тушди дўзах кўпаги дўзахга боз.

¹ Шергир — арслон оловчи.

² “Эй жамоат, хушхабарчи келди, хурсанд бўлинг...”

Мужда, мужда, жонимиз душмонини,
Ҳақ уриб, синдирди тиш-дандонини.

- 1365 Улки, бас, бошларда эрди панжаси,
Оқибат бўлди ажалнинг ўлжаси

ОВ ҲАЙВОНЛАРИНИНГ ТОВУШҚОННИ ЎРТАГА ОЛИБ, УНГА ҲАМДУ САНО АЙТГАНЛАРИ

Жумла ҳайвонлар шу он жам бўлдилар,
Хушxabардин шоду ҳуррам бўлдилар.

Олдилар шамдек арога шул замон,
Сажда айлаб барча бирдек шодумон,

Дедиларким, сен фаришта ё пари,
Шерга азроил ўзингсен, жангари.

Не эсанг-да сенга қурбон жонимиз,
Шерни мағлуб айлаган полвонимиз.

- 1370 Ҳақ ариғингдин оқизмиш меҳрини,
Офарин қўлу оёгингга сенинг.

Сўйлагил шерга нечук мақр этганинг,
Ҳийлани золимга ханжар этганинг.

Сўйлагил боз, бизга дармон айлагил,
Ҳар сўзингни марҳами жон айлагил.

Сўйлагил боз, ул балонинг ваҳми бор,
Жонимизда неча юз минг захми бор.

Деди: эй дўстлар, Худойимдин бу иш.
Йўқса, дунёда Товушқон ким эмиш.

- 1375 Белга қувват берди Ҳақ, кўнгилга нур,
Нури дил қўлу оёгим этди зўр.

Ҳақ агар лутф айласа, тафзил келар¹,
Ҳақ тарафдин ўзгариш — табдил келар.

Ҳақ берур қувватни бир навбат билан,
Бас, гумон аҳлига ҳам, муминга ҳам.

ТОВУШҚОННИНГ ҲАЙВОНЛАРГА «БУ БИЛАН ХУРСАНД БЎЛМАНГЛАР», ДЕБ ПАНД-НАСИҲАТ ҚИЛГАНИ

Келди гал деб шодиёна айлама,
Гал сенинг, озод бўлишни ўйлама.

Улки, мулки неча навбатдин ўтар,
Етти юлдуз узра ҳам навбат кутар.

1380 Галдан устун умри боқийлар эрур,
Жонларига эш соқийлар эрур.

Шул ичишни неча кун тарк айласанг,
Нўш этарсен ул майи боқийни сан.

«РОЖАЪНО МИН-АЛ-ЖИҲОДИЛ-АСҒАРИ ИЛАЛ-ЖИҲОДИЛ-АКБАРИ»² ТАФСИРИ

Ташқи ёвни маҳв этиб, топдик омон,
Ички ёв қолди вале андин ёмон.

Айламоқ бу ишни осон бўлмагай,
Ички Шер банди Товушқон бўлмагай.

Нафс дўзахдир ва дўзах — аждаҳо,
Баҳри дарёйинг анга бўлмас ваҳо.

1385 Етти дарёни симирса, ичса ҳам,
Чанқови қонмас, дегайким, менга кам.

¹ Тафзил — афзаллик.

² «Кичик жиҳоддин катта жиҳодга ўтдик...» (Ҳадиси шариф).

Тошлару кофир жамоат — тошкўнгил,
Унга дуч келганда бўлгайлар хижил.

Тўймагай, гар ямлагай чандин гизо,
Шунда келгай Ҳақ тарафдин бир нидо:

Тўймадингму? Ул дегайким, йўқ ҳануз,
Ҳақ дегай: ол, сенга бу оташ ва сўз¹.

Нафси дев оламини ҳам ямлаб ютар,
Наъралар тортиб, яна олам кутар.

1390 Ломакондин Ҳақ қадам босган замон
Қолмагай андин бирор ному нишон.

Нафсимиз аслида дўзах узвидир,
Таъби Кулл не эрса, таъби жузвидир.

Ҳақ эрур Ҳақ бўйлаким одим отар,
Ҳақдин ўзга ул камондин ким отар?

Ўқ деган аслида ўқ бўлгай бари,
Эгри ўқдир ул камоннинг ўқлари.

Тўғри бўл, ўқ сингари тарк эт камон,
Тўғри ўқ учгай камондин бегумон.

1395 Чунки биз ташқи жиҳоддин қайтдигу
Келдик ул ички жиҳодга рўбарў.

Қайтибон кичик жиҳоддин барчамиз,
Мустафо раҳбар буюк жанг ичрамиз.

Мен тилармен Ҳақдин тавфиқи лоф,
То қўпорсам игна бирлан Кўҳи Қоф.

¹ Сўз — ёниш маъносида

Шер агар сафларни ёрмишдир, нетар,
Шер улким, нафсини мағлуб этар.

**РУМ ЭЛЧИСИНИНГ АМИР АЛ-
МУЪМИНИН УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ
АНҲУ ҲУЗУРИГА КЕЛДИБ, УНИНГ
КАРОМАТИНИ КЎРГАНИ**

Бул ўринда тинглагил бир қиссани,
Сирридин олгил ўзингга ҳиссани.

1400 То Умарга келди Қайсар элчиси,
Етди пойтахтга биёбон йўлчиси.

Сўрди: қайда қасри олий, эй хўжам,
Мен қўнай унга, этиб хотирни жам.

Қавм дедиким: бўйла қасри йўқ ани,
Бас, Умарнинг қасри — жони равшани.

Гар амир деб кўп баланд овозаси,
Маскани шаҳр ичра дарвеш козаси¹.

Эй рафиқ, қандоқ кўрарсан қасрини,
Кир, губор босмиш-ку кўнглинг аслини.

1405 Дил кўзинг тук босмасин, пок айлагил,
Сўнг Умарнинг қасрига кўз ташлагил.

Ким ҳавасдин пок тутса жонини,
Ул қурур Ҳақ ҳазрати айвонини.

Чун Муҳаммад ул губордин пок эди,
Қайга борса, унда важҳуллоҳ² эди.

Бас, ёмонлик, васваса ҳамроҳ сенга,
Юз очарму самма важҳуллоҳ сенга?³

¹ Коза — чайла. ² Важҳуллоҳ — Тангрининг жамоли.

Бағри кенг бұлса киши җам кўнгли соф,
Ҳар шаҳардин унга боққай офтоб.

1410 Ҳақ бу олам ичра кўрсатгай жамол,
Порлаган юлдузлар ичра ой мисол.

Икки бармоғинг-ла беркитгил кўзинг,
Ҳеч кўрармусен жаҳонни, айт ўзинг.

Кўрмасанг гар, бул жаҳон җам йўқ эмас,
Бул бари бармоғи нафсинг айби, бас.

Икки кўздин энди бармоғингни ол,
Неки истарсен, боқиб, кўр бемалол.

Сўрдилар Нуҳдин: савоблар қайдадир?
Дедиким: тўнлар кийилган жойдадир.

1415 Тўн кийибсен, бурканиб бошдин-оёқ,
Ул очиқ кўзлар-ла кўрмайсен бироқ.

Одамий — кўздирки, пўстдир қолгани,
Кўз очиб, сен дўстни кўрсанг бўлгани.

Кўрмасанг гар, кўр бўлган яхшироқ,
Дўстки боқий эрмас, андин бўл йироқ.

Тинглабон бу сўзни Румнинг элчиси,
Бўлди ҳайрон, келди тезроқ кўргуси,

Тез кўрай деб чун Умар сиймосини,
Ул унутди отини, ашёсини.

1420 Ҳар тарафга кўз солиб, кўрмоққа зор,
Йўл сўроқлаб, юрди ул девонавор.

Бўйла эрни, айт, қачон кўрмиш жаҳон?
Ҳам жаҳондин жон каби эрмиш ниҳон?

Кошки қул бўлсам Умарга, дерди ул,
Излаган топгай, деган гап тўғридур.

Бир аёл учраб анга йўл устида,
Дедиким: ул бунда, хурмо остида.

Элдин айрудир, оғоч ҳамсояси,
Сояда эрди Худонинг сояси.

**РУМ ЭЛЧИСИНИНГ АМИР АЛ-
МУЪМИНИН УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ
АНҲУНИ ДАРАХТ ОСТИДА УХЛАБ
ЁТГАН ҲОЛДА КЎРГАНИ**

1425 Борди хурмога яқинлаб, тўхтади,
Кўз солиб боқди йироқдин, титради,

Элчини босди Умарнинг ҳайбати,
Хуш келиб жонига бундоқ ҳолати.

Меҳру ҳайбат бир-бирига зид эрур,
Иккисин ўз жонида ҳис этди ул.

Дердиким: шоҳларни мен кўрдим неча,
Ҳам улар ўтрусиди турдим неча.

Бас, улардан зарра қўрқув йўқ эди,
Лек мени босди Умарнинг ҳайбати.

1430 Неча ўрмонларда мен шеру паланг
Учратиб, ўзгармади чеҳрамда ранг.

Қон-қирон жангларда бўлдим неча бор,
Ҳам олишдим, ҳам солишдим шервор.

Гоҳ урилдим, гоҳи урдим кўп ёмон,
Бошқалардин ботир эрдим, қаҳрамон.

Бир қуролсиз ерда ётган бул, ажаб,
Солди шул жонимга титроқ, не сабаб?

Ҳайбати Ҳақдин эрур, халқдин эмас,
Яъниким, ул соҳиби далқдин эмас¹.

1435 Қўрқса Ҳақдин, тутса гар тақво йўлин,
Қўрқадир бундоқ башардин инсу жин.

Шул фикр-ла кутди бир соат магар,
Уйғониб сўнг ўрнидин турди Умар.

РУМ ЭЛЧИСИНИНГ АМИР АЛ- МУЪМИНИН УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУГА САЛОМ БЕРГАНИ

Бош эгиб, берди Умарга ул салом,
Бул Набий сўзи: саломдин сўнг калом.

Ул алик олди, қошига чорлади,
Олдидан жой берди унга, ерлади.

«Қўрқмагил» сўзи ажиб сийлов калом,
Қимки қўрқмишдир, бу сўз — аввал таом.

1440 Қимки қўрқмишдир, анга эмин керак,
Қўнглига бир далдайи сокин керак.

Қўрқмаганга «Қўрқмагил» деб айтма, бас,
Дарс не ҳожат, бўлмаса муҳтожи дарс.

Хуш боқиб Рум элчисин шод этди ул,
Хотири вайронни обод этди ул.

Неча сўзлар айтди, чун лутф айлади,
Яхши йўлдош — Ҳақ сифотин сўйлади.

¹ Соҳиби далқ — хирқа кийган киши.

Сўйлади Ҳақ эркаси — абдолни,
Токи билсин деб мақому ҳолни.

1445 Ҳол бу — зебо келинчак ишваси,
Ул мақом — унга қовушмоқ палласи.

Ишвани ҳам шоҳ кўргай, бошқа ҳам,
Лек ўшал хилватда подшо — муҳтарам.

Ому хосга ишвагар бўлгай келин,
Якка ёлғиз шоҳ ила қолгай келин.

Гарчи кўп сўфийлар ичра аҳли ҳол,
Учратиш аҳли мақомни кўп маҳол.

Неча бир манзили жондин сўйлади,
Неча бир йўлу довондин сўйлади.

1450 Ул замондинким, замондин холидир,
Ул мақомдин — қудсдир, ижлолидир¹.

Ҳам ҳаволарданки, ул семурғи руҳ,
Айламишди унда парвози шукуҳ.

Улки ҳар парвози офоқдин зиёд,
Ҳам умиду ваҳми муштоқдин зиёд.

Чун Умар кўрдик, чин ёр эрди ул,
Жон ила толиби асрор эрди ул.

Шайхи комил эрди, муштоқ толиби,
Марди чобук эрди, даргоҳ маркаби.

1455 Топди муршид бўйла бир иршод кўнгил,
Пок заминга пок уруғни эқди ул

¹ Ижлол — улуғворлик.

РУМ ЭЛЧИСИНИНГ АМИР АЛ-МУЪМИНИН РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУДАН САВОЛ СЎРАГАНИ

Сўрди элчи: эй амир ал-муъминин,
Бу заминда жон нечук топди замин?

Бўйла қуш бўлди нечук банди қафас?
Деди: Ҳақ зикр этди афсуну қисас.

Чун адам кўзу қулоқсиз эрди, бўш,
Ҳақ фусун этгач, адамга тушди жўш.

Ҳақ фусун этгач, адамлар зуд-зуд
Келдилар бор бўлгали сўйи вужуд.

1460 Боз Ҳақ борлиққа сўз айтди бу дам,
Юрди ул йўқлик сари, бўлди адам¹.

Гулга афсун айтди, хандон айлади,
Тошга айтди, лаъли тобон айлади.

Танга сўз айтган эди, жон бўлди ул,
Сўйлади хуршидга, рахшон бўлди ул.

Боз қулоғига этаркан нуқта фош,
Юзига юз парда тортди ул қуёш.

То булутга сўйлади бир-икки бор,
Кўзидин ёшлар оқизди шашқатор.

1465 Ер қулоғига неча сўз айтдиким,
Ер чуқур ўйларга толди, қолди жим.

Ҳар ким ошуфта, тараддуд ичрамиш,
Ҳақ қулоғига муаммо сўйламиш.

¹ Адам — йўқ, йўқлик.

Икки шубҳа энди қийнайдири ани,
Айтганин этсамми ёхуд зиддини?

Иккисидин битгасин танлар ахир,
Танлаган, йўқ, ул эмасдир, Тангридир.

Жон ҳуши, десанг, кушод этсин мени,
Жон қулоғидин олиб қўй пахтани.

1470 Анлагил то ул муаммоларни сен,
Айла идрок рамзу гуёларни сен.

Бас, ваҳийга маскан ўлсин гуши жон¹.
Хуш, ваҳий не? Суйлагувчи ҳис, ниҳон.

Жон қулоғи, кўзи андин айрудир,
Ақлу тахмин ҳам бу ҳисга ғайридир.

Лафзи жабрим ишқни бесабр айлади,
Кимки ошиқ эрмас, ул жабр айлади.

Бул маъият Ҳақ биландир, жабр эмас²,
Бул тажалли ой эрурким, абр эмас³.

1475 Жабрда амморайи худкома йўқ⁴,
Бор эса ул жабр, жабри омма йўқ.

Ҳақ кўнгил кўзини очса, эй ўғил,
Жабр не эрмиш жаҳонда, билгай ул.

Эртанинг сирри унинг олдида фош,
Кеча не бўлмиш, унинг олдида лош.

Ихтиёру жабр уларда нур бўлур,
Қатралар кирса садафга, дур бўлур.

¹ Гуши жон — жон қулоғи. ² Маъият — маънавият. ³ Абр — булут. ⁴ Амморайи худкома — худбинлик аломати.

Қатраларким ҳам кичик эрди, бузург,
Баски гавҳарлар кичик бўлди, буюк.

1480 Боқ, уларда оҳу нофи табъи бор¹,
Сирти қондир, сийрати лек мушқвор.

Сен дема, аввалда баски қон эрур,
Жойланиб киндикка, қандоқ мушк бўлур?

Сен дема, ул миски, қийматда кичик
Жо бўлиб эксирга, зар бўлгай нечук?

Ихтиёру жабр сенда гар хаёл,
Лек уларда, ўйлаким, нури жалол.

Нон агарчи суфрада бежон эрур,
Лекин ул мардум танида жон эрур.

1485 Суфрада эрканда этмас мустаҳил²,
Мустаҳил жон этди нонни салсабил.

Қуввати жон эрса нонинг, эй фалон,
Не эмишдир қудрат ул, жонингга жон?

Одамий айлаб сафарбар ақлу жон,
Парчалар тоғларни, очгай баҳри кон.

Одамий азм этса, тошни парчалар,
Жонга жон амр этса, *ванишаққол-қомар*³.

Гар қўнгил ечса тугунни, очса роз,
Жон югургай Аршга, айлаб турктоз.

¹ *Оҳу нофи* — кийик киндиги.

² *Мустаҳил* — истиҳола.

³ *Ванишаққол-қомар* — «Ой ҳам парчаланди, бўлинди» (Қамар сураси 1-оятга ишора).

ОДАМНИНГ «РАББИМИЗ, БИЗ ЎЗИМИЗГА
ЗУЛМ ЭТДИК» ДЕЯ ГУНОҲИНИ БЎЙНИГА
ОЛГАНИ ВА ИБЛИСНИНГ «СЕН ЎЗИНГ
МЕНИ ЙЎЛДАН ОЗДИРДИНГ» ДЕЯ
ГУНОҲИНИ ТАНГРИГА ТЎНКАГАНИ

1490 Биз не қилдик, Тангримиз не айламиш,
Иккисин ҳам кўр ўзинг, ошкор эмиш.

Ҳечдин ҳеч айбситма, андин нолима,
Унга сен, бўйла нечук қилдинг, дема.

Ҳақ туфайли феълимиз мавжуд эрур,
Феълимиз-осори халқ Эзид эрур.

Сўзлагувчи ҳарф кўргай ё ғараз¹,
Иккисин бирдек кўриш душвор, бас.

Шўнгисанг маънога, қолғай ҳарф, сўз,
Олди-ортин бир йўла кўргайму кўз?

1495 Баски, олдингни кўрарсен, ул замон
Сен нетиб ортингни кўргайсен ҳамон?

Ҳарфу маъни бир муҳитким, жони йўқ
Иккисин-да бор этиш имкони йўқ.

Ул муҳит келгач арога, эй ўғил,
Бошқа ишга зарра парво этмас ул.

Деди Шайтонким: *бима агвайтани*².
Феълини беркитди ул деви дани³.

Деди Одамким: *золамна нафсана*⁴.
Эрди Одам Ҳақ феълига ошно.

¹ Ғараз — бу ўринда: маъно, мақсад. ² Бима агвайтани — мени йўлдан оздирдинг. ³ Дани — паст, аблаҳ. ⁴ Золамна нафсана — биз нафсимизга зулм этдик.

1500 Айбини беркитди сақлаб ул адаб,
Узини айбситди ёлғиз, нуқталаб.

Хақ деди: сен тавба қилгач, эй Одам,
Мен яратганмен ушал айбингни ҳам.

Айбинг эрмасму қазойимдин ҳамон,
Бас, узр чоғи нечун тутдинг ниҳон?

Деди: қўрқдим ҳамда одоб сақладим,
Деди: шул боис сени ардоқладим.

Ҳурмат этган эр бўлур ҳурматли эр,
Кимки қанд бергай, ушал лавзина ер¹.

1505 Қим ҳалол эрса, ҳалолдин ризқ анга,
Ёрни сев, ранжитма, ранж етгай сенга.

Бир мисол келтир, кўнгил, не фарқи бор,
Не эмиш жабру не эрмиш ихтиёр?

Хасталикдин гоҳида титрайди қўл,
Гоҳи уйнатсанг ўзинг, уйнайди қўл.

Гар яратмиш иккисин ҳам, Ҳақшунос,
Айру-айрудир вале, этсанг қиёс.

Уйнатиб қўл, гар пушаймон қилгуси,
Қўли титраб, ким пушаймон бўлгуси?

1510 Ақл баҳси не эмиш, эй ҳийлагар,
Йўлга бошловчи заифликдир магар.

Баҳси ақлий гар дуру маржон эмиш,
Узга бир баҳс борки, баҳси жон эмиш.

¹ Лавзина — бодом ҳолва.

Баҳси жон эрса, мақоми ўзгача,
Бодаи жоннинг паёми ўзгача.

Ул замонким, баҳси ақлий соз эди,
Ул Умарга Бул-Ҳаким ҳамроз эди.

Чун Умар келди ақлдин жонгаким,
Бу-Жаҳл бўлди бу баҳсда Бул-Ҳаким.

1515 Ақлу ҳис бобида ул комил эди,
Жон мақомида вале жоҳил эди.

Ақлу ҳис баҳсин асар бил, ё сабаб.
Баҳси жондир ё ажаб, ё бул-ъажаб.

Жон нури келганда, бил, эй нурталаб,
Қолмагай лозиму малзуму талаб.

Йўлчиким, равшан, нурафшон ҳар қулоч,
Йўл босар, билмас асога эҳтиёж.

«ВА ҲУВА МАЪАКУМ АЙНАМО КУНТУМ»¹ ОЯТИНИНГ ТАФСИРИ

Қиссага қайтдик, шу йўлни сайладик,
Биз қачон қўйдик уни, тарк айладик?

1520 Жаҳл ила келсак, бу Ҳақ зиндонидир,
Илм ила келсак, бу Ҳақ айвонидир.

Уйқуда бўлсак, унинг биз мастимиз,
Гар эсак бедор, унинг дастидамиз.

Йиғласак, биз чун булутлар тоғимиз,
Гар кулар бўлсак, анинг чақмоғимиз.

¹ «Сиз қаерда бўлманг, у сиз билан биргадир...»

Қаҳру жанг этганда қаҳри акс этар,
Уэру сулҳ этганда меҳри акс этар.

Бу жаҳоннинг мушкулоти печ-печ.
Ким эрурмиз бу жаҳонда — ҳеч-ҳеч.

РУМ ЭЛЧИСИНИНГ ҲАЗРАТИ УМАР РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУДАН ЖОНЛАРНИНГ ЖИСМ БАЛЧИҒИГА БОТИШИ САБАБИНИ СЎРАГАНИ

1525 Ё Умар, деди, не ҳикмат бу, не сир?
Тоза бир сув бўйла ифлос ердадир.

Тоза сув балчиқ аро пинҳон эмиш,
Тоза жон танларга боғлангон эмиш.

Деди: сен бир баҳси мавзун айладинг.
Маъниларни ҳарфга тутқун айладинг.

Ҳибс айлаб маънийи озодни,
Ҳарфга банда айладинг сен бодни.

Фойда кўзлаб, айладинг бу ишни сен,
Фойда изларсенки, парда ичра сен.

1530 Улки, ундан фойда келгай ҳар қалай,
Нега биз кўрганни асло кўрмагай?

Неча юз минг фойда ҳам бирдак эрур,
Балки ул бир олдида андак эрур.

Улки нутқинг жузвларнинг жузви, бас,
Фойдадирким, Кулли кулл холи эмас.

Сен-ку жузвдирсен, ишингда фойдалар,
Бас, нетиб Куллга отарсен таъналар?

Гар сўзингдин фойда йўқдир, сўйлама,
Бўлса гар, айт эътирозинг, ўйлама

1535 Шукри Яздон ҳар бўйинга тавқ эрур,
Дилсиёҳлик, бадқовоқлик эрмас ул.

Бадқовоқлик бўлса эрди шукр, бас,
Сершукур сирка бўларди, бошқамас.

Сирка истар эрса гар сўйи жигар,
Сиркамас, сиркангабин¹ бўлсин ўшал.

Шеърга маъно сифмагай, поёни йўқ,
Ул — палахмонтош, отиш имкони йўқ.

**«КИМ ОЛЛОҲ ИЛА ЎТИРИБ-ТУРИШНИ
ИСТАСА, У ТАСАВВУФ АҲЛИ
ИЛА ЎТИРИБ-ТУРСИН»
СЎЗИНИНГ МАЪНОСИ**

Элчини маст этди бул бир-икки жом,
На расолат қолди эсда, на паём.

1540 Вола бўлди, масти Оллоҳ бўлди ул,
Элчи эрди, энди подшо бўлди ул.

Сел оқиб, дарёга айланди кейин,
Тушди тупроққа уруғ, бўлди экин.

Нонки йўл топди, кўрингким, жонга то,
Ул ўлик эрди, тирилди тан аро.

Мум, ўтинким ўзни чун нор² айлади,
Эоти зулмонийни анвор айлади.

¹ Сиркангабин — сиркага шакар қўшиб тайёрланадиган шарбат.

² Нор — олов.

Санги сурма кўзга тортилган замон,
Яшнади, кўзларга бўлди посбон.

1545 Бахтлидир ул эрки, ўздин растадир,
Бир тирикликка дағи пайвастадир.

Вой ул эрким, ўликка жон фидо,
Улди ул, бўлди тирикликдин жудо.

Тангри Қуръонига бўлса рағбатинг,
Авлиёлар бирла бўлгай суҳбатинг.

Авлиёлар ҳоли Ҳақ Қуръонидир,
Не балиқларнинг буюк уммонидир.

Сен ўқиб, гар бўлмасанг Қуръонпазир,
Анбиёву авлиёлар сенга сир.

1550 Жон ила этсанг қабул Қуръонни, бас,
Жон қушингга тангу тор келгай қафас.

Қуш қафасда маҳбуси зиндон эрур,
Кўк сари талпинмаса, нодон эрур.

Айламиш тарки қафас руҳлар бари —
Авлиёдирларки, уммат раҳбари.

Ки овози, унлари диндан келур,
Сенга дерларким, нажотинг бул эрур.

Тор қафасдин биз қутулдик дин ила,
Кир бу йўлга ҳам нажот топ бир йўла.

1555 Ўзни ранжур айла, йигла зор-зор,
Бўлмагил шуҳратлию овозадор.

Чунки шуҳрат банди кўп маҳкам эмиш,
Ул қачон банди темирдин кам эмиш.

**БИР САВДОГАР ТЎТИСИНИНГ ЎЗ
ХУЖАСИ ОРҚАЛИ ҲИНДИСТОН
ТЎТИЛАРИГА САЛОМ
ЙЎЛЛАГАНИ**

Бор эди тужжору доно тўтиси,
Тор қафас қайдида зебо тўтиси.

Ул сафар жабдуғини соз айлади,
Ҳинд сари кетмакни оғоз айлади.

Ҳар гулому ҳар каниздин сўрди ул:
Келтирай, айт менга, не истар кўнгил?

1560 Ҳар бири кўнгил муродин сўйлади,
Ул саховатпеша ваъда айлади.

Тўтидин сўрди: сенга не армуғон
Келтирай, айтгил менга, ай тўтижон.

Тўти деди: сен кўриб, етганда пайт,
Тўтиларга ҳолу аҳволимни айт.

Айт, фалон тўти қафасда зор эрур,
Сизни қумсаб, ташнайи дийдор эрур.

Ул саломлар йўллабон, дод истагай,
Чораву тадбиру иршод истагай.

1565 Айтки, мен бунда асири иштиёқ,
Жон бериб, чексам қафас ичра фиरोқ,

Бул равому, мен асиру ноилож,
Сайр этарсиз унда сиз баргу оғоч.

Гарчи дўстсиз, аҳду паймон ичрасиз,
Мен қафасда, сиз гулистон ичрасиз.

Тонготар чоги чаман сайрида, бас,
Ёд этинг мен бенавони бир нафас.

Дўстини ёд этса дўст мамнун эрур,
Гар бири Лайли, бири Мажнун эрур.

1570 Сайр этарсиз ёри мавзунни суйиб,
Мен ичармен бода қонимдин қуйиб.

Бир қадаҳ ич, айлагил ёдимни сен,
Истамас эрсанг агар додимни сен.

Мен ғарибни нотавон деб майли сўк,
Бодадин бир қатрани тупроққа тўк.

Эй ажаб, ул аҳди, ул шоҳид қани?[?]
Лабдин учган ваъдайи воҳид қани?[?]

Гар ёмонлиқдин бу ҳолга тушди қул,
Сен ёмон бўлма, ёмонга яхши бўл.

1575 Эй этар эрсанг меним-ла қаҳру жанг,
Хуш ёқар ул, не эмиш оҳанги чанг?[?]

Эй жафоси мулку жоҳдин хуброқ,
Интиқоминг жондин маҳбуброқ.

Оташинг бул, нури гулруйинг нечук?[?]
Мотаминг булдирки, бас, тўйинг нечук?[?]

Бас, ҳаловат конидир жавринг сенинг
Ҳам латофат маскани — ғавринг сенинг¹.

Нола айларманки, бовар айлағай,
Қўрқамен, жаврини камтар айлағай.

¹ Ғавр — мағок, чуқурлик. Бу ерда: теранлик маъносид.

1580 Тушди ишқим қаҳрига ҳам лутфига,
Бул ажаб, ошуфтамен ҳар иккига.

Тарк этиб хор, сайри гулзор айлағум,
Ҳам чу булбул нолайи зор айлағум.

Бул ажаб булбулки, гар очса даҳон,
Ҳам чечак эрмиш таоми, ҳам тикон.

Бу не булбул — аждаҳо, оташ эрур,
Жумла нохуш — ишқи бирла хуш эрур.

Куллага ошиқдир ва лекин Кулл ўзи,
Ишқин излар, ўзига ошиқ ўзи.

ИЛОҲИЙ ТЎТИҚУШЛАРНИНГ ҚАНОТЛАРИ

1585 Бўйла бир достони кўркам қайда бор?²
Ҳам ўшал қушларга маҳрам қайда бор?²

Қайда ул қушким, заифу бегуноҳ,
Шоҳ Сулаймондек эрур соҳиб сипоҳ?²

Нола айлар бўлса бешукру гила,
Солгуси етти фалакка гулгула.

Ҳамдами юз нома, юз пайки Худо¹,
«Ҳақ!» деса, етгуси лаббайка Худо.

Зиллати олдида тоат эрса паст,
Куфри олдида ҳама иймон абас.

1590 Ҳар дами андоқки, бир меърож эрур,
Бошида тож узра юзлаб тож эрур.

¹ *Пайк* — хабар.

Шақли ерда, жон макони — ломакон,
Ломаконким, йўлчига роҳат макон.

Ломакон эрмас вале сен ўйлаган,
Ҳар замон учқур хаёлинг бўйлаган.

Бил-макон ҳам, ломакон ҳам ҳукмида,
Тўрт ариқ, бас, хулди ҳуррам ҳукмида¹.

Қисқа қил, ортингга юз бургил шитоб,
Урма дам, валлоҳу аълам биссаовоб.

1595 Боз келдик қиссаю дostonга биз,
Тожиру тўтию Ҳиндистонга биз.

Деди ул тожир қабул айлаб паём,
Дўстларингга нозил этгаймен салом.

**САВДОГАРНИНГ ҲИНДИСТОНГА ЕТИБ, БИР
БИЁБОНДА ТЎТИЛАРГА ДУЧ КЕЛГАНИ ВА
УЛАРГА ЎЗ ТЎТИСИНИНГ САЛОМИНИ
АЙТГАНИ**

Етди Ҳиндистонга тожир жаҳд ила,
Тўтилар кўрди биёбонда, гала.

Отини тўхтатди, овоз берди ул,
Тўтисин пайғомларин етказди ул.

Тўтилардин биттаси тинглаб ҳамон,
Титради, ерга йиқилди, берди жон.

1600 Хўжа афсус чекди ул айтгонидин:
Мен сабаб айрилди тўти жонидин.

Балки ул тўтига бул хешу табор²,
Икки танда битта жондир эҳтимол.

¹ Хулд — жаннат. ²Хешу табор — қариндош-уруғ.

Лаб очиб, мен нега етказдим салом,
Сўз ила шўрликни куйдирдим тамом.

Тил темирга, тошга ҳам ўхшаш эрур,
Тилдан учган сўз гаҳи оташ эрур.

Урма сен тошни темирга бемаҳал,
Гоҳ мақол айтиб, гаҳи сўйлаб матал.

1605 Боқ, қоронғу ҳар тараф ҳам пахтазор,
Не бўлур гар пахтага тушса шарор?

Улки золим қавмлар, кўз юмдилар,
Сўз ила оламини ҳам ёндирдилар.

Бир сухан оламини вайрон айлағай,
Тулкини ўрмонда султон айлағай.

Жон деган аслида ийсодам эрур,
Бир дами захму бири марҳам эрур.

Гар ҳижобдин жон кечиб, айро эди,
Ҳар сўзи жоннинг — масиҳосо эди.

1610 Сўйламоқ эрсанг сўзи анвони сен,
Сабр қилгил, ема шу ҳалвони сен.

Сабру бардошдир етуклар туйғуси,
Қанду ҳалводир гўдаклар орзуси.

Кимки сабр айлар, самога ўрлағай,
Кимки ҳалво ер, муқаррар терлағай.

ФАРИДИДДИН АТТОР ҚОДДАСАЛЛОҲУ РУҲАҲУ СУЗИНИНГ ТАФСИРИ

Фаридиддун Аттор демишким:

Аё нафс соҳиби, гофил, шу тупроқ
ичра сен қон ич,
Ки кўнгил соҳиби нўш этса оғу,
ангабин бўлгай...

Соҳиби кўнгилга етмас бир зиён,
Еса гар ул заҳри қотил ногаҳон.

Этмас ул парҳез, саломат ичрадир,
Нафс қули лекин ҳарорат ичрадир.

1615 Деди Пайғамбарки, эй мардонаваш,
Ҳеч матлуб бирла сен қилма талаш.

Сенда Намруд бор, кетарсен қоврулиб,
Утга киргил, аввал Иброҳим бўлиб.

На сузарсен сувда, на денгизчи сен,
Тек ўтир, денгизга ўзни отма сен.

Улки, денгиз тубидин топгай гуҳар,
Бўйлаким, топгай зиёндин ҳам самар.

Қўлга тупроқ олса комил, зар бўлур,
Норасо зар олса, хокистар бўлур¹.

1620 Ҳақ қабул этган у жон пайвастидир,
Қўллари ҳар ишда Тангри дастидир².

Дастини ноқис — дев ила шайтон қўли,
Доимо дому тузоқ эрмиш йўли.

¹ Хокистар — кул.

² Даст — қўл.

Жаҳл келса ул сари, дониш етар,
Илм етса бул сари, тўзғиб битар.

Ҳар не олса ноқис ул, иллат бўлур,
Кўфр этса комил ул, миллат бўлур.

Ул — суворий, сен — яёв, баҳс айлама,
Бош керак бўлса, етар, бас, айлама.

СЕҲРГАРЛАРНИНГ МУСО АЛАЙҲИССАЛОМДАН, АСОНИ ОЛДИН СЕН ТАШЛАЙСАНМИ ЁКИ БИЗМИ, ДЕБ СЎРАГАНЛАРИ

1625 Сеҳргарлар, амр этаркан Фиръавн,
Қилдилар барча Мусога қаҳру кийн,

Лек Мусони пеш, муқаддам билдилар,
Иззатин айлаб, мукаррам билдилар.

Дедилар: соҳиб ҳунарсен, бошла сен,
Истасанг, аввал асони ташла сен.

Деди: йўқ, аввал асони сиз отинг,
Бир йўла макру ҳунарни кўрсатинг.

Бу уларга ёқди, кўнглин чоғлади,
Ҳам уларнинг қўл-оёгин боғлади.

1630 Чун улар тан олди Мусо ҳаққини,
Қўл-оёқлар ҳам аяр бўлди уни.

Луқма бирла нуқта комилга ҳалол,
Комил эрмассен, ема, осуда қол.

Сен қулоқ эрсанг магарким, тилдир у,
Ҳақ қулоқларга буюрмиш: анситу¹.

Ёш бола сут бирла ўзни ўнглагай,
Жим туриб, ҳар лаҳза сўзни тинглагай.

Лаб юмиб, лабларга тиккай кўзни ул,
Токи сўзлардин айиргай сўзни ул.

1635 Ғоҳ қулоқ солмас, нуқул «тий-тий» этар,
Ўзни шул дунёда гунг, тилсиз этар.

Кар эса ул, сўзга сўз қўшгайму ҳеч?²
Сўзлагайму, сўзаро жушгайму ҳеч?

Сўзни ҳам тинглаш керақдир аввало,
Сўнгра шул йўл бирла юр мантиқ аро.

*Удхулул-абёта мин абвобиҳо,
Ватлубул-ағроза фи асбобиҳо².*

Юрмаса бу йўлга не сўзнинг ўзи?²
Бўйла сўздир бетамаъ Оллоҳ сўзи.

1640 Ул яратгайдир, вале устои йўқ,
Ул суянчиқдир, вале исноди йўқ³.

Ўзгалар ишлар ва сўйларкан мақол,
Тобъеи устоду муҳтожи мисол.

Сўйлама бу сўзни сен бегонага,
Бор-да, кўз ёшингни тўк вайронага.

Одамий етди нажотга ашк ила,
Тавба қил, ёшлар тўкиб, раҳмат тила.

¹ «Парвардигор қулоқларга буюрмишким, сукут сақланг ва тингланг» (Аъроф сураси, 204-оятга ишорат). ² Уйларга эшиклардан киринг ва излаётган нарсангизни сабаблардан топинг. ³ *Иснод* — суянчиқ.

Одамий чун маскан этди ер юзин,
Токи бўлгай деб дилафкору ҳазин.

1645 Жойи жаннат ичра эрди аввали,
Ерга тушди, тавба деб узр айтгали.

Сенки Одам зотидансен, наслидин,
Унга эргашгил, чекинма аслидин.

Битмасин ҳеч дилда оташ, кўзда ёш,
Боғни яшнатгай булут бирлан қуёш.

Сенда кўздин ёш тўкишнинг завқи оз,
Кўрмагандек, нонга ошиқсен, холос.

Нонни қўй бир четга, тарк этма йигинг,
Дуру гавҳарларга тўлгай сандигинг.

1650 Жон-ғўдак, шайтон сутидин сен айир,
Сўнг малоикларга ҳамроҳ айлагил.

То қоронғусен, малулу тийрасен,
Лаънати шайтонга чун ҳамширасен.

Луқмаким, бергай сенга нуру камол,
Луқмадирким, маҳсули касби ҳалол.

Шамчироқни мойи ёқмас, тиндирур,
Сув вале равшан чироқни сўндирур.

Илму ҳикмат очилур пок луқмадин,
Меҳру шафқат сочилур пок луқмадин.

1655 Луқмада эрса ҳасад ё макру дом,
Жаҳлу гафлат келтирур андоқ ҳаром.

Арпа олмайсен ахир бугдой экиб,
От деган тойчоқ туғар, туғмас хўтик.

Луқма — галла, ҳосили — андишалар,
Луқма — денгиз, гавҳари — андишалар.

Луқмадин киргай оғизга ҳар қачон:
Майли хизмат, азму орзуйи жаҳон.

САВДОГАРНИНГ ЎЗ ТЎТИСИГА ҲИНДИСТОН ТЎТИЛАРИ БИЛАН ҚАНДАЙ КЎРИШГАНИНИ СЎЙЛАГАНИ

Айлабон тожир тижоратни тамом,
Қайтди манзилга саломат, шодком.

1660 Ҳар ғуломга берди ул бир армуғон,
Ҳар канизакка — сафардин бир нишон.

Деди Тўти: армуғоним қайдадир?
Ҳар неким кўрдинг-кечирдинг, сўйлагил.

Деди Тожир: қўй пушаймонмен ҳануз,
Қилмишимдин зору нолонмен ҳануз.

Ўйламай, мен ул хабарни сўйладим,
Соддалик қилдим, жаҳолат айладим.

Деди Тўти: айт, пушаймонлик нечун?
Ғам чекиб бундоқ паришонлик нечун?

1665 Деди Тожир: тўтиларни учратиб,
Айтдим ул айтганларинг тақрор этиб.

Сенга ҳамдардлик чекиб бир тўтижон,
Титради, ерга йиқилди, берди жон.

Айтганимга чекдим афсус қанчалар,
Бесамардир энди афсус мунчалар.

Сўзким, учгай тилиндин ул ҳамон,
Уқ дегил, учмиш камондин беомон.

Ўқ деган ортига қайтмас, эй ўғил,
Бойласанг дарёни, бошдин бойлагил.

1670 Сел тошар бўлса, жаҳонни қоплагай,
Ёприлиб, дунёни вайрон айлагай.

Ҳар не келса, олами ғайбдин келар,
Ҳақни билгай, халққа бўйсунмас улар.

Бас, улардир барча махлуқи Худо,
Гарчи биздин буткул эрмаслар жудо.

Зайд олиб мўлжал, Амирга ўқ отар,
Ўқ Амирга санчилар, мажруҳ этар.

Муддати бир йил чекар бечора дард,
Ҳақ берар дардни, башар эрмас фақат.

1675 Зайдни ўлдиргай ваҳим — дарди важал¹,
Дард деган инсонга келтиргай ажал.

Чекди дард, охир шу дарддин ўлди ул,
Зайдки боисдир, уни қотил, дегил.

Гарчи Зайд келтирди дарду чекди дард,
Ҳақ иши эрди вале иш оқибат.

Қиштукор, эркин нафас, дому жимо,
Ҳаққа боғлиқ, амри Ҳақдир мутлақо.

Двлиёда қудрати Ҳақдин нишон,
Ўқни ҳам ул ортга бургай, сен ишон.

1680 Лек чекиб афсус, эшикни бир йўла
Ёпса ўл, ёпгай Худонинг амри-ла.

¹ Дарди важал — қўрқув дарди.

Гар эшикни очса, очгай ул шитоб,
Куймагай ундан базе сиху кабоб,

Тинглагай ул барча дил асрорини,
Тинглабон, кумгай шу ерда борини.

Бунга гар бурхон тилар эрсанг, аё,
Сенга хужжат — ояти «*Авнунсиҳо...*»¹

Ояти «*Ансавкуму зикрий...*» ўқи²,
Бас, фаромушлик надир, англаб, ўқи

1685 Эслатиб, гоҳо унуттиргай улар,
Халқ дилида шу сабаб тургай улар.

Чун паришонлик назарни бойлагай,
Бесамар бўлгай ҳунар, иш бермагай.

«*Хузтуму сухриййатан*» аҳлас-суму³,
Боз ўқи ул ояти «*Ансавкуму...*»

Соҳиби мулк гарчи мулк подшоҳидир,
Соҳиби кунгил — кунгиллар шоҳидир.

Келди дунёга назардин, йўқ шак,
Шул сабабдин мардум эрмиш мардумак⁴.

1690 Айтмадим охиргача сўзни магар,
Айтма, деб соҳибназарлар амр этар.

Халқ унутгай ёки ул ёд айлагай,
Ҳаққа боғлиқ, Ҳаққа фарёд айлагай.

¹ Қуръони карим Бақара сураси 106-оятга ишорат.

² «Сизларга мени эслашни унутдирди...»

³ «Сиз олижаноб кишиларни масхара қилдингиз». Қуръони карим

Мўминлар сураси 110-оятга ишорат.

⁴ *Мардумак* — кўз гавҳари. Бу ерда: инсон кўз гавҳаридир, дейилмоқда.

Бор эса яхши-ёмонлик нечалар,
Олгай ул, дилдан кўтаргай кечалар.

Кундузи дилларни боз пур айлагай,
Ул садафларни тўла дур айлагай.

Ул ҳама андишалар, фикру калом
Бошданоқ жонларни билгайлар тамом.

1695 Ишларинг, санъатларинг кўчгай сенга,
Не сабаблар эшигин очгай сенга.

Кимки заргардир, чилангар бўлмагай,
Яхшининг хулқи ёмонга бормагай.

Ишларинг худди жиҳозлардек аён,
Рўзи машҳарда келурлар сен томон.

Жон адо этган амалларким, шу тоб,
Соҳиби олдига йўл олгай шитоб.

Ишлару андишалар субҳу саҳар
Кетган ул манзилга қайтгайлар тугал.

1700 Йўлчи каптардек шаҳарларга етиб,
Ортга қайтурлар яна парвоз этиб.

**САВДОГАРНИНГ ҲИКОЯСИНИ
ЭШИТГАН ТУТИНИНГ ҚАФАСДА ЖОН
БЕРГАНИ ВА БУНИ КЎРГАН
САВДОГАРНИНГ ЙИҒЛАБ
ФАРЁД ЧЕККАНИ**

Тўти тожирдин бу сўзни тинглабон,
Титради андоқ, йиқилди, берди жон.

Хўжа чун кўрдикки, аҳвол бўлди бул,
Турди, иргитди кулоҳни ерга ул.

Кўрди қушнинг ҳолини, эвойлади,
Чекди бир фарёд, яқо чок айлади.

Деди: эй қуш, мубталойингман сенинг,
Бас, не эрди менга бундоқ қилганинг?

1705 Эй дариго, қанча хушовоз эдинг,
Менга ҳар дам ҳамдаму ҳамроз эдинг.

Эй дариго, унча хушалхон эдинг,
Менга руху равзаву райхон эдинг.

Бўлса сендек қуш Сулаймонда агар,
Бошқа қушларга у солмасди назар.

Во дариг, арзон-гаров олган қушим,
Кетди кўлдин бир йўла, учди хушим.

Эй забон, озори дунёсен ўзинг,
Не дегаймен сенга, гуё сен ўзинг.

1710 Эй забон, оташсену хирмонсен,
Бўлди, бас, хирмонга оташ урма сен.

Жонки сендин оҳу вовайло этар,
Неки амр этсанг вале ижро этар.

Ганждирсен, йўқ вале поён сенга,
Ранждирсен, йўқ вале дармон сенга.

Ҳам тузоғу домсану қопқон ўзинг,
Ҳам анису ваҳшати ҳижрон ўзинг.

Ҳеч омонлик бермадинг, эй беомон,
Тобакай қасдимга тортгайсен камон?

1715 Эй ситам, олдинг қушимни, кам дема,
Бўлди, ўтлоғимда энди ўтлама.

Бер жавобим ёки фарёд айлагил,
Ё севинчим боисин ёд айлагил.

Во дариғо, субҳи зулматсўз қушим,
Во дариғо, нури рўзафрўз қушим.

Жон қушим, хушчеҳра, хушовоз қушим,
Ҳар нафас ораста, серпардоз қушим.

Улки нодон, ранжга ошиқдир абад,
Энди «ло уқсим» ўқи то «фи кабад»¹.

1720 Шодмон эрдим висолинг боридин,
Беғубор эрдим зилолинг боридин.

Бу дариғолар соғинч қийноғидир,
Нақддин айрилган кўнгилнинг доғидир.

Ғайрати Ҳақдирки, Ҳаққа чора йўқ,
Топ кўнгилким, ишқдин садпора йўқ.

Ғайрати улдирки, ул ғайри ҳама,
Унга ҳечдир ҳар баёну дамдама.

Қўзларим ёши бўлиб дарё қадар,
Кошки етса ул гули зебо қадар.

1725 Тўтижоним, зийрагу ҳушёр эдинг,
Таржимони фикрату асрор эдинг.

Ҳар кунни сенга бераркан ризқу рўз,
Сен демай, сўзинг билардим қайси сўз.

Чун ваҳийдан эрди овози унинг,
Бор вужуддин олдин оғози унинг.

¹ Қуръони карим Балад сураси 1—4-оятлар. Маъноси: «...Мана шу шаҳарга...қасамёд қилурманки...» оятидан бошлаб «Биз инсонни меҳнат-машаққатга яратдик» оятига қадар ўқинг.

Бас, ичингда эрмиш ул тўти ниҳон,
Сен унинг аксин кўрурсен ҳар замон.

Шодлигинг олса агар ул, шодсен,
Зулмини дерсан адолат — дод сен.

1730 Тан учун жонингни гулхан айладинг,
Жонни ёқдинг, танни равшан айладинг.

Ёндим оташда, ёнар бўлса киши,
Унга ўт бергай дилимнинг оташи.

Сўхта жон ёнмоққа боз мойил эрур,
Сўхта боғ оташга бир манзил эрур.

Во дарифо, во дарифо, во дариф,
Кетди ёр, тушди бошимга айрилиғ.

Сўйласам, кўнглимда оташ тез яна,
Шери ҳажр ошифтаву хунрез яна.

1735 Улки ҳушёр, тунду ҳам мастдир тамом,
Не бўлур не, боз кўлига олса жом?

Маст арслон каттайиб азм айлагай,
Дашту саҳроларга сўнгра сигмагай.

Қофия ўйларда дилдорим менинг
Дейди: ёлғиз ўйла дийдорим менинг.

Хуш ўтир, эй қофия андиш, бас,
Қофия мулким ўзингсен, бошқамас.

Не эмиш ҳарф, бир нафас сен ўйлагил,
Ҳарф эмас, боғнинг тикан девори ул.

1740 Ҳарфу савту сўзга мен барҳам урай,
Бу учовдин айру сенга дам урай.

Бир дамеки, одамизоддин ниҳон,
Сенга ёлғиз, сенга - асрори жаҳон.

Бир дамеки, беҳабар ундан Халил,
Бир дамеки, беҳабардир Ҷабраил.

Бир даме, ҳаргиз Масиҳо урмамиш,
Бир дамеким, бизга Оллоҳ сўйламиш.

«Биз» луғатда недир? Исботу нафий,
Мен нетай исбот, безоту нафий?

1745 Баски, нокасликда қилдим мен ўйин,
Ўзни нокасликка бой бердим кейин.

Жумла шоҳлар бандаларга бандадир,
Жумла мардум мурдаларга мурдадир.

Жумла подшолар яна пастларга паст,
Жумла халқлар боз ўшал мастларга маст.

Ҳар куни қушларни сайёд сайд қилур,
Ногаҳон бир кун ўзи ҳам ов бўлур.

Қим кўнгил бермиш санамга, ул асир,
Маъшуқа ов эрса, ошиқ овчидир.

1750 Қимки ошиқдир, уни маъшуқа бил,
Қим севилгайдирки, бас, севгайдир ул.

Сув сўрар буткул жаҳондин ташналар,
Ташналарни ҳам жаҳондин сув сўрар.

Улки ошиқдир, эшитгил яхшироқ,
Гар чўзар бўлса қулоғинг, бўл қулоқ.

Селни боғла, тўлқин урмай, ўйнамай,
Иўқса, ул ҳар ённи вайрон айлагай.

Менга не гам, гар жаҳон вайрон эрур,
Остида ул ганжи шоҳ пинҳон эрур.

1755 Ҳаққа ғарқ бўлган яна бўлмоқ тилар,
Жони денгиз мавжидек — зеру забар.

Денгиз усти хушмидир, ўққоними?²
Ўқи дилкашроқми ё қалқоними?²

Нашъадин сенга бало айру эса,
Билки, кўнглинг пора айлар васваса.

Гар муродинг лаззати шаккар эрур,
Кечгил ундан, дилрабойинг амри шул.

Битта ул юлдузга қурбон юз ҳилол,
Унга олам қонини тўкмоқ ҳалол.

1760 Биз баҳою хунбаҳони англадик,
Жонимиз қўйдик гаровга, ўйнадик.

Қайда ошиққа ҳаёт, гар ўлмасанг?²
Дил тополмассан, магар дил бермасанг.

Мен тилаб кўнглини, айлаб юз далол,
Ул этиб юз бир баҳона, юз малол.

Мен дедим: жон бирла севгайман сени,
Ул деди: қўйгил ўшал афсонани.

Билмадим мендан нечун юз бурганинг,
Икки кўзим, шулми дўстни кўрганинг?²

1765 Бебаҳойим, хор кўрмишсен уни,
Чунки кўп арзонга олмишсен уни.

Қимки арзон олса, ул арзон берар,
Ёш бола гавҳарга бурда нон сўрар.

Ишққа ботдим, дилдан олмишлар ўрин
Севгиларким аввалину охирин.

Мужмал айтдим, этмадим равшан баён,
Йўқса, куйгай ул эшитган, бул забон.

Лаб десам, мақсад лаби дарё эрур,
Ло десам, «ло»дин мурод илло эрур.

1770 Дилдаги болим сабаб тунддир юзим,
Жим турибдирмен, вале кўпдир сўзим.

Дилдаги болим ўшал икки жаҳон
Тунд қиёфам остида қолсин ниҳон.

Ҳар қулоққа етмагай деб шу сухун,
Сўйладим юздан бир ул сирри ладун.

ҲАКИМ СЎЗИНИНГ ТАФСИРИ¹

Ҳаким демишким:
Сени диндан айирган сўз айирди,
Ул куфр бўлдию тақво бўлди не?

Сени дўстдин айирган нақш айирди,
Ул хунук бўлдию зебо бўлди не?

¹ Бу ерда машҳур мутасаввиф шоир ва аллома Ҳаким Санойй кўзда тутилмоқда. “Агар муслимият Саноййнинг улуглигини кўра билсайди, жамики мўминларнинг бошидан қалпоғи тушарди”, деган эди Жалолиддин Румий.

ШУНИНГДЕК, ҲАЗРАТИ ПАЙҒАМБАР
АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ «САЪД КЎП
ГАЙРАТЛИДИР, МЕН ЭСАМ САЪДАН
ГАЙРАТЛИРОҚМАН... ОЛЛОҲ ТАОЛО
ЭСА МЕНДАН ҲАМ ГАЙРАТЛИ. ГАЙРАТИ
ТУФАЙЛИ У КЎРИНГАН ВА КЎРИНМАГАН
БАРЧА ЁМОНЛИКЛАРНИ ҲАРОМ ЭТДИ...»
ҲАДИСИ ШАРИФИ ШАРҲИДА

Жумла олам келди гайратдинки, Ҳақ
Берди гайратдин шу оламга сабақ.

Ул мисоли жон, жаҳон чун тан эрур,
Неки яхшию ёмон, жондин олур.

1775 Кимни меҳроби намози бўлди айн,
Унга боз иймонга келмоқ бўлди шайн¹.

Кимки шоҳ олдида бўлгай жомадор,
Унга бозору ўчарнинг захми бор.

Кимки бўлса шоҳ бирла ҳамнишин,
Сўнг эшик олдида турса, ноўрин.

Кел, қўлимни ўп деса, гар подшо,
Лек оёгин ўпса ул, бўлгай гуноҳ.

Гар оёққа бош қўйиш хизмат эрур,
Унга сўнг хизмат хато, зиллат эрур.

1780 Шоҳ гайрат кўрсатур ҳар кимгаким,
Шоҳ қабулига муяссар бўлса ким.

¹ *Айн* — Тангрининг зоти. *Шайн* — айб. Байтнинг мазмуни: Кимнинг намозда меҳроби Тангрининг зоти бўлса, унинг яна имонга интилмоғи айбдир.

Ғайрати Ҳақ мисли буғдой нисбати,
Бир сомон чўпи вале халқ ғайрати.

Асли ғайратларга соҳибдир Илоҳ.
Зарраси халқ ғайрати беиштибоҳ

Кел, кечиб шарху баённинг баҳридин,
Сўйлашайлик ул париваш жабридин.

Нола чексам, нола хуш келгай анга,
Нолаю ғамлар туташ келгай анга.

1785 Йиғламайму қиссаю достонида,
Бўлмасам мен ҳалқайи мастонида.

Йиғламайму кундин айру тун мисол,
Ул қуёшим менга кўрсатмас висол.

Қелгай ул нохушлиги жонимга хуш,
Ёри ранжоним бошимдин олди ҳуш.

Хушнуд ўлсин деб ўшал меҳри баланд,
Ошиқ ўлдим ранжиму дардимга мен.

Ғам ғуборин кўзларимга сургуси,
Дурга тўлгай кўзларимнинг денгизи.

1790 Ишқида ёшлар тўкиб, йиғлайди халқ,
Гарчи гавҳардир, вале ёш, дейди халқ.

Жони жонимдин шикоят айларам,
Сиз демангким, мен ривоят айларам,

Ранжидим, дейди дилим, аҳволига -
Мен боқиб, ҳардам кулармен ҳолига.

Рост гапир, эй ростлар кошонаси,
Сен-ку тўрсен, мен эшик остонаси.

Маъни ичра тўру остон қайдадир?
Биз қаёнда, ёру жонон қайдадир?

1795 Эйки жонинг «Мен»у «Биз»дандир халос,
Эр-аёл жисмида руҳсан беқиёс.

Эр-аёл бир ўлса, ул бирсен ўзинг,
Яккалар маҳв ўлса, ҳозирсен ўзинг.

«Мен»у «Биз»ни бўйла бунёд айладинг,
Ўз-ўзинг бирлан магар нард ўйнадинг.

«Мен»у «Сен»лар бирлашиб, бир жон бўлур,
Оқибат мустағриқи жонон бўлур.

Бул ҳама бор, кел ўзинг, эй амр — «Кун»
Ҳар нечук сўздин муназзаҳсен ўзинг.

1800 Тан кўзи кўргайму ҳеч билгуларинг,
Ҳам хаёл айлаб ғаму кулгуларинг

Ғам ила кулгига боғланган кўнгил,
Кўргали лойиқми, лойиқ эрмас ул.

Ғамга қулдир ул, асири хандадир,
Қайғу бирлан, ханда бирлан зиндадир.

Ям-яшил ишқ боғи ичра кўп магар
Ғам ила шодликдин ўзга мевалар,

Ишқу ошиқлик яна равшан эрур,
Бебаҳору баҳазон гулшан эрур.

1805 Менга бер ҳуснинг закотин, тоза гул,
Шарҳи жоним шарҳа-шарҳа сўйлагил.

Ул карашма, ғамзаю ғаммозадин,
Доғ эди кўнглимда, доғ қўй тозадин.

Мен ҳалол қилдимки, қоним сочди ул,
Мен дедим: қоним — ҳалолинг, қочди ул.

Нолалардин ўзни четга олмагил,
Ғамлиларнинг кўнглига ғам солмагил.

Эй, ки ҳар субҳ ёнса машриқ шуъласи,
Қайнагай ул мисли машриқ чашмаси.

1810 Эй шакарлаб, бори айлаб ноз менга,
Не баҳона айлагайсен боз менга.

Эй ўзинг кўҳна жаҳонга тоза жон,
Жону дилдан сенга айлармен фиғон.

Қўй ўшал гул шарҳини, баҳри Худо,
Сўйла булбулданки, ул гулдин жудо.

Ғам ила шодликдин эрмас бизга жўш,
Эрмас ул ваҳму хаёлдин ақлу ҳуш.

Ўзга бир ҳолатки бул, нодир ўзи,
Бўлма мункир, Ҳақ — Эгам қодир ўзи.

1815 Сен қиёслаб, ҳолати инсон дема,
Манзили жавр ичра бир эҳсон дема.

Жавру эҳсон, ғам-севинч ҳодис эрур,
Ҳодис ўлгай, унга Ҳақ ворис эрур.

Субҳ ўлди, субҳга эй пушти паноҳ,
Узри махдуми Ҳусомиддин сўро.

Ақли Кулл узрини сўрган жон ўзинг,
Жонга жону тобиши маржон ўзинг.

Субҳимиз нури эрур нуринг сенинг,
Бул сабуҳий нўши Мансуринг сенинг.

1820 Берганинг-ку бизни бундоқ этди, ҳай,
Не тараб бергай кўнгилга бода, май?

Май гадойи жушимизким, мавжланур,
Чарх гадойи ҳушимизким, айланур.

Биз ила маст бода, биз андин эмас,
Биз ила бор гавда, биз андин эмас.

Биз аридирмизки, гавда худди мум,
Хона-хона айладик монанди мум.

ХҶЖА САВДОҒАР ҲИКОЯСИГА ҚАЙТИШ

Бас, узундир Хўжа тужжор қиссаси,
Ҳоли не кечди, не бўлди ҳиссаси?

1825 Ўрганиб ул, ҳам чекиб дарду ҳазин,
Пойма-пой сўзлар демишди инчунин.

Гоҳ таноқуз, гоҳ нозу гоҳ ниёз¹,
Гоҳ савдойи ҳақиқат, гоҳ мажоз.

Сувга чўккан кимса чун излаб йўлин,
Ҳар гиёҳга талпиниб, чўзгай қўлин.

Бас, қўлим тутгайму бир кас деб ўша,
Ваҳму қўрқув ичра айлар талваса.

Ёрга бу ошуфтаҳоллик хуш келар,
Ухлагандан яхшидир жаҳду жадал.

1830 Улки шоҳдир, инчунин бекор эмас,
Нола чеккан ул нечун бемор эмас.

¹ Таноқуз — бир-бирига зид.

Шул сабаб амр этди Раҳмон, эй ўғил,
«Қулла явмин ҳува фи шаън», эй ўғил¹.

Сен супур йўлни, тарашла дамба-дам
Бўлма фориғ бир нафас то сўнги дам.

То дами охир дами охир бўлур,
Бир иноят сенга ҳам нозил бўлур.

Неки бўлгай, неки келгай барчадин,
Шоҳи жонинг ул кузатгай дарчадин.

ХУҶА САВДОГАР ЎЛГАН ТЎТИНИ ҚАФАСДАН ОЛИБ, ТАШҚАРИГА ОТГАНИ ВА ТЎТИНИНГ ПАРВОЗ ЭТГАНИ

1835 Ул қафасдан олдию отди, шу он,
Учдию қўнди дарахтга тўтижон.

Ул ўлик тўти чу парвоз айлади,
Шарқ қуёши нур оғоз айлади.

Хўжа ҳайрон қолди қушнинг корига,
Етмайин ақли унинг асрорига.

Юзланиб қушга деди: эй андалиб²,
Бу нечук ҳолдир, баён эт, бер насиб.

Бас, не бўлди, кимдан ўргандинг буни?
Макр ила ўтларда ёндирдинг мени.

1840 Қуш дедиким: тўти берди менга дарс,
Деди Хўжа: сўйламоқни айла бас.

Чунки овозинг мени банд айлади,
Ўлди, лекин бўйла бир панд айлади.

¹ “У ҳар лаҳза бир иш ила машғулдир...” ² Андалиб — булбул

Деди ул: тинглар сўзингни ому хос,
Менга ўхшаб ўлки, топгайсен халос.

Дона бўлсанг, қушчалар тергай сени,
Гунча бўлсанг, қизчалар юлгай сени.

Дона бўлсанг, бўл бошоқ ёнбошида,
Гунча бўлсанг, ўс фақат том бошида.

1845 Ким этар ҳуснин зиёда ошкор,
Бўлгай ул юз минг фалокатга дучор.

Ёзгириқ, рашки маломатларки, бас,
Бошига дўлдек ёғилгай ҳар нафас.

Қонини тўккай унинг душманлари,
Жабр этурлар бори дўсти жонлари.

Улки билмас не баҳор, не киштикор,
Баски, билгайму нечундир рўзгор?

Ҳаққа юзлан, бил паноҳ деб сен уни,
Ёғдирур жонингга юз минг лутфини.

1850 Ҳақ паноҳидин агар топсанг паноҳ,
Хизматингда обу оташ доимо.

Нуҳу Ийсога нечук ёр ўлди сув,
Дўстга дўст, душманга қаҳҳор ўлди сув.

Қалъа бўлди бўйла Иброҳимга ўт,
Юксалиб, Намруд дилидин учди дуд.

Тоғким Яҳёга бўлди орқадош,
Душмани бошига ул ёғдирди тош.

Деди: эй Яҳё, югургил, қоч менга,
Тигу шамширдин паноҳ бўлгум сенга.

ТЎТИНИНГ ХЎЖА БИЛАН ХАЙРЛАШИБ, УЧИБ КЕТГАНИ

1855 Тўти боз панду ўғитлар айтди то,
Хайр-хуш қилди кейин айлаб видо.

Хўжа деди: яхши боргил, соғ бўл,
Менга юрмоққа очилди янги йўл.

Бул бари менга насиҳат, панд эрур,
Энди юргаймен, йўлим равшан эрур.

Жоним эрмасму охир тўтичалик,
Жон эса, этсин ҳамиша яхшилик.

ХАЛҚНИНГ УЛУҒЛАШИ ВА КЎЗГА НАМОЁН БЎЛИШНИНГ ЗАРАРЛАРИ БАЁНИДА

Тан қафасдир ё тикан девор эрур,
Бир фирибдир хорижу дохилга ул.

1860 Ул бири дерки: сенга ҳамроз ўзим,
Бул бири дерки: сенга жонбоз ўзим.

Бул бири: йўқ сенчалик жонон вужуд.
Сендадир фазлу жамол, эҳсон, вужуд.

Ул бири: олам сенга қурбон эмиш,
Жумла жонлар сен туфайли жон эмиш.

Халқ анга чун ошиғи сармаст эди,
Ул ўзидин ўзгани кўрмас эди.

Неча минглаб эрни баски чиппа-чин
Сувга босмиш бўйла шайтони лаин.

1865 Лутфу солуси жаҳон хуш луқмадир,
Сен егил камроқки, оташ луқмадир.

Оташу пинҳону завқи ошкор,
Дуди чиққай оқибат битганда кор.

Демагил сен: ермидим мадҳини ман,
Тамаъ айлаб айтадир ул, англарам.

Гар жамоат ичра ул маддоҳи дун
Ҳажв этса, ўртанурсен неча кун.

Гар билурсен, тамаъи буткул аён,
Сенга етказмоқчи ул жабру зиён.

1870 Неча кун бўлгай ичингда ҳасратинг,
Имтиҳон маддоҳга бундоқ ҳолатинг.

Неча кунларга бу дардинг тортилуру,
Мояйи кибру ҳавойи жон бўлуру.

Мадҳ шириндирким, вале кўздин ниҳон,
Таъна аччиқдир, кўрингай ул ёмон.

Ул таомдирки, тановул айлагач,
Етказуру жисмингга қанча дарду ранж.

Гар есанг ҳалво, сафоси бир нафас,
Таъсири кетмас узоққа, қисқа, бас.

1875 Таъсири лекин давом этгай ниҳон,
Зидни зидга қил қиёсу кўр аён.

Гар шакардек таъсири бир он бўлуру,
Дам ўтиб, жисмингга ул чипқон бўлуру.

Бўлди мадҳи Фиръавн бир нафси ют:
Кун залилан-нафси ҳавнан ла тасуд¹.

¹ Камсуқум бўл, ҳаволанма...

Банда бўлгил, шоҳу султон бўлма сен,
Майли, копток бўл-у, чавгон бўлма сен.

Келмас эрса меҳру лутфингдан жамол,
Ҳар замон дўстларга келгайсен малол.

1880 Ул жамоатки сенга бермиш фириб,
Эйқр этар номинг, *алайҳи лаъна*¹, деб.

Сен эшикка келганингда ҳар маҳал,
Боқ, эшикка мурда келмиш, дейдилар.

Тангри деб Намрудга чун ном илдилар,
Макр ила чун пасту бадном қилдилар.

Номи бадномликда бўлди барқарор,
Олдига келмоққа шайтон этди ор.

Одамий ёнига келгайму лаин,
Эрса ул шайтону девдин баттарин?

1885 Одамийсен, сенга шайтон ҳамқадам,
Эргашиб, ичгай шаробинг дамба-дам.

Баски, шайтонликда бўлдинг устувор,
Турмагай ёнингда ул, эй нобакор.

Ул замон эрди, этогинг тутдилар,
Бўйла бўлдинг сен, қочиб, тарк этдилар.

«МАША'АЛЛОҲУ КАНА» СЎЗИНИНГ ТАФСИРИ

Биз-ку бу сўзларни айтдик эрта-кеч,
Ҳақ иноят этмаса, ҳечмиз, ҳеч.

¹ *Алайҳи лаъна* — унга (шайтонга) лаънат бўлсин!

Ҳақ иноят этмаса, нетгай киши,
Гарчи шоҳдир, бесамар кетгай иши.

1890 Ай Худо, фазлинг сенинг ҳожат раво,
Дилда сенсан, бошқаси эрмас раво.

Ул қадар иршодниким бахш айладинг,
Айбимизга парда тутдинг, сийладинг.

Қатра донишким ўзингдин етгай ул,
Наҳру дарё айла, оқсин муттасил.

Қатрайи илмингки, ул жисмимда дил,
Сен уни хокий танимдин тоза қил.

Ул илмни токи тупроқ босмагай,
То ҳаволар ҳар тарафга сочмагай.

1895 Сочса ҳам, басдир, кифоя бир сўзинг,
Қайтадан йиғмоққа қодирсан ўзинг.

Қатраким, кетмиш ҳаволарга учиб,
Ул хазинингдин кетолгайму қочиб?

Маскани гар бир адаммас, юз адам,
Сен чақирсанг, сен сари қўйгай қадам.

Тортадир зидларни зидлар бир йўла,
Боз чиқурлар ўртага ҳукминг ила.

Сўйи борлиққа адамдин ҳар замон,
Йўлланур карвон кетидин корвон.

1900 Ҳар кеча фикру хаёллар гул тўкиб,
Бепоён денгизга кетгайлар чўкиб.

Субҳидамда бош кўтаргайлар бари,
Баҳру денгиздин балиқлар сингари

Қовжираб ул неча юз минг шоху барг
Сочилур ҳар ён, ютар дарёи марг¹.

Зоғ қаро кўйлак кийиб чун навҳагар²,
Сабзалар бошида йиғлаб, ёш тукар.

Боз келур йўқликка ул амри шариф:
Ҳар неча единг, барин бер қайтариб.

1905 Қайтариб бер барчасин, марги сиёҳ³,
Еганинг ул сабзаву баргу гиёҳ.

Эй биродар, қил ўзингга эътибор,
Сендадир ҳар дам хазон бирла баҳор.

Сен кўнгил боғига кўз сол, не чаман,
Ҳар қадам гулгунча, сарву ёсуман.

Боқки, япроқларга бурканмиш бутоғ,
Гул билан орастадир саҳрою тоғ.

Бу суханлар — Ақли Кулнинг сатридир,
Ул чаман, сарву суманнинг атридир.

Атри гул бўлгайму гар гул бўлмаса?³
Жўши май бўлгайму гар мул бўлмаса?⁴

Атру ҳид бўлса агар раҳбар сенга,
Сенга бўлгай жаннатул кавсар, сенга.

Ҳид эмиш кўзга давойи нурсоз,
Этди Яъқубни сўқирликдин халос.

Дийдани, кўзни қорайтгай бўйи бад,
Атри Юсуф айлагай кўзга мадад.

¹ Дарёи марг — ўлим дарёси. ² Навҳагар — йиғичи. ³ Марги сиёҳ — қора ўлим. ⁴ Мул — май, шароб.

Юсуф эрмассен агар, Яъқуб бўл,
Нола чек андоққи, пурушуб бўл.

1915 Тинглагил, не дер Ҳакими Ғазнавий,
Эски танда тоза руҳ топ мен каби.

Гулдайин юзга ярашгай ишва-ноз,
Гул юзинг йўқ эрса, эт нозингни бас.

Ул хунук юз ноzi мудҳишдир фақат,
Кўзки кўрдир, оғриси, дард узра дард.

Сен Юсуф олдида ороланмагил,
Чек жафо, Яъқуб мисоли йиғлагил.

Тути жон берди, мурод эрди ниёз,
Сен ниёз ичра ўзингдин бўл халос.

1920 То дами Исо бағишлар зиндалик,
Ҳам ўзидек хублигу фархундалик.

Ҳеч кўкаргайму баҳорда тош-санг,
Улки тупроқ, гул кўкаргай рангба-ранг.

Эйки сен, йилларки дил тирновчи тош,
Бир нафас тупроқ бўлишга қил талош.

**ҲАЗРАТИ УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУ
ЗАМОНИДА БЕНАВОЛИК ЧЕКИБ,
ҚАБРИСТОНДА ЧАНГ ЧАЛГАН
ПИРИ ЧАНГИЙ ДОСТОНИ**

Ул Умар даврики, санъатларга ёр,
Бор эди мутриби Чангий, донгдор.

Булбул анво созидин беҳуш эди,
Тинглаган жонларга андоқ хуш эди.

- 1925 Маст бўлиб эл нағмайин анвосидин,
Бир қиёмат қўзғоларди созидин.
- Сури Исрофил мисоли янграбон,
Бахш этар эрди ўлик танларга жон.
- Чун расойил эрди Исрофилдин ул,
Тинглаган ўзни сезарди мисли фил.
- Ул кун Исрофил келиб чалганда сур,
Юз яшар ўлган жасадга жон кирур.
- Анбиёлар кўнглидин учган наво,
Толибонларга ҳаётдир, бебаҳо.
- 1930 Ҳис қулоғи илғамас ул нағмани,
Бас, ситамлардин ғубор босмиш ани.
- Одамий кардир парилар созига,
Ошно эрмас уларнинг розига.
- Гар парию нағма бир олам эрур,
Лек кўнгил сози яна кўркам эрур.
- Ул пари, одам-да зиндон аҳлидир,
Воҳки, зиндон ичра нодон аҳлидир.
- «Маъшарал жин», сураи «Раҳмон»ни бил,
«Тастатийъу танфузу» не, англагил¹
- 1935 Авлиё кўнглида янгроқ нағмалар,
Дерки: эй йўқликка маҳкум парчалар,
- Нафс лойига ботиб турманг, ўтинг,
Бу хаёлу ваҳмаларни тарк этинг.

¹ «Осмонлар ва ерларнинг чегараларидан ўтиб кетишга қодир бўлсангиз ўтиб кетаверинг». Ар-Раҳмон сурасининг 33-оятига ишора.

Эй адам мулкида топганлар завол,
Жонингиз боқий, җамиша безавол.

Заррача сўйлар эсам ул нағмадин,
Жумла жонлар бош чиқаргай даҳмадин

Ул узоқ эрмас, яқин кел, тут қулоқ,
Сенга нақлин сўйламоқ менга ясоқ.

1940 Билки, Исрофили даврон — авлиё,
Айлагайлар мурдаларга жон ато,

Ул ўлик жонлар, уларнинг гўри — тан,
Бул овозга талпинур, йиртиб кафан.

Дер ўшал овозки, овоздин жудо:
Жон бағишлар жонга овози Худо.

Биз ўлиб, тупроққа киргаймиз җама,
Бонги Ҳақ етганда тургаймиз җама.

Бонги Ҳақ ё пардалик, ё ошкор,
Жон берур, Марямга этгандек нисор.

1945 Эй, фаноингиз бўлиб бекамму кўст,
Боз қайтинг, янграгач овози дўст.

Гар овоз бергувчи абдуллоҳ эди,
Лек овоз соҳиби мутлақ Шоҳ эди¹.

Мен тилинган, дер, кўзинг, меҳринг сенинг,
Ҳиссиётинг, шукру ҳам қаҳринг сенинг.

Мен ила кўрмоққа қодирсен ўзинг,
Соҳиби сирсен, вале сирсен ўзинг.

¹ Абдуллоҳ — Оллоҳнинг қули.

Сен бўлиб «ман кана лиллаҳ аз валаҳ»,
Ул бўлиб сен, яъни, «каналлоҳу лаҳ»¹.

1950 Гоҳи сен дерман сени, гоҳ ман ўзим,
Не десам-да, хуршиди равшан ўзим.

Қайга тушса тобишимнинг бир гули,
Ҳал бўлур ул ерда олам мушқули.

Зарра офтоб тегмаган зулматки ул,
Мен нафас этсам, ёруғ кундуз бўлур.

Одамийга зоҳир этди исмини,
Бошқаларга одамий очди уни.

Нурни сен одамдан ол ё Ундан ол,
Майни олсанг кўзадин ё хумдан ол.

1955 Кўза ул, хум бирла боғланмиш абад,
Сенча шодонмас вале ул некбахт.

Мени кўрган бахтиёр, демиш Набий,
Мени кўрганларни кўрганлар дағи.

Бердиким оташ, чироқни ёқди шам,
Ким чироқни кўрса, кўргай шамни ҳам.

Очди бир-бир юз чироқнинг васлини,
Ҳар чироқда кўрсатур ул аслини.

Истасанг, нурунинг шамъи жондан ол,
Истасанг, нурунинг сўнгги шамдан ол.

1960 Хоҳи кўр нури чароғи охирин,
Хоҳи кўргил шамда кетганлар нури

² *Мазмуни:* «Ким Оллоҳни севса, Оллоҳ ҳам уни севади».

**«ЗАМОНАНГИЗДА РАББИНГИЗНИНГ
НАФАСЛАРИ¹ УФУРАДИ. ҲУШИНГИЗНИ
ИЙГИНГ-ДА, УША ЭПКИНЛАРНИ
ИСТАНГ» ҲАДИСИ БАЁНИДА**

Деди Пайгамбар: нафас айларда Ҳақ
Ҳар нечук айёмга бергай бир сабақ.

Жон қулоғи бирла ҳар дам тинглангиз,
Ланг очинг эшикни эпкинларга сиз.

Келди эпкин, сизни кўрди, кетди ул,
Кимнидир кўрдию жон бахш этди ул.

Бошқа эпкин келди, ҳай, огоҳ бўл,
Қолма бундан ҳам қуруқ, лоқайд кўнгил.

1965 Ўгли жонларнинг пасайди оташи,
Мурда жонларга етишди жунбуши.

Ўгли жони топди андин интифо¹,
Мурда кийган ул бақосидин қабо.

Бу тамиз тубо уфурган елки, бас,
Халққа хос ул жазб ила жунбуш эмас.

Зарраси етса, замину осмон —
Заҳраси сувдек оқарди шул замон.

Бир нафаским, йўқдир унга интиҳо,
Ўқи: «*Фаъабайна ан яҳмилнаҳо*»².

1970 Ваҳмидин гар бўлмасайди кўнгли хун,
Тоғ ўқурму «*Ашфақна минҳо*»ни чун³,

¹ Интифо — фойда, наф.

² «Улар устларига юк ортилишини истамадилар...»

³ «Ундан кўрқдилар...» Аҳзоб сураси 72-оятига ишора.

Кеча сунди бизга май, анво эди,
Неча луқма кирди, йўлни бойлади.

Луқма деб Луқмон гаров, наззора эт,
Энди гал Луқмонга келди, луқма кет.

Азбаройи луқма деб ул хортан,
Тортасиз Луқмон кафтидин тикан.

Кафтингизда йўқ тикандин бир асар,
Сизда ҳирс бор, сўйласак гар мухтасар.

1975 Кўрганинг хурмони хор деб англа сен¹,
Баски, бундоқ нонкўру нодийдасен².

Жони Луқмонким, гулистони Худо,
Бир тикан кирганда бўлгайму яро³

Бу вужуд бир тевадирким, хор-хор,
Мустафо насли анга бўлмиш савор.

Теважон, устингдадир бир даста гул,
Ел ўпиб тебратса, юз гулзор ул.

Йўлларингда, бас, муғайлон бирла қум,
Чўлда гул термоққа азм этдинг нечун³

1980 Шу талаб азмида сен оворасан,
Қайда, дейсан, ул гулистону чаман³

Сен оёғингни тикандин холи қил,
Кўзни равшан эт-да, жавлон айлагил.

Одамийга тор келур буткул жаҳон,
Бир тикан бошида лек юргай ниҳон.

¹ Хор — бу ерда «тикан» маъносида.

² Нодийда — кўрмаган.

Мустафо келди, чун истаб ҳамдаме,
Калламини, ё Хумайра, каллами¹.

Эй Хумайра, бос ўшал оташга наъл,
Токи наъл этсин ўшал тошларни лаъл.

1985 Бул Хумайра сўзи таънисдирки, жон,
Жонни таънис деб атайдир тозиён².

Не дема, жондирки, бошқа шарҳи йўқ,
Руҳга эркакдир, аёлдир, фарқи йўқ.

Ул муаннас³ ҳам музаккардин улуг⁴.
Жон эмас ул, таркиби ҳўлу қуруқ.

Жон эмас ул, кундалик дармони нон,
Гоҳ чунин бўлсин ўшал, гоҳи чунон.

Айлагай хуш, чун ўзи хушдир, бас,
То киши хуш бўлмаса, хуш айламас.

1990 Сен шакардан ҳам ширин бўлсанг агар,
Гоҳи сендан ул шакар ғойиб бўлар.

Сен шакардек айлагил меҳру вафо.
Боқ, шакар бўлмас шакардин ҳеч жудо.

Майни ошиқ топгай ўздин, лоларанг,
Ақлу хуш қолгай у лаҳза ҳангу манг.

Ақл — жузв ишққа мудом мункир эрур,
Гарчи билгай, ишқ соҳиб сир эрур.

¹ Ё Хумайро, мен билан гаплаш... Хумайра ҳазрати Ойша онамизнинг лақаби.

² Тозиён — тозийлар, Той қабиласига мансуб араблар.

³ Муаннас — аёл, мода.

⁴ Музаккар — эркак.

Зийрагу доно, вале борлиққа банд,
То фаришта ло эмас, ул — Аҳриман.

1995 Бизга феълу қавл ила ҳамроҳ бўлур,
Ҳукми ҳол етганда лекин ло бўлур.

До бўлур, чун бордин йўқ бўлмади,
Йўқ бўлур, йўқликда эрса омади.

Жон камол эрмиш, нидоси ҳам камол,
Мустафо дерди: *арихно, ё Билол!*¹

Эй Билол, янгат овозинг ушбу дам,
Мен сенинг кўксингга солган руҳ билан.

Ул нафасдин аҳли инсон бўлди маст,
Неки инсон, аҳли осмон бўлди маст.

2000 Бу наводин маст бўлди Мустафо,
Тунда таърисда намоз бўлди қазо².

Қутли бир уйқуга чўмди шунда ул,
Тонг намозин ўқиди чошгоҳда ул.

Жони поки уйқу ичра қайталаб,
Ул келиннинг қўлларига қўйди лаб.

Ишқу жон ҳам парда ичра, сирлидир,
Ул келинчакдир, десам, айб этмагил.

Рози бўлсайди нигори маҳраме,
Жим бўлиб, хомуш қолардим бир даме.

2005 Сўйла, дер ул бу наҳотки айб эрур,
Бу тақозойи қазойи ғайб эрур.

¹ Эй Билол, бизни хурсанд қил!..

² *Таърис* — йўловчининг кечаси йўл юриб, саҳарга яқин бир жойда ётиб, дам олиши.

Айб бўлур бул, бас, нуқул кўрганга айб,
Айб бўлурму ҳеч равони поки ғайб?

Улки махлуқи жуҳулга айб, бас¹,
Лек Худованди қабулга айб эмас.

Қуфр Ҳаққа нисбатан ҳикмат эрур,
Бизга нисбат айласанг, офат эрур.

Юз ҳаёт бор эрса, битта айби бор,
Ҳар гиёҳнинг чўпидек ул ошкор.

2010 Айрумас, иккиси бирга тортилар,
Жисму жондек бир-бирига хуш улар.

Бас, улуғлар сўйламишлар неча боб,
Авлиёлар жисми ҳам чун жони соф.

Сўзларию нафслари, сувратлари -
Жони мутлақдин аломатдир бари.

Қим уларга ёв, ёлғиз жисми бор,
Жони йўқ, лекин муваққат исми бор.

Қирди тупроққа, тамом хок ўлди ул,
Тузга тушди, беғубор, пок бўлди бул.

2015 Ушбу туз боис Муҳаммад ҳикмати,
Туз била сўзи, ҳадиси лаззати.

Туз — унинг мероси, боқий гавҳари,
Сенга ҳамдамдир вале ворислари.

Боқ, улар ўнгингда, лек ўнгинг қани?
Қайда жонинг, ўнгингу сўнгинг қани?

¹ *Жуҳул* — жоҳил.

Олду ортим бор деб айларсен гумон,
Танга боғлиқсен, вале маҳруми жон.

Олд-ортсиз, ўйлаким, тан бўлмагай,
Бу жиҳатни жони равшан билмагай.

2020 Кўзларинга этсин ул подшо назар,
Бўлмагил сен бадгумон, кўтоҳ назар.

Шодлигу ғам ичрадирсен эрта-кеч,
Эй, адамда эрта-кеч бўлгайму ҳеч?

Кун эрур ёмғирли, шом тушгунча то
Манзил ош, бошингда найсони Худо.

**ҲАЗРАТИ ОЙША РОЗИЯЛЛОҲУ
АНҲОНИНГ МУСТАФО
АЛАЙҲИССАЛОМДАН: «БУГУН ЁМҒИР
ЁҒДИ, ҚАБРИСТОНГА БОРУВДИНГИЗ,
НЕГА КИЙИМЛАРИНГИЗ ХҲЛ
БЎЛМАПТИ?» ДЕБ СЎРАГАНИ**

Бир куни мазорга борди Мустафо,
Бир қадрдон дўсти этмишди қазо.

Қабри бошида уйиб тупроқ ани,
Тупроқ остида тирилтди донани.

2025 Бул оғочлар худди хокийларсимон,
Кўлларин ердин чиқармишлар чунон.

Халққа юзларча ишоратлар қилиб,
Тинглайолганга иборатлар қилиб.

Ул яшил тиллар, узун қўллар-ла боз
Сўйлабон ер остидин асрору роз.

Сувга ғозлардек турарлар бош суқиб,
Бошда қарға, сўнг товусдек товланиб.

Қиш уларни маҳбус айлаб, чекди муз,
Ҳақ буюргач, қарғалар бўлди товус.

2030 Қишда япроқлар бўлиб тупроқ яна,
Лек баҳор бирлан ёзиб япроқ яна.

Аҳли мункир дер: бу бизга ал-қадим,
Бунда не қилсин Худованди Карим.

Ҳақ уларни кўр, сўқир айлаб ҳамон,
Дўстлари бағрида очди бўстон.

Атри гул гул ичраким пайдо эрур,
Бизга Кулл асроридин гўё эрур.

Атру гул мункирни айлаб хору хас,
Жумла оламга таралгай ҳар нафас.

2035 Атру гулдин четга қочгайлар нуқул,
Етмагай деб бизга ул бонги довул¹.

Банд этиб ўзни, бўлиб бир ишга фарқ,
Кўз юмарлар, гарчи чақнар кўкда барқ.

Кўз юмурлар, кўргали ул кўз қани?
Кўрса маънони, дегайлар кўз қани?

Қайтди Пайгамбар гўристондин малул,
Чиқди Сиддиқа ва ҳамроз бўлди ул.

Кўз солиб бир зум Набийнинг ҳолига,
Қўлларин чўзганча борди олдига.

2040 Салласин, юзи ва сочин сийпади,
Елкасин, энгу яқосин сийпади.

¹ Довул — ногора.

Сўрди Пайгамбар: не изларсен, хотин?
Деди: ёмғир ёғди тинмай уззу кун.

Шул сабабдин мен кўрармен сийпалаб,
Тўнингиз ҳўл бўлмамиш ҳеч, во ажаб.

Сўрдиким: бошингда рўмол не эди?
Ойша: ул сизнинг ридойингиз, деди.

Дедиким: бас, ул сабабдин, пок жайб¹,
Сенга юзланмиш ўшал найсони ғайб.

2045 Бул самодин эрмас ул, хуллас калом,
Бошқа кўк, бошқа булутдандир тамом.

ҲАЗРАТИ ҲАКИМ РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУ БАЙТИНИНГ ТАФСИРИ

*Жаҳон осмонига амр айлагай
жон ичра осмонлар,
Яна руҳ йўлида маскун
баланд тоғлар ва дарёлар...*

Ғайб элининг абру оби ўзгадир²,
Осмони, офтоби ўзгадир.

Хос эранларга кўрингай ул булут,
Бошқалар «*фи лабси мин холқин жадид*»³

Гоҳ ёғар ёмғир, иши парвардалик,
Гоҳ ёғар ёмғир, иши пажмурдалик.

¹ Пок жайб — тоза ёқали.

² Абру об — булут ва ёмғир.

³ Қоф сурасининг 15-оятига ишора: «Ўлгандан кейин қайта тирилишга шубҳа билан қарайдилар».

Ёгса ёмғирлар баҳорда, бул ажаб,
Кузги ёмғир боғни ювгай эзгилаб.

2050 Ул баҳорий, яшнатиб, улғайтирар,
Бул хазоний, сўлдириб, сарғайтирар.

Не эмиш қишу шамолу офтоб,
Англагил сен, қайда ул сарришта, топ.

Олами гайб ичра аҳвол бўйлади,
Гоҳ зиён келтирса, гоҳи фойдадир.

Бир нафас бермиш чу абдолга баҳор¹,
Ул нафасдин жону диллар сабззор

Ул нафас бахтингни бўстон айлагай,
Боғни яшнатган баҳор найсонидай.

2055 Гар макон ичра оғоч сарғайса, бас,
Боиси ул боди жонафзо эмас.

Неки лозим эрди, ел этди бажо,
Ул эса ўз жонига қилди жафо.

«БАҲОР ЕЛИНИ ҒАНИМАТ БИЛИНГ», ҲАДИСИ БАЁНИДА

Деди Пайгамбарки: мавсуми баҳор,
Тан яланғочлаб юринг шому наҳор.

Ул баҳорким, ҳар оғочни сийлагай,
Сизни ҳам ораста, зебо айлагай.

Кузги еллардан қочингиз ҳар замон,
Боғни қилди, сизни ҳам этгай хазон.

¹ Абдол — Худонинг хос, суюкли бандаси. Улар етмиш киши дейилади.

- 2060 Неча ровийларки бундоқ билдилар,
Айтдилар, шунга қаноат қилдилар.
- Не эмишдир жон, улар кўрмас ани,
Тоғни кўргайлар, кўролмай устини.
- Ул хазон Ҳақ наздида нафсу ҳаво,
Ақлу жон айни баҳор эрмиш, бақо.
- Ақли жузв сенда ниҳондир, англагил,
Лек жаҳонда ақли комил излагил.
- Токи жузвинг бир куни Кулл бўлгуси,
Ақли Кулл нафсингга чун гул бўлгуси¹.
- 2065 Бас, хулоса, ул нафаским, тоза, пок,
Бир баҳордирким, кўкаргай баргу ток.
- Авлиёлар сўзи юмшоқдир, дағал,
Мулки динингга таянчдир ҳар маҳал.
- Сўзлари иссиқ-совуқдир, эт қабул,
Жонни дўзахдин ҳимоят айлар ул.
- Сўзлари билгил тириклик гулшани,
Бандалик, сидқу яқинлик равшани.
- Бас, улардин гулшани жон зиндадир,
Денгизи, баҳри жавоҳир ундадир.
- 2070 Гар кўнгил боғида бир хас кам бўлур,
Бир эмас, оқилда минг бир ғам бўлур.

¹ Гул — занжир.

СИДДИҚА РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲОНИНГ
МУСТАҒО АЛАЙҲИССАЛОМДАН,
БУГУНГИ ЁМҒИРНИНГ СИРИ
НИМАДИР, ДЕБ СЎРГАНИ

Сўрди Сиддиқа: аё жон талъати,
Не эди ёққан у ёмғир ҳикмати?

Балки ул найсони раҳматдирми ё?
Ёки ул таҳдиди адли кибриё?

Ё баҳорий лутф ул, ҳимматмидир?
Ёки куздин бир нишон, офатмидир?

2075 Деди Пайгамбарки: таскини гам ул,
Ки мусибатдин нажоти одам ул.
Гар ўшал оташда қолса одаме,
Ул хароб бўлғайди, абгору каме.

Бул жаҳон вайрон бўлур эрди ҳамон,
От суриб ҳирсу ҳаволар беомон.

Ушбу олам устунни гафлат эрур,
Даҳр аро ҳушёрлик офат эрур.

Ҳушёрлик ул жаҳондандир, чунон,
Ғолиб ўлса, паст тушгай бул жаҳон.

Ҳушёрлик бир қуёшдир, ҳирс — муз,
Ҳушёрлик сувки, олам — бетамиз¹.

2080 Ошмагай деб даҳр аро ҳирсу ҳасад,
Ул жаҳондин қатралар ингай фақат.

¹ Бетамиз — ювуқсиз.

Қатралар кўпроқ инаркан даҳр аро,
На ҳунар қолгай, на бир айбу гуноҳ.

Бул сухан сўнгсиз, эшитдинг ҳиссасин,
Тингла боз мутриби Чангий қиссасин.

ПИРИ ЧАНГИЙ ҚИССАСИНИНГ ДАВОМИ ВА УНИНГ ҚАНДАЙ ҚИЛИБ НАЖОТ ТОПГАНИ

Мутриб эрди, созида завқу тараб,
Хониши ҳар дам хаёлоту ажаб.

Қуйлаганда жон қуши паррон эди,
Нағмасига ақлу ҳуш ҳайрон эди.

2085 Кечди йиллар, қартайиб ул бўлди пир,
Лочин эрди, бўлди ожиз пашшагир¹.

Қомати чўқди, эгилди, худди хум,
Қошлари ўсди, осилди, мисли дум.

Ул латиф овози эрди жонфизо,
Бас, бўғилди, бўлди буткул бедаво.

Бир замон Зухрони ёққан сайраши,
Бўлди чун қари эшакнинг ҳанграши.

Неча қушлар тингласа, нохуш бўлиб,
Неча шифтлар борки, тутдек тўкилиб.

2090 Бу жаҳонда ёлғиз ул фарёди сур,
Ва азизлардин муборак сас қолур.

¹ Пашшагир — пашша тутувчи.

Бори диллар маст ўшал кўнгил била,
Бўйла йўқликдирки, борлик ул била.

Лаззати илҳом, ваҳий бил розини,
Ҳар фикрга қаҳрабо — овозини.

Баски, мутриб кексаликда бўлди хор,
Қолди бекас, бўлди бурда нонга зор.

Деди: умри муҳлатим бердинг, Худо,
Хору хасга марҳамат қилдинг, Худо.

2095 Кечди етмиш йил гуноҳлар ичра чун,
Қиймадинг ризқимни, бердинг кунма-кун.

Сенга келдим энди, меҳмонман сенга,
Чанг чалай шаънингга, қурбонман сенга.

Чангни қўлтиқлаб, эш айлаб жонига,
Юрди ул Ясриб қабристонига.

Дедиким: Ҳақдин тилайдирмен қабул,
Яхши кўнгилларга шафқат айлар ул.

Чалди чанг ҳам зору нолон йиғлади,
Чангни болиш этди, бир дам ухлади.

2100 Шул йўсин учди танидин мурғи жон,
Чангни ҳам, Чангийни ҳам тарк айлабон.

Ул жаҳондин бир йўла бўлди халос,
Бир жаҳон топди ва лекин беқиёс.

Дерди ҳар дамда ураркан болу пар:
Қошки шу ерда мени қолдирсалар.

Хуш эрур жонимга бу боғу баҳор,
Маст этар маъвойи ғайбу лолазор.

Бош-оёқсиз мен сафар айлар эдим,
Лабсизу тишсиз шакар чайнар эдим.

2105 Фикру зикрим ранждин фориғ бўлиб,
Аҳли кўк бирлан нуқул ўйнаб-кулиб.

Дийдасиз олам кўрардим ҳар нафас,
Жамбилу райҳон терардим ҳар нафас.

Сўнг асал дарёсига ғарқ бўлди жон,
Чашмайи Аййубга шўнғиб шодмон,

Бир мусаффо шуълага йўғрилди ул,
Нури шарқ янглиғ мусаффо бўлди ул.

Маснавий касб этса осмондек кўлам,
Сигмас эрди ул жаҳоннинг ярми ҳам.

2110 Ул кенгиш ер, ул кенгиш осмонки, пок,
Этди тор кўнглимни андоқ чок-чок.

Ул жаҳонким, тушда кўрдим мен уни,
Ечди, бас, кўлу қанотим бандини.

Ул жаҳонга йўл бўлсайди агар,
Кўп эмас, боргайди неча яхшилар.

Амру фармон келди: бўлма хомтамаъ,
Чун тикан чиқди оёқдин, тур, жўна.

Чарх урарди лек ҳамон жони унинг,
Муъл эди раҳмат ва эҳсони унинг.

УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУ УЙҚУДА
ЭКАН, ТУШИДА ҲОТИФНИНГ УНГА:
«БАЙТУЛМОЛДИН БИР НЕЧА
ТИЛЛА ОЛИБ, ҚАБРИСТОНДА
ЁТГАН КИШИГА ЭЛТИБ БЕР»,
ДЕБ БУЮРГАНИ

- 2115 Ҳақ Умарга уйқу берди бир замон,
Уйқу босди, кўз очирмай ногаҳон.
- Бул ажиб уйқуга ҳайрон бўлди, бас,
Деди: бу ғайбдин келур, бежиз эмас.
- Қўйдию болишга бошин, ухлади,
Жони бирлан Ҳақ нидосин тинглади.
- Бир ажиб бонг эрди, андоқ бир нидо,
Унга нисбат, бошқаси — акси садо.
- Турку курду форсигўй ёхуд араб,
Ул нидони англагай бегўшу лаб¹.
- 2120 Турку тожик, занжини қўй, кўзни оч,
Ул нидони англагай тошу ёғоч.
- Бир нидодирким, келур андин «Аласт...»²
Жавҳару эъроз яралгай ҳар нафас.
- Гар улардин бир «бале» келмас, вале,
Келди йўқликдин, шу эрмишдир бале³.

¹ Бегўшу лаб — қулоқсиз, лабсиз.

² «Аласту бироббикум?» — «Мен сизнинг Роббингиз эмасманми?»

³ Бале — «ҳа» (тасдиқ).

**ЖАМОАТ «ВАЪЗ АЙТАР ЧОҒИДА БИЗ РЎЙИ
МУБОРАКНИ КЎРОЛМАЙМИЗ» ДЕҒАЧ,
ПАЙҒАМБАР СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВА САЛЛАМГА МИНБАР ЯСАШГАНИ,
ШУНДАН СЎНГ ҲАННОНА ИСМИ
УСТУННИНГ НОЛА ЧЕККАНИ, УНИНГ
НОЛАСИНИ РАСУЛУЛЛОҲ БИЛАН
САҲОБАЛАРИ ЭШИТГАНИ, МУСТАФО
СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ
УСТУНГА САВОЛЛАР БЕРИБ,
ЖАВОБЛАР ОЛГАНИ**

Устунни Ҳаннонани ҳажри Расул,
Чектирарди нола чун аҳли уқул¹.

2125 Сўрди Пайғамбар: не истарсен, сутун?
Деди: ҳижронингда жоним бўлди хун.

Сенга маснад мен эдим, тарк айладинг,
Энди ул минбарни маснад айладинг.

Деди Пайғамбар: сени хурмо қилай,
Ғарбу шарққа мевалар бергунг талай.

Ёки ул дунёда сарв бўлгил, фақат,
Ям-яшил, ораста тургайсен абад.

Деди: истарменки, боқий бўлсин ул,
Ғофило, сен чўпданам кам бўлмагил!

2130 Ул сутунни кўмдилар иззат қилиб,
То қиёматда тирилгай халқ бўлиб.

Англаким, Яздон чақирса бандани,
Ул жаҳонни тарк этур, дунё ани.

¹ Аҳли уқул — ақллилар. Яъни, инсонлар маъносида.

Кимниким Яздон ила бўлгай иши,
Воз кечур дунё ишидин ул киши.

Улки йўқдир унда асрордин насиб,
Бовар этгайму оғоч йиглайди деб.

Балли, дейди, жону дилданмас бироқ,
Токи ул ном олмагай — аҳли нифоқ.

2135 «Бўл!» амри англашилмас бўлса, ул
Рад этилгай эрди, бўлмасди қабул.

Неча юз минг аҳли тақлиду нишон,
Чўкдилар шубҳа-гумонга бенишон.

Шубҳадир тақлид, далил, ҳужжатлари,
Иштибоҳдир барча болу парлари.

Шубҳа қўзгаб ҳар нафас шайтони дун,
Жумла ул кўрларни этмиш сарнигун.

Ул далилларнинг таги чўбин эрур,
Пойи чўбин мўрт, бетамкин эрур¹.

2140 Ёлғиз ул қутби замондир безавол,
Тоғ боқиб залворига, ҳайрону лол.

Ўйлаким, кўрнинг аёғидир асо,
Ул асодин қомати эрмиш расо.

Аҳли дин, лашкар, сипоҳга шон-зафар
Армуғон этгувчи ким — соҳиб назар.

Кўр асо бирлан агарчи йўл юрар,
Халқ паноҳида валекин мўл юрар.

¹ Пойи чўбин — ёғоч оёқ.

Бўлмаса соҳибназарлар — шоҳлар,
Маҳв ўлурди жумла кўр, гумроҳлар.

2145 Кўлларидин не келарди, ўйлаким,
На иморат, на тижорат, на экин.

Этмаса раҳм Ҳақ кўриб аҳволингиз,
Сингай эрди чўби истидлолингиз.

Ул асо не, бир қиёсоту далил,
Ул асони берди ул Бийно Жалил¹.

Гар асодир олати жангу нафир,
Сен уни синдир, улоқтир, эй зарир².

Сиз асони гарчи ундан олдингиз,
Жаҳл ила лекин бошига солдингиз.

2150 Эй сўқирлар, энди иззатланг уни,
Ўртага олмоқ керак кўргувчини.

Доманидин тутки, ким бермиш асо,
Одамийга не суянч эрмиш асо.

Муъжиза Мусову Аҳмад айлади,
Чун асо мор бўлди, устун йиғлади.

Бас, асо мор бўлди, устун чекди зор,
Сўйланур ҳар кунда бирмас, беш бор.

Гар ақлга сифса эрди бу маза,
Йуқди ҳожат, бўлмас эрди муъжиза.

2155 Ҳар неким, ақли салимга қойим ул,
Баҳсга боис бўлмагай, бўлгай қабул.

¹ Бийно Жалил — Парвардигор.

² Зарир — кўр, сўқир.

Сен ақлга сифмаган бу йўлни кўр,
Улки, мақбул кўнглига мақбулни кўр.

Одамийнинг ваҳми бирла деву дад,
Қочдилар олисга чун айлаб ҳасад.

Худди шундоқ муъжизоти анбиё,
Қўрқадир андин баса аҳли риё.

Лек мусулмон деб атарлар ўзларин,
Мақр ила пинҳон тутарлар юзларин.

2160 Борки қаллоблар, фириб айлаб нуқул
Зарб этурлар бир амаллаб сохта пул.

Тавҳиду тақво бутун зоҳирлари,
Ҳийлаю найрангдурур ботинлари.

Файласуф тақвога не деб дам урар,
Дини Ҳақ унга баса барҳам урар.

Қўл-оёғи чун унинг ҳар онда
Ўнига таслим, унинг фармонида.

Гар тили бирлан у туҳмат айлағай,
Қўл-оёғи лек шаҳодат айлағай.

**ПАЙҒАМБАР СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВАСАЛЛАМ МУЪЖИЗАСИНИНГ ИЗҲОРИ,
АБУ ЖАҲЛ АЛАЙҲИЛАЪНА ҚУЛИДА
ТОШ ПАРЧАЛАРИНИНГ ТИЛГА ҚИРИБ,
МУҲАММАД СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВАСАЛЛАМ ПАЙҒАМБАРЛИГИГА
ГУВОҲЛИК БЕРГАНИ**

2165 Бу-Жаҳл кафтида тошлар бор эди,
Сўйла, эй Аҳмад, қўлимда не, деди.

Гар Расул эрсанг, қўлимда не ниҳон?
Баски маълум сенга рози осмон.

Деди: айтайми қўлингда ул надир?
Ҳақлигим ул сўйласа, маъқулмидир?

Бу-Жаҳл дер: менга маъқул сўнгиси,
Деди Аҳмад: Ҳақ бу ишни қилгуси.

Берди овоз, тилга кирди шу маҳал
Бу-Жаҳл кафтидаги тош парчалар:

2170 Сўзлаб: Ла илаҳа иллаллоҳ, деди.
Гавҳари Аҳмад Расулуллоҳ, деди.

Чун Абу Жаҳл тинглади тошлар сасин,
Жаҳли чиқди, ерга отди барчасин.

**МУТРИБИ ЧАНГИЙ ҚИССАСИНИНГ
ОХИРИ. АМИР АЛ-МУЪМИНИҲ УМАР
РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ҒОЙИБДАН
ОВОЗ ЭШИТГАНИНИ УНГА
ХАБАР ҚИЛГАНИ**

Кел, бу мутриб ҳолига қил эътибор,
Интизорликдин баса ожизу зор.

Етди ғойибдан, Умар, деб бир овоз,
Бандамизни эҳтиёждин эт халос.

Бандамиз бордир азизу муҳтарам,
Тур, мзористон сари қўйғил қадам.

2175 Етти юз тиллони байтул молдин ол,
Тўк унинг кафтигаю қўйнига сол.

Муътабардирсен, дегил, фарзонасен,
Ол бу пулни, бизни маъзур айла сен.

Бу сенинг ҳаққинг эрурким, ол, мана,
Айлагил харжу туганса, кел яна.

Ул овоз ҳайбатли эрди, чун Умар,
Сақрабон турди оёққа шу маҳал.

Бўлди қабристон томонга ул равон,
Қўйнида тилло, боқарди ҳар томон.

2180 Диланиб, бўлди мзорда ул ҳалак,
Иўқ эди ҳеч кимса бир чолдан бўлак.

Бул эмас, деб ўйлади, айланди боз,
Кўргани шу кекса чол эрди, холос.

Деди: Ҳақ сўйлаб уни, бандам, демиш,
Софию шойиста, фархундам, демиш.

Пири Чангийми эрур хоси Худо?
Марҳабо, эй сирри пинҳон, марҳабо!

Кезди қабристонни боз ошуфтаҳол,
Худди дашт бағрини кезган шер мисол.

2185 Кўрмади чолдин бўлак бир жонни ул,
Деди: зулмат ичра равшандил бўлур.

Келди, чолнинг қаршисидин олди жой,
Чун Умар ўлтирди, қўзғолди бобой.

Ул Умарни кўрди, бўлди ҳангу манг,
Қалтираб, йўлга оёқ қўйди аранг.

Деди оҳиста: Худоё, раҳм қил,
Муҳтасибнинг илкида хор этмагил.

Ул хижолат ичра эрди, шармсор,
Рангида ранг йўқ, оёғида мадор.

2190 Бас, Умар дедики: кўрқма, мен фалон.
Сенга Ҳақдин мужда келтирдим ҳамон.

Улки Яздон, мадҳи хўйинг айлади,
Ул мени шайдойи рўйинг айлади.

Кел ўтир қаршимдаю кўнглингни ёз,
То ўзим сўйлай сенга иқболи роз.

Ҳақ салом деб сўрди кўп ҳолинг сенинг,
Ранжу заҳмат ичра аҳволинг сенинг.

Бу сенинг ҳаққинг эрурким, ол, мана,
Айлагил харжу туганса, кел яна.

2195 Чол эшитди чун буни, эвойлади,
Тўнини йиртди, яқо чок айлади.

Солди фарёд: эй Худойи беназир!
Бас, уятдин бўлди сув бечора пир.

Йиғлади андоқки, афзун бўлди дард,
Чангни урди ерга, қилди гард-гард.

¹ Роҳзан — қароқчи.

Деди: Тангримни тўсувчи пардасан,
Мени йўлдин четга сурган роҳзан¹.

Сен ичиб қонимни етмиш йил аро,
Мен Худо олдида бўлдим юз қаро.

2200 Эй Худойи бо атою, бо вафо,
Раҳм қил, умримга қилдим мен жафо.

Ҳақ умр бермишки, бир кун ҳимматин,
Ул билур, бас, ўзга билмас қийматин.

Мен умрни сарф этдим дамба-дам,
Нағмаларга, парда айлаб зеру бам.

Оҳ чекаркан нағмайи савти Ироқ,
Учди ёдимдин дами талхи фиरोқ.

Войким, зер пардасидин муттасил
Қурғади кўнглимда ҳосил, ўлди дил.

2205 Войким, ул пардалардин саф-қатор,
Кечди карвон, шомга айланди наҳор.

Эй Худо, фарёд фарёдхоҳдин,
Дод тилармен ўзгамас, додхоҳдин.

Дод тилармен ўзгаданмас мен бу дам,
Менга мендин ҳам яқинроқ кимсадан.

Менлигим ундан келур ҳар дам менга,
Ул эрур то сўнги дам ҳамдам менга.

Ўйла, андоқким, биров берганда зар,
Унга ёлғиз, унга солгайсен назар.

УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУНИНГ
МУТРИБ НАЗАРИНИ БОРЛИҚ
БЎЛМИШ ЙИҒИ МАҚОМИДИН
ИСТИҒРОҚ МАҚОМИГА
БУРГАНИ¹

2210 Сўнг Умар дедик: бу зоринг сенинг
Кўрсатур, ҳушёрлик осоринг сенинг.

Фоний ўлмоқликни роҳи ўзгадир,
Чунки ҳушёрлик гуноҳи ўзгадир.

Кечмишинг ёди-ла ҳушёрлик келур,
Кечмишу келмиш Худога пардадир.

Иккисин ҳам ўтга ёқ, тоқайки сан
Бир қамиш янглиғ бўлурсен банд-банд?

Гар қамишда банд эса, ҳамроз йўқ,
Унга маҳрам лаб ила овоз йўқ.

2215 Ўз-ўзинг этсанг тавоф, муртад ўзинг,
Қаъбага келдинг, ўзинг-ла банд ўзинг.

Эйки сен, соҳиб хабардин беҳабар,
Тавба қилгонинг гуноҳингдин батар.

Кечмишингдин тавба айларсен чунон,
Тавбалардин тавба қилгайсен қачон?

Гоҳ навойи зерни қибла айладинг,
Гоҳ йиғию зорни қибла айладинг.

Деди ул ойинайи асрор бўлиб,
Чолда жон талпинди чун бедор бўлиб.

¹ *Истиғроқ* — сўфийлик тариқатида инсоннинг важд билан ўзини билмас даражада фикрга, ҳайратга чўмиши.

2220 Кетди нола, кетди кулги барчаси,
Кетди жон, лекин тирилди бошқаси.

Тушди бир ҳайрат кўнгилга ул замон,
Ортада қолди бул замину осмон.

Бир ажойиб жустужўга тушди ул,
Мен эмас, йўқ, сен билурсен, сўйлагил.

Қолу ҳол бўлди, етаркан ҳолу қол,
Ғарқ этиб буткул жамоли Зулжалол.

Унча ғарқ бўлдики, йўқ эрди халос,
Бас, уни дарё билур эрди, холос.

2225 Ақли Кулдин жузв гўё бўлмагай,
Ғар тақозою тақозо бўлмагай.

Ғар тақозою тақозо бўлса ул,
Бул маконга мавж уриб, дарё келур.

Етди пир ҳоли бу ерга, дафъатан,
Ул юзига парда тутди, ҳоли ҳам.

Сўз-сухандин пир этак силкди ҳамон,
Сўз-сухандин бизда қолди бир нишон.

Бўйла нашъа, айшу ишрат деб атай,
Неча юз минг жонни тиксанг, арзигаёй.

2230 Жон-ку ўрмон, сен шикорда боз бўл¹,
Мисли хуршиди жаҳон, жонбоз бўл.

Жон сочур оламга хуршиди баланд
Жон сочиб, жонларга тўлгай янгидан.

¹ Боз — овчи лочин.

Жон соч, эй офтоби маънавий,
То кўрингай кекса дарё ёш каби.

Боқ, келур жисминга ул жони равон,
Мулки ғайбдин мисли бир оби равон.

**ИККИ ФАРИШТА ДУОСИНИНГ ТАФСИРИ.
ҲАР КУНИ БОЗОР БОШИДА ИККИ
ФАРИШТА: «ОЛЛОҲИМ, ЙУҚСУЛЛАРГА
БЕРГАНЛАРНИНГ ҲАР БИРИГА,
УЛАРНИНГ БЕРГАНЛАРИГА ЯРАША,
СЕН ҲАМ БЕР. БЕРМАГАНЛАРНИНГ
МОЛИГА БАРҲАМ БЕР!» ДЕБ НИДО
ЧЕКАДИ. ХАЙРИ ХУДОЙИ ҚИЛГАНЛАР
КИБРУ ҲАВО ЙЎЛИДА ИСРОФ
ЭТУВЧИЛАР ЭМАС, БАЛКИ
ХУДО ЙЎЛИДА ЖИҲОД
ЭТГУВЧИЛАРДИР**

Деди Пайғамбарки панд айлаб адо:
Кўш фаришта ҳар куни солгай нидо.

2235 Қимки бергай, эй Худойим, сийла, бас,
Ҳар дирамга айлагил юз минг эваз.

Қимки мумсик, эй Худойи меҳрибон,
Унга етказгил зиён узра зиён.

Лек тежамкорлик беришдин яхшироқ,
Бермагил Ҳақ молини беамри Ҳақ.

Токи келгай сенга ул ганжи равон,
Аҳли кофир бўлмагайсен ҳеч қачон.

Амри Ҳақни изла восилдин ҳама,
Амри Ҳақни ҳар кўнгилдин излама.

- 2240 Мустафога тигимиз етсин дея,
Сўйдилар қурбонлик айлаб кўп туя.
- Боқ ганим қул адлини, аъмолини,
Евга тортиқ этди подшо молини.
- Аҳли гофил ҳосили гафлат эрур,
Бас, уларнинг топгани ҳасрат эрур.
- Адлига лойиқ жазосин берди шоҳ,
Ҳайдалиб қул, бўлди бутқул юз қаро.
- Маккалик беклар Расулга ёв бўлиб,
Интиқом иташди қурбонлик қилиб.
- 2245 Ҳар намоз мўмин учун ул бўйлаким,
Дер: менга кўрсат сиротал-мустақийм.
- Танга бергай ул сахий, лойиқ киши,
Жонни бахш этмоқ вале ошиқ иши.
- Ҳақ учун нон берса кимса, нон келур,
Ҳақ учун жон берса кимса, жон келур.
- Гар тамом баргини дув тўкса чинор,
Ҳақини бергай анинг Парвардигор.
- Қолмас эрса, эй сахий, илкингда мол,
Лутфи Ҳақ бор, бўлмагайсен поймол.
- 2250 Майли, омборинг бўшатсин аҳли юрт,
Лек экинзорингда ортар файзу қут.
- Қолгани омборда бўлмас сенга эм,
Бўлгай у қуртларга, сичқонларга ем,
- Қўй жаҳонни, ўзга дунё излагил,
Сувратига боқма, маъно излагил.

Жони аччиқни қиличга тут шитоб,
Мисли дарёйи лазиздек жонни топ.

Гар баланд эрса сенга бу остон,
Тинглагил биздан яна бир дoston.

**ЎЗ ЗАМОНАСИДА САҲОВАТУ КАРАМ
БОБИДА ҲОТАМИ ТОЙИДАН ҲАМ
ЎЗГАН БЕНАЗИР ХАЛИФА
ҚИССАСИ**

2255 Бир халифа борди айёми қадим,
 Ҳотами Той эрди унга бир надим.

 Марҳамат туғини юксалтмиш эди,
 Иўқчиликни юлмишу отмиш эди.

 Шавкати бахшойиши софга етиб,
 Адли доди Қофдин-Қофга етиб.

 Даҳри хокий ичра абру об эди,
 Мазҳари бахшойиши Ваҳҳоб эди.

 Ҳимматидин баҳру конда зилзила,
 Манзили гавжумди карвонлар ила.

2260 Қиблайи ҳожат эди дарвазаси,
 Мулки оламга кетиб овозаси.

 Ҳам Ажам, ҳам Рум, ҳам Турку Араб,
 Ул саховатини кўриб, дерди, ажаб.

 Оби ҳайвон эрди, дарёйи карам,
 Ҳам араб ундан ичарди, ҳам ажам.

**БИР АЪРОБИЙ ДАРВЕШ ҚИССАСИ,
ЙЎҚЧИЛИК, БЕНАВОЛИК ТУФАЙЛИ
ХОТИНИНИНГ У БИЛАН
МОЖАРОСИ**

Бир кеча аъроб¹ хотин эри билан,
Айтишиб, гапни оширди ҳаддидин:

Йўқчиликдир, бас, бизим турмуш баса,
Жумла олам хуш, биз нохуш баса.

2265 Нонимиз нонмас, таомдир дарду рашк,
Қўзамиз йўқ, бизга сув қўзёши — ашк.

Тўнимиз кундузда тоби офтоб,
Тунда чойшаб бизга ойдир — моҳтоб.

Тўлган ойни нон деб ўйлаб нечалар,
Қўл чўзармиз қўкка гоҳи кечалар.

Бўйла дарвешмизки, дарвеш ор этар,
Ҳар кунни бир бурда нонга зор этар.

Хешу бегона қочур биздин ҳамон,
Сомири ўз қавмидин қочгансимон².

2270 Бир ҳовуч буғдой сўрар бўлсам, менга,
Шу замон дерлар: ўлим берсин сенга.

Чун араб фаҳри — ғазодир ҳам ато,
Сен араблар ичра янглишсен, хато.

Ўе ғазо, биз беғазо ҳам мурдамиз,
Йўқчилик тиғи-ла бурда-бурдамиз.

¹ *Аъроб* — саҳрода яшайдиган араблар, бадавийлар.

² *Сомири* — Мусо алайҳиссалом Тур тоғига чиққанида, пайтдан фойдаланиб, олтин бузоқ ясаб, халқни Ҳақ йўлдан оздирган ва шунинг учун қувғин этилган кимса.

Не ато, йўқсил, гадомиз бус-бутун,
Пашша овлармиз ҳавода ризқ учун.

Келса меҳмон чайламизга, ухласин,
Мен ўғирлаймен шу оқшом хирқасин.

**МУҲТОЖ МУРИДЛАРНИНГ МАККОР ВА
ТОВЛАМАЧИЛАРНИ ҲАҚҚА ЕТИШГАН
УЛУҒ ШАЙХ ДЕБ БИЛИШЛАРИ,
НАҚЛИ НАҚДИҲАДАН, СОХТА
ГУЛНИ ТАБИИЙ ЧЕЧАҚДАН
ФАРҚ ЭТОЛМАСЛИКЛАРИ**

2275 Аҳли донишлар демишлар беғалат:
Сен сахий, муҳсинга меҳмон бўл фақат.

Сен, мурид, меҳмон бўлибсен унгаким,
Ҳосилинг хас бўлса ҳам, олгай бутун.

Ўзи паст, қандай баланд тутгай сени,
Равшан этмас ул, қаро этгай сени.

Ул қирон остида ҳам нурсиз магар,
Бас, нетиб ул ўзгаларга нур берар?

Кўр нечук дардингга дармон айлагай?
Оғриган кўзларга ул жун бойлагай.

2280 Ҳолимиз андоқ, биров меҳмон бўлиб,
Биз сари босмас оёгин, алданиб.

Йўқчиликни кўрмоқ истарсен агар,
Оч кўзингни, биз тарафга сол назар.

Сиртимиз андоқки, гўё муддатий,
Кўнглида зулмат, тилида шаъшаъий.

Ўтмишиш Парвардигордин бир асар,
Ўйлаким, даъвода Шису Бул-Башар¹.

Ўнга кўрсатмас ўзин шайтони дун,
Ўзни билгай жумла абдолдин фузун.

2285 Биз-да одаммиз, дегандек ҳар сафар,
Ўгридек дарвеш сўзидан сўз терар.

Дерки, мен турганда кимдир Боязид?²
Бир вужудким, ор этар андин Язид.

Бенаво этмишки андоқ осмон,
Қуймамиш олдига Ҳақ бир устихон.

Суфра ёздим, деб нидо солгай баланд,
Нойиби Ҳақмен, халифазодамен.

Тез келинг, ҳой, соддадиллар, қайдасиз,
Еб қолинг бу ҳечдин тўйгунча сиз.

2290 Эрта, дер йилларки ваъда айлабон,
Айтгани ул эрта келмас ҳеч қачон.

Вақт керак, очилса сирри одамий,
Ошкор бўлгунча афзуну ками.

Тан-девор ортида пинҳон ганжми ё?³
Ул чумолидир, илонму, аждаҳо?⁴

Англоанурким, ҳеч вақо йўқмиш, ажаб,
Умри толиб кечди, билмоқдин не наф.

¹ Бул-Башар — «Абул Башар» — «Инсонлар отаси» — Одам алайҳиссаломнинг кунялари Шис — Одам отамизнинг ўғилларидан бири.

**УЛ ҲАҚДАКИМ, БАЪЗАН МУРИД СОХТА
ШАЙХГА АСТОЙДИЛ ЭЪТИҚОД БОҒЛАР
ВА ШУ ЭЪТИҚОДИ ТУФАЙЛИ ШУНДАЙ
ДАРАЖАГА ЕТАРКИ, ШАЙХ УНИ
ТУЩИДА ҲАМ КЎРМАМИШ, СУВ ВА ЎТ
ШАЙХГА ЗИЁН ЭТАР, АММО МУРИДГА
ЗИЁН ЭТОЛМАС, ЛЕКИН БУНДАЙЛАР
ЖУДА ОЗ**

Нур ила келган эса толиб агар,
Баски, бергай унга ёлгон ҳам самар.

2295 Яхши ният бирла келмиш эрди мард,
Жон эмасди топгани, эрди жасад.

Қибла изларсен ярим тун ичра гоҳ,
Топмагайсен, лек намоз бўлгай раво.

Муддаийнинг қаҳти жони сир эрур,
Бизда лекин қаҳти нон зоҳир эрур.

Муддаийдек мен нечун пинҳон этай,
Ор-номус деб жафойи жон этай.

**АЪРОБИЙ ДАРВЕШ ХОТИНИНИ САБРГА
УНДАГАНИ, САБР ВА ФАҚРНИНГ
ФАЗИЛАТЛАРИ ҲАҚИДА
СҮЙЛАГАНИ**

Эр деди: ҳай, бас, етар, кўп куймагил,
Урмимиздин қанча қолди, уйлагил.

2300 Оқил инсон кўпу камга боқмагай,
Сел каби кечгай у, ортга оқмагай.

Сел тиниқ оққай ва ёхуд лой ҳама,
Турмагай бир лаҳза, андин сўйлама.

Олам ичра неча минг жонзотки бор,
Хуш яшар умрин, мусаффо, беғубор.

Хув, дарахт шохида сен ғурракни кўр,
Қош қораймай, Ҳаққа шукрон айтадир.

Ҳамд сўйлайдир Худога андалиб,
Ризқ умидим сенда, дейди, эй мужиб¹.

2305 Мужда кутгай подшоҳдин ул яна,
Ҳар нечук ифлосга боқмас биргина.

Пашшадан тортиб жаҳонда токи фил,
Бас, *иёлуллоҳу Ҳақ ниъмал муъил*².

Сийнамизда не алам, гамларки бор,
Барчаси боду бухор, гарду ғубор.

Бизни ўргувчи ўроқ, олмосимиз —
«Ундоғу бундоғ» деган васвосимиз.

Ранжу озорлар ўлимнинг пардаси,
От уни, ирғит, топилса чораси.

2310 Жузвидин қочмоққа йўқ эрса илож,
Кулли ҳам бошинга келгай, кўзни оч.

Бас, ўлим жузвини ширин билсанго,
Кулли ҳам, билким ширин келгай санго.

Дардлар келса, ўлимдандир расул,
Сен расулдан юз ўгирма, эй фузул.

¹ Мужиб — сабабчи.

² Барчаси Оллоҳнинг қарамоғида, Ҳақ — ғўзал хонадон соҳиби...

Қимки қўп ширин еса, аччиқ ўлар,
Танпарастга жон деган қайдан бўлар.

Ҳайдашар қўйларни саҳродан шитоб,
Қайси семиз эрса, сўйгайлар шу тоб.

2315 Кечди тун, тонг отди, боққил, эй кўнгил,
Қиссайи тиллони тақрор этмагил.

Ёш эдинг, собир эдинг, камтар эдинг,
Зарталабсен энди, аввал зар эдинг.

Боғ эдинг сермева, қолдинг саргайиб,
Айни ҳосил пайти шип-шийдом бўлиб.

Тукканинг бор эрди жаннат болича,
Пишмади ул, қолди думбил ҳолича.

Яхшидир жуфт эрса жуфтга ҳамсифат,
Барча ишлар ҳал бўлур бомаслаҳат.

2320 Жуфтлар монанд эса, бўлгай самар,
Жуфт-жуфт кавшу этикка сол назар.

Гар оёққа биттаси тор келгуси,
Жуфти ҳам унга яроқсиз бўлгуси.

Жуфтмидир улким, эса катта-кичик,
Шер деганга бўри жуфт бўлгай нечук?

Тевага гар ортса бир жуфт қоп-қанор,
Иккисин бирдек этишлик эътибор.

Мен юриб сабру қаноат йўлига,
Сен нечук кирдинг шаноат йўлига?

2325 Эри андоқ ўртаниб, тонг отгуча,
Этди панд хотинга, сўз айтди неча.

**ХОТИННИНГ, ГАПНИ ҲАДДИДАН
ОШИРМА, «ҚҮЛИНГДАН КЕЛМАЙДИГАН
ИШНИ СЎЗЛАМА» ДЕГАН ҲИКМАТНИ
ЭСЛА, АЙТГАНЛАРИНГ РОСТ, АММО БУ
СЕНИНГ ТАВАККУЛ МАҚОМИНГГА
МУВОФИҚ ЭМАС, ЎЗ МАҚОМИНГДАН
ОШИРИБ СЎЗ АЙТИШ СЕНГА ЗИЁН
КЕЛТИРГАЙ ВА ТАНГРИ ҒАЗАБИГА
САБАБ БУЛГАЙ, ДЕБ ЭРИГА
НАСИҲАТ ЭТГАНИ**

Урди хотин бонг: эй номус шиор,
Афсунинг қуй, айламас ул менга кор.

Урма дам, даъвою даъват айлама,
Туш дамингдин, кибру нахват айлама.

Сўзладинг кўп тумтароқу бедалил,
Кўз очиб, ҳолинга боқ, шарм айлагил.

Гар гадо кибр этса, ул девонадир,
Шилта тун киймоқ совуқда не жабр.

2330 Шунча даъволарки этдинг тун бўйи,
Боқ уйингга, мисли ўргимчак уйи.

Ичганинг йўқ сен қаноат жомини,
Сен қаноатнинг билурсен номини.

Деди Пайғамбар: қаноат, яъни, ганж,
Сен учун бирдир жаҳонда ганжу ранж.

Ул қаноатдир баса ганжи равон,
Урма лоф, эй сен, гаму ранжи равон.

Бўлмагаймен сен каби қаллобга жуфт,
Мен макрга жуфт эмас, инсофга жуфт.

2335 Шоҳ, амирлар йўли бўлгайму йўлинг?
Қурт, чигиртка овлаб ўтгайдир кунинг.

Бир суяк деб ит билан жангдир ишинг,
Бўш қамишдирсанки, битмас нолишинг.

Мунча хорлик бирла менга боқма суст,
Сўйлайин қонингда не эрмиш ҳануз.

Ақли комил деб ўзингни ўйладинг,
Ақли ноқисмен, сиримни билмадинг.

Менга ғофил бўридек ташланмагил,
Сен — ақлдин яхшироқдир беақл.

2340 Эл оёғига бўғов эрса чунон,
Бас, ақл эрмас, илондир ул, чаён.

Сийласин Ҳақ зулмингу макрингни ҳам,
Макру ақлинг бори бўлсин бизга кам.

Ҳам илонсен, ҳам сеҳргарсен, ажаб,
Ҳам илонбозсен, илонсен, эй араб.

Зоғлигинг билсайди зоғ, қолгайди лол,
Қор каби эриб битарди эҳтимол.

Боқки, афсунгар илонни ўйнатар,
Лек илон ҳам сеҳр этар, афсун этар.

2345 Бўлмасайди гар ўшал афсуни мор,
Ким илон сеҳрига бўлгайди дучор.

Ул илончи азбаройи касби кор,
Билмагай ҳеч, не эмиш афсуни мор.

Ул илон дер: сеҳр айла, бўлма кам,
Лек кўриб қўйгил менинг сеҳримни ҳам.

Сен мени Ҳақ номи бирлан алдадинг,
Жумла эл наздида расво айладинг.

Номи Ҳақ банд этди, йўқди рой сенга,
Номи Ҳақни дом қилдинг, вой сенга.

2350 Номи Ҳақ олгай қасосимни маним,
Унга топширдим бутун жону таним.

Ё менинг захмим ила жонинг олар,
Ёки мендек маҳбуси зиндон қилар.

Баски, хотун неча аччиқ сўз билан,
Сийлади ёш эрни, андоқ берди панд.

ЭРНИНГ, ФАҚИРЛАРГА ПАСТ НАЗАР ИЛА БОҚМА, ФАҚИРЛАРГА ТАЪНА ТОШИНИ ОТМА, ДЕБ ХОТИНГА НАСИҲАТ ЭТГАНИ

Деди: эй хотунмисен ё бул-ҳазан?¹
Фақр — фаҳрим, урмагил бошимга сен

Молу зар эрмиш мисоли бир кулоҳ,
Кал бўлур бош, гар уни этса паноҳ.

2355 Улки, зулфу сочи сунбул, жингалак,
Шодланур, кетса кулоҳ, бешубҳа-шак.

Марди Ҳақ монанди кўз эрмиш, басар,
Яхшидир ёпиқ эмас, очиқ назар.

Бандасин сотмоққа ҳозирлаб замон,
Айбпуш тўнини ечгай ул ҳамон.

¹ Бул-ҳазан — Абул Ҳазан — қайғу-ғам отаси.

Айби бўлса, тўнини ечгайми ул,
Тўн ечиб чун, айбини очгайми ул?

Дерки, бул яхши-ёмондин қимтинар,
Тўнини ечмоққа сендин тортинар.

2360 Хўжанинг айби кам эрмас, қатма-қат,
Моли бирлан айбини ёпгай фақат.

Тамаъ айлаб, айбни кўрмас хомтама,
Таъмагирдир бўйла кўнгиллар ҳама.

Гар гадо сўз айтса олтин, зарсимон,
Ул матога эшик очмас бир дўкон.

Сигмамиш фаҳмингга дарвешлик иниб,
Боқмагил дарвешга бундоқ огриниб.

Қайда дарвешлигу қайда мулку мол,
Ҳар кунни ризқимни бергай Зулжалол.

2365 Ҳақ таолоким тамом одил эрур,
Ҳеч ситам этгайму бедилларга ул?

Ул бировга неъмату ашё берар,
Ё бировни ўтга ташлаб, ёндирар.

Ёндирур оташда, гар икки жаҳон
Холиқига бандаси этса гумон.

Фақр-фаҳримдир десам, эрмас мажоз,
Остида пинҳон минглаб иззу ноз.

Сен ғазаб бирлан менга тақдинг лақаб,
Гоҳи ёргир, гоҳида моргир атаб¹.

¹ Ёргир — ёр овловчи. Моргир — илон овловчи.

2370 Мен илон тутсам, ушатгум тишини,
Шу йўсин сақлаб қолурмен бошини.

Тиш илон бошига душмандир, ёвуз,
Бу ишим-ла айлагум душманни дўст.

Тамаъ айлаб этмагаймен ҳеч фусун,
Айлагаймен тамаъни мен сарнигун.

Хошо лиллоҳ, менда йўқ халқдин тама,
Бор қаноат, дилдадир олам ҳама.

Кўринур амруд оғочидин чунон,
Пастга тушким, токи тарқалсин гумон¹.

2375 Юз берур саргашталиқ тушган сайн,
Уй эмас ул, айланур бошинг сенинг.

**УЛ ҲАҚДАКИМ, ҲАР КИМНИНГ ҲАРАКАТИ
УНИНГ ЭГАЛЛАБ ТУРГАН ЎРНИГА БОҒЛИҚ.
ВА ҲАР КИМСА ҲАР НАРСАНИ ЎЗ ВУЖУДИ
ДОИРАСИДА ТУРИБ КЎРАР. МОВИЙ ТОВА
ҚУЁШНИ МОВИЙ КЎРСАТУР, ҚИЗИЛ ТОВА -
ҚИЗИЛ. ТОВА РАНГЛАРДИН ҚУТУЛГАЧ, ОҚ
ТУСГА КИРГАЙ. У БАРЧА ТОВАЛАРДАН
ҲАҚҚОНИЙРОҚДИР ВА ШУ САБАБЛИ
ИМОМ САНАЛГАЙ**

Бу-Жаҳл Аҳмадни кўрмиш ҳам демиш:
Ҳошимий насли намунча паст эмиш.

Тўғри айтдинг, деди Аҳмад, эй башар;
Тўғри айтдинг, лек оширдинг бир қадар.

¹ Гумон — бу ерда халқ орасида юрган бир ривоятга ишорат бор. Эмишки, бир хотин амруд оғочига чиқиб, пастда турган эрига: «Ёнингда турган хотин ким, нега у билан ўпишасан?» деб дод-вой солади. Кейин эрини дарахтга чиқазиб, ўзи ўйнаши билан айш қилади. Эри дод-вой солса, айбни дарахтга тўнкайди.

Шарқлимас ё гарблимассен, офтоб,
Деди Сиддиқ, партавинг сочгил шу тоб.

Деди Аҳмад: тўғри айтдинг, эй азиз,
Ушбу дунё арзимасдир, сен тамиз.

2380 Ҳозир ўлганлар дейишди: эй шоҳ,
Иккисин ҳам чин дединг, бергил изоҳ.

Деди: мен ойинамен, қудсий сифат,
Турку ҳинду ўзлигин кўргай фақат.

Эй хотун, сен таъмагир билма мени,
Машмашангни қуй, нари сургил ани.

Ул қаноатким дедим, раҳмат эрур,
Таъма нетсин ундаким неъмат эрур.

Неча бир кун бўйла йўлсизликни кўр,
Фақр аро келгувчи ул бойликни кўр.

2385 Йўқчиликка сен сабр қил, бемалол,
Бас, фақирлик ичрадир нури Жалол.

Сирка сотма, кўр, қаноат айлабон,
Баҳри шарбат ичрадир мингларча жон.

Ул қаноатпешаларга сол назар,
Гул ила шаккар қоришмиш — гулшакар.

Эй дариғо, кошки билсайдинг мени,
Англасайдинг бу кўнгилнинг шарҳини.

Бу сухан сутдирки, бермиш сийна жон,
Сўрмаса бир кимса, ул келмас равон.

2390 Тинглагувчи ташнадир гар, излагай,
Сўзлагувчи мурдадир гар, сўзлагай.

Тинглагучи бўлса лоқайд бемалол,
Юз забон қолгай унинг олида лол.

Чунки номаҳрам қўяр бўлса қадам,
Парда ортига ўтар аҳли ҳарам.

Гар ҳарамга кирса маҳрам, меҳрибон,
Пардапўшлар унга юз очгай шу он.

Ҳар неким бор, хубу хуш, зебо қилур,
Хуш ёқиб кўзларга, дилафзо қилур.

2395 Гар киши кар эрса, билгай қайданам,
Не эмиш оҳанги дилкаш, зеру бам.

Мушкни Ҳақ беҳуда хуш дам этмади,
Азбаройи неча ахшам этмади¹.

Еру кўкни бор этиб, қўндирди Ҳақ,
Нору нурни ўртада ёндирди Ҳақ.

Ер яратди жумла шул хокийга деб,
Кўк яратди жумла афлокийга деб.

Паст киши ўздин баландга ёв бўлур,
Ҳар маконга муштарий пайдо бўлур².

2400 Эй санам, айт, борму асло кўрганинг,
Кўр учун ўзингга оро берганинг.

Гар жаҳонни бори дур-гавҳар этай,
Сенга рўзи этмаган эрса, нетай³

Можарони, эй хотин, тарк айлагил,
Этмасанг, келгил, мени тарк айлагил.

¹ *Ахшам* — бурни ҳид сезмайдиган киши.

² *Муштарий* — талабгор.

Этмагум яхши-ёмонлик бирла жанг,
Сулҳдин ҳаттоки кўнглим ҳоли танг.

Бўлмасанг жим, этмасанг гавғони бас,
Хонумонни тарк этурмен шул нафас.

ХОТИННИНГ МУРОСАГА КЕЛИБ, АЙТГАНЛАРИ УЧУН ЭРИГА ТАБВА-ТАЗАРРУ ЭТГАНИ

2405 Кўрди хотин, чиқмиш эрнинг аччиғи,
Йиғлади, хотун тузоғидир йиғи.

Деди: шул эрдиму сендин кутганим,
Ўзга эрди баски уммид этганим.

Йўлига тушди узоқ андишанинг,
Дедиким: мен хоки пойингмен сенинг.

Жисму жоним бирла қурбонинг бўлай,
Садқайи ҳар ҳукму фармонинг бўлай.

Не эмиш йўқсул-фақирлик мен учун,
Бесабрлик айладим мен сен учун.

2410 Сен ўзингсен барча дардимга даво,
Истамасмен, хор бўлсанг, бенаво.

Онт ичай бошимгаву жонимга ҳам,
Сен учун мен мунча фарёд айларам.

Шул эрур, валлоҳки, кўнглим зори шул,
Ҳар нафас истар фидойинг бўлса ул.

Қошки берсам эрди мен кўйингда жон,
Сенга бўлсайди дилу жоним аён.

Бўйла бир андиша бирлан урма таън,
Жон керакмасдир, керакмас менга тан.

2415 Сийму зарни ўтга отдим мен бугун,
Сенки андоқ, эйки жонимга сукун.

Дилга ишқинг бўйлаким жо айладинг,
Не учун мендин табарро айладинг¹.

Майлига, этгил табарро, қил ҳузур,
Эй табарройингга жонимдин узр.

Бир замонлар не эдик биз, эсла сен,
Мен санам эрдим мисоли, сен шаман.

Бу кўнгил ишқинг ила афрухтадир²,
Сенга пишган нарса менга сўхтадир.

2420 Не пиширсанг, менга ул лаззат таом,
Балки нордондир ва ё ширин тамом.

Қуфр айтдим, боз иймонингдамен,
Сен буюр, мен ҳукму фармонингдамен.

Шоҳлик феълу ҳўйингни англадим,
От суриб олдингда, янглиш айладим.

Эт афу, шамъи чироғим ёнмади,
Тавба қилдим, эътирозим қолмади.

Қўйдим олдингда чу шамширу кафан,
Ол уни, кесгил менинг бўйнимни сан.

2425 Сўйладинг сен айрилиқдин, ўйлагил.
Ҳар не қилгил доғи ҳижрон қилмагил.

¹ Табарро айламоқ — узоқлашмоқ, безор бўлмоқ.

² Афрухта — равшан, ёруғ.

Сен учун бордир мурувват сенда, сир,
Сенга бўлгай ул шафеи мустамир¹.

Узр истарменки, бундоқ сўзладим,
Таъналар айтдим, хатойинг изладим.

Ҳой, эрим, ҳолимга раҳм эт ёширин,
Эйки, хулқинг менга шарбатдин ширин.

Бўйла сўзлар айтди, чекди оҳи дард,
Ултириб, йиғлашга тушди оқибат.

2430 Ҳаддидин ошди йиғиким, ҳой-ҳой,
Бейиғи ҳам эрди ул гулгун чирой.

Сел қуяркан, кўкда чақмоқ чақнади,
Боқки, эр кўнглига учқун сачради.

Улки, эрни банда этмиш гул юзи,
Не бўлур гар бандалик этса ўзи.

Улки, кибри бирла жон ларзон эрур,
Не бўлур, қаршингда гар гирён эрур.

Улки, ноз бирлан дилинг хун айлагай,
Этгай олдингда ниёз, чун айлагай.

2435 Улки, ул жабру жафоси домимиз,
Гар узр сўрса, не кечгай ҳолимиз²

«Зуййина лин-нос» эрур Ҳақнинг иши²,
Ҳақ безатгандин нечук қочгай киши.

Ҳақ яратмиш эрга чин йўлдош қилиб,
Не қилур Одам Ҳаводин айрилиб²

¹ Шафеи мустамир — доимий шафоат.

² Зуййина лин-нос — инсонлар учун безанган.

Эр киши Рустам ва ёхуд Ҳамзадир,
Ул асирдир ёрига, фармонпазир.

Улки, ул оламга сарвар эр эди,
«Каллабийни, ё Ҳумайро», дер эди.

2440 Ўт эмас, сув ҳайбати ортиқ магар,
Ўтни сувмас, сувни ул ўт қайнатар.

Ўт ўчоққа, сув қозонга тушса то,
Сувни ул ўт қайнатиб, айлар ҳаво.

Зоҳиран эр сув каби голиб эрур,
Ботинан хотинга ул мағлуб эрур.

Бўйладир одамда хислат, хосият,
Меҳри кам ҳайвонда бул камдир фақат.

«ИННА ХУННА ЯҒЛИБНАЛ-ЪОҚИЛА ВА ЯҒЛИБУХУННАЛ-ЖОҲИЛУ» ХАБАРҲИ БАЁНИДА¹

Деди Пайгамбарки: хотун бегумон,
Оқил эркакларга голиб ҳар қачон.

2445 Лек аёл жоҳилга мағлуб ҳар маҳал,
Чунки эрмас, турфа ҳайвондир улар.

Кам уларда шафқату лутфи карам,
Шул сабаб ҳайвонлиги келгай баланд.

Меҳру шафқат — васфи инсоний эрур,
Қаҳру шаҳват — васфи ҳайвоний эрур.

Партави Ҳақдир аёл, маъшуқ эмас,
Гўё холиқдир ул, махлуқ эмас

¹ «Аёллар оқилларга голиб, жоҳилларга мағлубдирлар...» (Ҳадис).

**ЭРНИНГ ХОТИН ЎТИНЧИНИ МАИШАТ
ТАЛАБИ ДЕБ ҚАБУЛ ЭТГАНИ ВА ХОТИН
ЭЪТИРОЗИНИ ҲАҚНИНГ ИШОРАТИ
ДЕБ БИЛГАНИ**

Бир пушаймонликда қолди эр ҳамон,
Чун ўлар чоғида чеккандек фиғон.

2450 Деди: жонимга жабр этдим, ажаб,
Балки ўз жонимни эздим тепкилаб.

Чун қазо етса, юмилгай кўз-қароқ,
Ақл билмас қайдадир бошу оёқ.

Чун қазо етса, киши ўздин кетар,
Пардасин йиртар, яқосин чок этар.

Деди: эй хотун, пушаймонмен баса,
Кофир ўлмишдим, мукулмонмен баса.

Мен гунаҳкормен қошингда, раҳм қил,
Илдизим бирла қўпорма, отмагил.

2455 Кекса кофир гар пушаймонлик чекар,
Бас, узр айтар, мукулмонлик чекар.

Дарғаҳи Ҳақ бори раҳматдир, карам,
Унда ошиқ ҳам вужуду ҳам адам.

Куфру иймон ошиқи ул кибриё,
Мис, кумуш ҳам бандайи ул кимийё.

**МУСО ВА ФИРЪАВН ҲАР ИККИСИ ҲАМ
ЗАҲРУ ТАРЕҚ, ЗУЛМАТУ НУР ЯНГЛИҒ
ТАНГРИ ИРОДАСИ ИЛА ЮРГАНИ,
ФИРЪАВННИНГ ХИЛВАТГА ҚИРИБ,
МЕНИ БЕНОМУС ЭТМАГАЙСЕН,
ДЕБ ДОД-ФАРЁД ЧЕККАНИ
ҲАҚИДА**

Йўл Мусову Фиръавнга мос эди,
Зоҳиран ул йўлда, бул йўлсиз эди.

Ҳаққа юзланди Мусо нолон бўлиб,
Фиръавн ҳам тун аро гирён бўлиб.

2460 Эй Худо, бўйнимда занжир, мен ўгай,
Занжири йўқ эрса ким ҳам мен дегай.

Ул Мусони сен мунаввар айладинг,
Лек мени тийра, мукаддар айладинг.

Ул Мусони мунча моҳру айладинг,
Лек мени мундоқ сияҳру айладинг.

Юлдузим ойдан ёруғроқ эрди, ҳай,
Ул хусуфга учради, мен не қилай?

Шоҳу Раббим, деб мени эл бонг урар,
Ой тутилгач, тос чалиб, қумғон урар.

2465 Тос чалар эл тун аро ғавго солиб,
Ойни ул ғавго ила расво қилиб.

Халққа фиръавнман-у, эвоҳ менга,
Заҳми тоси Раббиял аъло менга.

Хўжа тошонмиз, улуғ бешанг сенинг¹,
Новда чопгай ҳар замон тешанг сенинг.

¹ Хўжа тошон — эшик оғо. Беша — ўрмон.

Боз бир шохни мувассал айлағай,
Узга бир шохни муаттал айлағай¹.

Новда гарчи тешага этмас зиён,
Теша ҳаргиз новдага бермас омон.

2470 Тешанг ҳаққи, ё Худо, шафқат ила,
Ҳар не қийшиқ эрса, ростла, тўғрила.

Ўз-ўзидан Фиръавн сўрди яно:
Менму ёлғиз тунда дерман Раббано?

Хилват ичра хоку мавзунмен нечун?
Бас, Мусо келса, жигархунмен нечун?

Қалбаки тилло туси тилло сифот,
Ўтга тушса лек қорайғай шул заҳот.

Қалбу қолип унга банда, унга қул,
Лаҳзада арчиб олур пўстимни ул.

2475 Яшна, деб айтди, кўкардим яшнабон,
Энди сарғайгил, деди, бўлдим хазон.

Порлатиб ойимни дам, айлар сиёҳ,
Бўйладир кори Илоҳ, ҳукми Худо.

Бас, урар чавгонни ҳукми кун факун,
Биз югургаймиз макону ломакон.

Бўлди беранглик тутқун рангга то,
Жанг-жадал этди Мусо бирлан Мусо.

Гар етишсанг унча берангликкаким,
Ул Мусову Фиръавн тузгай битим.

¹ Мувассал айламоқ — пайванд қилмоқ. Муаттал айламоқ — бутамоқ.

2480 Бўйла сўздин сўнг сенга келгай савол:
Ҳеч бўлурму рангдин айру қилу қол?

Бул ажабким, рангни беранглик туғар,
Бас, нечун бир-бирга душмандир улар?

Бирга эрди сув билан ёғ, бир муҳит,
Айрилиб, нечун улар бир-бирга зид?

Сув ва ёғ аввал нега қотилдилар,
Сўнгра бундоқ тескари, зид бўлдилар?

Гул тикандандир, тикан ҳам гул аро,
Бас, нечун ҳар лаҳза жангу можаро?

2485 Жанг эмасдир ёки бу ҳикматмидир,
Харфурушлар жангидек санъатмидир?¹

Ул эмас, бул ҳам эмас, ҳайронадир,
Изла ганж, чунки макон вайронадир.

Ганжни деб лекин таваҳҳум айлама,
Ул сабабдин ганжни ҳам гум айлама.

Бир иморатдир дилингда ваҳму ранж,
Бил, иморатларда бўлмас молу ганж.

Ул иморатларда борлиқ жанги бор,
Истамас борлиқни йўқлик, нанги бор².

2490 Деманг ул йўқликка фарёд айлади,
Йўқлик ул борлиқни ўздин ҳайдади.

Сен дағи йўқдин қочармен демагил,
Балки сендин жаҳд ила қочгувчи ул.

¹ Харфурушлар — эшак сотувчилар

² Нанг — уят, номус.

Зоҳиран гарчи чақиргай: кел бери,
Аслида ургаи таёқ, сургаи нари.

Тескари наълдир улар, бил, эй салим,
Фиръавн саркаш эса, боис калим¹.

«ХАСИРАД-ДУНЁ ВАЛ-ОХИРА» ДЕБ ҲУКМ ЭТИЛГАН КИШИЛАРНИНГ МАҲРУМИЯТЛАРИ САБАБИ²

Бир ҳақимча ўйлар эрди шул тарийқ:
Кўк — тухумдир, ер — тухум ичра сариқ.

2495 Сўрдиларким: ҳар тараф чун осмон,
Уртада қандоқ турар ер — хокдон?

Мисли қандил, тургай осилган кўйи,
На баланд кетгай ва на тушгай кўйи.

Ул ҳақим деди яна: жазби само,
Олти ёқдин жазб этар, чирмаб ҳаво.

Кўк — мақнотис сурилган қуббадай³,
Ер ўшал гумбаз ўқиға ўхшагай.

Бошқаси дедики: осмони гани
Ҳеч тортгайму замини тийрани?

2500 Олти ёқдин ул итаргай эҳтимол,
Уртада ер тебранур, қуршаб шамол.

Бас, итаргайдир руҳи аҳли камол,
Фиръавнлар жонлари топгай завол.

¹ Калим — суҳбатдош.

² «Хасирад-дунё вал-охира» — «Улар дунёда ҳам, охиратда ҳам зиён кўрурлар...» Ҳаж сурасининг 11-оятига ишора.

³ Мақнотис — оҳанрабо (магнит).

Бас, итаргай ул жаҳону бул жаҳон,
Уртада қолгай улар бехонумон.

Этма саркашлик эранга, Зулжалол
Аҳлига келгай вужудингдин малол.

Қаҳрабоси бор унинг, пайдо қилур,
Жазб этиб жонингни сўнг шайдо қилур.

2505 Қаҳрабосин гар ўшал пинҳон этар,
Тилсими жонинг яна тугён этар.

Не эмиш аслида ҳайвонлик, қара,
Улки инсонликка тутқун, масхара.

Лек инсонлик — асири авлиё,
Эсла бу нисбатни доим, эй киё!

Келди амр Аҳмад ўқир эркан «Рашод»:
Сен жаҳонни қул ата ёким ибод.

Сен мисоли тева, ақлинг — тевачи,
Қай тарафга бошласа, етгай кучи.

2510 Чун ақллар ақлидир ул авлиё,
Ул ақллар тевадир беиштибоҳ.

Сен уларга сол назар, қил эътибор,
Раҳнамо ул, жони юз мингларча бор.

Раҳнамолик не эмиш, кўргил шу тоб,
Кўздир ул, кўргай ҳамиша офтоб.

Боқки, тун қаърига чўкмишдир жаҳон,
Интизордир ул: қуёш чиққай қачон?

Заррада пинҳон қуёшни — эрни кўр,
Кўзи терисин ёпинган шерни кўр.

2515 Ул сомон остида дарёдир ниҳон,
Сен оёқ босма, агар қилсанг гумон.

Дилга ногоҳ иштибоҳ тушса агар,
Раҳнамога раҳмати Ҳақдир ўшал.

Фард келмиш бу жаҳонга ҳар Набий,
Лек ниҳон эрди унинг юз матлаби.

Олами кубро ва қудрат сеҳридин,
Кирди бир сувратга андоқ янгидин.

Деди нодонларки, ул фарду заиф,
Ҳеч заиф бўлгайму ул шоҳга ҳариф?

2520 Ўйламай охирни, боқмай фолига,
Чун демишлар, вой уларнинг ҳолига.

**ҲАЗРАТИ СОЛИҲ ПАЙҒАМБАР ВА УНИНГ
ТУЯСИНИ ҲАҚИРУ ОЖИЗ КЎРИШГАНИ
ҲАҚИДА, ЗЕРО, ҲАҚ БИРОР ЛАШКАРНИ
ҲАЛОҚ ЭТИШНИ ХОҲЛАСА, УНИНГ
КЎЗИГА ДУШМАННИ ОЖИЗ КЎРСАТГАЙ.
ДЕЙИЛМИШКИМ «ОЛЛОҲ ТАҚДИР ЭТГАН
ИШНИНГ БЎЛИШИ УЧУН УЛАРНИНГ
КЎЗЛАРИГА СИЗНИ ОЗ КЎРСАТУР»**

Тева эрди элга Солиҳ теvasи,
Суйдилар, бўлди жаҳолат ўлжаси.

Сув дебон жонига душман бўлдилар,
Нобакорлар бўйла бир иш қилдилар.

Ноқатуллоҳ олдида эрди ариқ¹,
Ҳақ сувини тутдилар Ҳақдин дариф.

¹ Нақатуллоҳ — Оллоҳнинг туяси.

Солиҳ эрлар жисми эрди ул, бироқ
Бедиёнатларга эрди ул тузоқ.

2525 «Ноқатуллоҳни аянгиз!» амри то,
Ул қавмининг бошига солди бало.

То Худо этди уларга онча қаҳр,
Тева ўлди, хунбаҳоси бўлди шаҳр.

Руҳ эди Солиҳ ва гўё тева — тан,
Руҳи васл ичра, тани зорликка банд.

Руҳи Солиҳ қобили офот эмас,
Тева эрди парча-парча, зот эмас.

Руҳи Солиҳ қобили озор эмас,
Нури Яздон мағлуби куффор эмас.

2530 Жисми хокийга у пайваст этди жон,
То жафолар ичра ўтгай имтиҳон.

Чекса ғам, Ул ҳам чекар озору ғаш,
Хум суви дарё суви бирла туташ.

Ул сабабдин боғлади танга Илоҳ,
Токи бўлгай жумла оламга паноҳ.

Авлиё тан теvasига банда бўл,
Руҳи Солиҳ бирла бўл, дармонда бўл.

Деди Солиҳким: муқаррардир, тайин,
Ҳақ балоси сизга уч кундан кейин.

2535 Бўлгай офат сизга андоқ беомон,
Келгай аввал уч аломат, уч нишон.

Ранги рўйингиз тамоман ўзгарар,
Бошқа-бошқа, мухталиф бўлгай улар.

Аввалин кун барча юзлар заъфарон,
Эртаси бўлгай қизил, чун аргувон.

Барча юз индинга тортгайдир қаро,
Сўнг етиб келгай ўшал қаҳри илоҳ.

Сўзларимга бир далил шул: теванинг
Бўталоғи бор, боринг, қувланг ани.

2540 Тугсангиз, дарду балога чора бор,
Йўқса, сўнгайдир умид, не чора бор?

Бўталоққа барча ташланди шу он,
Қочди ул, тоғларгаву бўлди ниҳон.

Пок руҳ расво баданни тарк этиб,
Ҳақ сари чопгай шу янглиғ энтикиб.

Деди Солиҳ: бас, муқаррардир қазо,
Қолмади эмди умиддин бир сазо.

Бўталоқ не эрди — Солиҳнинг дили,
Саъй қилинг эҳсон-ла мамнун этгали.

2545 Овласангиз кўнглини, бир гап бўлур,
Йўқ эса, афсус-надоматлар келур.

Бу аламангиз хабарни тинглабон,
Барча кўз тикди, не бўлгай, деб ҳамон.

Аввалин кун юзлари бўлди сариг,
Учди диллардин аламли: во дариг.

Эртаси кун юзлари бўлди қизил,
Қолмади товба-тазарруларга йўл.

Индин эрса юз қаро бўлди ҳама,
Бўлди Солиҳ ҳукми чин, бемалҳама¹.

2550 Ноумидликка ҳама бош эгдилар,
Бенаво қушлар каби тиз чўқдилар.

Айтди Пайғамбарга Жаброил амин,
Бас, уларнинг ҳолати не эрканин.

Тизза чўк ул дамки, таълим этсалар,
Тизза чўкканлар ила қўрқитсалар.

Кутдилар ҳар лаҳза Оллоҳ қаҳрини,
Келди ул, босди уларнинг шаҳрини.

Солиҳ хилватдан чиқиб йўл юрди чун,
Чулғамиш эрди шаҳарни ўт, тутун.

2555 Нолаю фарёд учиб, йўқ эрди чек,
Навҳа борди, навҳагар йўқ эрди лек.

Устихонлардин учарди нолалар,
Сочилиб кўз ёши мисли жолалар.

Солиҳ тинглаб нолаларни, йиғлади,
Йиғлади ҳам бўйла фарёд айлади.

Деди: эй қавм, сиз гуноҳга олуда,
Ёш тўкармен сиз сабаб Ҳақ олдида.

Ҳақ деди: панд эт, чекаркан жабрини,
Бас, тугатдим мен уларнинг даврини.

2560 Деди: панд этмам, чу кўрдим кўп жафо,
Панд сутин бергай меҳр бирлан сафо.

¹ Бемалҳама — жанг-жадалсиз, яъни, қаршиликсиз.

Бас, жафолар этдингиз жонимга чун,
Ул ўгитларни унутдим мен бутун.

Ҳақ дедиким лутф этиб, қаддинг суяй,
Ул жароҳатларга мен малҳам қўяй.

Ҳақ менинг қўнглим тозартди чун само,
Қолмади сиз айламиш жабру жафо.

Мен насиҳатлар қилиб бори дигар,
Сўйладим сўзу суханларким, шакар.

2565 Ҳар сўзимни шаккаристон айладим,
Сут билан шарбатни сўзга жойладим.

Сўзларим заҳр ўлди, андоқ беҳуда,
Чунки заҳристон эдингиз аслида.

Ғам емасмен энди, ғамлар сарнигун,
Ғам алам сиз эрдингиз, қавми забун.

Кетса ғам-андуҳ киши йиғларму ҳеч,
Бош соғайса, соч-соқол юлгайму ҳеч.

Ўз-ўзига сўнг деди: эй, бўлди, бас
Кўз ёшинга ул жамоат арзимас.

2570 Сен ўқи, Қуръонда айтилмиш чунун,
Кайфа осий халфа қавмин золимин...!

Тўқди кўздин ёш яна, ул зорлади,
Кўзларида нури раҳмат порлади.

Ёш тўкарди ул бировнинг жабридин,
Қатралар эрди жўмардлик наҳридин.

¹ «Золим қавмнинг ортидан қандай ачинаман...» Аъроф сураси
93-оятига ишора.

Ақли дерди: не учун кўз ёшу оҳ,
Бўйла осийларга йиғлашму раво?

Нега йиғларсен, магарким феълига?
Ёш тўкарсенму қабоҳат элига?

2575 Ё қорайган дилларига бул йиғи?
Заҳри мордек тилларига бул йиғи?

Ит каби тишларга, оғизларгами?
Ё чаённинг инидек кўзларгами?

Бас, улар куфр этди, афсус айлади,
Тутди Ҳақ андоқки, маҳбус айлади.

Кўзи қийшиқ, қўл оёғу ақли ҳам,
Меҳри қийшиқ, сулҳи қийшиқ, жаҳли ҳам.

Пеша эрди баски тақлиду нақл,
Поймол бўлди тамом пири ақл.

2580 Алдашиб бир-бирларини, йўқ шак,
Бўдилар ул барча чун қари эшак.

Келтириб Ҳақ бори жаннат аҳлини,
Бўйла кўрсатди жаҳаннам хайлини.

**«ИККИ ДЕНГИЗ ТУТАШДИР... ФАҚАТ
ОРАЛАРИДА БИР ЧИЗИҚ БОР, БИР-
БИРЛАРИ БИЛАН ҚЎШИЛИБ
ҚОРИШМАЙДИЛАР» ОЯТИНИНГ
МАЪНОСИ¹**

Аҳли дўзах, аҳли жаннат ҳамдўкон,
Уртада лекин чизиқ бордир ниҳон.

¹ Раҳмон сураси 19-оят

Аҳли нору аҳли нур ҳам қоришиқ,
Кўҳи Қофдек ўртада тоғ бор, тўсиқ.

Қон аро зар бирла тупроқ ихтилот¹
Ўртада юз бир биёбону работ.

2585 Ёнма-ёнди́р ипда мунчоқ бирла дур,
Йўқ, муқим эрмас улар, меҳмон эрур.

Бул ярим денгиз суви мисли шакар,
Таъми ширин, ранги рухсори қамар.

Ул ярим денгиз суви чун заҳри мор,
Таъми талх, ранги қародир, қирвор²,

Бас, уларда гоҳи қайтув, гоҳи авж,
Дамба-дам тўлқин сурарлар, мавж-мавж.

Талпинурларким, уларнинг жисми танг,
Қоришиб жонлар, ҳамиша сулҳу жанг.

2590 Лаҳза-лаҳза авжланиб сулҳ мавжлари,
Сийналардин кийнани сургай нари.

Авжланиб жанг мавжлари ҳам сарбасар,
Меҳр борким, айлагай зеру забар.

Меҳр талхни тотлига сургай нуқул,
Меҳр кўрсатмоқ эмишдир тўғри йўл

Қаҳр ширинни сурар аччиқ томон,
Ширин-аччиқ бирга бўлмишлар қачон³

Ширин-аччиқ кўзга ташланмас сифат,
Оқибатнинг дарчасидин кўр фақат.

¹ Ихтилот — аралашган, қотишган.

² Қирвор — қирга ўхшаш. Қир — қорамум (смола)

- 2595 Қўзким охирни кўргай, ул расо,
Қўзким охурни кўргай, ул хато.
- Ҳар не ширин эрса, шаккарвор эрур,
Остида балки заҳар ҳам бор эрур.
- Улки зийрак, англагай бир бор кўриб,
Бул эса англар лабу дандон уриб.
- Наъра тортар «Енг!» дея гарчи лаин,
Оғзию бўғзига келтирмас яқин.
- Ул бирини бўғзида пайдо қилур,
Бул бири тан мулкани расво қилур.
- 2600 Ул бири ақлингни куйдиргай, бироқ,
Бул биридин сенга юз очгай сабоқ.
- Ул бири бир неча айём наридин,
Бул бири бўлгай аён гўр қаъридин.
- Гар қабр қаърида муҳлат топса ул,
Шубҳасиз пайдо бўлур *явман-нушур*¹.
- Не набот, шаккарни кўрмиш бул жаҳон,
Барчаси муҳлат сўраб, истар замон.
- Неча бир йиллар керакким, офтоб
Остида лаъл товланиб, олгунча тоб.
- 2605 Гар кўкатга икки ой манзил керак,
Лек қизил гулга чаманда йил керак.
- Шу сабаб амр айлади Ҳаққи ғазза жал,
Сурайи Анъомда ул зикри ажал².

¹ *Явман-нушур* — тирилиш куни.

² Анъом сураси 2-оятга ишора.

Жон қулогинг қўй, уни гўш айлагил,
Оби ҳайвондир ўшал, нўш айлагил.

Сўз дема, ул оби ҳайвон аслида,
Янги руҳ топ эски ҳарфлар остида.

Тингла боз, бир нуқта борким, эй рафиқ,
Жисм аро жон мисли пайдову дақиқ.

2610 Ўз мақомида гаҳи ул заҳри мор,
Амри Ҳақ бирлан азизу хушгубор¹.

Ўз мақомида заҳар бўлгай даво,
Ўз мақомида куфр бўлгай раво.

Бир мақомда ул балойи жон эрур,
Бир мақомда дорию дармон эрур.

Гўрада сув чучмалу нордон агар,
Гўра пишгач, ул ширин шарбат бўлар.

Хумга тушганда бўлур талху ҳаром,
Сиркага айланса, топгай хуш мақом.

¹ *Хушгубор* — ёқимли

УЛ ҲАҚДАКИМ, ВАЛИЙ ЭТҒАННИ МУРИД
ГУСТОҲЛИК ИЛА ЭТМАГАЙ, ЗЕРО, ҲОЛВА
ТАБИБГА ЗИЁН ЭМАС, АММО БЕМОРГА
ЗИЁН ЕТКАЗУР. БҮЙЛАКИМ, СОВУҚ ВА
ҚОР ПИШИБ ЕТИЛГАН УЗУМГА ЗИЁН
АЙЛАМАС, ГҮРАҒА ЗИЁН АЙЛАР,
ЧУНКИ УЛ ҲАЛИ ЙҮЛДАДИР, ҲАЛИ
«ОЛЛОҲ СЕНИНГ КЕЧМИШ
ГУНОҲЛАРИНГНИ ҲАМ, КЕЛАЖАК
ГУНОҲЛАРИНГНИ ҲАМ МАЪЗУР
ТУТГАЙ» ДЕГАН МАҚОМГА
ЕТМАМИШ

2615 Гар заҳар ичса, валийга дил хуши,
Ичса гар толиб, қорайгай эс-хуши.

«Робба ҳабли» ким, Сулаймондин келур¹.
Бўйла мулкни бошқаларга бермагил.

Бошқаларга берма бундоқ лутфи мўл,
Гарчи монанд, лек ҳасад эрмасди ул.

Сен ўқи жон бирла, янглиш уйлама,
Сирли сўздир бул, бахилликдир, дема.

Салтанат пойида кўрди юз хатар,
Бир жаҳон таҳдид, хавотир сарбасар.

2620 Бош ила жон ваҳмаси, дин ваҳмаси,
Бир мисилсиз имтиҳондир ҳаммаси.

Бас, Сулаймон ҳиммати лозимки, шул,
Рад этолгай шунча рангу бўйни ул.

Гарчи кўп қувватли эрди, кўп азим,
Салтанат бермасди бир дам унга тин.

¹ «Раббим, менга бергил» дуоси.

Бул аламлар кўксини захм айлади,
Бошқа подшоларга ул раҳм айлади.

Ул шафоат қилди, деди, менга то
Салтанатни борича бергил, Худо.

2625 Бошқаларга айласанг бундоқ карам,
Ул Сулаймондир агар, ул кимса — ман.

Келса ул мендан кейин гар, бари бир
Биргадирмен, ул мудом мен бирладир.

Айламоқ лозимди шарҳу ҳиссасин,
Энди суйлай эру хотин қиссасин.

ЭР-ХОТИН МОЖАРОСИНИНГ ОХИРИ

Бўлди не ул можаронинг охири?
Деб сўрар мендин яқинлардан бири.

Эру хотин можаросидин нақл
Айладик, ул уйлаким, нафсу ақл.

2630 Эру хотун инчунин нафсу хирад,
Иккиси яхши-ёмондек ҳамжиҳат.

Иккиси бойиста эрмиш даҳр аро¹,
Уртада ҳар лаҳза жангу можаро.

Истамас хотун чу шайхи хонақоҳ,
Унга обрў бўлса басдир, нону жоҳ.

Нафс аёлдек чора излаш бирла банд,
Гоҳ паст тутгай ўзин ул, гоҳ баланд.

¹ *Бойиста* — лозим, зарурият.

Ақлу хуш бундан нечук огоҳ эрур?
Фикрида ҳар дам ғами Оллоҳ эрур.

2635 Сирри қисса гарчи дон эрдию дом,
Суврати қандоқ, эшитгил сен тамом.

Маъни шарҳи ўтмаса шундан нари,
Халқи олам ботил ўлгайди бари.

Ғар муҳаббат фикру маъно бўлса, бас,
Иуқ бўлурди ҳар нечук рўза, намоз.

Дўстлар бир-бирга ҳадя берсалар,
Ҳадя эрмас, балки дўстликдин хабар.

Совға бергай бир-бирига дўсту ёр,
То кўнгул меҳрини этгай ошкор.

2640 Ул кўринмас туйғуларга зоҳиран,
Ҳадялар шоҳид эрур, эй аржуманд.

Шоҳидинг ул, гоҳи ёлғон, гоҳи рост,
Гоҳи майдин, гоҳи айрон бирла маст.

Гоҳи айрондин киши сархуш бўлур,
Ҳой-хуй, деб баски расволик қилур.

Рўзада ҳам одатин тарк айламас,
Эл дегай то, ишқдин масту аласт.

Зоҳир аъмол ҳосили бир ўзгадир,
Унда неки ёширин, этгай зуҳур.

2645 Ё Худо, бер бизга андоқ туйғуни,
Фарқ этайлик эгри бирлан тўғрини.

Бас, ўшал ҳисси тамиз қандоқ бўлур?
Кўз очар ҳис, унга нуриллоҳ келур.

Гар нишони йўқ, сабаб этгай аён,
Ақраболик севгини айлар баён.

Бас, киши кўнглида нуриллоҳ эрур,
На нишонга, на сабабга қул бўлур.

Дилга сочганда муҳаббат шуълалар,
Ул нишондин ҳам кўринмас бир асар

2650 Ҳожати йўқ айласа изҳори меҳр,
Етди ул нури муҳаббат то сипеҳр.

Айламоқ бу сўзни истарсен тамом,
Сен унинг ён-верига боқ, вассалом.

Маънилар чиққай бу сувратдин, бироқ
Ул шаклга ҳам яқиндир, ҳам йироқ.

Бир мисолдир бунга сув бирлан оғоч,
Уртада фарқу масофа - юз қулоч.

Моҳият не, хосият, тарк айлагил,
Найламиш ул икки моҳру, сўйлагил.

**АРАБНИНГ ЎЗ ДИЛБАРИ ЎТИНЧИНИ
ЖОНУ ДИЛ ИЛА ҚАБУЛ ЭТГАНИ ВА БУ
ҲИЙЛА ЁХУД ИМТИҲОН ЭМАС,
ДЕБ ОНТ ИЧГАНИ**

2655 Эр дедиким: менда йўқ эмди малол,
Ҳукм — ҳукминг, қулга шамширингни ол.

Ҳар не дерсан, майли, фармонингдамен,
Яхшидир ул ё ёмон, ёнингдамен.

Йўқ бўлай кўйингда — азми бўйладир,
Чунки ишқ инсонни кўру кар қилур.

Деди хотунким: аё ёрим менинг,
Балки мақру ҳийладир азминг сенинг?

Деди эр: инсонни бору муҳтарам,
Айлаган Оллоҳга мен ичгум қасам.

2660 Берди уч газ бўй, сўнг кўрсатди ул
Ҳар неким — арвоҳ ила алвоҳдадур.

Неки бўлгай, бирма-бир этди саноқ,
Сўйлади, берди исмлардин сабоқ.

Бўдилар беҳуд малаклар дарсидин,
Янги қудс пайдо этиб тақдисидин¹.

Бул башар боис уфуқлар очди юз,
Унча кенглик кўрмамишларди ҳануз.

Ул қадарким кенг эди ул пок жон,
Тор эди ҳаттоки етти осмон.

2665 Деди Пайғамбар: буюрмиш Ҳақ менга,
Мен баланду пастга сиғмасман сира.

Шу замину осмонга, билсангиз,
Сиғмагаймен ҳеч замонда, эй азиз.

Аҳли мўмин кўнгли умрим маскани,
Аҳли мўмин кўнглидин ахтар мени.

Деди: «*удхул фи ғибоди талтақи,
Жаннатан мин рўъяти ё муттақи*»².

Аршким ул, нур аринмас юзидин,
Кўрди Одамни ва кечди ўзидин.

¹ Тақдис — муқаддас деб билмоқ.

² «Тангри деди: эй осий қул, менинг бандаларим сафига қўшил-да жаннатимга кир...» Фотир сураси 25-оятга ишора.

- 2670 Мунчалар юксак эмиш арш, кенг эмиш,
Улки маъни келса, суврат не эмиш.
- Ҳар малак дер эрди: аввал беҳадик,
Ер ила биз дўст эдик, улфат эдик.
- Биз туфайли ерда кишту кор эди,
Уртамизда бир яқинлик бор эди.
- Биз-ку кўкданмиз, фалакдин бир йўла,
Не тааллуқ бизга ул тупроқ ила?
- Биз-ку нурданмиз, нечук зулматга банд,
Нур яшарму ҳеч қачон зулмат билан?
- 2675 Одамо, бул барчасига сен сабаб,
Тори жисминг бори тупроқдир, ажаб.
- Жисми хокингни шу ердин топдилар,
Нури покингни шу ердин топдилар.
- Жонимизки топди чун руҳингда нур,
Илгари болқир эди тупроқда ул.
- Илгари ерда яшар эрдик, магар
Ердану ганжи ниҳондин беҳабар.
- Йўлга тушмоқ амрини олдик ҳамон,
Келди оғир бизга бу тарки макон.
- 2680 Сўйладик не-не далил, ҳужжатни то,
Ким келар деб ўрнимизга, эй Худо?
- Сен бул тасбиҳу таҳлил нурини,
Қийлу қолларга сотарсен борини.
- Тангри ёйди устимизга бир бисот,
Дедики: не эрса, бас, сўйланг кушод.

Кўнглингизга неки бор, айтинг атай,
Отага арз айлаган арзандадай.

Майли, ҳатто номуносиб бўлса ул,
Чун ғазабдин раҳматим устун эрур.

2685 Бул сабоқ изҳорин айлаб, эй малак,
Сенга индиргум гумону шубҳа-шак.

То дегайсен, розидирмен, ранжимам,
Дам уролмас ҳилмим инкор айлаган¹.

Ҳилмимиздан юз атою юз ано,
Ҳар нафас топгай таваллуд ҳам фано.

Ҳилмимиз олдида балки кўпик ул,
Ҳар қачон кўпик кетур, дарё қолур.

Иккиси дурру садаф, нисбат шуки,
Ул кўпикнинг кўпигидир, кўпиги.

2690 Ул кўпик баҳсида, ул дарёи соф —
Устида бул сўз синовмас ёки лоф.

Сарбасар меҳру сафо деб бил уни,
Танрига сидқу адо деб бил уни.

Гар туюлса имтиҳондек бул ҳавас,
Имтиҳонни имтиҳон қил бир нафас.

Оч сирингни, ошкор ўлгай сирим,
Амр этиб ҳар ишга, кўр қодирлигим.

Оч дилингни, ошкор ўлгай дилим,
Кўрсатай не ишга сўнг қобиллигим.

¹ Ҳилм — юмшоқлик, мулоҳимлик.

2695 Мен нетай, илкимда ҳам не чорадир.
Боқ, бу жон не иш ила оворадир.

ҲОТИННИНГ ЭРИГА РИЗҚ ТАЛАБИ ЙЎЛИНИ ЎРГАТГАНИ ВА ЭРИНИНГ ҚАБУЛ ЭТГАНИ

Деди хотун: офтоб чиқди бугун,
Ул сабаб олам мунаввардир бутун.

Нойиби Раҳмон, халифа, шаҳриёр,
Шаҳри Боғдод ул туфайли чун баҳор.

Мисли шоҳсен, гар етишсанг шоҳга сен,
Борма йўқсил кўйи ул, саҳрога сен.

Шоҳ бирлан ҳамнишинлик - кимиё,
Ул назардек кимиё борму аё?

2700 Бўлди чун Аҳмад кўзига ул қабул,
Бас, Абубакр эрди, Сиддиқ бўлди ул.

Эр деди: шоҳ олдига қандоқ борай?
Бир баҳона бўлмаса, қандоқ кирай?

Ёки бир нисбат керак, ё ҳийла-фан,
Иш битар дунёда бир олат билан.

Мажнун эрди ишқ аро парвонадек,
Дедилар: Лайлига етди хасталик.

Деди: эвоҳ, Лайлини қандоқ кўрай?
Бир баҳона бўлмаса, қандоқ борай?

2705 Бир ҳақими ҳозиқ эрмасмен нега?
Ҳаммадин олдин борардим олдига.

Синдириб ҳар не кўнгилнинг сабрини,
Ҳақ ўзи бермиш «Келингиз!» амрини.

256

Шабпарақда бўлса имкони назар,
Кундузи парвоз этар эрди магар.

Деди: гар шоҳи қарам майдон ўлур,
Чорасизликнинг ўзи олат бўлур.

Чунки олат бирла кас борлиқдадир,
Иш деган аслида ночорлиқдадир.

2710 Деди эр: йўқса, нечук пайдо қилай,
Бўлмаса олат, нечук савдо қилай?

Бас, керак муфлислигимга бир гувоҳ,
Раҳм қилсин то забун ҳолимга шоҳ.
Сўзни қўйгил, фойда бермас ҳийла-ранг,
Бир гувоҳ топ, раҳм этсин шоҳи шанг.

Сўз ила найрангни қўй, бўлмайди ул —
Қозиюл қуззот наздида қабул.

Бир гувоҳ топгил, гувоҳлик айлағай
Сидқ ила, то сўзга ҳожат қолмағай.

**АРАБНИНГ САҲРО ОРҚАЛИ БОҒДОДГА
ЮРГАНИ, У ЕРДА ҲАМ СУВ ТАНҚИС ДЕБ
УЙЛАБ, БИР КЎЗА ЁМҒИР СУВИНИ
АМИР АЛ-МУЪМИНИНГА
ҲАДЯ ЭЛТГАНИ**

2715 Деди хотун: кечса ўзликдин киши,
Этса азм, сидқу садоқатдир иши.

Кўзада сув бор, бўлғай олатинг,
Молу мулкинг ул, бисоту давлатинг.

Йўлга тушгил сен, авайлаб кўзани,
Армуғон айла шаҳаншоҳга ани.

Бизда, де, шундан лазизроқ нарса йўқ,
Чўлда шу сувдан азизроқ нарса йўқ.

Газнада мўлдир агарчи лаълу дур,
Бўйла бир сув йўқ, магар ноёб эрур.

2720 Не эрур кўза — тани маҳсуримиз,
Ундаги ҳис-туйғу оби шўримиз.

Шу хуму шу кўзамизни, эй Худо,
Эт қабул фазлинг-ла, *Аллоҳ иштаро*¹.

Бешта туйғудин иборат сувни сен,
Тоза тут ҳар дам ғубору лойқадин.

Кўзага ўтсин сизиб денгиз суйи,
Кўзага юқсин юзиб денгиз хуйи.

Етгуси султонга чун ҳадынг сенинг,
Пок эса ул, шоҳ талабгори анинг.

2725 Бениҳоят бўлгай ул оби равон,
Сипқорур кўзанг сувидин юз жаҳон.

Кўзани тўлдир, бўшалсин, майли, хум,
Ҳақ демиш: нафс истагидин кўзни юм.

Кўзасига ул боқарди термулиб,
Кам эмас, шоҳга муносиб совға деб.

Лек хотун билмасди Бағдодда магар,
Бор эди дарёи Дажла чун шакар.

Унда ул дарё оқар эрди шитоб,
Мавжида кема, балиқлар беҳисоб.

¹ *Аллоҳ иштаро* — «Оллоҳ сотиб олди..» Тавба сурасининг 111-оятига ишора.

2730 Бор султон олдига, сен ишни кўр,
Туйгулар дарёсида оқишни кўр.

Биздаги идроку ҳислар аслида
Қатрадир ундоқ наҳрлар олдида.

ХОТИННИНГ КЎЗАНИ НАМАТГА ЎРАБ ТИККАНИ ВА, АРАБЛАРНИНГ ОДАТИГА КЎРА, УНГА МУҲР УРГАНИ

Эр деди: ол кўзани, оғзин бекит,
Ҳадядир андоққи, андин фойда кут.

Кўклагил чирмаб наमतга кўзани,
Токи шоҳ очгай бу сувдин рўзани.

Бўйла бир оби зилол дунёда йўқ,
Унча софдирким, бирор маъвода йўқ.

2735 Бас, уларким сув ичурлар талх, шўр,
Доимо иллатдадурлар, нимкўр.

Қушки ул, бир дашти шўрхок маскани,
Не эрур оби сафо, билмас ани.

Эй булогингда ҳамиша тузли тот,
Не билурсен Шатти, Жайхуну Фирот?

Эйки, жойинг кўҳна шул фоний работ,
Не билурсен нашъаи баҳру баёт?

Сўйлаган ушбуни аббу жад эрур¹,
Номлари ҳам сенга чун абжад эрур.

2740 Абжаду ҳаввазни билгайлар, бироқ
Маъниси эрмиш алардин кўп йироқ.

¹ Аббу жад — ота-бобо.

Сув тўла ул кўзасини орқалаб,
Кеча-кундуз йўл босиб, юрди араб.

Синмагай деб ногаҳон, қўрқар эди,
Чўл оша етсам шаҳарга, дер эди.

Ёзди хотун жойнамоз, айлаб ниёз,
Асрагил Раббим, дебон этди намоз:

Сувимиз асра ёмонлардин, Худо,
Еткур ул гавҳарни Ул дарёга то,

2745 Гар эрим кўп эҳтиёт айлар ани,
Лек ҳазордир дурри-гавҳар душмани.

Не эмиш гавҳарки, оби кавсар ул,
Қатраси дурдона, асли гавҳар ул.

Деб, дуо айлаб хотун гирёну зор,
Эр машаққатларда тортиб интизор.

Ўғрию юз бир балони четлабон,
Пойитахтга сувни етказди омон.

Бир эшик кўрди, тўла инъом эди,
Аҳли ҳожатдин саросар дом эди.

2750 Аҳли ҳожатким, келиб, дармон топар,
Ул эшикдин хилъату эҳсон топар.

Барча — кибру мўмину зебову зишт¹,
Баҳрамандди, ул қуёш эрди, биҳишт.

Бир гуруҳ эрди назарда саф-қатор,
Бир гуруҳ навбатда эрди, интизор.

¹ Кибр — оташпараст. Зишт — хунук.

Хосу ом барча, Сулаймон бирла мўр¹,
Жон топиб, гўё чалинган эрди сур.

Аҳли суврат дур-жавоҳирга ботиб,
Аҳли маъни денгизи маъни топиб.

2755 Ҳиммати йўқ кимса ҳимматли бўлиб,
Ҳиммати бор эрса, неъматли бўлиб.

**УЛ ҲАҚДАКИМ, ГАДО КАРАМ ВА КАРИМ
ОШИҒИДИР, КАРИМНИНГ КАРАМИ ЭСА,
ГАДО ОШИҒИ. АГАР ГАДО САБРЛИ
БЎЛСА, КАРИМ УНИНГ ЭШИГИГА
КЕЛГАЙ, АММО ГАДОНИНГ САБРИ
УНИНГ КАМОЛИДИР, КАРИМНИНГ
САБРИ — УНИНГ НУҚСОНИ**

Бир овоз юксалди: толиб, аҳли дард,
Кел, гадоларга гадо бўлди жумард.

Кел, жумард истар гадоларни яна,
Чун гўзаллар излагандек ойна.

Ҳусни юз ойинадин зебо бўлур,
Ҳусни дил эҳсон ила пайдо бўлур.

Келди Ҳақдин Мустафога шул йўриқ:
Эй Муҳаммад, сен гадога урма дўқ.

2760 Ойна эрмиш жумардга ул, ишон,
Урма дам, ойнага етгай зиён.

Ул жумардликдин гадолик кўрсатур,
Бул жумардлик бирла эҳсон тарқатур.

¹ Мўр — чумоли.

Ойна билгай гадони ҳақ жумард.
Улки Ҳақ бирлан эрур, мутлақ жумард.

Бўлмаса бул иккисидин, мурда ул,
Турмагай эшиқда, нақши парда ул.

**ИККИ ДАРВЕШ ОРАСИДАГИ ФАРҚКИМ,
БИРИ ХУДОГА ДАРВЕШУ ХУДОГА
ТАШНА, БОШҚАСИ ХУДОДАН
МАҲРУМУ УЗГАЛАРГА ТАШНА**

Улки дарвеш нақши, эрмас аҳли нон,
Бул эса ит нақши, отма устихон.

2765 Фақри луқма унда, йўқдир фақри Ҳақ,
Нақши мурда олдиға қўйма табақ.

Хок балиқдирким ўшал дарвеши нон,
Ерда юргай, юрмагай дарё томон.
Уй қушидир ул, вале семурғ эмас,
Май ичиб, Ҳақ шарбатин нўш айламас.

Ҳаққа ошиқмас, иши нўшу навол¹,
Мони эрмас мафтуни ҳусну жамол.

Гар таваҳҳум айласа ул ишқзод,
Эот эмас ваҳми унинг, исму сифот.

2770 Ваҳм туғилгайдирки, ул махлуқ турур,
Ҳақ туғилмас — чунки лам йулад эрур.

Улки ваҳми сувратига маҳлиё,
Қайда бўлгай масту мафтуни Худо?

Ул ваҳм ошиғи содиқ эрса гар,
Бул мажоз бир кун ҳақиқатга етар.

¹ Нўшу навол — еб-ичиш.

Шарх истар гарчи бу сўзу сухан,
Неча бир кўҳна қарашдин қўрқаман.

Эски гапларким, ўшал кўтоҳ назар,
Беҳисоб бузғун хаёлга етказар.

2775 Англамоққа ҳамма ҳам қодир эмас,
Барча қушнинг луқмаси анжир эмас.

Ул эса ўлмиш, бугун тупроқ эмиш,
Пурхаёл кўр қуш, ўшал бедийда қуш.

Ул балиқ расмига сув, хок бўлди не?¹
Ҳиндуга совунми ё зок бўлди не?¹

Тўлса гар гамгин расмлар-ла вароқ,
Шодлигу андуҳдин олмас бир сабоқ.

Суврати гамгин, ўзи фориг ҳамон,
Суврати хандон, ўзида йўқ нишон.

2780 Бу ғаму шодликни, улким нақшу дил,
Сен ғаму шодлик қошида нақш бил.

Суврати хандон чизилмиш сен учун,
Маъни изларсен ва ечгайсен тугун.

Боқки ҳаммом ичра нақшу номалар,
Ташқаридин худди тўнлар, жомалар.

Ташқаридин сен уларга боқма, бас,
Еч тўнинг, кир ичкари, эй ҳамнафас.

Ечмасанг тўнни, киролмассан, жигар,
Тан жондин, жома тандин беҳабар.

¹ Зок — қора бўёқ.

**ХАЛИФАНИНГ МУЛОЗИМУ
ЭШИКБОНЛАРИ БАДАВИЙНИ
ҲУРМАТ БИЛАН ҚАРШИЛАБ,
УНИНГ ҲАДЯСИНИ ҚАБУЛ
ЭТИШГАНИ**

2785 Ул араб чўлу биебонлар ўтиб,
Кўзлаган остонага келди етиб.

Бас, нақиблар унга эшик очдилар,
Қаршилаб, лутфу навозиш сочдилар.

Не тилар ул, равшан эрди бемақол,
Расм эди аввал ато, сўнгра савол.

Дедилар: эй марҳабо, важҳул-араб¹,
Йўл босиб ҳорма, маконинг қай тараф?

Деди: важҳулмен, агар бор этсангиз,
Бенавомен, гар қувиб, хор этсангиз.

2790 Чеҳрангиз узра нишони меҳтари,
Шуълангиз олдида ҳечдир жаъфари².

Эйки, бир дийдорингизга жон нисор,
Эй нисори дийдангиз юз минг динор.

Эй ҳама огоҳи нуриллоҳ бўлиб,
Ҳақ учун бахшойиш этмоққа келиб.

То солинг жонларга кимёдек назар,
Мисни зар этсин тамом шахси башар.

Мен ғариб, келдим, магар жон ахтариб,
Ташна чўлдин лутфи султон ахтариб.

¹ *Важҳул-араб* — арабнинг улуғи, оқсоқол.

² *Жаъфари* — тилло танга.

- 2795 Атрига тўлди биёбонлар бaсе,
Топди жон қумлар ва бархонлар бaсе.
- Ақча эрди дилда орзую ҳавас,
Келдиму бўлдим бугун дийдорга маст.
- Нон учун бир кимса нонвойга бoриб,
Берди жон ул ҳусни нонвойни кўриб.
- Боққа кирди то биров сайр айлабон,
Сайри боғ бўлди жамоли боғбон.
- Тортди сув аъроб чоҳ-корезидин,
Оби ҳайвон ичди Юсуф юзидин.
- 2800 Лахча ўт излаб Мусоким босди йўл,
Кўрди бир оташни, ўтдин кечди ул.
- Сакради Исо, қуваркан душмани,
Сақраши етказди осмонга ани.
- Бўлди бугдой дони Одамга тузоқ
Сўнг вужуди бўлди мардумга бошоқ.
- Домга тушса емни еб лочин агар,
Топгай ул шоҳ илкида иқболу фар.
- Бир илинж-ла бир бола мактаб борур,
Касб эгаллар, илму ирфон ўрганур.
- 2805 Етишур бир кун илм садри бўлиб,
Соҳиби ойлик бўлиб, бадрий бўлиб.
- Келди Аббос жангга, айлаб қаҳру кин,
Жаҳл этиб Аҳмадга, хор этмоққа дин.
- То абад динга таянч бўлди бари,
Ул ўзию ҳам унинг фарзандлари.

Келгай эрдим мен умиди мол этиб,
Садр бўлдим, ушбу даҳлизга етиб

Келтирибмен сув магар олмоққа нон,
Нон ҳиди етказди то садри жинон.

2810 Нон қувиб одамни дунё кўйига,
Нон мени келтирди жаннат пойига.

Сув ила нондан-да кечдим чун малак,
Беғараз бўлдим мисоли ул фалак.

Беғараз эрмас тамом аҳли жаҳон,
Беғараз ишқ ичра ёлғиз жисму жон.

**УЛ ҲАҚДАКИМ, ДУНЁГА ОШИҚ БЎЛГАН
КИШИ ҚУЁШ НУРИ ТУШИБ ТУРГАН
ДЕВОРГА ОШИҚ БЎЛГАН КИМСАГА
ЎХШАР. ЎШАЛ НУР ДЕВОРДАН ЭМАС,
ТЎРТИНЧИ ФАЛАКДА ЖОЙЛАШГАН
ҚУЁШДАН ЭКАНИНИ АНГЛАШГА У
ИНТИЛМАС. ҚУЁШ НУРИ ҚУЁШ ИЛА
ҚОВУШАРКАН, УЛ МАҲРУМ ҚОЛУР.
«АБАДАҢ ВА ҲИЙЛА БАЙНАҲУМ ВА
БАЙНА МА ЙАШТАҲУНА»¹**

Қулга ошиқ жузвга ошиқ бўлмагай,
Йўқса, ўзни жузвга муштоқ айлагай.

Чунки ул жузв ошиғи ҳам жузв бўлур,
Маъшуқи ташлаб уни, Қулга борур.

2815 Қулгу бўлгай ул, бировга банди-қул,
Ғарқ бўларкан, талпинар ҳар ёққа ул.

Ҳукми йўқким, дардга дармон айласа,
Ҳўжасин шод этса, ўзни сийласа

¹ «Улар билан улар истаган нарса ораси тўсиб қўйилди». Сабаъ,54

АРАБЛАРНИНГ «ЁТСАНГ, ҲУРИЛИҚО
БИЛАН ЁТ, ОТСАНГ ДУРУ ГАВҲАР ОТ»
МАҚОЛИ ХУСУСИДА

Ҳур билан ётгил, агар ётмоқ эсанг,
Дуру гавҳар от, агар отмоқ эсанг.

Банда борди хўжага, ул қолди зор,
Гулга кечди атри гул, ул бўлди хор.

Етмади матлубига ғайрат, ҳавас,
Зое кетди, пойига етди шикаст.

2820 Худди сайёдким, қувар ул сояни,
Ким қувар ул соядек сармояни?

Ташланар қуш соясига шер мисол,
Қуш боқиб шохдин, қолиб ҳайрону лол.

Кимга кулгай бу таккабур, дер, ажаб,
Мен учун ботил, чирикдир шул сабаб.

Баски, Кулга жузв деган пайваст экан,
Сен тикан е, гулга пайвастдир тикан.

Билки, бир юздин эрур жузв бирла Кулл,
Иўқса, ботил эрди пайғоми Расул.

2825 Ҳаққа боғлашдир Расулларнинг иши,
Бас, не бўлғай барча бўлса бир киши?

Бул сухан билмас ниҳоя, эй ғулом,
Қош қорайди, эт ҳикоянгни тамом.

АРАБ ОЛИБ КЕЛГАН ХАДЯСИНИ, ЯЪНИ, СУВ ТҰЛА КҰЗАНИ ХАЛИФА МУЛОЗИМЛАРИГА ТОПШИРГАНИ

Кўзасин тутди ва бир оҳ чекди ул,
Шоҳ учун хизмат уругин экди ул.

Деди: бу султонга ҳады, еткаринг,
Бўйла ҳожатдин гадони қутқаринг.

Тотли сув бу, жумла жоннинг орзуйи,
Кўлда тўпланган тиниқ ёмғир суйи.

2830 Чун мулозимлар қулиб, кўз солдилар,
Ҳадясин жон бирла қўлдин олдилар.

Эрдилар шоҳ ҳимматидин бохабар,
Ҳиммати арконга этмишди асар.

Шоҳдаги атвор раиятга ўтар,
Чархи мовий ерни ҳам мовий этар.

Шоҳ бир улкан ҳовузким шунчалар,
Аҳли аркони — ариқ, ирмоқчалар.

Гар ҳовузда сув зилолу соф эрур,
Бул ариқлар мавжи ҳам шаффоф эрур.

2835 Сув ҳовузда аччиқ эрса, айниган,
Бўйла сув бўлгай ариқда, бўйла таъм.

Бас, ариқ бирлан ҳовуз пайвастадир,
Сен бу сўзнинг маънисин қазгил чуқур.

Лутф этаркан шоҳ-жони беватан,
Лутфидин топгай шафоат кулли тан.

Ул ақлим, хушниҳоду хушнасаб,
Лутф ила танларга ҳам солгай адаб.

Ишқи шангким, беқарору бесукун,
Бахш этар ул жисму жонингга жунун.

2840 Ул денгизким, қатраси кавсар эрур,
Унда ҳар тош парчаси гавҳар эрур.

Уста ўзни иш ила маъруф этар,
Барча шогирдлар уни таъриф этар.

Айтса дарс шогирдга устои усул¹,
Бошқа илм эрмас, усул ўргангай ул.

Келса фиқҳ дарсига шогирд ҳар қачон,
Фиқҳ ўргангай, усулмас ё баён².

Дарсида устод агар наҳвий эса³,
Не ажаб, наҳвийни шогирд жон деса.

Бул қаторда фақр илми бор дағи,
Ул ўлим чоғи сенга жон озиғи.

2845 Йўқ, агар устои маҳви раҳ эрур,
Эргашиб, шогирди маҳви шаҳ эрур.

НАҲВИЙ ВА КЕМАЧИ ҲИКОЯТИ

Келди наҳвий, кемага ўлтирди, бас,
Кемачига юзланиб ул худпараст,

Деди: ҳеч наҳв ўқидингму? Деди: ло.
Деди: умринг ярми топмишдир фано.

¹ Усул — ақида илми.

² Баён — сўздаги маъноларни ўргатувчи илм.

³ Наҳв — грамматика. Наҳвий — грамматика ўқитувчиси.

Кемачининг кўнгли ўксинди шу тоб,
Ўзни тийди, этмади унга жавоб.

2850 Ел туриб, денгизга солди гулгула,
Кемачи сўрди баланд овоз ила:

Ҳеч билурмисен сузишни, сўйлагил.
Йўқ, бу ишдин беҳабармен, деди ул.

Деди: сен гирдобга боқ, эй ошно,
Кулли умринг энди топгайдир фано.

Наҳв эмас, маҳв бунда лозим, англагил,
Маҳвий эрсанг, йўқ хатар, дарёга кир.

Бошида тутгай, агар эрсанг ўлик,
Лек бу дарёдин нажот топмас тирик.

2855 Гар башар васфи ҳалок этгай сени,
Баҳри асрор бошида элтгай сени.

Эйки халқни бир эшак этган ҳисоб,
Бир эшак янглиғ қотибдирсен шу тоб.

Гар эсанг аллома, сен кўргил ҳамон,
Қанча фонийдир бу дунёву замон.

Сўзга наҳвий нақлини айлаб қуроқ,
Наҳви маҳвийдин бир оз бердик сабоқ.

Фиқҳи фиқҳу наҳви наҳву сарфи сарф,
Маҳвда бўлгай аён, ёри шигарф¹.

2860 Кўзада сув — илмимиздир гўйиё,
Ул халифа — Дажлаи илми Худо.

¹ Ёри шигарф — ажойиб дўст.

Кўза бирлан сув ташиб дарёга, бас,
Ростданам эшшак эрурмиз, кам эмас.

Ул ʔаробий бунда маъзурдир бироқ,
Дажладин ул беҳабар эрди, йироқ.

Дажладин бўлсайди биздек боҳабар,
Шунча жойга кўза этмасди магар.

Воқиф эрса Дажладин, тошга уриб,
Кўзасин ташларди чил-чил синдириб.

**ХАЛИФАНИНГ ҲАДЯНИ ҚАБУЛ ЭТГАНИ,
УЛ ҲАДЯ ВА УЛ КЎЗАГА ЭҲТИЁЖИ
БЎЛМАСА-ДА, АРАБГА ИНЪОМ-ЭҲСОН
БЕРИЛСИН, ДЕБ БУЮРГАНИ**

2865 Кўрди аҳволин халифа, англади,
Кўзасин олди-да, тилло жойлади.

Эҳтиёждин бир йўла этди халос,
Берди хилъатлар яна, аёнга хос.

Бас, нақибига буюрди ул Қубод,
Ул жаҳони баҳшишу ул баҳри дод.

Кўзасин, деди, қўлига тутқазинг,
Дажлага элтиб, қайиққа утқазинг.

Чўл аролаб йўл босиб келмиш талай,
Сув йўли унга яқиндир ҳар қалай.

2870 Кемага ўлтирди, кўрди Дажлани,
Эгди андишу хижолатлар ани.

Дедиким: вой, не ажаб шоҳ эрмиш ул,
Бул ажабким, сувни ҳам этди қабул.

Бул нечукдирким, ўшал дарёйи жуд,
Арзимас савғони мендин олди зуд?

Кўза бил буткул жаҳонни, эй ўғил,
Илму зеболикка лим-лим кўза бил.

Кўрганинг бул, унчаким олий қадр,
Ул гўзаллик Дажласидин қатрадир.

2875 Ганжи махфий кўксини чок айлади,
Ерни ҳам монанди афлок айлади.

Ганжи махфий унчаким жуш айлади,
Ерни султони ипакпуш айлади.

Унга юз очсайди бир наҳри Худо,
Кўзани қўймасди, айларди адо.

Қимки кўрмиш, беҳушу беҳуд эрур,
Ўзни билмай, кўзага тошлар урур.

Эйки сен, ғайратга тўлган тошотар,
Ул шикастлар кўзани комил этар.

2880 Ул шикастдин хумга етмас камчилик,
Ул шикастлардин сизар юз яхшилик.

Рақс этур хум жузвлари ошуфтаҳол,
Ақл жузвига кўрингай бул маҳол.

Кўза йўқ, сув ҳам кўринмайдир шу тоб,
Яхши боқ, валлоҳи аълам бис-савоб.

Маъни торига осил, дорбоз бўл,
Айла фикрингни қанот, жонбоз бўл,

Ерга тушган ул қанотингдир гарон,
Чунки тупроқ бўлди сенга ошу нон.

2885 Нон-ку тупроқ, гүшт тупроқ, ема кўп,
Қолма сен ҳам ерда бир тупроқ бўлиб.

Оч қолар бўлсанг-чи, бир итсан ўзинг,
Тунду беандиша, безбетсан ўзинг.

Тўйса қорнинг, лошу мурдорсен яна,
Тўнкадирсен балки, деворсен яна.

Бир нафас мурдору бир дамда кучук,
Бўйла шер йўлида чопгайсен нечук?

Ит агар ов қилса, итдир ҳар қачон,
Ташла сен кўппакка камроқ устухон.

2890 Тўйса ит, оғирлашиб, саркаш бўлур,
Унга сўнг сайду шикор нохуш келур.

Ул арабни бенаволик бошлади,
Келтириб, даргоҳи Ҳаққа ташлади.

Сўйладик, ул бенавою бепаноҳ
Илкига тегди нечук эҳсони шоҳ.

Сўйласа ошиқ, уфургай бўйи ишқ,
Атри ишқ бирлан кўкаргаи кўйи ишқ.

Сўйласа фиқҳ, ул фано бўлгай ҳама,
Келгай ул атри фано, хушдамдама.

2895 Сочилур баҳси куфрдин бўйи дин,
Сўйласа шак шубҳаси бўлгай яқин.

Қир кўпик сидқ денгизига бастадир,
Улки софдир, тийрадин орастадир.

Сен кўпикни софлигу маҳқуқ бил,
Мисли дашноми лаби маъшуқ бил,

Ғарчи ул дашноми номатлуб сенга,
Оразин истар эсанг, маҳбуб сенга.

Сўйласа қинғир, кўрингай ростлик,
Айлагай ростликка ул пардозлик.

2900 Сен шакардин кулча нон ёпсанг агар,
Нон таъмимас, балки қанд таъми келар.

Топса заррин бут агар аҳли имон,
Сажда этгайму ўшанга? Ҳеч қачон!

Ул олар-да, ўтга ташлар, куйдирар,
Шаклини, андомини ўзгартирар.

Қолмагай олтинда ул шакли санам,
Ул тўсиқдир, йўлдин оздиргувчи ҳам.

Зоти раббонийси зардир, англагил,
Зарда бут нақши омонат бир шакл.

2905 Кўрпа ёқма бургага аччиқ қилиб,
Кунни зое этма пашша ўлдириб.

Бутпарастсен, сиртига бўлсанг асир,
Сувратин қўйгил-да, сен маънони кўр.

Ҳожи эрсанг, ҳожини этгил талаб,
Ҳоҳи ҳинду хоҳи турку хоҳ араб.

Нақшига боқма, айирма рангини,
Азмини кўргил унинг, оҳангини.

Ғар қародир ул, ҳамоҳангдир сенга,
Сен уни оқ англа, ҳамрангдир сенга.

2910 Бул ҳикоят сўйланиб зеру забар,
Ишқ ишидек бош-оёқсиздир магар.

Боши ҳам йўқдир, азалга ўхшагай,
Сўнги ҳам йўқдир, абадга ўхшагай.

Балки сувдир, қатраси ҳам сув ҳамон,
Бош-оёқсиздир, вале оби равон.

Ҳошакаллоҳ¹, бу ҳикоятмас, бироқ,
Сизу бизнинг ҳолимиздир, яхши боқ.

Улки сўфи, бори карру фарр эди,
Не кечирмиш эрди, лоюзкар эди².

2915 Ҳам араб, ҳам кўзадирмиз, ҳам малак,
Ҳаммамиз, *йуъфаку анҳу ман уфик*³.

Эр ақл эрса, хотундир тамаъ, ҳирс,
Тамаъ, ҳирс тун эрса, шамдир ақлингиз.

Тингла энди, англа инкор аслини,
Кулл бутундир, жузвлари бордир ани.

Жузви Куллмас, жузвлари олдида Кулл,
Атри гул эрмаски, бўлгай жузви гул.

Лутфи сабза жузви лутфи гул эрур,
Бонги қумри жузви ул булбул эрур.

2920 Гар саволларга жавоб берсам шу он,
Сув тутармен ташна дилларга қачон?

Гар машаққат тушса бошингга, ҳараж,
Сабр қил, *ас-собру мифтоҳ-ул-фараж*⁴.

¹ Хошакаллоҳ — Аллоҳ асрасин.

² *Карру фарр* — ора-чора. *Лоюзкар* — айтилмас.

³ «Ундан (ҳидоят йўлидан) бурилган кимса юз ўгиради». Зориёт сураси 9-оятга ишора.

⁴ *Ҳараж* — қийинчилик. *Сабр* саодат калитидир...

Эҳтиёт бўл, босмасин андишалар,
Фикр арслондир, кўнгиллар — бешалар.

Сабру парҳездек даво бир нарса йўқ,
Кўп қичитма, ўксимас, ортар қичиқ.

Сабру парҳез қил, давои дардни кўр,
Сабр этиб сен, жон аро қувватни кўр.

2925 Жон қулогинг қўй бу сўзга, эй жигар,
То қулогингга тақай мен сиргалар.

Сирга таққан ой эсанг, заргар ўзинг,
Ой, Сурайё узра ҳам ахтар ўзинг.

Айлагил аввалки, халқдир мухталиф,
Мухталиф жонларки - «йо» дин то «алиф».

Мухталиф ҳарфу шакллاردир бироқ,
Битга юздан, биттадир бошдин-оёқ.

Бир тараф зид, бир тарафдин муттаҳид,
Бир тараф ҳазл, бир тарафдин унга зид.

2930 Ул қиёмат арз куни акбар эрур,
Унда не арз борки, карру фарр эрур.

Ҳиндудек гар кимса савдолик чекар,
Арзи ҳол этганда расволик чекар.

Унда юз йўқдир магар чун офтоб,
Шул сабабдин тунни ул этгай ниқоб.

Битмамиш гул бирла япроқ хорига,
Гулбаҳор душман унинг асрорига.

Улки, бори гул ила савсан эрур,
Гулбаҳорга дийдаи равшан эрур.

- 2935 Ул тикандирким, хазон истар, хазон,
То келиб гулшан аро тутгай макон.
Беркитиб гул хусни, хорнинг нангини,
Ҳам унинг ранги, бунинг ҳам рангини.
Бас, хазонмиш унга бул кўклам, ҳаёт,
Унга бирдек тошу ёқути закот.
Боғбон билгай хазонни бегумон,
Бир киши кўрганни гоҳ кўрмас жаҳон.
Бул жаҳон ҳам битта, бир одамчадир,
Кўкда юлдуз балки Ойдан парчадир.
- 2940 Бас, дегайлар барча, ҳар нақшу нигор,
Мужда, мужда, боқ, келмиш гулбаҳор.
Чун оғочлар ўзига оро қилур,
Гул очиб, сўнг мевасин пайдо қилур.
Гул тўкилса, мева юзни кўрсатур,
Тан бузилса, жони ўзни кўрсатур.
Мева маъно эрса, гулдир суврати,
Муждадир гулгунча, мева — неъматини.
Гул тўкилса, мева юз очгай кушод,
Ул камайса, бул яна бўлгай зиёд.
- 2945 Нон ушалмас эрса, куч қайдан келур,
Эзгилаб сиқсанг узумни, май бўлур.
Бўлмаса омухта дармонларга то,
Ул ҳалила дардга бўлгайму

ПИРНИНГ СИФАТЛАРИ ВА УНГА ИТОАТ БАЁНИДА

Эй зиёулҳақ Ҳусомиддин бу дам,
Ол қоғоз, пир васфида сургил қалам.

Гарчи жисми нозигингда зўр йўқ,
Лек қуёш йўқ эрса, бизга нур йўқ.

Гарчи қандилсанки, бундоқ ишда сен,
Аҳли кўнгил сарвари, сарриштасен.

2950 Ип сенинг илкингдадир, коминг сенинг,
Дилдаги дур, инжу-инъоминг сенинг.

Ёз бугун сен раҳнамо пир ҳолини,
Ол қаламга соҳиби сир ҳолини.

Пир агар ёздир, халойиқ мисли қиш,
Халқ қаро тун, пири комил ой эмиш.

Пир десам, ул навқирон иқболки, бас,
Пирлиги Ҳақдинки, айёмдин эмас.

Бўйла пирким ул магар оғози йўқ,
Бўйла бир дурри ятим, ҳамрози йўқ.

2955 Эскиса май қанча, шунча зўр бўлур,
Эскиган зар ичра кўпроқ нур бўлур.

Бўлмаса пир, этма сен азми сафар,
Учрагай офат, неча хавфу хатар.

Гарчи йўл босдинг юриб кўп марта сен,
Раҳнамосиз бир ғариб, ошуфтасен.

Бас, у йўлким, юрмагансен ҳеч қачон,
Борма танҳо, бўлма раҳбарсиз равон.

Соя ташлаб турмаса бошингда ул,
Бас, сени саргашта айлар бонги гул.

2960 Гангитар бошингни бас гуллар неча,
Қолдилар бу йўлда оқиллар неча.

Тингла Қуръонданки, сўйлар сенга чин,
Не ситамлар этди иблиси ланин.

Йўлчиларни йўлдин урди неча бор,
Айлади юз минг балоларга дучор.

Боқ уларнинг устухони, мўйига,
Ибрат ол, лек борма манзил-кўйига.

Сен улов бошини тўғри йўлга бур,
Тўғри йўлни йўлчи раҳбарлар билур.

2965 Қўйма ўз ҳолига, тутгил устивор,
Чун эшак ишқини тортар сабззор.

Бир нафас ғафлатда қолсанг, йўл қолиб,
Неча фарсанг четга кетгайдир елиб.

Бас, эшак йўл душмани, масти алаф,
Эгасин ўлдирди неча марталаб.

Билмасанг йўлни, эшакка сен нуқул
Тескари йўл боски, бўлгай тўғри йўл.

*Шовируҳунна, ва сўнгра, холифу,
Инна ман лам яъсихинна талафу¹.*

2970 Ҳеч қачон нафсингга сен дўст бўлмагил,
Чунки Оллоҳ йўлидин ургувчи ул.

¹ «Хотинлар иламослаҳатлаш ва улар не деса, тескарисини қил.
Чиндан ҳам хотинларга итоат этганлар ҳалок бўлишди...»

Қулли нафсингни вале синдиргуси,
Йўлда ҳамроҳ, ҳамнафаслар сояси.

**ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА
САЛЛАМНИНГ ҲАЗРАТИ АЛИ
КАРРАМАЛЛОҲУ ВАҲҲАҲУГА: «ҲАР
КИМСА ҲАҚҚА БИР АЙРИЧА ҚУЛЛИК-
ЛА ЯҚИНЛАШИШНИ ИСТАР, СЕН ҲАМ
ИСТАР ЭСАНГ, ОҚИЛ ВА ХОС БАНДАЛАР
СУҲБАТИНИ ИЗЛАГИЛ, ТОҚИ
ҲАММАДАН ПЕШҚАДАМ БУЛГАЙСЕН»,
ДЕБ ВАСИЯТ ЭТГАНИ**

Деди Пайғамбар Алига: ё Али,
Шери Ҳақдирсан, жасурсан, гавдали.

Шерлигинга этма лекин эътимод,
Сояйи нахли умиддан кут нажот¹.

Бўлсин ул бир пири оқил сояси,
Бўлмасин алдоқчи ноқил сояси².

2975 Соядир ул ерда худди Кўҳи Қоф,
Руҳи Симурғ руҳидир, олийтавоф.

То қиёмат сўйласам васфини то,
Сўз туганмас, таърифи бўлмас адо.

Бир башар шаклига кирмиш офтоб,
Англагил, валлоҳи аълам бис-саваб.

Жумла тоатларки бордир йўл аро,
Танлагил сен сояйи хоси илоҳ.

Ўзни бир тоатга солгай ҳар киши,
Бош эгиб, мухлис аталгай ҳар киши.

¹ *Нахли умид* — умид дарахти, умид хурмоси.

² *Ноқил* — нақл, ҳикоя қилувчи.

- 2980 Сояйи оқилга сен киргил, холос,
Токи топгайсен ганимлардин халос.
- Бул ҳама тоатларингдин муҳтарам,
Пешқадамлардин бўлурсен пешқадам.
- Бўл, топиб, сен пири комилга адо,
Чун Хизр ҳукмида юргандек Мусо.
- Ул Хизр не этса, сабр эт, индама,
Демагунча сенга токи, бор, жуна.
- Кемани тешгай агар ул, майлига,
Гар гўдакни сўйса ул, сўрма: нега?
- 2985 Ҳақ Набийнинг илкани илким демиш,
Илки узра баски Ҳақ илки эмиш.
- Илки Ҳақ ўлдирса, этгай зинда ҳам,
Зинда не эрмиш, баса поянда ҳам.
- Кимки танҳо кирди йўлга, тинмади,
Қўллади бу йўлда пирлар ҳиммати.
- Илки пирким, қабзаи Оллоҳ эрур,
Қабзаи Оллоҳ қачон кўтоҳ эрур?¹
- Баски, ғойибларга бундоқ эътибор,
Унда ҳозирларга қанча меҳри бор?
- 2990 Баски, ғойибларга мунча талъати,
Ҳозир ўлганларга қанча неъмат?²
- Топ, улар олдида ким боғлар камар,
Ким эшик ортида қолмиш бесамар.

¹ Кўтоҳ — қисқа.

Пирни топдинг, сабр қил, сочилмагил,
Сув ва лой янглиғ суюқтан бўлмагил.

Етса бир захм, бўлма соҳиб кийна сен,
Етмаса сайқал, қачон ойинасен?

ҚАЗВИНИЙНИНГ ЎЗ ЕЛКАСИГА ШЕР СУВАТИНИ СОЛДИРГАНИ ВА ИГНА ЗАХМИГА ЧИДАЁЛМАЙ, ҚИЛГАН ИШИГА ПУШАЙМОН БЎЛГАНИ

Бир ҳикоят тингла, эй жон улфати,
Бўйла эрмиш қазвинийлар одати.

2995 Қўл, баданга игна санчиб муттасил,
Кўк сиёҳ бирлан чекарлар кўк шакл.

Бир куни ходимга учраб қазвиний:
Кўк шакл чек менга оғритмай, деди.

Сўрди: не суврат чекай, эй паҳлавон,
Дедиким: чек суврати шери жаён.

Толеим шер, чек арслон расмини,
Жаҳд қил, эттил қуюқроқ рангини.

Сўрдиким: қайга чекай сувратни мен?
Дедиким: елкамга сол сувратни сен.

3000 Уста шунда игна санчди кетма-кет,
Зирқираб кетди йигит ўмзида эт.

Нола чекди: не қилурсен, ҳой жигар?
Еки ўлдирмоқ муродингдир магар?

Деди ул: чекмоқдамен шер расмини,
Сўрди ул: чекмоқдасен не қисмини?

Дедиким: шер қуйруғидин бошладим,
Деди: қуйғил, қуйруғини ташлагил.

Қуйруғимни сирқиратди қуйруғи,
Буйлаким, жонимни олди огриғи.

3005 Шерни думсиз чек менга, эй шерсоз,
Қўп ботирма, айлагил захмини оз.

Уста шунда айламасдан зарра раҳм,
Бошқа ёққа игна санчди, солди захм.

Чекди фарёд қазвиний: қай қисми бу?
Дедиким: этдим қулоғига шуру.

Деди ул: қуйғил қулоғин, эй ҳаким,
Мунчалар огритма жонимни маним.

Игначи бошқа тарафдин бошлади,
Қазвиний инграб яна, кўз ёшлади.

3010 Сўрдиким ул: не чекарсен, эй анис?
Деди: шер қорнин чекармен, эй азиз.

Чекма қорнини, деди, йўқ ҳожати,
Бас, қоринсиз бўлсин ул шер суврати.

Игначи аграйди, ҳайрон бўлди ул,
Бир нафас лолу паришон бўлди ул.

Игнани отди, деди: бу не юмиш?
Буйласи ҳеч бир хаёлга келмамиш.

Шер бўлурму бошсизу думсиз, аё?
Буйла бир шерни яратганму Худо?..

3015 Игна санчилганда, ошнам, сабр қил,
Игначи нафсинг яросидин қутул.

Ул гуруҳга, улки соф, холий вужуд,
Чарх, офтоб, ой мудом айлар сужуд.

Кимки ўз нафсини ўлдирмиш тугал,
Унга офтобу булут ҳам бош эгар.

Кўнгли бирлан шамни равшан айлагай,
Офтоб ёқмас уни, ёндирмагай.

Деди Ҳақким, офтоби мунтажим¹.
Зикри «таззовара казоъ-ан-каҳфиҳим»².

3020 Жузв агарда азми сўйи Кулл бўлур,
Жузвдаги буткул тиканлар гул бўлур.

Не эмиш ул таъзими Ҳақ аслида?
Ўзни ёндирмоқ Худованд олдида.

Не эмиш тавҳид, Ҳақни билганинг,
Ўзни воҳид олдида ёндирганинг.

Истасанг кундуз бўлишни, эй фалон,
Тунга мансуб борлигинг ёндир тамом.

Борлигинг Ҳақ борлигига сарфа эт,
Мисни ул кимёга қўшгил сен, эрит.

3025 Мену бизга сен ёпишма мунчалик,
Бор ёмонлик боиси шул иккилик.

БЎРИ БИЛАН ТУЛКИНИНГ АРСЛОН ПАНОҲИДА ОВГА ЧИҚИШГАНИ

Бўри, тулки, шер учов айлаб қарор,
Чиқдилар тоғларга, этмоққа шикор.

¹ *Мунтажим* — ҳосил бўлган.

² «Қуёш чиқишда уларнинг ғорларидан ўнг тарафдан ўтиб кетганини...» Каҳф сурасининг 17-оятига ишора.

Боғлашиб аҳд ҳамдаму ёр бўлғали,
Овда бир-бирга мададкор бўлғали.

Ҳар бири эрди шикор гаштига банд,
Бир ажиб овлар қилишга орзуманд.

Шер уятлиғ эрди, чунки шоҳ эди,
Лекин ул икром этиб, ҳамроҳ эди.

3030 Шоҳга етгай гарчи лашкар заҳмати,
Бор вале бунда жамоат раҳмати.

Гарчи юлдузларга ёндош ой хижил,
Нур сочар, чунки саховатпеша ул.

Амри шовирҳум Расулга етди, бас,
Бир қарорга келмамишди ул нафас¹.

Дон тарозуда рафиқи зар эрур,
Ким дегай ул зар каби гавҳар эрур.

Танга жон ҳам бир нафас ҳамроҳ эмиш,
Бир нафас ит ҳориси даргоҳ².

3035 Ул жамоат юрдилар тоғ сўйига,
Шер рикобида, ганимат кўйига.

Бир ҳўкиз, бир эчки бирлан бир қуён,
Тутдилар, бас, ишлари бўлди равон.

¹ Ол-и Имрон сурасининг, 159-оятига ишорат. Унда шундай дейилади:
«(Эй Муҳаммад), Оллоҳ томонидан бўлган бир марҳамат сабабли уларга
(саҳобаларингизга) юмшоқ сўзми бўлдингиз. Агар қўпол, қаттиқ дил
бўлганингизда эди, албатта улар атрофингиздан тарқалиб кетган бўлу-
р эдилар. Бас, уларни афв этинг, улар учун Оллоҳдан мағфират сўранг ва
ишларингизда уларга маслаҳат солинг...»

² Ҳориси даргоҳ — ҳовлининг қоровули.

Гар паноҳдир сенга ул шери хароб,
Кеча-кундуз емишинг бўлгай кабоб.

Оқизиб қонларни, андоқ елдилар,
Ўлжани ўрмонга судраб келдилар.

Бўри бирлан тулки чун айлаб тама,
Бўдилар шер ҳимматидан хомтама.

3040 Таъмалар шерга асар этди ҳамон,
Таъманинг асли анга бўлди аён.

Кимки шердир, яъни, асрорга амир,
Пайқагай ул ҳар неким кўнглингадир.

Эй кўнгил, гарчи адолатпешасен,
Ёнида этма ёмон андиша сен.

Ул билар бор гапни, сир бой бермагай,
Ул кулар, андишага рой бермагай.

Баски, билди шер уларнинг ҳолини,
Сўз демай шарҳ айлади аҳволини.

3045 Ўз-ўзича деди: бўлгайсиз адо,
Эйки сиз, улмунча муфлисга гадо.

Дасту қасдим сизга етмасму ҳамон,
Мен хусусда мунча айларсиз гумон?

Ақлу хоҳиш, майлингиз ройим менинг,
Ҳимматимдир очуноройим менинг.

Нақшнинг наққошга етгайму сўзи,
Чунки чекмиш нақшни ул наққош ўзи.

Мен ҳақимда бўйла сўзу иштибоҳ,
Айлагувчи сизмисиз, аҳли риё?

3050 Зоннийн биллахи зоннас-савни¹,
Бир мунофиқ деб узармен бошини.

Айбингиздан қолмагай ному нишон,
Лек қолур аҳли жаҳонга достон.

Шу хаёл-да шер куларди бот-бот,
Шер куларкан, этма унга эътимод.

Молу дунё ҳам табассумдирки ул,
Бир табассум бирла бизни маст қилур.

Бўлсин ул йўқлик, фақирлик ком сенга,
Қоч табассумданки, бўлгай дом сенга.

АРСЛОН БЎРИНИ ИМТИҲОН ЭТГАНИ

3055 Шер деди: кел, эй, адолат қил ўзинг,
Хўжа бўри, ўлжаларни бўл ўзинг.

Сен бу ишда нойибим бўл, кел бери,
То кўрингай асли наслинг гавҳари.

Деди: эй шоҳим, сенинг ҳиссанг хўкиз,
Ул буюк, сен ҳам буюқдирсан, семиз.

Менга ҳисса эчкидирким, ул васат²,
Тулкига ҳисса қуёндир беғалат.

Шер деди: тақрорла бир бор айтганинг,
Чунки мен турганда, бизу сен дединг.

3060 Сен нечук бир ит эмишсан аслида,
Ўзни кўрдинг мен каби шер наздида.

¹ «Оллоҳ ҳақида ёмон ўйга боргувчиларни...» Фатҳ сурасининг 6-
оятига ишора. ² *Васат* — ўртача.

Кел бери, эшшак, деди шер, келди ул,
Панжа урди, бўри кўксин тилди ул.

Тўғри тадбир этмади бўри билиб,
Шер унинг терисини олди шилиб.

Деди: мен боримда ўздин кечмади,
Бўйла бўлгайдир ўшал жон қисмати.

Бас, мени кўрганда фоний бўлмадинг,
Бор, ажал бўлсин қадрдон улфатинг.

3065 Ҳақ эрур боқий, бўлак фоний ҳама,
Етмасанг йўқликка, борлиқ истама¹.

Ҳақ йўлида ким агар топгай фано,
Унга йўқлик амридин етмас жазо.

Чунки ул «илло»да «ло»ни билмагай,
Ким эса «илло»да, фоний бўлмагай.

«Мену биз» деб гар эшик ургай киши,
Ул эшикдин ўзни ҳам сургай киши.

**УЛ ҲАҚДАКИМ, БИРОВ ДЎСТ ЭШИГИНИ
ҚОҚДИ, ИЧКАРИДАН «КИМ?» ДЕБ СЎРАДИ,
ДЕДИ: «МЕН». ДЕДИ: «СЕНДАЙЛАРГА
ЭШИК ОЧМАЙМАН, ЗЕРО, ДЎСТЛАРИМДАН
БИРОРТАСИНИНГ «МЕН» БЎЛГАНИНИ
БИЛМАЙМАН»**

Бир киши дўст эшигин қоқди, шу пайт,
Чиқди сас, кимсан, дебон, эй мўътамад!²

¹ Қасос сурасининг 88-оятига ишора.

² *Мўътамад* — эътимодли, ишончли.

- 3070 Деди: мен. Дедик: боргил, рой йуқ,
Сен каби хомларга бунда жой йуқ.
- Бор, пиширсин оташи ҳажру фироқ,
Айласин пок, қолмасин кийну нифоқ.
- Кетди ул мискин, этиб азми сафар,
Дўст фироқида уни ёқди шарар.
- Куйди, пишди, боз эшикка келди ул,
Дўст уйи атрофидин эврилди ул.
- Ул эшик қоқди яна, сақлаб адаб,
Ножўя сўз айтмайин деб қалтираб.
- 3075 Ичкаридин «Ким?» дея сас берди ёр,
Бул дедиким: мен ўзингман, эй нигор.
- Дедиким: бас, мен эсанг сен, уйга кир,
Икки менга хонамиз торлик қилур.
- Икки ип бир игнадин ўтмайди чин,
Битга ип эрсанг агар, ўт игнадин.
- Игна кўздин гарчи ип ўтгай равон,
Ул тешикдин тева ўтмас ҳеч қачон.
- Иш-амал айлаб риёзатлар билан
Нозигу ингичка тортгай тева ҳам.
- 3080 Қудрати Ҳақ бунда лозим, эй фалон,
Унга осондир баса мушкул, гарон.
- Ҳар маҳал Ҳақ истаса, мумкин бўлур,
Бош кўтарганлар жимиб, сокин бўлур.
- Туғма кўр, песу мохов ё мурда ҳам,
Лутфидин топгай нажот, эй муҳтарам.

Улки йўқлик, мурдадин баттар эрур,
Кўз тутиб Ҳақ амрига, музтар эрур.

«Кулла явмин ҳува фи шаън»ни¹ ўқи,
Беамал, беҳуда эрмас ул, ўқи.

3085 Камтарин аъмоли — ҳар кун ул атай
Учта қўшинни равона айлагай.

Бир қўшинни оналарга индирар,
Меҳру шафқатдин чечаклар ундирар.

Бир қўшинни ерга йўллар, то ҳамон,
Эркагу урғочига тўлсин жаҳон.

Бир қўшин кетгай ўшал сўйи ажал,
Токи кўргай ҳар киши ҳусни амал.

Бул сухан билмас ниҳоя, бўлди, тур,
Ул мусаффо икки ёр олдига юр.

ТАВҲИД СИФАТИ

3090 Ёр деди: кир ичкари, эй жумла ман,
Гул булоғда гулга эш эрмиш тикан.

Битта бўлди ип, йўқол янглиш, тугун,
Икки эрмас, битта ҳарфдир кофу нун.

Кофу нун худди каманддир, жангари,
Тортгай ул йўқликни бул борлиқ сари.

Гарчи сувратда дуто ул бир қадар,
Бир бўлиб, якто бўлиб этгай асар.

¹ «Ул зот ҳар дамда ҳолатларини янгилар...» Раҳмон сурасининг
29-оятига ишора.

Қўш оёқми, тўртми, элтар биттани,
Жуфт эрур миқроз, қирқар биттани.

3095 Бўз ювар икки биродар, ишни қўр,
Зоҳиран ул бир-бирига зид эрур.

Ул бири сувда ивитгай бўзни,
Бул бири тортиб, қуритгай бўзни.

Ул эса боз сувга солгай, ҳўллагай,
Шеригига зидди аъмол айлагай.

Икки зид зоҳирда истезанамо,
Аслида якдил ва бир-бирдин ризо.

Ҳар набию ҳар валийнинг маслаги,
Ҳаққа элтишдир, демак бирдир таги.

3100 Уйқу элтса гар халойиқни давом,
Сув тегирмон тошини сургай тамом.

Чиқса тош устига сувлар, не ажаб,
Оқса тош остига сувлар, сизга наф.

Сизда ун тортмоққа йўқдир эҳтиёж,
Сувни ул анҳорга бургай ноилож.

Муддао сўз сўзламоқдин — англатиш,
Йўқса, сўзга бошқа йўл, роҳу равиш.

Кетгай ул бобонгу бесас, бесадо,
Жаннатул маъво сари, гулшан аро.

3105 Эй Худойим, жонга бер андоқ мақом,
Унда то ҳарфсиз дейилсин ҳар калом.

Боши бирлан жони пок чексин қадам,
Борсин ул кенглик сари — сўйи адам.

Бир кенгиш, бошсиз қироқсиз ул фазо,
Борлигу йўқлик топура андин наво.

Тангу тор эрмиш хаёл, кенгдир адам,
Шул сабабдандир хаёл-асбоби ғам.

Баски, борлиқ тор эрура, кенгдир хаёл,
Ул сабабдин кўкда ой бўлмай ҳилол.

3110 Ҳиссу ранг дунёси чун дунёки ул,
Унча тордир, балки тор зиндон эрура.

Боис ул торликка таркибу адад,
Туйғулар таркиб сари тортмай фақат.

Туйғулар дунёси-ла тавҳидни бил,
Бирни гар истар эсанг, азм айлагил.

«Кун»¹ амри битта феълдир, нуну коф,
Сўзга тушгач, бўлди ул маънойи соф.

Бул суҳан билмас, ниҳоя, ортга қайт,
Бўрининг аҳволи, бас, не кечди, айт.

АРСЛОН ЎЛЖАЛАРНИ БЎЛИШДА ОДОБСИЗЛИК ҚИЛГАНИ УЧУН БЎРИГА ЖАЗО БЕРГАНИ

3115 Бўри бошин узди шери сарфароз,
Бўлмамай деб икки бошу имтиёз.

«Фантақомна миналлазина...» бўри пир²,
Ўлмадинг қаршингда турганда амир.

Сўнг деди ул тулки ёққа ўгрилиб:
Ўлжани бўл эрталиқ, кечлик қилиб.

¹ «Кун» — «Бўл!» дегани

² «Биз жиноят қилганлардан ўч олдиқ...» Рум сураси 47-оятдан.

Сажда айлаб деди тулки: шул хўқиз
Шоҳ учун нонушта бўлгай шубҳасиз.

Эчки бўлсин кун ярим, тушликка шай,
Шоҳимизга яхна бўлса, арзигай.

3120 Бул товушқонга этиб лутфу киром,
Шоҳ тановул айласинлар вақти шом.

Деди шер: тулки, адолат айладинг,
Кимдан ўргандингки, бундоқ сўйладинг.

Ибрат олдинг баски кимнинг фолидин?
Деди: шоҳим, бўрининг аҳволидин.

Ишқимиздин, деди шер, жисмингда ўт,
Ҳар учовин сенга бердим, ол-да, кет.

Тулкижон, бўлдинг мисоли биздайин,
Бас, нечун мен сенга озор айлайин?

3125 Биз сенингмиз, шул тамомий ўлжа ҳам,
Етти кўк устига сен қўйгил қадам.

Бўрининг ҳоли бўлиб дарсинг сенинг,
Тулкимас, шерсан, арислоним менинг.

Оқил улким, ибрат олгай доимо,
Дўстлари бошига тушганда бало.

Тулки ҳам шукрона айтарди нуқул,
Мендан олдин бўрига амр этди ул.

Бўридин олдин буюрса ул агар,
Қолмас эрди жисму жонимдин асар.

3130 Шукру ҳамд бўлсин ҳамиша Ҳаққақим
Бизни бор этди салафлардин кейин.

Англадик, бас, не сиёсат этди Ҳақ,
Утган аждодларга берди не сабақ.

Бўриларнинг ҳолидин ибрат олиб,
Тулкидек юрмоқдамиз ҳушёр бўлиб.

Уммати марҳума, деб айтмиш бизи¹,
Бул Расули Ҳаққу содиқнинг сўзи.

Бўрилар ҳоли аёндир, кўз солинг,
Эй улуғлар, сиз фақат ибрат олинг.

3135 Кам эрур оқилга дунё қиймати,
Унга бас Фиръавну Однинг қисмати.

Бехабар эрса агар ўз ҳолидин,
Узгалар ибрат олуր излолидин².

**НУҲ АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ҚАВМГА:
«ЭЙ ЗАЛОЛАТГА БОТГАНЛАР, МЕН
ИЛА ТОРТИШМАНГЛАР, МЕН ИЛА
ТОРТИШСАНГИЗ, ПАРВАРДИГОР
ИЛА ТОРТИШГАН БЎЛУРСИЗ»,
ДЕБ ТАҲДИД ЭТГАНИ**

Нуҳ деди: мен мен эмасдирмен, валеқ,
Мурда жонмен, лутфи жонондин тирик.

Мени ўлдирди ҳавоси бул-башар,
Ҳақ қулоқ берди ва идроку басар³.

Мен эмасмен, чекканим дам ул эрур,
Дамга дам урган киши кофир эрур.

¹ «Раҳматга сазовор миллат»

² *Излол* — тўғри йўлдан адашиш.

³ *Басар* — кўз.

3140 Тулкидир сувратда, лек сийратда шер,
Эҳтиёт бўлсин унинг олдида эр.

Тулки дерсан, сен кўраркан аврасин,
Аслида шердир, эшитгил наърасин.

Нуҳ агар шер бўлмасайди ҳар тугул,
Сувга ғарқ этгаймиди дунёни ул?

Жисмида юз мингта шер пинҳон эди,
Ул эди оташ, жаҳон хирмон эди.

Баски хирмон унга ҳисса бермади,
Ул ўшал хирмонга оташ сирмади.

3145 Ҳар киши фикр айламай, шери ниҳон
Олдида оч бўридек очса даҳон.

Бўри янглиғ пора-пора бўлгай ул,
Шер «Фантақомна минҳум» ҳукмин ўқир¹.

Заҳм кўргай бўридек, қаҳр этса шер,
Тентагу нодон эмасму бўйла эр?

Қошки заҳм, жисмига етсайди фақат,
Соғ қолиб иймону дил солим сифат.

Қувватим битди шу ерда, мен нетай,
Энди бу асрорни қандоқ англатай?

3150 Тулкидек камроқ қоринни тўлдилинг,
Олдида тулки ўйинни кам қилинг.

Жумла «биз» у «мен»ни олдига сулинг,
Мулк унинг мулки, ўзига топширинг.

¹«Улардан ўч олдик...» Аъроф сурасининг 136-оятидан.

Бир фақирсиз, йўлингиз чун роҳи рост,
Баски, шер ҳам, шерга ов ҳам сиз, холос.

Пок эрур ул, бир мусаффо ёру дўст,
Бениёздир, билмагай ҳеч мағзу пўст.

Ҳар шикору ҳар кароматларки бор,
Қўлларига ул буюк шоҳдин нисор.

3155 Тамаълардин шоҳ йироқдир бус-бутун,
Бўйла давлатни яратмиш халқ учун.

Икки дунёни яратмиш ул ҳама,
Унга бундоқ мулку сарватлар нима?

Пок тутинг баским унинг олдида дил,
Бад гумонларга бориб, бўлманг хижил.

Сирларинг унга аён бешубҳа-шак,
Тоза бир сут ичра сочининг торидак.

Улки бенақшу мусаффо сийнадир,
Ўйлаким, ғайб нақшига ойнадир.

3160 Сирримизни ул кўриб, билмоғи чин,
Чунки мўмин кўзгудир мўмин учун.

Тангамизга гар урар бўлса маҳак,
Ажратур недур ҳақиқат бирла шак.

Жон маҳакдирким, билур не кўпу кам,
Қалбни кўргай ул аниқ, қалбларни ҳам.

ПОДШОҲЛАР КЎРАР КЎЗЛАР РАВШАН БЎЛСИН УЧУҶ ОРИФ СЎФИЙЛАРНИ ЎЗЛАРИГА УТРУ УТҚИЗИШГАНИ

Шоҳларда расму одат бўйлади,
Сен эшитгансен, магар ёдингдадир.

Сўл томонда паҳлавонлар ўлтирар,
Чунки кўнгилга яқинроқдир улар.

3165 Ўнг томонда муншию аҳли қалам,
Илму хат битгай киши ўнг қўл билан.

Қаршида суфий сафолар равзаси,
Чун улар сиймоси — жон ойинаси.

Сийнага сайқал берур зикру фикр,
То кўрингай кўзгуда нақши бикр.

Ким азалдин бу жаҳоннинг нақшидир,
Олдида ойина бўлса, яхшидир.

Ойина истар гўзалнинг чеҳраси,
Жонга сайқалдир кўнгилнинг нашъаси.

**ЮСУФ АЛАЙҲИССАЛОМ ҲУЗУРИГА
МЕҲМОН КЕЛГАНИ ВА ЮСУФ
АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ УНДАН
ТУҲФАЮ АРМУҒОН
ТАЛАБ ЭТГАНИ**

3170 Келди чун кўрмоққа дўсти меҳрибон,
Юсуфи сиддиққа бўлди меҳмон.

Ошино эрди гўдакликдин улар,
Битта жойда ўйнашиб ўсгандилар.

Эсга олди оғалар жаврин — ҳасад,
Деди: занжир эрди ул, биз чун асад...¹

Ор эмасдир шерга занжир-силсила,
Бизда йўқ ҳукми қазодин ҳеч гина.

¹ Асад — арслон.

Шер улким, буйнида занжир эрур,
Жумла занжирсозга шоҳу мир эрур.

3175 Сурди: ҳолинг не эди зиндонда, ҳой?¹
Деди: гўеки қорайган эрди ой.

Ой қорайгай, сўнг ҳилол бўлгай, дуто,
Сўнг тўлишгай, ҳуснига тўлгай само.

Инжу-дур гарчи ҳовонда янчилур,
Дилга завқ бергай вале, кўзларга нур.

Донни кўмгайлар қаро ерга, бироқ,
Сўнгра тергайлар ўшал ердин бошоқ.

Ун қилур донни тегирмон — осие,
Нон бўлур ундан азизу жонфизо.

3180 Нонни олгайлар яна тиш остига,
Ақлу жон бўлгай ўшал ҳуш аҳлига.

Жон эса ишқ ичра маҳв бўлгай кейин,
«Юъжибуз-зурроъ» бўлур сўнг ул экин¹.

Бул сухан билмас ниҳоя, ортга қайт,
Не деди Юсуфга ул меҳмони, айт.

Деди чун меҳмонга Юсуф: эй фалон,
Бизга келтирдинг нечук бир армуғон?

Ҳадясиз келмоқ ахир дўст уйига —
Ғалласиз бормоқ тегирмон сўйига.

3185 Тангри сўргай тонгла машҳарда чунон:
Эй башар, келтирдингиз не армуғон?

¹ «Деҳқонларни лол қолдиради...» Фатҳ сурасининг 29-оятидан.

Сиз яралганда эдингиз бенаво,
Бас, бугун ҳам яккасиз, йўқсул, гадо.

Бул қиёмат кунга этмоққа нисор
Илкингизда не муносиб совға бор?

Сизда ё қайтиш умиди йўқмиди?
Бул улуг айёмга ваъда не эди?

Сен-ку меҳмон, ваъдадин тонсанг агар,
Бул жаҳонда топганинг тупроқ бўлар.

3190 Тонмасанг, иқрор эсанг, бўш қўл ила
Дўст эшигига боришни ўйлама.

Еб-ичиш, ухлашни камроқ ўйлагил,
Ҳақ ила суҳбатга савғо шайлагил.

Кечалар меҳробга бош ургувчи бўл,
Тонг-саҳарлар мағфират сўргувчи бўл.

Сен қимирла, саъй қил, этгил жунун,
Ҳисларингга нур етишгай лолагун.

Сен кетарсен бул жаҳондин ташқари,
Бир буюк олам аролаб, ичкари.

3195 Кенг демишлар ер юзи — Оллоҳ ери,
Чунки ул буткул валийulloҳ ери.

Бул кенгишликда сиқилмас ҳеч кўнгил,
Унда ўсгувчи оғочлар ям-яшил.

Туйғулар кўнглингда мавж ургай бугун,
Лек ҳориб йўлда, бўларсен сарнигун.

Туйғулар уйқуга элтгайлар сени,
Тетиғу ҳушёр этгайлар сени.

Ҳол ила уйқуни билгин муштарак,
Авлиё ҳолидин ул бергай дарак.

3200 Авлиё асҳоби Қаҳфдир, муҳтарам,
Баски ҳушёрликда ҳам, уйқуда ҳам.

Бетакаллуф Ҳақ уни айлар фаол,
Бехабар зот-ал-ямин, зот-аш-шимол.

Не эмиш зот-ал-ямин — феъли ҳасан¹,
Не эмиш зот-аш-шимол — ашғоли тан².

Билмайин бул икки ишни, авлиё
Жоба-жо айлайди, чун акси садо.

Сен садосин тингла, майли хайру шарр,
Ул ўзи ҳар иккисидин бехабар.

**МЕҲМОН ЮСУФ АДАЙҲИССАЛОМГА%
«АРМУҒОН ЭТИБ ОЙИНА КЕЛТИРДИМ,
ҲАР ГАЛ УНГА БОҚИБ, ЧИРОЙЛИ
ЧЕХРАНГНИ КЎРГАЙСЕН, МЕНИ
ЁД ЭТГАЙСЕН», ДЕГАНИ**

3205 Бас, деди Юсуф, қани, бер армуғон.
Ул эса чекди хижолатдин фиғон.

Сенга деб мен армуғоне изладим,
Сенга лойиқ армуғонни кўрмадим.

Жонни мен жононга қандоқ келтирай?³
Қатрани уммонга қандоқ келтирай?

Жону дилни сенга келтирсам агар,
Зирани Қирмонга элтмоқдир магар.

¹ Зот-ал-ямин — ўнг томонга бурилмоқ — яхши иш.

² Зот-аш-шимол — сўл томонга бурилмоқ — тана ишлари.

Бул буюк омборда ҳар не бору йўқ,
Ул сенинг ҳуснингки, унга ёр йўқ.

3210 Мен раво кўрдим сенга ойинани,
Танладим андоқки нури сийнани.

Унда то ҳуснингни кўргайсен ҳамон,
Эйки сен, хуршид, шамъи осмон.

Ойинамни эт қабул, шод айлагил,
Ҳар сафар боқсанг, мени ёд айлагил.

Қўйнидин олди гўзал ойна ул,
Ойна бирлан гўзал машғул бўлур.

Қўзгудир борлиққа йўқлик, уйласанг,
Танлагил йўқликни, нодон бўлмасанг.

3215 Борлиқ ул йўқликда бўлгайдир аён,
Бой саховат этса йўқсилга, не тонг.

Нонга соф ойна — улким оч эрур,
Ойна оташга — ул қирмоч эрур.

Йўқчилигу камчилик бўлса: яна,
Ул макон жумла ҳунарга ойна.

Ўғри урса тўнни, тўн сизга жафо,
Лек тикувчи санъатига ул баҳо.

Чўп-ёғоч айлармиди ҳуснини фош,
Гар дурадгор этмаса ҳусну тарош.

3220 Қайда қўл ёки оёқ топгай шикаст,
Бир табиб боргай-да, ургаё унга даст.

Бўлмаса гар хаста, ул шафқатга зор,
Қайда бўлгаё санъати тиб ошкор?

Шунчалар мўл бўлмасайди мис, аё,
Муътабар бўлгайму эрди кимие?

Нафслар ойинайи васфи камол,
Хорлик ул ойинайи иззу жалол.

Эидни зид айлар эмиш зоҳир, яқин,
Бас, билингай сирка бирлан ангубин.

3225 Ҳар кишиким ўз нуқсонин билур,
Ўз камоли манзилига от солур.

Унга олисдир у сўйи зул-жалол,
Ўзни дер ким соҳиби кўрку камол.

Сен ўзингни мунча билгайсен камол,
Мунча иллат йўқ вале, эй зудалол¹.

Сен қутулгунча бу иллатдин тамом,
Қон оқур икки кўзингдин бардавом.

«Мен-ку ундан яхшиман» деб нобакор,
Айтмиш эрди, бу мараз ҳар кимда бор.

3230 Ул шикаста, гар боқолсанг устига,
Тип-тиниқ сувдир, тикилсанг остига.

Ул сени бир зумда айлар имтиҳон,
Лойқа сув ҳам юзга чиққай шул замон.

Лойқага ётмиш ариқ ости тўлиб,
Гарчи сув сенга кўрингай соф бўлиб.

Пирлар борким, ҳамиша бохабар,
Нафсу тан ирмоқларин қазгай улар.

¹ Зудалол — ишвагар.

Ўз-ўзини поклагайму сув сира,
Жаҳлу нафсни синдирур эр илм ила.

3235 Сопини кесгайму шамшир ҳеч қачон?
Бор, яранг жарроҳга кўрсат шул замон.

Боқ, яранг устида гиж-гиж пашшалар,
Бас, ярангни сенга кўрсатмас улар.

Пашшалар — андишайи молинг сенинг,
Ул яра — бул тийра аҳволинг сенинг.

Ул яра устига малҳам қўйса пир,
Босилур оғриқ, кетар дарду нафир.

Келди сиҳҳат деб қувонгайсен базе,
Чун ярангга тушди малҳам шуъласи.

3240 Кечма малҳамдин шифо етганда, бас,
Шуъладин бил ишни, малҳамдин эмас.

**ВАҲИЙ КОТИБИНИНГ, ВАҲИЙ
ШУЪЛАСИ МЕНГА УРДИ, ДЕБ ВАҲИЙНИ
ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА
САЛЛАМДАН ОЛДИҶ УҚИГАНИ ВА,
МЕНГА ҲАМ ВАҲИЙ КЕЛУР, ДЕБ
МУРТАД БУЛГАНИ**

Котибе бор эрди Усмондин бурун,
Ул ёзур эрди ваҳийларни бутун.

Гар ваҳийдин берса Пайғамбар сабақ,
Ул битар эрди варақ узра варақ.

Тушди унга бир ваҳийнинг шуъласи,
Кўнглида юз очди ҳикмат жилваси.

Айни ҳикматни буюрди сўнг Расул,
Унчаким йўлдин адашди бул-фузул¹.

3245 Деди: Пайғамбар неким этгай баён,
Ул менинг кўнглимга бўлмишдир аён.

Етди Пайғамбарга бул андишаси,
Учради қаҳри илоҳга пешаси.

Чиқди котиблиқдану диндан шу дам,
Бўлди душман Мустафога, динга ҳам.

Мустафо дедики: кофир, айт менга,
Сенда нур эрса, қорайдинг сен нега?

Бўлса эрди сенда гар мавжи илоҳ,
Бўлмас эрдинг бул қадар оби сиёҳ.

3250 Элу юрт олдида ул отим ёмон
Бўлмасин, деб оғзини юмди ҳамон.

Ўртаниб, ичдан ёнарди шул сабаб,
Тавба ҳам этмасди лекин, бул ажаб.

Оҳ чекарди, фойдаси йўқ эрди ҳеч,
Сирманиб, бошин учирмишди қилич.

Ҳақ этиб номусни чун юз пуд темир,
Бойламишди, лек кўринмас кўзга ул.

Кибр ила куфр бойламиш ул роҳни,
Токи зоҳир этмагай ул оҳни.

3255 Деди: урдик бўйнига занжирни, бас²,
Биздан ул занжир вале хориж эмас.

¹ Бул-фузул — сергап, маҳмадана.

² Ёсин сурасининг 8—9-оятларига ишора.

Олдида ҳар лаҳза андоқ пардадир,
Олди-ортини кўролмас ул сўқир.

Чўлу саҳро рангига ўшар, басо,
Бандаси билмаски ул садди қазо.

Шоҳидинг шоҳид юзига сад эрур,
Муршидинг муршид сўзига сад эрур.

Неча кофирким, иши савдойи дин,
Бўйнида кибру ҳаволардин тугун.

3260 Ул тугун пинҳон, темирдан ҳам батар,
Гар темирдин эрса ул, чопгай табар¹.

Гар темирдандир тугун, очмоқ раво,
Келса ғойибдин тугун, йўқдир даво.

Гар ари чақса, унинг қолгай ниши,
Нишни қолдирмас, уни олгай киши.

Сирқирар захми, шу он бўлмас дуруст,
Ортгирар ташвишни, бўлмас дарди суст.

Шарҳини этмоққа кўнгил талпинур,
Қўрқамен, ул ноумидлик келтирур.

3265 Ноумид бўлма, ўзингни шод қил,
Улки фарёд тинглагай, фарёд қил.

Эй мудом афв айлагувчи, афв қил,
Эй табиб, бу дардимизни даф қил.

Акси ҳикмат ул шақийга бўлди дард,
Сол назар, қолдирма сен ортингда гард.

¹Табар — ойболта.

Эй биродар, сендаги ҳикмати бул,
Сендан эрмас, балки Абдолдин келур.

Сендадир балки жилоси, жилваси,
Қўшнидан келгай мунаввар шуъласи.

3270 Шукр қил, мағрур ойин бўлмагил,
Ол қулоққа сўзни, худбин бўлмагил.

Юз даригким, бу омонат орият
Этди умматларни умматликка ёт.

Мен қулидирман унингким, улки бас,
Ҳар работда ўзни нонга шайламас.

Бас, работларни керак тарк айлаши,
Истаса манзилга етмоқни киши.

Гар ўчоқда қип-қизил эрса темир,
Ут-оловнинг партави этмиш қизил.

3275 Гар ёришса уйда дарча, панжара,
Қўкка боқ, равшан қуёшга сен қара.

Ҳар эшик, девор дер: равшан ўзим,
Шуъла сочган бошқамас ул, ман ўзим.

Офтоб дерки, адашма, бўлма кўр,
Мен ботарканман, боқиб, ҳолингни кўр.

Сабзалар дер: биз ҳамиша сабзамиз,
Шоду хандону яшил ҳар лаҳзамиз.

Фасли ёз дерки, кўрарман ҳолингиз,
Мен кечаркан, не кечар аҳволингиз?

3280 Нозланур тан, кўрсатиб ҳусну нишот,
Жон ниҳон айлар вале қўлу қанот.

Унга дерким, этмагил нафсинг йирик,
Неча кун сен мен ила борсен, тирик.

Ишва-нозинг сиғмагай дунёга чун,
Мен кетар бўлсам, бўлур ҳолинг забун.

Дўстларинг тупроққа элтгайлар сени,
Ем қилиб, қуртларга тутгайлар сени.

Сенга сажда айлаганлар сал бурун,
Сассигингдин энди бургайлар бурун.

3285 Қўз қулоғу сўздадир жон жилваси,
Қайнаган сув ичра оташ шуъласи.

Нури жон тан-устухоним ичрадир,
Нури абдол ушбу жоним ичрадир.

Жонга жон тарк этса жонни, хаста жон,
Не эрур жонсиз тана, бўлгай чунон.

Бош қўярмен мен заминга, бул замин,
То ўзи бўлгай гувоҳим явми дин¹.

Элзила бўлгай заволарга гувоҳ,
Ер-замин аҳволу ҳолларга гувоҳ.

3290 Сўйлагай ул неча бир ахборлар,
Тилга киргай тошу тупроқ, хорлар².

Фалсафий унда гумонлардин кечур,
Унга айтгил: бошни сен деворга ур.

Нутқи сув не, нутқи тупроқ, нутқи гил,
Ул куни билгай, эшитгай аҳли дил.

¹ Явми дин — қиёмат куни.

² Хорлар — тиканлар.

Фалсафий ул, мункири Ҳаннонадир,
Авлиё асрорига бегонадир.

Дерки ул, халқ бошида савдоси бор,
Ул сабаб бўлмиш хаёлларга дучор.

3295 Лек ўзи куфру фасодли бир бало,
Ҳар куни мункир хаёлга мубтало.

Фалсафий шайтонни тан олмас сира,
Шул сабаб шайтонга ҳар кун масхара.

Кўрмадим жинни дема сен, ўзга боқ,
Жинни бўлмасдан кўкармас қўл-оёқ.

Улки дилда шубҳага бергай ўрин,
Бу жаҳонда фалсафийдир ёширин.

Эътиқод этгай, валекин гоҳ-гоҳ,
Фалсафа касри туфайли юз қаро¹.

3300 Алҳазар, эй аҳли мўминки, бу дам,
Интиҳосиз неча олам сизда жам.

Етмиш икки жумла миллат сендадир,
Чиқса жон, жисминг қолиб, зормондадир.

Қимда бўйла заррача иймон эрур,
Ваҳмидин япроқ каби ларзон эрур.

Сенга кулгай иблису шайтон шу тоб,
Чунки ўзни яхши деб этдинг ҳисоб.

Жонки тўнни тескари кийгач чунин,
Оҳу вовайло чекарлар аҳли дин.

¹ Фалсафий — файласуф, фалсафачи.

3305 Ул дўконда танга-пул хандон эрур,
Имтиҳон тоши магар пинҳон эрур.

Эйки, Саттор, пардамизни очмагил¹,
Имтиҳонда қўлла, ёрдам айлагил.

Кечалар қалб зарга ёндош, беқарор,
Зар эса кундузга зору интизор.

Ҳол тили бирлан дегайким зар, ҳали,
Ошмагил, кундуз келур фош этгали.

Неча юз минг йил у иблиси лаин
Эрди абдолу амир ал-муъминин.

3310 Қибр ила одамга панжа урди ул,
Узни чун расвойи олам қилди ул.

**БАЛЪАМИ БОУРНИНГ, МУСО ВА УНИНГ
ҚАВМЛАРИНИ БУ ШАҲАРДАН БЕМУРОД
ҚАЙТАР, ДЕБ ДУО ЭТГАНИ ВА ДУОСИ
МУСТАЖОБ БЎЛГАНИ**

Балъами Боурни ул халқи жаҳон
Эҳтиромлаб дерди: Исойи замон.

Сажда айлаб эл улуғларди уни,
Хастага сиҳҳат берарди афсуни.

Ул Мусога айлабон кибру камол,
Панжа урди, оқибат бўлди не ҳол.

Кўрди кўп Иблису Балъамни жаҳон,
Бўдилар ул барча пайдову ниҳон.

3315 Машҳур этти иккисин қодир илоҳ,
Бошқаларга токи бўлгай деб гувоҳ.

¹ Саттор — айбларни ёпувчи.

Иккисини дор тикиб, осди баланд,
Уғрилар борди ва лекин бошқа ҳам.

Иккисин бойлаб, шаҳарга судради,
Гарчи андоқ нобакорлар кўп эди.

Нозанинсан, билсанг ўз ҳаддингни кўп,
Яхши бил ҳаддингни, ҳаддан ошма кўп.

Ҳаддин ошса кибру авзойинг сенинг,
Етти қат ер остидир жойинг сенинг.

3320 Од, Самудлардин ҳикоят тинглагил,
Анбиёлар ким эмишлар, англагил.

Бул бари офат-фалокатлар, ишон,
Анбиёларнинг камолига нишон.

Жумла ҳайвонким башарга ем эмиш,
Ақлу ҳуш лекин башарга эм эмиш.

Ҳуш надир, ул кулли ҳушманд ақлидир,
Ҳузв ҳуши ҳам ҳуш, вале нуқсонлидир.

Жумла ҳайвон ичра ваҳшийлар талай,
Одамийга унсу улфат бўлмагай.

3325 Бас, уларнинг қони инсонга сабил¹,
Айламас аъмоли инсонни қабул.

Лутфу иззатдин улар айридилар,
Чунки инсонга мухолиф бўдилар.

Сенга иззат бўлмагай бешубҳа-шак,
Гар эсанг шердан қочувчи бир эшак.

¹ Сабил — қурбон, бағишланган.

Гарчи эшшакнинг аярлар жонини,
Лек қутирганда тўкарлар қонини.

Ақлу ҳуш бегонадир эшакка, бас,
Шул сабабдин дўстга ул маъзур эмас.

3330 Гар бунингдек ваҳший ўлса одамий,
Маъзур ўлгайму, аё ёри самий¹.

Хуни куффор ҳам магар ваҳший мисол,
Найзаю ўқларга эрмишдир ҳалол.

Маҳраму фарзандлари қолгай сабил,
Чун уларга ёд эрур ақли жалил.

Гар ақлар ақлидин қочса ақл,
Баски, ҳайвон қавмидин ул, беақл.

**ҲОРУТ ВА МОРУТНИНГ ЎЗ
МУСАФФОЛИКЛАРИГА ИШОНГАНЛАРИ,
ДУНЁ АҲЛИГА РАҲНАМОЛИК ИСТАБ,
ФИТНАГА ДУЧОР БЎЛГАНЛАРИ**

Ҳоруту Морут бўлиб шуҳратга ўч,
Оқибат тири балога келди дуч.

3335 Ўз-ўзига эътимод айлаб ҳануз,
Шер ила майдонга тушгандек ҳўкиз.

Шохи бирлан гар у чора айлагай,
Шер ҳўкизни пора-пора айлагай.

Қирпидек гар танни шохга тўлдирур,
Шер ҳўкизни чор-ночор ўлдирур.

¹ Ёри самий — гўзал ёр.

Синдириб отгай дарахтларни бўрон,
Этмагай лекин гиёҳларга зиён.

Бас, бўронким бир заифга этди раҳм,
Эй кўнгил, куч-қувватингдин урма дам.

3340 Болтага шох ёки новда бўлса, бас,
Беҳадик чопгай, учиргай қарс-қарс.

Мева, япроқ ўз-ўзини янчмагай,
Ёки наштар ўз-ўзига санчмагай.

Гар ўтин кўп эрса, оташга не ғам,
Қўрқмагай қассоб сурув юз бўлса ҳам.

Маъни ўтрисида сувратдир забун,
Маъни бирла чархи кажрафтор нигун.

Сен ўшал чархи жаҳондин ибрат ол,
Ким уни айлантурур? Ақли камол.

3345 Айланаркан ҳеч қачон тинмайди ул,
Боиси — руҳи мусаттар, эй ўғил¹.

Чарх урар ел маъни бирла жонҳалак,
Сувда айланган тегирмон тошидак.

Ҳар нафас кўксингда пайдо бир нафас,
Боиси — жисмингда жондир, пурҳавас.

Жим этар инсонни гоҳо ҳову дол,
Гоҳи сулҳ айлар, гаҳи жангу жидол.

Гоҳи ўнгга бошлагай, гоҳида сўл,
Гоҳ гулистон айлагай, гоҳида чўл.

¹ *Руҳи мусаттар* — яширин руҳ.

3350 Худди шундоқ, елни ул қодир Худо,
Од учун этмишди мисли аждаҳо.

Аҳли мўминга вале ул меҳрибон
Айламишди елни чун сулҳу омон.

Деди ул маъно ҳуваллоҳ шайхи дин:
Маънилар уммони Раббул-Оламин.

Жумла еру жумла юсак осмон
Бир хашак ул баҳру уммонда ҳамон.

Сув ураркан, ул хашак ҳоли хароб,
Сув суаркан, хасга тушгай изтироб.

3355 Тин беришни истаса уммон ўшал
Ул хашакни битта соҳилга суар.

Боз олур бағрига хасни мавжгоҳ,
Чарх урар ул, елда учгандек гиёҳ.

Бул ҳадис билмас ниҳоя, эй ўғил,
Ҳоруту Морут томон отингни бур.

ҲОРУТ ВА МОРУТ ҚИССАСИНИНГ ДАВОМИ, УЛАРНИНГ ДУНЁДА ВА БОБУЛ ЧОҲИДА АЗОБ-УҚУБАТ ЧЕКИШГАНИ

Не гуноҳ этмишди ул халқи жаҳон,
Иккисига оқибат бўлди аён.

Сочдилар қаҳру ғазаб, нафрат ва кийн,
Кўрмас эрдилар вале ўз айбларин.

3360 Ўзниким ойинада кўрди киши,
Юз ўғирди, бас, ғазаб бўлди иши.

Ўзни кўргач, ўзгадин айб излади,
Чун жаҳаннам ўти унга хезлади.

Кибрини дин ҳиммати билгай, аё,
Кўрмагай оташни нафси кибриё.

Ҳиммати диннинг нишони бошқадир,
Чун жаҳоннинг ҳусни шул оташдадир.

Деди Ҳақким, кўнгли равшан бўлсангиз,
Телбаю, расвога сиз кўз солмангиз.

3365 Шукр этинг, қуллар, сипоҳлар, боз-боз,
Бўлдингиз ул касри шаҳватдин халос.

Сизга берсайдим ул маънодин яно,
Сизни даргоҳига олмасди само.

Жисмингизни чўлгаган исматки ул,
Исмату ҳифзу ҳимоям аксидир.

Сиз уни мандан, фақат мандан билинг,
Босмагай то сизни шайтони лаин.

Ончунонким, котиби нутқи Расул,
Ўзда бир ҳикмат кўриб, нур билди ул.

3370 Ўзни тўтйи Худо деб англади,
Овчиҳуштакни садо деб англади.

Қуш садосига эсанг восиф ўзинг,
Қуш муродидин қачон воқиф ўзинг?

Ўшатурсен гарчи булбул созини,
Не билурсен боғ аро гул розини?

Гар билурсен унча, эрмас беғалат,
Билганинг карнинг гумонидек фақат

КАР КИШИНИНГ КАСАЛ ҚУШНИСИДАН АҲВОЛ СҮРАГАНИ

Бор эди бир кимса, ботил кар эди,
Унга кимдир, хастадир қушнинг, деди.

3375 Ўйлади ул: кар қулоқ бирлан ҳамон,
Англамогим сўзни жилла даргумон.

«Хастаю беҳол» овози келди бот,
Кар бориб кўрмоққа охир қилди аҳд.

Лаб қимирлатса, этиб тахмини роз,
Бас, ўзимдан ҳам этармен бир қиёс.

Мен сўрар бўлсам, қалайсан, эй жўрам?¹
Ул жавоб бергай: ёмонмас, яхшиман.

Мен, шукур, дейман, едингму бир нуқул!¹
Шўрва ичдим ёки шарбат, дейди ул.

3380 Офият бўлсин, таоминг, ҳа, шу он
Қай табиб келгай қошинга?² Дер: фалон.

Мен дегаймен: баски, ул қутлуғ қадам,
Келса ул, кетгай бошингдин дарду гам.

Биз уни кўрган-кузатганмиз расо,
Гар қадам қўйса, бўлур ҳожат раво.

Ўтди шундоқ бор саволларнинг гали,
Кирди хаста олдига ҳол сўргали.

«Хўш, қалайсан?» деди, «Ўлдим» деди ул,
Кар касални ранжитиб, деди «Шукур».

¹ Нуқул — емиш, таом.

- 3385 Хаста, бул душман эмиш, деб гам еди,
Кар қиёс этди, қиёси чиқмади.
- «Не единг?» деб сўрди, дедиким: «Заҳар»,
«Офият бўлсин» дея лутф этди кар.
- Сўрди сўнгра: «Кимдир ул ҳозик ҳаким,
Дардинга дармон олиб келгувчи ким?»
- Хаста деди: «Энди Азроил келар»,
«Кўп ажаб қутлуғ қадамдир» деди кар.
- Ташқарига чиқди хурсанд, шодмон,
Шукр этиб, сўнг йўлга ул бўлди равон.
- 3390 Хаста деди: не бало душман эмиш,
Душмани қаттол, басе пурфан эмиш.
- Ўй-хаёли чарх урарди излабон
Қўшниси нокаслигига юз нишон.
- Бадҳазм овқат еса инсон агар,
Иўқ гумонким, кўнгли айнаб, қайт этар.
- Чиқса жаҳлинг, бос уни сен, қусмагил,
Қасдма-қасд айлаб, ширин сўзлар дегил.
- Хаста лекин ич-этини ер эди,
«Қайда ул ёввойи кўппак?» дер эди.
- 3395 Келса, бергум таъзирин албатта мен,
Ул замон эрдим магар гафлатда мен.
- Чун иёдат расми дилоромлиғ,
Бул иёдатмас, душманкомлиғ.
- Ўйлаким, кўргач биров душманни зор,
Зор-паришон хотири топгай қарор.

Бас, биров борким, ибодатлар этар,
Жаннатул маъвога сўнгра кўз тутар.

Ўзи билмасдан гаҳи айлар гуноҳ,
Норавони ўзига кўргай раво.

3400 Карга ўхшаб ул-да ўзни шайлагай,
Яхшилик истаб, ёмонлик айлагай.

Бас, ўшал кар хушу хурсанддир ҳамон,
Кўшнилик ҳаққин бажо этдим, дебон.

Ўзи билмасдан олов ёндирди ул,
Ўзни ёқди, хастани куйдирди ул.

*Фаттақун-нор ал-лати авқадтуму,
Иннакум фил-маъсияҳ издадтуму¹.*

Деди Пайгамбар ул аъробийга то:
Салли иннак лам тусалли, ё фато².

3405 Бўйла хавфлардин топайлик деб паноҳ,
Ҳар намозда зикр этармиз: ихдино³.

Ки намозимни ўшал аҳли риё
Айлаган тоатга ўхшатма, Худо.

Кар киши этмиш қиёс, айтмиш калом,
Бўлди ўн йиллик қадрдонлик тамом.

Англа, эй Хўжа, қиёси ҳисси дун,
Ул ваҳийданким, эмиш ҳаддин фузун.

Тан қулоғинг ташнаву мустар эрур,
Жон қулоғинг сўз эшитмас, кар эрур.

¹ «Ўзингиз ёққан оловдан сақланинг. Чунки гуноҳларингизни оширдингиз». Бақара сурасининг 24-оятига ишора.

² «Намозни қайта ўқи, эй йигит, чунки сен намоз ўқимадинг».

³ «Бизга тўғри йўл кўрсат».

НАССГА¹ ҚАРШИ БИРИНЧИ БЎЛИБ ҚИЁСГА ЁПИШГАН КИМСА ИБЛИС ЭДИ

3410 Аввалин сўзни қиёслаб, ким деди?²
Ул деган Ҳақ олдида Иблис эди.

Деди: тупроқдин олов, ўт яхшидир,
Мен оловданмен, у тупроқ нақшидир.

Ҳар насл ўз аслини этгай зуҳур,
Улки зулматдин, мен эрсам — тоза нур.

Ҳақ деди: бул хорижи ансоб эрур²,
Зуҳду тақво фазл учун меҳроб эрур.

Бул жиҳат фоний жаҳон меросимас,
Бул фақат жисм ичра жон мероси, бас.

3415 Балки бу меросу мулки анбиё,
Унга чин ворис эрурлар атқиё³.

Бу-Жаҳл ўғли мусулмон бўлди чин,
Нуҳ ўғли бўлди гумроҳи лаин.

Улки тупроқзода, бўлди мисли моҳ,
Сен-ку оташзодасен, кет, юз қаро.

Бул қиёсу текширишлар вақти шом,
Каъбани билмоқ чундир, вассалом.

Кун қуёшли, Каъба гар қаршингдадир,
Бул қиёс, тафтиш не ҳожат, четга сур.

3420 Каъбани кўрмай, қиёс айлаб шу тоб,
Кун дема, валлоҳи аълам биссаваб.

¹ Оллоҳнинг ҳукми ошкор келтирилган оятлар.

² Ансоб — насаб.

³ Атқиё — пок кимсалар.

Ҳақ қушидин бир садо тинглаб фақат,
Сен уни ёдлаб олурсен, чун сабақ.

Ўз-ўзингча сўнг қиёсот айлабон,
Ўз хаёлингни баса зот айлабон.

Ҳолбуки абдолда бордир истилоҳ,
Ўзгалар унга эмаслар ошно.

Қуш тилини сен агар ёд айладинг,
Юз қиёсни балки бунёд айладинг.

3425 Ул касал кўрган каби коринг сенинг,
Неча, дилга етгай озоринг сенинг.

Ул ваҳийлар котиби овоз туйиб,
Ўзни ул қушга баса ҳамроз туйиб.

Қуш қанот урди, уни кўр айлади,
Ғамга қорди, қисматин шўр айлади.

Ҳаддин ошманг, бўлманг ул котибнамо,
Қувмасин даргоҳидин сизни само.

Ҳоруту Морут ахир ким эрдилар?
Ҳаммадин биз тоза, устун, дердилар.

3430 Сиз ёмонлар макрини раҳмат қилинг,
Ўзни устун айламоқни кам қилинг.

Йўқса, бир андиша олгай қаҳрига,
Сарнигун айлаб, отар ер қаърига.

Иккиси дедик: биз амрингга шай,
Бўлмаса амринг, омонлик бўлмагай.

Тилда шу сўзларни айтиб, диллари
Дерди: биз Ҳақнинг мусаффо қуллари.

Бас, улар икки фаришта эрдилар,
Худпарастликнинг уругин эдилар.

3435 Дедилар: сиз аҳли аркон, бетамиз,
Биз эса аҳли руҳониймиз, тамиз.

Биз фалакда пардаю тўрлар тўқиб,
Сўнг яшармиз ерда чодирлар тикиб.

Адл этиб, тоат ила айлаб ниёз,
Юксалурмиз ҳар кеча гардунга боз.

Ҳам бўлурмиз нодири даври замон,
Ҳам ёрмиз ер уза амну омон.

Ўзгадир гардунда ҳол, этсанг қиёс,
Фарқи бор, ер ҳолига келмайди мос.

КИШИ ЎЗ ҲОЛИ ВА САРҲУШЛИГИНИ ЖОҲИЛЛАРДАН ПИНҲОН ТУТМОҒИ ЛОЗИМЛИГИ ХУСУСИДА

3440 Тингла, не дер ул ҳакими нуктагўй,
Қайда ичсанг, унда сен бошингни қўй.

Маст бўлиб, майхонадан чиқса киши,
Кулгу бўлгай, масхара бўлгай иши.

Чайқалур гоҳ ўнгга, гоҳи сўлга ул,
Ҳолига кулгай унинг ҳар соддадил.

Болакайлар бўлишиб пешров магар,
Завқию сархушлигидин беҳабар.

Халқ гўдак эрса, эран — масти Худо,
Унга чун бегонадир нафсу ҳаво.

3445 Сизга бул дунё ўйинчоқдир, аё,
Сиз гўдакларсиз, деб амр этмиш Худо.

Ким гўдак эрса, ўйин эрмиш иши,
Жонни бермасдан тамиз бўлмас киши.

Бул гўдаклар эрмагидир, одати —
Одам аҳлининг жимоу шаҳвати.

Не эмиш гўдак жимоси, ўйла то,
Рустами ғозий эгар бўлса жимо.

Чун гўдаклар жанги халқлар жанги ҳам,
Бошдин-охир маънисиздир кўпу кам.

3450 Чўп-оғоч шамшир биландир жанглари,
Пуч эрур ул ғайрату оҳанглари.

Барчаси синган қамишни от қилиб,
От дема, мисли буроқ, дулдул билиб.

Устларида юклари бор, жаҳд ила
Ўйлағайлар, йўдамиз деб жаҳд ила.

Шошма, бир кун Ҳақ суворийлар тошиб,
От сурар тўққиз қават кўкдин ошиб.

*Таъружур-руҳу илайҳи в-ал-малак,
Мин уружирруҳи яҳтазз-ул-фалак¹.*

3455 Ёш бола янглиғ улар этак минар,
От билиб этакни, одек депсинар.

Шубҳа — пуч, деб ояти Ҳақ келса, ҳай,
Бил, гумон оти фалакка учмағай.

*Ағлабуз-заннайни фи таржиҳи зо,
Лотумориш шамса фи тавзиҳиҳо².*

¹ «Рух унга юксалди, малак ҳам. Рух юксалишидан, кўк титрайди». Маориж сурасининг 4-оятига ишора.

² «Икки шубҳанинг қайси устун бўлса, ўшанга ён босишади. Қуёшнинг ойдинлигида тортишма» Нажм сурасининг 28-оятига ишора.

Ул замон билгайсиз ҳол-авзойингиз,
От қилиб минган экансиз пойингиз.

Ваҳму фикру ҳиссу идроку ҳавас —
Еш бола минган қамишдир, бошқамас.

3460 Аҳли кўнгил дониши — ҳаммоллари,
Аҳли таннинг дониши — эҳмоллари¹.

Илм агар кўнгилга сингса, ёр эрур,
Гар баданга сингса ул, бекор эрур.

Деди Эзид: *яҳмилу асфораҳу*²,
Юк бўлур илм, бермаса гар Тангри — Ҳу.

Илм Ҳудан келмаса бевосита,
Бир бўёқдирким, кетар билвосита.

Сен бу юкни яхшилик бирлан таши,
Юкдан ажралганда шод бўлгай киши.

3465 Илм юкин элтма ҳавойи нафс учун,
Илм тулпорига мингайсен у кун.

Илм тулпорига сен бўлгач савор,
Қолмагай елкангда ул юкдин губор.

Қим халос топмиш ўшал Ҳу жомисиз?³
Ҳуга етгайму киши Ҳу номисиз?

Ул сифат, ул ном ила келгай хаёл,
Ҳу хаёли мисли даллоли висол.

Бедалолат бир далил сўргувчи йўқ,
Бўлмаса йўл, йўлдан оздиргувчи йўқ.

¹ Эҳмол — бепарволик, танбаллик.

² «Улар устларига китоб ортмишлар».

3470 Беҳақиқат бир исм кўрдингми ҳеч?²
«Гоф»у «Лом» «гул» бўлди, гул тердингми ҳеч?

Исмини билдинг, ўзин ҳар ёнда кўр,
Сувда кўрма ойни сен, осмонда кўр.

Бўглама кўнгилни ному ҳарф ила,
Узлигингдан кеч — қутулгин бир йўла.

Гар темир эрсанг, эриб, беранг бўл,
Ойна эрсанг, тиниқ, безанг бўл.

Кўй тамом тавсифу авсофингни сен,
Кўр асл зотингни, ул софингни сен.

3475 Раҳнамосиз, бекитобу беҳато
Юз очур кўнглингда илми анбиё.

Деди Пайғамбарки, бордир умматим,
Ул менинг бир гавҳаримдир, ҳимматим.

Нур эрур боқсам, уларнинг маскани,
Бас, улар ҳам нурда кўргайлар мени.

Ул ҳадисларким саҳиҳ, олий сифот,
Уйлаким, чун машраби оби ҳаёт.

Курд бўлиб оқшом тунашни уйлагил,
Сўнг арабдек уйғонишни уйлагил.

3480 Истасанг илми ниҳоний ҳиссасин,
Тинглагил румию чиний қиссасин.

НАҚҚОШЛИК ВА СУВРАТ СОДИШ БОБИДА РУМИЙЛАР ВА ЧИНИЙЛАР МУСОБАҚАСИ

Деди чинийларки: биз соҳиб хунар¹,
Деди румийларки: биз-да карру фар.

Шунда султон деди: этгум имтиҳон,
Остину устун бари бўлгай аён.

Хуллас, ул икки тараф баҳс этдилар,
Ким ўзарга тортишиб, қасд этдилар.

Битта хона бизга бўлсин, дедилар,
Битта хона сизга бўлсин, дедилар,

3485 Икки хона ажратилди ёнма-ён,
Ул бири-чиний, бири румий макон.

Сўрди чинийлар ҳисобсиз ранг-бўёқ,
Сўрганин шай этдилар шул ондаёқ.

Неча бир рангу бўёқни ҳар сабоҳ,
Этдилар ул аҳли чинийга ато.

Деди румийларки: ранглар не керак,
Авваламбор зангни кеткизмоқ керак.

Ёддилар эшикни, сайқал бердилар,
Ул амаллар соддаю соф эрдилар

3490 Рангдин берангликка роҳ эрур,
Ранг — булут, рангсизлик эрса моҳ эрур.

Гар кўрар бўлсанг булутда нуру тоб,
Нур сочар юлдузу ойу офтоб.

¹ Чиний — хитойлик.

Аҳли Чин суврат чекиб, ранг сурдилар,
Шодиёна айлашиб, бонг урдилар.

Кирди султон хонага, во ҳайрато,
Ҳайратомуз эрди ҳар нақшу лиқо.

Сўнгра юрди қўшни уйни кўргани,
Уртадан румлар кўтарди пардани.

3495 Аҳли чин чеккан у тасвирларки, бас,
Этди бул топ-тоза деворларда акс.

Бунда сувратлар яна зебо эди,
Уйнатиб кўзларни, дилоро эди.

Аҳли рум сўфий эдилар, эй падар,
Бекитобу беқироат, беҳунар.

Соҳиби сайқал — уларнинг сийнаси,
Иуқ уларнинг ҳирсу бухлу кийнаси.

Ойина софлиги фазли дил эрур,
Акси сувратга басе қобил эрур.

3500 Суврате чиқмиш Мусонинг ўнгидин,
Кўнглида эрди, кўринмиш энгидин.

Сувратеким, сиғдиrolмас ҳеч фалак,
Аршу курси, баҳру дарёю самак.

Чун уларда чек, саноқ бордир чунон,
Лек кўнгил кўзгуси чексиздир, инон.

Ақлу ҳуш сокит бу ерда ё хижил,
Ундадир кўнгил ва ёким ул — кўнгил.

Акси нақш қолмас жаҳонда то абад,
Ул эрур ёлғиз кўнгилда беадад.

3505 То абад нақшу нигорлар акс этар,
Янги нақшлар жилва айлаб, рақс этар.

Аҳли сайқалга не ҳожат бўйу ранг,
Ҳар нафас кўнгилда бир ҳусну жаранг.

Четга отмишлар илм пўстлогини,
Тик тутиб илмаяқин байрогини.

Ўйламай ўй, рўшинолик топдилар,
Наҳру баҳри ошнолик топдилар.

Жумла кўрқарлар ўлимнинг дастидин,
Бул қавм кулгай ўлимнинг устидин.

3510 Кимса топмас бу кўнгил узра зафар,
Бас, садаф кўргай зиён, кўрмас гуҳар.

Наҳву фикҳ илмини отмишлар нари,
Мавҳу фақр сори демишлар: кел бери.

Ярқираб саккиз беҳиштнинг жилваси,
Ул тиниқ дилларга урмиш шуъласи.

Не эмиш ул Аршу Курсию Фазо,
Гар муяссар эрса дийдори Худо.

**ПАЙҒАМБАР СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА
САЛЛАМНИНГ: «НЕЧУКСЕН, ҚАЛАЙ
ЎТИБ ТУРДИНГ?» ДЕБ БЕРГАН
САВОЛИГА ЗАЙДНИНГ: «ИЙМОН ИЛА
УЙҒОНДИМ, Ё РАСУЛАЛЛОҲ», ДЕБ
ЖАВОБ БЕРГАНИ**

Зайддин сўрди Паямбар бир сабоҳ:
*Кайфа асбаҳт, эй саҳоби босафо?*¹

¹ «Эй азиз биродарим, қалай ётиб турдинг?»¹

3515 Деди: иймон бирла. Боз сўрди Расул:
Боғи иймондин гапир, не эрмиш ул?

Дедиким: ҳақташна кечди кунларим,
Ишқу сўз бирлан оқарди тунларим.

Қун ила тунлардин ўтдим мен чунон,
Ўилаким қалқонни тешган ўқсимон.

Унда динлар амри бир тоатга тенг,
Неча юз минг йиллари соатга тенг.

Иттиҳод этмиш азал бирлан абад,
Ақлу ҳушга қайда йўлу азму ҳад.

3520 Деди Пайғамбарки: кўрсатгил ҳамон
Ул муборақ, хуш диёрдин бир нишон.

Деди: инсонларга кўкдир муҳташам,
Мен кўрармен Аршни, аршийларни ҳам.

Етти дўзах бирла ул саккиз биҳишт,
Менга пайдо, худди гишт устида гишт.

Мен кўрармен бандаларни турфаҳол,
Чун тегирмонга тўкилган дон мисол.

Жаннатий кимдир ўшал, бегона ким?
Ошкор бўлгай баралла менгаким...

3525 Қайси юзлар оқу қай юзлар қаро?
Барчаси бўлгай аён майдон аро.

Жон агарчи бошданоқ пурайб эди,
Она қорнида, назардин гайб эди.

*Аш-шақиййу ман шақий фи батнилум,
Мин симатил жисми юъраф ҳолухум¹.*

Жон эрур танга гўдакдек ҳомила,
Дарди тўлғоқдир ажал ул, зилзила.

Жон йўлига жумла жонлар мунтазир,
Бас, нечук келгай деб ул жони батир².

3530 Занжилар дер: биз ила ҳамроҳдир ул,
Аҳли Рум дерким: ажаб зебодир ул.

Бўлди, бас, тандин туғилса жони соф,
Оқмидир ёки қаро, йўқ ихтилоф.

Эрса занжий ул, занжийлар олур,
Эрса румий ул, румийлар олур.

Гар туғилмас эрса, кўп жумбоғи ҳам,
Ул туғилмасдан уни билгувчи кам.

Билгувчи янзуру нуриллоҳ эрур,
Ҳар кўнгил мулкига унга роҳ эрур.

3535 Оби нутфа асли оқдир, оқваш,
Акси жон румий бўлур ёки ҳабаш.

*«Аҳсанут-тақвийм»га бергай жило³,
Бошқаларни сургай ул дўзахга то.*

Бул суҳан билмас ниҳоя, отни сур,
Ортда қолма, йўлда карвонинг борур.

¹ «Ёмон одам онанинг қорнида ҳам ёмон, кишининг ҳоли аъмолидин маълум бўлур...»

¹ *Батир* — мағрур, худбин (худбин руҳ).

² *Аҳсанут-тақвийм* — энг гўзал шаклу шамойил.

Қайси юзлар оқу қай юзлар қаро,
Туркми, ҳинд, маълум бўлур майдон аро.

Она қорнида аёнмас ҳинду турк,
Гар таваллуд топса, билгайсен, нечук.

3540 Мен кўрармен, улки эркакдир, аёл,
Тонгла машҳарда йиғилган халқ мисол.

Сўйласамми ёки ютсамми нафас?
Мустафо лаб тишлади, яъники, бас.

Ё Расулаллоҳ, яна айтиб ўтай,
Мен қиёматни бугун қойим этай.

Пардаларни йиртайин мен, сарварим,
Порласин нури қуёшдек гавҳарим.

То тutilсин кўкда ул нурдин қуёш,
Айлайин терак ила хурмони фош.

3545 Кўрсатай недир қиёматнинг фани,
Кўрсатай тиллони, сийқа тангани.

Кўллари қирқиқ уларким, аҳли сўл,
Мен уларга кўрсатай оқу қизил.

Кўрсатай тун ичра не эрмиш фироқ,
Етти тирқишдан чиқувчи кин-нифоқ.

Кўрсатиб шумнинг палоси рангини,
Тинглайин сўнг анбиёлар бонгини.

Дўзаху жаннат, барзах не, ҳамон,
Айлайин кофир кўзига мен аён.

3550 Бас, кўринсин ҳавзи Кавсар жўшқини,
Сачрасин юзларга шаффоф тўлқини.

Мен кўриб эл ичра ташна комини,
Бирма-бир айтай уларнинг номини.

Ҳар нафас елкамга теккай елкаси,
Ҳам қулогимга урилгай наъраси.

Аҳли жаннатни кўрармен саф-қатор,
Жуфт-жуфт сайрон юрурлар, бахтиёр.

Бир-бировларни зийорат айлабон,
Бўсадин лабларни горат айлабон.

3555 Бўлди кар, битди қулогим, воҳ-воҳ,
Ул фиғону ноладин, во ҳасрато!

Сўзларим рамзу ишоратдир нуқул,
Кўрқамен, озурда бўлгай деб Расул.

Сўйлар эрди Зайд сармасту хароб,
Олди Пайғамбар яқосидин шу тоб.

Деди: ҳой, отингни тўхтат, ошма ҳад,
Акси Ҳақ лоястаҳйи етди, уят¹.

Ойина шул онда тарк этмиш ғилоф,
Ойина, мезон қачон сўйлар хилоф?

3560 Рост дер, ўтрук билан бўлмас иши,
Ранжигай ёки уялгай деб киши.

Ойина, мезон-маҳак эрмиш улуғ,
Икки юз йил хизматин этсанг тўлиқ.

Сўнг десанг, айбимни ёпгил, сўйлама,
Бўртириб айт, кимлигим фош айлама.

¹ Ҳақ лоястаҳйи — «Оллоҳ ҳақни айтишдан тортинмайди». Аҳзоб сурасининг 53-оятига ишора.

Бас, дегай ул, бас, ўзинг хор этма, ҳай,
Ойна, мезон бу йўлга юрмагай.

Тангри бизнинг қадримиз этмиш баланд,
Ки ҳақиқатлар кўрингай биз билан.

3565 Йўқса биз нега яраймиз, эй фалон,
Яхшиларга кўзгу бўлгаймиз қачон?

Сен гилофга жойлагил ойнани,
Нури Сино чун ёритди сийнани.

Деди ул: қўйнимга сиққайму ўшал,
Офтоби Ҳаққу хуршиди азал?

Йиртар ул макрим ва қўйним оқибат,
На жунун қолгай арода, на хирад.

Деди: кўзинг узра қўйсанг бармоғинг,
Дунёни мумкин қуёшсиз кўрмоғинг.

3570 Парда бўлса ойга бир бармоқ чунон,
Балки бу Ҳақ пардасидин бир нишон.

Парда тутгай шул жаҳон бир нуқтадин,
Кўкда ул офтоб тутилгай суқтадин¹.

Сен назар сол даҳр аро, Ҳаққул азал
Айламиш денгизни маҳкуми башар.

Чашмаларким Салсабилу, Занжабил,
Амр этарлар ҳар нафас аҳли жалил.

Тўртта дарё мавж уриб жаннат аро,
Бизни излар, бўйладир ҳукми Худо.

¹ Бир хато, бир янглиш қадам босишдан.

- 3575 Биз деган манзилга оққайлар равон,
Сеҳр этармиз худди соҳирларсимон.
Бўйлаким бул икки кўз-чашми равон,
Кўнглимиз ҳукмидадирлар ҳар қачон,
Истаса дил, кўз сўроқлар заҳри мор,
Истаса, кетгай у сўйи эътибор.
Истаса, бўлгай равон махсус сари,
Истаса, боргай ўшал малбус сари¹.
Қуллиёт сори йўналгай, истаса,
Жузвиёт қошида қолгай, истаса.
- 3580 Бешта туйғу, дил этар бўлса хитоб,
Бош эгиб амрига, келгайлар шитоб.
Қай тарафга дил ишорат этса, ул,
Бешта туйғу шул тарафга талпинур.
Қўл-оёқ дил амрига шай доимо,
Чун Мусо илкида тургандек асо.
Истаса кўнгил, оёқлар рақс этар,
Ел била йўлларда йўртиб, баҳс этар.
Дилки хоҳиш этса, қўл қилгай ҳисоб,
Дил агар амр айласа, битгай китоб.
- 3585 Ичда ҳам гуёки қўл бордек ниҳон,
Ул ниҳонинг бўйла бўлгайдир аён.
Истаса, душманга мисли мор бўлур,
Истаса гар, авлиёга ёр бўлур.

¹Малбус — кийинган, либосли.

Истаса, еб-ичгали қошиқ-қовуч,
Истаса, ул етти ботмон гурзи-мушт.

Дил не деб қўлларга сўйлармиш, ажаб,
Турфа вуслат бу, ниҳоний бир сабаб.

Дилда бир муҳри Сулаймон бор магар,
Бешта ҳис-туйғуга бундоқ амр этар.

3590 Бешта туйғу юзда ҳам майсур анга,
Бешта туйғу ичда ҳам маъмур анга.

Ўнта туйғу етти узву бошқалар,
Тилга келмас, сўзга ҳам сиғмас улар.

Гар Сулаймондек, дило, меҳтар ўзинг,
Ул пари, девларга бул сарвар ўзинг.

Тут узукни сен мусаффо ҳар замон,
Бўл ҳалол, девлар ололмас ҳеч қачон¹.

Сўнгра оламини тутар исминг сенинг,
Ўйлаким, олам бўлур жисминг сенинг.

3595 Гар узук кетса қўлингдин мақр аро,
Соврилул мулкинг, бўлур бахтинг қаро.

Сенга ул «во ҳасрато!» ҳамроҳ бўлур,
То қиёмат туз-насибанг оҳ бўлур.

Мақр этиб, жонимни асраймен, дема,
Жон йўлингда бор тарозу, ойна.

¹ Бу ерда учта дев кўзда тутилмоқда: кибру ҳаво, ҳавас ва нафс.

**БИЗ ТЕРГАН МЕВАЛАРНИ ЕБ ҚҰЙДИ, ДЕБ
ҚУЛЛАР БИЛАН ХИЗМАТКОРЛАРНИНГ
ЛУҚМОНГА ТУҲМАТ ЭТИШГАНИ**

Хўжаси ҳукмида қулла бора эди,
Қулла ичра хаста Луқмон хор эди.

Қулларин боққа жўнатди ул хўжа,
Хўжага мева керак бўлди пича.

3600 Бор эди Луқмон ўшал қулла аро,
Ақли равшан эрди, пайкори қаро.

Боғда қулла мева жамлаб уйдилар,
Ултириб, терганларин еб қўйдилар.

Бўш саватлар бирла боғдин қайтдилар,
Мевани Луқмон еди, деб айтдилар.

Хўжаси Луқмонга айларкан газаб,
Хўжага юзланди Луқмон, очди лаб.

Деди: эй хўжам, шоҳиддир Худо,
Бандайи хоин бўлолмас муртазо¹.

3605 Имтиҳон эт барчамизни, эй қарим,
Барчамизга сув ичир — оби ҳамим².

Сўнг далога ҳайда бизни шул замон,
От суриб амр эт, югуртир ҳар томон.

Шунда кўргайсен муқаррар корни,
Санъатин ул кошифул-асрорни.

Хўжа шундоқ қилди, иссиқ сув қуйиб,
Тутди ул қуллага бир-бир, тўлдириб.

¹ *Муртазо* — Оллоҳнинг розилигини қозонган киши.

² *Оби ҳамим* — иссиқ сув.

Қўрқув ичра ичдилар сувни тўло,
Чопдилар сўнгра далою дашт аро.

3610 Диллари айнаб, дамо-дам қусдилар,
Қусқи бирлан чиқди ичдан мевалар.

Қусди Луқмон ҳам, вале айру эди,
Қусгани ёлғиз ичилган сув эди.

Баски, Луқмон ҳикматидин мунча суд,
Не эрур ул ҳикмати Раббул вужуд?

*Явма тубла-с-саройир куллуҳо,
Бона минкум коминун лоюштаҳо.*

*Чун «суқу моан ҳамийман қуттиғат»,
Жумлатал-астори миммоа уфзихат¹.*

3615 Ўт-олов кофир жазоси бегумон,
Айлагай тошларни оташ имтиҳон.

Сўйладик гар неча юмшоқ тил билан,
Сингмади ул тош каби кўнгилга панд.

Гар яра-қуйдирги, қуйдиргай киши,
Ул эшак бошига лойиқ ит тиши.

«Ал-хабийсот лил-хабийсийн»² чин эрур,
Тубану пастларга эш пасткаш турур.

Баски, дерсан дўсти жонингни нуқул,
Дўстсифат бўл, ҳамшакл, ҳамроз бўл.

¹ «Қиёмат куни бутун яширин сирлар ошкор бўлур. Сизнинг ҳам ошкор бўлишини истамаган нарсаларингиз аён бўлур. Қайноқ сув ичдилар, ичаклари куйиб, қоврулди. Разолатларига далолат этгувчи нарсалар маълум бўлди». Ториқ сурасининг 8-, Муҳаммад сурасининг 15-оятларига ишора. ² «Нопок аёллар нопок эрлар учундир». Нур сурасининг 26-оятига ишора.

3620 Хоџишинг нур эрса, нурга оч қучоқ,
Гар йироқлашмоқ тиларсен, бўл йироқ.

Тарки зиндон истасанг, турма қараб,
Дўстдин юз бурма, *васжуд вақтариб*¹.

ЗАЙД ҚИССАСИНИНГ ДАВОМИ, УНИНГ РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМГА ЖАВОБИ

Бул суҳан билмас ниҳоя, Зайди жон,
Сўз буроқин қантариб қўй бул замон.

Сўйлама сўзни, очаркан айбни ул,
Парда йиртиб, зоҳир этгай ғайбни ул.

Ғайб эмиш гоҳида ул матлуби дўст,
Ул агар бонг урса, ҳайда, йўлни тўс.

3625 Сурма отким, қолса мастур, яхшидир,
Ул ўзича бўлса масрур, яхшидир.

Ҳақ тиларки, Ҳақни билсанг, англасанг,
Бош эгиб, унга ибодат айласанг.

Ҳам мушарраф бўлсанг уммидга бутун,
Ҳам рикобида югурсанг неча кун.

Истар ул, раҳматга ёр бўлсин ҳама,
Яхшидир ёки ёмондир, марҳама.

Тангри истар, ҳам амиру ҳам асир,
Бас, рижову хавф аро бўлсин ҳазир.

¹ «Сажда қил ва унга яқин бўл» Алақ сурасининг 19-оятига ишора. (Бу оят ўқилганида бир бор сажда қилиш лозим бўлади).

- 3630 Ул рижову хавф икки пардадир,
Парда ортида киши парвардадир¹.
- Пардани йиртар эсанг, беихтиёр,
Карру фар бирлан бўлур ғайб ошкор.
- Бир йигитга бир балиқчи учрабон,
Ул Сулаймон деб уни этди гумон.
- Ғар Сулаймон эрса, ёлғиз инчунин?²
Йўқса, ўхшар ул Сулаймонга нечун?
- Қўнглидин жой олди андиша, хижил,
Бас, Сулаймон шод бўлди мустақил.
- 3635 Қочди девлар, топди ул давронини,
Тиғи бахти тўқди шайтон қонини.
- Бўлди подшо ул, узукнинг сарвари,
Жам бўлиб келди тамом деуу пари.
- Келди мардум тўпланиб, фархундаҳол,
Бор эди мардум аро соҳиб хаёл.
- Шоҳда чун кўрди узукни, шул замон,
Қўнглини тарк этди андиша, гумон.
- Ваҳму кўрқинчдир, не эрса ёширин,
Барча истарлар кўринмаснинг сирин.
- 3640 Ҳар неким ғойиб, у бизни ўйлатар,
Ҳар неким ҳозир, хаёлни тарк этар.
- Бул самойи шуъла ёмғирсиз эмас,
Бул замини зумра ҳосилсиз эмас.

¹ Парвардадир — бу ерда: ўсиб, камолга етади, маъносида.

Йўъминун бил-гойби бизни англасин¹,
Шул сабаб ёпдим саройнинг дарчасин.

Дарчани очсам агарда бир замон,
Мушкулотларни нечук этгум баён?

Зулмат ичра гар киши тафтиш этар,
Йўл топиб сўнг бир тарафга юз тутар.

3645 Муддате иш чаппа кетгай, кўр ани,
Дорга тортгай ўғрилар доругани.

Кўр ани, султони олий ҳиммате,
Бандасига банда бўлгай муддате.

Банда бўлсанг гайбга бўлгай хўбу хуш,
Бандага гайб ҳифзи ҳам маҳбубу хуш.

Подишо қошида ким мадҳин этар?
Ҳозир эрмас эрса ул, ким тортинар?

Қалъа беги мамлакат бурчида, боқ,
Барчадан бир четда, султондан йироқ.

3650 Қалъани асрайди душмандин нуқул,
Қалъани сотмас ҳисобсиз пулга ул.

Бўйла олис гўшаю сарҳад аро,
Ҳар нафас султонга айлар ул вафо.

Шоҳга ул олий қадрдир бегумон,
Гарчи шоҳ қошида кўпдир жонфишон.

Подишо олдида маҳрамлар ҳазор,
Лек йироқ хизматга — шоҳдин эътибор.

¹ «Гайбга ишонувчилар...» Бақара сурасининг 3-оятига ишора.

Тоат айлаб, баски, маҳмуд бўлди ул,
Лек ўлимдин сўнгра мардуд бўлди ул.

3655 Ғайб ила ғойибу рўпўш яхшидир¹,
Тилни тий, тил бўлса хомуш, яхшидир.

Эй биродар, урма лоф беҳуда сан,
Ҳақ ўзи пайдо қилур илми ладан.

Бас, қуёшнинг чеҳраси унга гувоҳ,
Аййу шайъин аъзамуш — шоҳид илоҳ².

Сўйлайин, чун ёнма-ён сўйландиким,
Ҳам Худову ҳам малак, ҳам аҳли илм.

Йашҳадуллоҳ вал-малак вааҳлул-ъулум,
*Аннаҳу ла робба илла май-йадум*³.

3660 Ҳақ гувоҳлик берса, ким эрмиш малак?³
Ким дегай, мен ҳам бу ишда муштарак?

Шуъла-нур эрмиш гувоҳи офтоб,
Нотавон кўзлар беролмас нурга тоб.

Шабпарак ёқтирмагай хуршидни,
Ул қочар, нурдан кесиб уммидни.

Кўк аро бордир малаклар, ёр бил,
Бизга, дўстдирлар ҳамиша, англагил.

Бир қуёшдин биз олармиз дилга нур,
Сўнг заифларга уни айлаб зуҳур.

¹ *Рўпўш* — юзи пардалик.

² Тангридан ҳам улуғроқ гувоҳ бўлурму?

³ «Оллоҳ ҳам, малаклар ҳам, олимлар ҳам гувоҳлик берур. Боқий Рабдан бошқа раб йўқдир». Ол-Имрон сурасининг 18-оятига ишора.

3665 Янги ойдек, ё ҳилолдек, ёки бадр,
Ҳар малакнинг нури, қадри айрудир.

Ҳар малакда учдиру тўртдир қанот,
Ҳар қанотда ўзга бир нурул-ҳаёт¹.

Насли Одамнинг қаноти ақлидир,
Лек ақллар бир-биридин фарқлидир.

Ҳар башарга бир малак ҳамроҳ эрур,
Ҳар нечук кунларда ул огоҳ эрур.

Ойни қўрмас гарчи ожизнинг кўзи,
Ул кишининг ҳам вале бор юлдузи.

ПАЙҒАМБАР СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ ЗАЙДГА, БУ СИРНИ БОШҚА ОШҚОР ЭТМА, БУЙРУҚҚА АМАЛ ҚИЛ, ДЕГАНИ

3670 Деди Пайғамбарки: асҳобим — нужум,
Йўлчиларга шамъу шайтонга — ружум².

Ҳар киши кўз қуввати бўлсайди зўр,
Олгай эрди ул қуёшдин кўзга нур.

Ой ила юлдузга ҳожат йўқ эди,
Бор эди офтоби, кўнгли тўқ эди.

Союю тупроқ, булутга дермиш ой:
Мен башар эрдим, вале «йўҳо-илай»³.

Тийра эрдим сен каби, айтгум сенга,
Ул ваҳий офтоби берди нур менга.

¹ Фотир сурасининг 1-оятига ишора. ² Ружум — «Раҷм» сўзидан олинган. Яъни, «ҳайдамоқ» ва «тош билан урмоқ». ³ Аммо менга шундоқ ваҳий келди...

- 3675 Офтоблар наздида зулматдамен,
Зулмати нафс олдида талъатдамен.
- Сен беролгайсен менинг шуъламга тоб,
Мен эмасмен ул мунаввар офтоб.
- Мен мисоли сиркага сингган асал,
Мен даводирмен жигар эрса касал.
- Баски, иллатдин халос бўлдинг бутун,
Сиркани қўйгил-да, ичгил ангубин.
- Этди тарк қўнгилни ул кибру ҳаво,
Уқи: *ар-роҳмон ѓалал-арри иставо*¹.
- 3680 Тангри энди ҳукм этар бевосита,
Чунки у қўнгилга топди робита.
- Бул сухан билмас ниҳоя, Зайд қани?
Панд ила мен йўлга солгаймен ани.

ЗАЙД ҲИКОЯСИГА ҚАЙТИШ

- Зайдни топмоқ энди мушкул, қочди ул,
Қуш бўлиб талпинди ногоҳ, учди ул.
- Юлдуз эрди, бир чарақлаб кулди Зайд,
Чиқди офтоб, сўнди, ғойиб бўлди Зайд.
- Бас, тополмассен бирор ному нишон,
Каҳқашон йўлида бўлгайму сомон?
- 3685 Бор эди ҳис, нутқи бепоёнимиз,
Айлади маҳв дониши султонимиз.

¹ «Раҳмон аршга ҳокимдир...» Тоҳа сурасининг 5-оятига ишора.

Туйгулар ҳам ақлу хушларни бутун,
Мавж-мавж олди ладайно муҳзарун¹.

Тушди оқшом, келди юк ортиш гали,
Ишга тушди кўкда ютдузлар бари.

Қайтариб Ҳақ ақлу хушларни берар,
Боз қулоқларга тақилгай сиргалар.

Пой уриб, қўл силкитиб, айтиб сано,
Нозли-нозли «Роббана, аҳйайтана»².

3690 Сочилиб ётган суяклар қўзғолиб,
Устларидин чанг-ғуборларни силиб.

Тарк этиб йўқликни, топгайлар вужуд,
Ҳам этиб шукрона, ҳам айлаб кануд³.

Қўрмайин, бошинг бурарсен, эй одам,
Ёки бош бурганмидинг йўқликда ҳам?

Ул алам ичра тираб пойингни сен,
Билдинг ўзгармас, дея жойингни сен.

Санъати Раббингни кўрдинг, не эди?
Тутди ул манглай мўйингдин, силкиди.

3695 Келди сенга бўйла бир анвойи ҳол,
На гумон этган эдинг сен, на хаёл.

Ул адам унга-уловдир, бандадир,
Ишлангиз, девлар, Сулаймон зиндадир.

Жом ясашга банд эрур дев рағбати,
Битта сўз қотмоққа етмас ҳолати.

¹«Ҳаммаси ҳузуримизга қайтади...». Ёсин сураси, 32-оят.

²«Раббимиз, бизни тирилтирдинг...»

³Кануд — ўжарлик, саркашлик.

Боқ ўзинг, қўрқув танингни титратур,
Ул адам ҳам буйла титроқ ичрадир.

Гар урарсен бир муносиб ишга қўл,
Жон чекарсен, кетмагай деб қўлдан ул.

3700 Ишқи Ҳақдин бошқаси бефойда иш,
Ул шакархўрлик-да заҳмат, жон чекиш.

Жон чекиш — бормоқ ўлимга дам сайин,
Қўлни бир оби ҳаётга урмайин.

Халқ кўзи кўргай нуқул хоку мамот,
Этмагай бовар, десанг оби ҳаёт.

Юз гумонинг сен камайт тўқсонгача,
Тунда юр, ухлар эсанг, кечгай кеча.

Излагил тун қўйнида кундузни сен,
Иўлчи эт ул ақли зулматсўзни сен.

3705 Тийра рангли тун эрур некликка ёр,
Оби ҳайвон ҳам қоронғуликка ёр.

Бас, экибсен мунча гафлат тухмини,
Не замон тандин отарсен уйқуни?

Уйқу мурда луқмасига ёр эмиш,
Хўжа ухлар эрса, бас, ўгрига иш.

Бехабарсен, асли душман ким эрур,
Ақли оташ ақли тупроқ хасмидир.

Сувгаю сув ақлига душман олов,
Ҳамчунонким, сув эрур оташга ёв.

3710 Сув оловни сўндирур, зероки у
То абад сув наслига душман-адув.

Сўнгра билсанг, асли ўт шаҳват эрур,
Ҳосили куфру гуноҳ, зиллат эрур.

Зоҳирий ўтни ўчиргай сув, аё,
Оташи шаҳват сурар дўзахга то.

Сув ўчирмас нори шаҳватни нечун?
Таъбида дўзах азоби бор учун.

Нори шаҳват чорасидир нури дин,
*Нурукум итфоъу норил кофирин*¹.

3715 Сўндирар бул ўтни ул нури Худо,
Нури Иброҳимни этгил муқтадо.

Нафс ўтидин кечки, ул Намруд эрур,
Ёқмагил жисмингни, жисминг уд эрур.

Оташи шаҳват ёниб, кам бўлмади,
Ёндириб, куйдирди, барҳам бўлмади.

Бас, ўтин бирлан келур оташ, тутун,
Оташ ўчгайму қалаб турсанг ўтин?

Ёнмагай, олсанг ўтинни, ўчгай у,
Келди тақво, сепди ул оташга сув.

3720 Боқ, қораймас юз олов савдосидин,
Гулгуна сурмиш у қалб тақвосидин.

УМАР РОЗИЙАЛЛОҲУ АНҲУ ЗАМОНИДА ШАҲАРГА ЎТ ТУШГАНИ

Чиқди бир ёнгин Умар даврида, ул,
Ёндириб тошларни ҳатто этди кул.

¹ «Сизнинг нурингиз кофирларнинг оловини сўндиради».

Тушди оташга бинолар, хоналар,
Ёнди қушлар кўкда, чун парвоналар.

Бас, шаҳар ярмини қамраб олди ўт,
Қалтираб, ҳаттоки сувдин учди қут.

Чора излаб аҳли доно, хушманд,
Атру мушк, сирка сепишди дамба-дам.

3725 Ўрлади оташ самога беадад,
Унга беҳадлик этар эрди мадад.

Жумла халқ келди Умарга бул нафас,
Сув нечун келмайди деб оташга бас.

Деди: бул оташ чу оёти Худо,
Зулмингизга қиймату холис баҳо.

Сув эмас, оташ йўлида нон уйинг,
Эр бўлинг, бухлу бахилликни қўйинг.

Халқ деди: эшик очурмиз шул замон,
Биз сахий, аҳли футувватмиз тамом.

3730 Дедиким, расму русум айлаб адо,
Берингиз нон, йўқки ул баҳри Худо.

Бердингиз чу баҳри фаҳру баҳри ноз,
Бермадингиз баҳри тақвою ниёз.

Мол уруғдир, ҳар қадамда эмагил,
Тигни сен нокас қўлига тутмагил.

Аҳли дин бордир ва бордир аҳли кийн,
Ҳаққа дўст, ҳамроз ила бўл ҳамнишин.

Қимки ўз қавмига ҳиммат айламиш,
Уйлаким қуртдирки, бир иш айлами

**ДУШМАННИ АМИР АЛ-МУЪМИНИН АЛИ
КАРРАМАЛЛОҲУ ВАЖҲАҲУНИНГ
ЮЗИГА ТУПУРГАНИ ВА АЛИ
ҚЎЛИДАГИ ҚИЛИЧНИ ЕРГА
ТАШЛАГАНИ**

3735 Сен Алидин ўрган ихлосу амал,
Шери Ҳақ билмасди ҳеч макру ҳиял.

Жангда бир зўр паҳлавонни йиқди ул,
Урмади шамширни, четга чиқди ул.

Туфламишди чун Алига нобакор,
Бас, Али эрди Набийга ифтихор.

Бўйла бир юзга тупурди, кўкда моҳ
Сажда айларди, санарди саждагоҳ.

Ташлади шамширини ерга Али,
Сўнди рағбат унда чун жанг қилгали.

3740 Паҳлавонни этди ҳайрон бу амал,
Бўйла шафқат, афву раҳмат бемаҳал.

Деди: тиг чекдинг, кўзимни ёшладинг,
Мен йиқилган чоғда тигни ташладинг.

Не учун қилдинг саваш этмоқни бас?
Не сабабдин чекмадинг қасдимга даст?

Ул недурким, оташингга сочди кул,
Чақнади чақмоқ ва лекин сўнди ул?

Ул недурким, менда ҳам айлаб зухур,
Солди бундоқ ногаҳон кўнглимга нур?

3745 Ул недурким, не эмиш борлиқ, макон,
Жондин ортиқроқки, берди менга жон?

Гар шижоат ичра шерсан, шери нур,
Лек мурувват ичра несан, ким билур?

Абри Мусойи батиҳсен, бир булут,
Ул булут ёғдирмиш эрди нону қут.

Ёғдирур бугдой булутлар ҳар куни,
Тотли, ширин нон этарди халқ уни.

Абри Мусо чун қанотлар очдилар,
Ерга заҳматсиз емаклар сочдилар.

3750 Кимга етган бўлса ул лутфу карам,
Олам узра ёзди ул байроқ-алам.

Бўйла қирқ йил бўлди бул ҳиммат бажо,
Кўрди ҳиммат ҳар куни аҳли рижо.

Сўнгра ул қавм чун оёққа турдилар,
Турфа кўкат ҳам саримсоқ сўрдилар.

Уммати Аҳмад эурсиз бардавом,
То абад сизга муяссар ул таом.

Бўлди шоёнки: «Абийту ғинда роббий»,
«Ютғиму юсқи» киноят шул каби¹.

3755 Ул таомни сен кўзинг устида тут,
Токи ҳар бир луқма бўлсин болу сут.

Чиқди гап-сўз, кетди қўлдин ул ато,
Кўрдилар чунки ҳақиқатни хато.

Баски, биз ақли заифлар аҳлимиз,
Ақли Кулл мағзу қобиқдир аҳлимиз.

¹ «Мен тунни Раббим даргоҳида ўтказаман; «У мени тўйғизар, сувга қондирар...»

Ўзни шарҳ эт, айлама ахборни сен,
Ўзни сўк, камситмагил гулзорни сен.

Ё Али, сен ақлу кўздирсен тамом,
Сўйлагил кўрганларингдин бир калом.

3760 Тиғи ҳилминг¹ жонимиз чок айлади,
Оби илминг хокимиз пок айлади.

Ложарам бул Тангри — Ҳақ асроридир,
Чекмайин тиг жон олиш — аъмолидир.

Неки бор оламда шул, қурган ўшал,
Бизга эҳсонларни ҳам берган ўшал.

Ақлу ҳуш мастдир шаробидин магар,
Икки кўз бирлан қулогинг беҳабар.

Сўйла боз, эй арш, арши хуш шикор,
Бул замон кўрдинг нечук бир кирдикор?

3765 Ғайбни кўрмиш кўзларинг ул, шубҳа йўқ,
Бошқаларнинг кўзлари кўрмас, юмуқ.

Ул биров кўрмиш тўлин ойни аён,
Бул бировга қоп-қаро тундир жаҳон.

Ул биров бирмас, кўрар уч ойни ҳам,
Учта кимса баски бир манзилда жам.

Кўзлари очиқ, .кулоқларни кериб,
Талпинурлар сенга, мёндан юз буриб.

Бул ажиб кўз сеҳрими ё ўзга лутф,
Сенга бўри кўринур, менга Юсуф.

¹Ҳилм — мулойимлик, камтарлик.

3770 Ўн саккиз минг олам эрмиш асли, ҳай,
Ҳамма кўз ҳам ўн саккизни кўрмагай.

Оч сирингни, ё Алийи Муртазо,
Эй паси «суъул-қазо ҳуснул-қазо»¹.

Сен гапир неларга ақлинг етганин,
Сўйлайин ё менда не акс этганин.

Аксинг урди, олди қамровга мени,
Безабон ойдек сочарсен шуълани.

Даб очиб, сўзга киришса лекин ул,
Йўлчилар зудлаб босурлар тунда йўл.

3775 Ой саси дев бонгиндин устун келиб,
Йўл босурлар ҳар нафас ҳушёр бўлиб.

Ой ўзи сўзсиз ажиб бир раҳнамо,
Сўйлар эрса, бас, зиё узра зиё.

Сен ўзингсен шаҳри илм дарвозаси,
Ҳам ўзингсен ҳилм қуёши шуъласи².

Эйки дарвоза, очиқ тур ҳар маҳал,
Ичкари кирсин илмга ташналар.

Сен очиқ тур, боби раҳмат то абад,
Бизга даргоҳ лаҳу куфуван аҳад³.

3780 Ҳар ҳаво, ҳар зарра эрмиш панжара,
Очмасанг кўзни, киролмайсан сира.

¹ Эй нохуш қазодин сўнг келган хуш қазо, оч сирингни...

² «Мен илм шаҳридирман, Али у шаҳарнинг дарвозаси. Илм истаганлар дарвозага келсин» (Ҳадис).

³ «Шериғи, тенги бўлмаган Оллоҳ». Ихлос сурасининг 4-оятига ишора.

Очмагунча то эшикни посбон,
Ичкари ҳаргиз киролмас ул гумон.

Бас, эшикни очса, ул ҳайрон бўлур,
Пар ёзиб шубҳа-гумон, паррон бўлур.

Ганж топилса гофилу ҳайронага,
Ул югургай ҳар куни вайронага.

Топмасанг гавҳарни дарвешликда сан,
Кўйи дарвешликда зар излармисан?

3785 Гар гумон йилларча елса сарсари,
Ул кетолмас балки бурнингдин нари.

Олами гайбдин агарда атри роз
Етмаса, ул кўрганинг бурнинг, холос.

Сўнг деди ул навмусулмони валий¹,
Жонига лаззат солар эркан Али.

**УЛ КОФИРНИНГ АЛИ КАРРАМАЛЛОҲУ
ВАЖҲАҲУДАН: «НЕГА МЕНДАН УСТУН
КЕЛИБ, ШАМШИРИНГНИ ЕРГА
ТАШЛАДИНГ» ДЕБ САВОЛ
СЎРГАНИ**

Деди: айтгил, ё амир ал-муъминин,
Уйнасин жисмимда жоним чун жанин².

Чун етар навбат ила қиздир-ўғил,
Неча юлдуздин ўтиб, офтобга ул.

3790 Вақт етиб, жисмига жон олгай жанин,
Унга офтоб ул замон бўлгай муин³.

¹ Навмусулмон — янги мусулмон. ² Жанин — ҳомила, фарзанд.

³ Муин — мадакдор.

Ул қимирлар, чун боқаркан офтоб,
Жон бағишлар унга офтоби шу тоб.

То қуёши унга порлаб, боқмади,
Топди суврат, бошқа нарса топмади¹.

Онаси қорнида ётган бир бола
Боғланур офтобга қандоқ йўл ила?

Сирли, пинҳон йўл ила боғлангай ул,
Кўп эрур ул кўкдаги офтобга йўл.

3795 Йўлки, ундан зар ўзига қут олур,
Йўлки, ундан тош асл ёқут бўлур.

Йўлки, қирмиз ранг бағишлар лаълга ул,
Йўлки, ўт-чақмоқ бағишлар наълга ул.

Йўлки, ул ўбдон пиширгай мевани,
Ботир айлар гўл, юраксиз кимсани.

Сўйла боз, эй сен, қанотли қарчиғай,
Шоҳ қўлида ҳар нафас учмоққа шай.

Сен ила анқо қушин овлайди шоҳ,
Эй неча лашқарга тенг келган сипоҳ.

3800 Уммати воҳид, ҳисобинг юз ҳазор²,
Сўйла, шамширингга овдирмен, шикор.

Қаҳр этар чоғида раҳм кимнинг иши?
Аждаҳога шафқат айларми киши?

¹ Қадимгилар эътиқодича, бола она қорнида, аввал Зухал, сўнг Муштарий, Миррих, Қуёш ҳукмида бўлади. Қуёш ҳукмида жонланади. Сўнг Зухро, Уторуд, еттинчи ойда навбат яна Зухалга етади. Тўққизинчи ойда Муштарийдан тарбия топгач, туғилади.

² *Ҳазор* — минг.

АМИР АЛ-МУЪМИНИННИНГ ШАМШИРНИ ТАШЛАШ САБАБИНИ АЙТГАНИ

Деди: мен Ҳақ деб урурмен тигни, бас,
Бандаи Ҳақмен, асири тан эмас.

Шери Ҳақдирмен, эмас шери ҳаво,
Дину иймонимга шул феълим гувоҳ.

«*Мо ромайта из ромайт*» мен дар ҳироб¹,
Менки тигмен, тигни ургай офтоб.

3805 Айладим тарк бориму йўғимни ҳам,
Бори Ҳақдир, бошқаси йўқдир, адам.

Соядирмен, соҳибимдир офтоб,
Пардадўзмен, нурга эрмасмен ҳижоб.

Дуру гавҳарли қиличмен, тиги пок,
Жон берурмен жангда, этмасмен ҳалок.

Гавҳари тигимни қонлар юлмагай,
Бир булутдирменки, еллар қувмагай.

Тоғмен, тоғдек чу ҳилму сабру дод,
Тоғни кўзғотгайму асло тундбод!²

3810 Улки учгай елда, хору хас эрур,
Даҳр аро учқур шамоллар кўп дурур.

Улки эрмас сидқидил, тоат эли,
Бас, учиргай қаҳру кин, шаҳват ели.

Тоғман-у, буткул унинг бунёдимен,
Хас эсам, Ҳақнинг шамоли — бодимен.

¹ Мен жангда «Отганинга, сен отмадинг...» деган асрорман.

² *Тундбод* — кучли шамол.

Унга боғлиқдир тилак, майлим менинг,
Ул қўмондоним ва сархайлим менинг.

Қаҳр эрур шоҳларга шоҳ, менга ғулом,
Қаҳр отин бойладим, тақдим лижом¹.

3815 Тиғи ҳилмим тушди қаҳрим бўйнига,
Қаҳри Ҳақ етказди раҳмат кўйнига.

Нурга гарқдирмен, вале хонам хароб,
Равзадирмен, гарчи исмим Бу Туроб².

Гар арога тушса бир ғайри Худо,
Тиғни дарҳол қинига жойлаш сазо.

То Аҳибба лиллоҳ бўлиб номим менинг³,
Абғоза лиллоҳ ила комим менинг⁴.

То Аъто лиллоҳ бўлиб орим менинг,
Амсака лиллоҳ бўлур борим менинг⁵.

3820 *Бухли ман лиллоҳ ато лиллоҳу бас⁶,*
Бандамен ёлғиз Худоба, бошқамас.

Неки этсам мен, этармен Ҳақ учун,
Холимен шубҳа хаёллардан бутун.

Ул таҳаррий, ижтиҳоддин мен халос,
Топганим ҳам тутганим Ҳақдир, холос.

Гар учар бўлсам, билармен қай томон,
Гар қўнар бўлсам, қўнар жойим аён.

¹ Лижом — жуган. ² *Абу Туроб* — Тупроқ Отаси, Ҳазрат Алига
Пайгамбар алайҳиссалом томонидан берилган ном. ³ *Аҳибба лиллоҳ* -
Оллоҳ учун севди. ⁴ *Абғоза лиллоҳ* — Оллоҳ учун ёмон кўрди.
⁵ *Амсака лиллоҳ* — Оллоҳ учун хасислик қилди. ⁶ Хасислигим ҳам,
сахийлигим ҳам Оллоҳ учундир.

Юк кўтарсам гар, аён, қай ерга то,
Менки ойдирмен, қуёшим-пешво.

3825 Бундан ортиқ сўйламоқ жоиз эмас,
Баҳри уммон сигмагай ирмоққа, бас.

Содда, равшан сўйладим фикримни, ул
Айб эмасдир, бўйладир кори Расул.

Мен гаразлардин йироқмен, ҳур, бас,
Ҳур гувоҳлик берса, тингла, қулнимас.

Бас, шарият ҳукм этаркан, шева шул,
Қул гувоҳлик берса гар, бўлмас қабул.

Гарчи минглаб қул гувоҳлик айлагай,
Қозиюл қуззот назарга илмагай.

3830 Улки шаҳватнинг қўлида бандадир,
Қулдан ул баттар, баса шармандадир.

Чунки қул бир сўз ила бўлгуси ҳур,
Бул эса ширин яшаб, аччиқ ўлур.

Бандайи шаҳват ўзи топмас халос,
Қутқарур фазли Худо, инъоми хос.

Чоҳга тушмиш улки, чоҳнинг сабри йўқ,
Ўз гуноҳи ул, Худонинг жабри йўқ.

Чоҳга отмиш ўзни ул жоним менинг,
Йўқ халос этмоққа арқоним менинг.

3835 Бас қилай, чун сўз агар афзун бўлур,
Ул жигар недирки, тош ҳам хун бўлур.

Ғар жигар хунмас, сабабмас сахтлиги¹,
Боиси — ғофиллиги, бадбахтлиги.

Қон бўлур бир кун, валекин суд эмас,
Ул куни қон бўлки, қон мардуд эмас².

Қул гувоҳлик берса, чун маъқул эмас,
Адл этсин ул кишиким, гул эмас³.

Шоҳид эрди Ҳақ ҳузурида Расул,
Даҳрдин озод эди, ҳур ибни ҳур.

3840 Менки ҳурмен, қаҳру кийн турсин нари,
Ҳақ сифотин истасанг, кир ичкари.

Ичкари кир, этди озод фазли Ҳақ,
Қаҳрида бор эрди раҳматдин сабақ.

Ичкари кир, ортда қолди хавф-хатар,
Тош эдинг, кимё сени этди гуҳар.

Тарк этиб сен куфр хористонини,
Маскан айла Ҳу сарвистонини.

Сен ўзимсан, мен ўзингман, ўргилай,
Мен Али бўлганни қандоқ ўлдирай?

3845 Бир гуноҳ этдингки, тоатдин улуғ,
Осмон қаршингда юз очди тўлиқ.

Бир хужаста маъсият этдинг карам,
Бас, тикандандир магар гул барги ҳам.

Ул Умарким айлади қасди Расул,
Йўлга кирди, бўлди даргоҳга қабул.

¹ Сахт — қаттиқ.

² Мардуд — рад этилган.

³ Гул — шайтон.

Сеҳргарлар сеҳри бир боис бўлиб,
Боқди ундайларга ҳам давлат кулиб.

Ҳа, улар гар бўлмасайди сеҳргар,
Фиръавн айлармиди таклиф магар?

3850 Қайда эрди ул асою муъжизот,
Маъсият тоатга дунди шул заҳот.

Номидлик бўйнига урди Худо,
Чунки тоат ўрнига ўтди гуноҳ.

Ул мубаддал айлагай ишларни бот,
Ки ибодат ўрнига ўтгай инод.

Ташланур майдонга шайтони ражим,
Ул ҳасаддин тарс ёрилгай, ўйлаким.

Ҳар қадамда бир гуноҳ пайдо қилар,
Бизни бойлаб ул, тубанга тортқилар.

3855 Сўнгра кўргайким, гуноҳ тоат бўлур,
Унга ҳасратли, қийин соат бўлур.

Уйга кир, пешвоз юргаймен сенга,
Сен тупурдинг, туҳфа бергаймен сенга.

Мен жафо қилганга истармен сиҳат,
Пойига бошимни қўйгаймен абад.

Мен жафо қилганга бергаймен чунон,
Ганжу давлат бирла мулки жовидон.

ПАЙҒАМБАР СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА
САЛЛАМНИНГ АЛИ КАРРАМАЛЛОҲУ
ВАЖҲАҲУНИНГ РИКОБДОРИ
ҚУЛОҒИГА¹: «АЛИ СЕНИНГ
ҚЎЛИНГДИН ЎЛУР», ДЕБ
ХАБАР БЕРГАНИ

Бўйла эрман, этмадим хуним талаб,
Нўши лутфим бўлмади қаҳру газаб.

3860 Деди Пайғамбарки, қотил менга — қул,
Бир куни бошимни тандин узгай ул.

Бўйла огоҳ этди ул соҳиб карам,
Бир куни ўлгум қулим қўлида ман.

Қул ўшал дедики: эй, ўлдир мени,
Йўқса, гафлат ичра ўлдиргум сени.

Мен дедимки, амри Ҳақ бўлса, нетай,
Бул қазодир, мен нечук тадбир этай.²

Ул тўсиб йўлимни дерди: эй карим,
Ҳақ учун кес, ташла бошимни маним.

3865 Қелмасин бошимга қисмат инчунин,
Ёнмасин жоним сенинг жонинг учун.

Мен дедимки: бўйла ёзмиш ул қалам,
Ул қаламдин сарнигундир не алам.

Йўқ менинг кўнглимда кийна учқуни,
Баски, сендин кўрмагаймен мен буни.

Олати Ҳақсанки, сенда дасти Ҳақ,
Ким отар Ҳақ олатига таъна, дақ.²

¹ Рикоб — узанги. Рикобдор — баланд мартабали кимсани отга минишга ёрдам берувчи хизматкор. ² Дақ — маломат.

Сўрди улким: не сабабдин бул қасос?¹
Мен дедим: Ҳақ сирри булким, бил-асос.

3870 Этса гар ўз феълига ул эътироз,
Эътирози ўстирур боғу риёз¹.

Эътироз этгувчи ҳам Оллоҳ ўзи,
Қаҳр аро тек, лутф аро танҳо ўзи.

Бул ҳаводис шаҳри ичра мир ўшал,
Мамлакатда молики тадбир ўшал.

Ул агар ўз олатини синдирар,
Қайта бутлаб, хизматига шай қилар.

Рамзи «нансах оятин авнунсиҳо,
Наъти хойрон» ортида билгин, меҳо².

3875 Ҳар шариатники бекор этди ул,
Ўтни юлди, ўрнига келтирди гул.

Тун келар, кетгувчи ул кундузга боқ,
Бул синоат, бул хирадафрузга боқ.

Тун кетар, келгай мунаввар кун яна,
Бор жимоди шуъладин гулгун яна³.

Гарчи зулмат ичра уйқуга сабот,
Лек ўшал зулматдадир оби ҳаёт.

Янгиланмасму ақллар тун аро,
Тарқалиб ҳар ён нақллар тун аро.

¹ Риёз — гулшан. ² «Эй улуғ инсон, «бир оят юборсак, ортидан ундан ҳам яхшисини юборамиз» амри замиридаги маъноларни англа». Бақара сурасининг 106-оятига ишора.

³ Жимоди — жонсиз жисмлар.

3880 Зиддиятда зиддият айлар зуҳур,
Бор эрур доим сувайдо ичра нур.

Жанги Пайғамбар мадори сулҳ эди,
Жангда енгилган ғанимлар, сулҳ, деди.

Кесди юз мингларча бошни дoston,
То омон қолсин дея аҳли жаҳон.

Боғбон бачки бутоқларни бутар,
Гуркираб хурмоси кўкка юз тутар.

Ўт-ўланларни юлар ул, қўймагай,
Токи боғда гул, оғочлар яшнагай.

3885 Оғриган тишни олиб ташлар табиб,
Токи оғриқдин қутулсин деб ҳабиб.

Бас, зиёдатлар, нуқслар ичра то,
Ул шаҳидларга ҳаёт эрмиш фано.

Ризқхўр ҳалқумни шамшир кесса, бас,
«Юрзақуна фариҳин» топгай шикаст¹.

Ҳалқумин ҳайвонни кессанг сен агар,
Ҳалқуми инсонни ул афзун этар.

Ҳалқуми инсон кесилса, бил-асос,
Не келур майдонга, сен этгил қиёс.

3890 Янги бир ҳалқум туғар теморидин²,
Тамшаниб Ҳақ шарбати анворидин.

Ул кесик ҳалқум ичар шарбат вале,
«Ло» чекинса, мурдага маскан «бале».

¹ «Неъматлардан хушнуд ҳолларида баҳраманд бўлмоқдалар». (Ол-и
Имрон сурасининг 169—170-оятларига ишора.

² *Темор* — ғам, андуҳ, ғусса.

Бас қил, эй кўтоҳ назар, соҳиб гумон,
Тобакай жондир сенга бир бурда нон.

Мевасизсен, худди найнов бир терак,
Сенга ном, обрў керакмас, нон керак.

Нонни деб гар шунчалар эрсанг ҳарис,
Зарга айлантир, мана, қаршингда мис.

3895 Лозим эрса, эй фалон, кир ювмагинг,
Кирчиларнинг тўпидин айрилмагин.

Нон агар синдирса рўзанг, турма сен,
Бор, шикастабанд табибга учра сен.

Ўнгломур бори шикастинг, урса даст,
Ул даво бўлгай чу етказса шикаст.

Сен ўзинг унга шикаст этсанг бироқ,
Келмагай асло қўлингдин ўнгламоқ.

Синдиришса ҳақлидир ул, ким атай
Синдириб, синганни қайта ўнглагай.

3900 Қимки тиккай, ул билур йиртмоқни ҳам,
Қим сотар, билгай харид этмоқни ҳам.

Уйни бузгай ким, қилиб зеру забар,
Қайта бошдин тиклар ул, маъмур этар.

Битта бош бўлса агар тандин жудо,
Неча минг бошлар туғилгай даҳр аро.

Бўлмаса гар қатл учун амри қасос,
Ҳам «қасос ичра ҳаёт бор» ҳукми боз¹,

¹ Бақара сурасининг 179-оятига ишора.

Қимса борму журъат айлаб, қон тўкар?
Уйламай, Ҳақ тутқунига тиг чекар?

3905 Қўзи очиқ ҳар киши билгай бун:
Қимки қотилдир, у тақдир тутқуни.

Қимки бул тавқи қазога келса дуч,
Ул урар фарзанди бошига қилич.

Эҳтиёт бўл, таъна этма, бил мудом,
Ҳукми Ҳақ олдида ожизсен тамом.

ОДАМ АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ ШАЙТОНИ ЛАИН ЗАЛОЛАТИНИ КҮРИБ, УНИНГ ҲОЛИГА АЖАБЛАНГАНИ

Ҳазрати Одамки, ул олий қадр,
Бир куни Иблис сари боқди ҳақир.

Сўнг назарни солди ул ўз сорига,
Ўзни кўргач, қулди Иблис ҳолига.

3910 Ғайрати Ҳақ урди бонг: эй сен Сафий,
Маълум эрмас сенга асрори хафий.

Тўнни кийса тескари, авзойидин,
Тоғни ҳам ҳатто қўпоргай жойидин.

Юзта одам пардасин йиртиб нуқул,
Юзта Иблисни мусулмон айлар ул.

Деди Одам: тавба қилдим, муҳтарам,
Бўйла густоҳликни бошқа айламам.

*Ё гиёс ал-мустағисин иҳдина,
Лофтихора б-илулуми вал-ғино.*

3915 Ло тузиг қалбан ҳадайта б-ил-карам,
Васрифис-суғал-лазий хаттал-қалам¹.

Этма дуч жонларга ул қасди қазо,
Ҳамдам эт ҳар лаҳза ихвони ризо².

Фурқатингдек бизга аччиқ нарса йўқ,
Гар паноҳинг бўлмаса, ҳеч нарса йўқ.

Йўлимиз тўсгувчи ҳам очгувчи сен,
Жисму жонлар тўнини ечгувчи сен.

Қўлимиз ейди оёқларни ҳамон,
Этмасанг лутф, жонга етгайму омон.

3920 Жонни пойлайди хатарлар, кўп азим,
Жон эрур чун мойи идбору бийм.

Жонки восил бўлмамиш жононга ул,
Ўзни кўрмас то абад кўру сўқир.

Сенга етмас жонни сен озурда бил,
Жонки сенсиз зинда эрмиш, мурда бил.

Бандаларга таъна отгайсен чунон,
Сенга ҳам таъна етур, эй комрон.

Сен қуёшу ойни ҳам дерсан қаро,
Сен санобар, сарвни ҳам дерсан дуто.

3925 Аршу осмон ҳам кўзингда паст, ҳақир,
Денгизу кон сенга йўқсилдир, фақир.

¹ «Эй мадад сўраганларга мадад бергувчи, бизга Ҳақ йўлни кўрсат;
Билимлар ва бойликлар билан мақтаниш йўқ. Бизни марҳаматинг ила
ҳидоят қилганингдан кейин дилларимизни Ҳақ йўлдан оздирма. Қалам
битган балолардан Ўзинг асра» Ол-и Имрон сурасининг 8-оятига
ишора ² Ихвони ризо — асл биродарлар, авлиёлар..

Ул бари, ё Ҳақ, камолингга раво,
Юз тутар борлиққа амрингдин фано.

Сен хатарлардин, адамдин поксен,
Иўқни бор этган азим Оллоҳсен.

Қимки қургай, ул йиқишни ҳам билар,
Қимки йиртгай, ул тикишни ҳам билар.

Ўт қўйиб, ҳар кузда ёққай боғни ул,
Қайта ундиргай гулу япроғни ул.

3930 Эйки ёндинг, бас, униб чиқ, тоза бўл,
Қайта бошдин яшна сен, овоза бўл.

Қўр эди наргис кўзи, очдинг уни,
Най — қамишни кесди, юксалди уни.

Биз-ку маснуъ бандамиз, Сонеъ эмас,
Биз забунлармиз, яна қонею бас¹.

Сўз очармиз нафсимиздин дамба-дам,
Бўлмасанг ёр, барчамиз дев, Аҳраман.

Айладинг жонларни кўрликдин халос,
Аҳраманликдин қутулдик бил-асос.

3935 Ҳар тирикка сен асокашсен, етар,
Беасову беасокаш кўр нетар?

Сендин ўзга ҳар хушу нохуш эрур,
Одамийсўздир, баса оташ эрур.

Қимгаким оташ паноҳу пушт эмиш,
Ул мажусий эрмишу зардушт эмиш.

¹ Маснуъ - яратилган. Сонеъ - яратувчи. Қонеъ - қаноат қилувчи-

Куллу шайъин мо халаллоҳ ботилун,
Инна фазлаллоҳи гаймун хотилун¹.

**АМИР АЛ-МУЪМИНИН АЛИ
КАРРАМАЛЛОҲУ ВАЖҲАҲУ
ҲИКОЯСИГА ҚАЙТИШ**

Юр, яна кўргил Алию хунлигин,
Ул ганимга лутфию афзунлигин.

3940 Деди: хунхорим кўрармен ҳар нафас,
Йўқ вале кўнглимда бир қаҳру араз.

Чун ўлим андоқ ширин, ҳамрозу хеш,
Тонгла машҳарда менинг жонимга эш.

Ул ўлимсиз бир ўлимдирким, ҳалол,
Ул чечаксиз бир чечакдирким, навол².

Зоҳиран ўлмиш, ҳаётдир ботини,
Зоҳиран қисқа, ниҳондир оқими.

Чун бола кетгач аноси қорнидин,
Даҳр аро яшнаб очилгай янгидин.

3945 Биз учун сўйи ажал-ишқу ҳаво,
«Наҳйи ла тулқу би айдикум»дилга жо³.

«Ема ширинни» дейишдир расми панд,
«Емагил аччиқ»қа ҳожат бормикан³

Мағзу пўсти меванинг аччиқ эрур,
Емагил, деб ул ўзи айтиб турур.

¹ «Оллоҳдин бошқа ҳар неким бор эрса, бари ҳечдир, Оллоҳнинг эҳсони — туганмас ёмғирдир». ² Навол — ҳада, насиба. ³ «Ўзингизни ўз кўлингиз билан ҳалокатга ташламанг...» Бақара сураси, 195-оят.

Менга ул нуқли ажал ширин магар,
«Бал ҳум аҳйу»амри ортимдан келар¹.

Уқтулуни ё сиқотий лойимо,
Инна фи қатли ҳаёти доимо.

3950 *Инна фи мавти ҳаёти ё фато,
Кам уфориқ мавтини ҳатто мато.*

*Фурқати лавлам такун фи зас-суқун,
Лам яқул инна илайҳи рожифун².*

Бас, шаҳарга қайтса ким, қайтгувчи ул,
Манзили ул водийи ваҳдат эрур.

**АМИР АЛ-МУЪМИНИН АЛИ
КАРРАМАЛЛОҲУ ВАЖҲАҲУ
РИКОБДОРНИНГ: «ЭЙ АЛИ, ХУДО
ҲАҚҚИ, МЕНИ ЎЛДИР ВА МЕНИ БУЛ
ФАЛОКАТДАН ҚУТҚАР»,
ДЕБ ЁЛВОРГАНИ**

Келди боз, дедики: тез ўлдир мени,
Менда тоқат йўқ у кунни кўргани.

Бас, ҳалол этдим хунимни мен ўзим,
Кўрмасин то ул қиёматни кўзим.

3955 *Мен дедим: олам сенга хундор эса,
Неча қўлда ханжари хунхор эса.*

¹ «Улар тирикдирлар...»

² Бу арабча олти мисранинг сўнги икки байти Мансур Ҳалложга мансуб. Мазмуни: Эй мени ишончли дўстларим, мени қийнаб ўлдиринг. Чунки доимий ҳаётим — ўлимимдадир. Чиндан ҳам ҳаётим - ўлимимдадир, эй йигит. Қачонгача юртимдан, элимдан айру яшайман... Бу дунёда туришим айрилиқ бўлмаса, «Биз яна унга қайтамыз» дейилмасди...

Кесмагай ул биргина мўйингни ҳам,
Чунки шундоқ бир ёзуқ ёзмиш қалам.

Бас, шафоатчинг ўзим, ғам чекмагил,
Хўжаи руҳман, эмасмен танга қул.

Мен учун эрмас муҳим тан қиймати,
Мен у тансиз ҳам *фато ибнул фато*¹.

Ханжару шамшир райҳоним менинг,
Бас, ўлимдир айши жононим менинг.

3960 Улки танга зарра шафқат этмагай,
Ҳирси мирию халофат этмагай.

Баски ҳар амру ҳукмга соҳиб ул,
Чун амирларга амирлик кўрсатур.

Бошқа жон бергай амирликка ўшал,
То халофат боғи берсин деб самар.

**МУСТАФО СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВА САЛЛАМНИНГ МАККАНИ ВА
МАККАДАН БОШҚА ЕРЛАРНИ ОЛИШ
ИСТАГИ ДУНЁ САЛТАНАТИНИ СЕВИШИ
ТУФАЙЛИ ЭМАС, ОЛЛОҲНИНГ АМРИ
ЭДИ. ЗОТАН ОЛЛОҲНИНГ ЎЗИ, ДУНЁ
ЛОШДИР, ДЕБ АМР ЭТМИШДИ**

Маккани олмаққа жаҳд этди Расул,
Хўбби дунё, деб баҳо олгайму ул?

Ул-ку ул, қошига етти осмон
Махзани келганда кўз юмди ҳамон.

3965 Ул-ку ул, наззорасига ҳуру жон,
Тўпланиб, тўлдирди етти осмон.

¹ «Йигит ўғли йигитман...»

Унга деб ораста эрди барчаси,
Унга маҳбубмасди дўстдин ўзгаси.

Унча тўлдирмишди ул ижлоли Ҳақ,
Йўл тополмасди арога ол-и Ҳақ¹.

*Ла йасаъ фино набиййун мурсалу
Вал-малак вар-руҳу айзан фаъқилу².*

Деди: биз кўзмиз, валекин зоғ эмас,
Масти рангдирмиз, масти боғ эмас.

3970 Қанча бойлик бўлса дунёда, Расул
Наздида бойлик эмас, хас эрди ул.

Бас, не эрмиш Маккаю Шому Ироқ,
Ки улар деб зарра чекса иштиёқ.

Бул гумону шубҳалар шайтонга мос,
Ул мунофиқ ўзига айлар қиёс.

Юзга сен тутсанг агар заррин ниқоб,
Сенга, бас, заррин кўрингай офтоб.

Ол кўзингдин ул ниқоби зардни сен³,
То кўрарсен паҳлавону мардни сен.

3975 Паҳлавон йўл босса, учгай чанг-ғубор,
Чанг-ғуборни марди Ҳақ этдинг хаёл.

Кўрди Иблис, деди: менга тенгмикин?³
Ул-ку тупроқ, мен эсам оташжабин⁴.

¹ Ижлоли Ҳақ — Ҳақнинг улуғлиги. Ол-и Ҳақ - Тангри аҳли.

² «Орамизга на бир Пайғамбар сиғар, на малак, на руҳ...

³ Зард — сариқ.

⁴ Оташжабин — олов манглай.

Сен азизларни агар билсанг башар,
Билки, бул мерос Иблисдан келар.

Иблис аҳли бўлмасанг гар, ўйлагил,
Не учун меросин олдинг, сўйлагил?

Ит эмасмен, шери Ҳақмен, ҳақпараст,
Шери Ҳақ бўлгайму ҳеч сувратпараст?

3980 Шери дунё ўлжа излар бетиним,
Шери Мавло излагай ҳурлик, ўлим.

Улки кўргай ҳар ўлимда юз вужуд,
Ўйлаким, парвона куйдиргай вужуд.

Бу тилак тавқи садоқатдир ҳамон,
Ки жуҳуд аҳлига бўлмиш имтиҳон.

Чун Расул амр этди: эй қавми яҳуд,
Аҳли содиққа ўлимдир ганжу суд.

Фойда кўрмоқ гар қўнгилга хуш, бироқ,
Фойда борму ҳеч ўлимдин яхшироқ?

3985 Эй жуҳудлар, соҳиби номус бўлинг,
Гар таманно эрса, тилга келтиринг.

Бас, Муҳаммад сўйлади не ганжу суд,
Олмади тилга ўлимни бир жуҳуд.

Деди: тилга олсалар эрди, аё,
Бир яҳудий қолмас эрди даҳр аро.

Бас, яҳудийлар тўлаб молу хирож,
Дедилар: шарманда этма, эй Сирож.

Бул сухан билмас ниҳоя, кел ўзинг,
Қўлни бергил, дўст ким, кўрди кўзинг.

**АМИР АЛ-МУЪМИНИН АЛИ
КАРРАМАЛЛОҲУ ВАЖҲАҲУНИНГ ЎЗ
РАҚИБИГА: «СЕН МЕНИНГ ЮЗИМГА
ТУПУРДИНГ, ЖАҲЛИМ ЧИҚИБ,
ҲАРАКАТДАН ТЎХТАДИМ. СЕНИ
ЎЛДИРИШИМГА МАНА ШУ МОНЕЪ
БЎЛДИ» ДЕГАНИ**

3990 Деди жангчига амир ал-муъминин:
Жанг-жадаллар авжига чиққанда чин,

Сен юзимга туфладинг, бас, ушбу дам,
Кўзгади жаҳлим, туганди ҳафсалам.

Ҳақ ишига бўйла йўл топди ҳаво,
Ҳақ ишида бўлмагай ширкат раво.

То яратмишдир ўзи Мавло сени,
Мулки Ҳақсен, менда ул қудрат қани?

Нақши Ҳақни амри Ҳақ бирлан ушот,
Тошни сен дўст кўнглига дўстона от.

3995 Тинглабон кофир бу сўзни биласос,
Топди матлаб, бўлди зуннордин халос.

Деди: мен сенга жафолар айладим,
Кимлигингни билдим энди, англадим.

Ул тарозуйи аҳад-Ҳу сен ўзинг,
Балки ул шайни тарозусен ўзинг.

Ақрабойимсен, кўнгилнинг гулшани,
Шаъми диним ҳусни, нури равшани.

Ул чироққа мен бўлай ўлгунча қул,
Ки чироғинг шуъласин андин олур.

- 4000 Нур дарёсига айлай садқа жон,
Бўйла бир гавҳарни ул этмиш аён.
- Кел, шаҳодат сўзини ўргат менга,
Борму бир кимса, баробар ул сенга?
- Ул ўзи ҳам қавмидин эллик киши,
Динга юз бурди, вафо бўлди иши.
- Тиғи ҳилм бирла, кесилмай неча ҳалқ¹,
Соғ-омон қолди қиличдин қанча халқ.
- Тиғи ҳилм, билсанг, қиличдин тез эрур,
Юз қўшинга бир ўзи устин келур.
- 4005 Во дариго, икки бурда нон ҳамон
Оташи фикримни сўндирди тамом².
- Этди буғдой субҳи Одамни қаро,
Кирди Ер ул Ойу ул Офтоб аро.
- Бир ҳовуч тупроқни деб ул ҳусни дил,
Ой эди, Хулкарга ўхшаб синди чил.
- Нонда маъно эрса, бордир фойда-суд,
Суврат эрса, бас, сени айлар жухуд.
- Ул яшил янтоқни еб тева магар,
Фойда кўргай беҳисоб, лаззат топар.
- 4010 Сарғайиб, янтоқ ниҳоят хуш бўлур,
Ул қуруқ янтоққа тева дуч бўлур.

¹ Ҳалқ — ҳалқум.

² Мавлоно бу мисраларни котиби Хусомиддин Чалабийга айтиб ёздираркан, орада бир-икки тишлам нон ёйди... Шунга ишорат этилмоқда.

Йиртар ул янтоқ томоғин, эй дариг,
Кечаги гуллар кесарлар мисли тиг.

Нон эди маъни — яшил янтоқ эди,
Дунди ул сувратга, қотди, қувради.

Лек уни одат юзидин сал бурун,
Еб эдинг сен, эй вужуди нозанин.

Қўл чўзарсен унга сен аввалгидек,
Қуврамиш маъно, қоришмиш ерга лек.

4015 Тирнаб ул оғзинг, этар бўғзингни қон,
Бул гиёҳдин тий ўзингни, теважон.

Лойланиб оқмоқда ул сўз тўлқини,
Сувки келса, тийра, тўс, тиндир уни.

То Худойим боз зилолу соф қилур,
Тийра қилди ул ўзи, шаффоф қилур.

4018 Сабр элтар орзуга, этма шитоб,
Сабр қил, валлоҳу аълам бис-савоб.

*«Маснавийи маънавий»нинг
биринчи китоби тугади.*

«МАСНАВИЙ»НИ ДУНЁ УЌИБ-УРГАНМОҚДА

Мавлавий буюклигининг бир белгиси унинг асарларининг ҳам донишманду олимлар ва ҳам оддий одамлар орасида яхши танилгандир. «Маснавийи маънавий» ўша даврдан бугунгача Фирдавсий «Шоҳнома»си, Саъдий асарлари, Ҳофиз девони билан бир қаторда севиб ўқилган ва ўқиладиган форсий тилдаги асар бўлишидан ташқари, атрофида энг кўп шарҳлар ёзилган асар ҳамдир. Бу жиҳатдан ҳеч қачон Санонийнинг «Ҳадиқа»си ё Аторнинг «Маснавий»лари билан таққослаб бўлмайди. Бугунгача давом этиб келаётган бу шарҳнавислик Эрондан ташқарида ҳам ривожланиб кетган.

Мавлавий ва унинг ижоди кўп ўтмай бир қанча шарҳ китобларининг ёзилишига сабаб бўлди. Бу шарҳнавислик бугунгача давом этиб келмоқда. Жумладан, Мавлавийнинг катта ўғли Султон Валаднинг «Валаднома» асари, Афлокийнинг «Маноқиб-ул-орифин» номли асари, Мавлавийнинг муриди Фаридун Сипаҳсолорнинг рисоласи бу мавзудаги энг қадимги ва мўътабар манбалардан ҳисобланади. Афлокийнинг «Маноқиб-ул-орифин» китоби кўпроқ кароматлар ва ғайритабиий ҳодисаларни қамраган бўлса ҳам, Мавлавийни англаш бўйича ва унинг ҳаёти, ҳолати ҳақида мўътабар манба ҳисобланади.

Мавлавий турбати шарифининг маснавийхони бўлган, Султон Валад ва Мавлавийнинг бошқа суҳбатдошлари хизматига етган Афлокий ўз китобида кўпроқ Мавлоно мажлисларида иштирок этиш саодатига мушарраф бўлган кишиларнинг нақлу ривоятларига таянади.

Ҳижрий-қамарий 739 йили, яъни, Афлокийдан 26 йил олдин оламдан ўтган Фаридун Сипаҳсолор эса, узоқ йиллар Мавлавийнинг хизматида бўлган. Гарчи бу китобнинг саҳиҳлиги исбот талаб қилса-да ва уни «Маноқиб-ул-орифин»дан олинган деб билсалар-да, тадқиқотчилар учун бу асар ҳам Мавлоно ҳаёти ва аҳволи ҳақидаги мўътабар манба саналади.

Қадимги манбалардан ташқари, ҳозирги давр донишмандлари ва тадқиқотчиларининг Мавлоно ҳаёти ва ижоди

хусусидаги асарлари тўғрисида фикр юритилганда Эронда Бадиуззамон Фурўзонфар ва доктор Абдулхусайн Зарринқўб каби олимлар, Туркияда Абдулбоқий Гўлпинарли каби донишмандларнинг асарларини эслатиб ўтиш лозим.

Мавлавий ҳаёти атрофидаги тадқиқотлардан ташқари, асарларининг шарҳи, тасҳиҳ ва таржималари, шунингдек, унинг адабий мероси хусусидаги мақолалар ҳам муҳим ўрин тутди. Шарқу Ғарбда, ўтмишдан бугунгача давом этиб келатган бу тадқиқотлар кейинги асрларда ҳам Мавлавийнинг шуҳрат қуёши ҳеч қачон ботмаганидан далолат беради.

Қамарий 1000 ва 1001 йиллари Шамъий ва Сарварий ёзган шарҳлар Мавлавий яшаб-ижод қилган Туркияда биринчи шарҳлар ҳисобланади. Қамарий 1150 йили Сулаймон Наҳифий «Маснавий»ни ўз вазни билан туркий назмга ўгирди. Ун биринчи асрнинг ўрталарида Анқаравий энг буюк шарҳлардан бирини ёзди. Бу шарҳ кейинчалик форс тилига таржима қилинди. Гўлпинарли Мавлоно ҳаёти ва ижоди ҳақидаги китобдан ташқари Валад Эзад Будоқнинг «Маснавий»дан қилган таржимасини тасҳиҳ ва нашр этди ва Мавлавийнинг ғиноий (лирик) шеърларини «Девони Шамс»дан бугунги турк тилига ўгирди. «Мавлавия Мавлонодан сўнг» китоби ҳам мавлавия силсиласи ҳақидаги муътабар китоблардан бири ҳисобланади.

Ҳинд ярим ороли ва Покистонда ҳам Мавлавий асарларининг таржима ва шарҳи ҳамisha донишмандлар ва орифларнинг диққат марказида бўлган.

Қамарий ўн учинчи асрнинг бошларида Лакҳнавда «Маснавий»нинг энг машҳур шарҳи тасниф этилди. «Баҳр-ул-улум» лақаби билан донг чиқарган Абдулали исмли ориф бир шахс томонидан ёзилган бу шарҳ тез орада овруपालик олимларнинг эътиборини ўзига қаратди. 1392 (ҳижрий) йили Синднинг Ҳайдаробод шаҳрида Ашраф-ал-улум «Маснавий»нинг тўла матнини ҳинд тилига таржима қилди. 1241 йили Мунши Али «Маснавий»ни урду тилига таржима қилиб, «Боғи Эрам» номи билан чоп эттирган эди. 1362 йили Юсуф Алишоҳ Чиштиий ҳам «Маснавий»ни ўз вазнида урду тилига таржима қилиб, «Пироҳани Юсуфий» (Юсуф кўйлаги) деб номлади. Буюк ҳинд олими Мавлоно Шиблий Нуъмоний (вафоти қамарий 1326 йили) Мавлавий ҳаёти

ва унинг баъзи бир қарашларини янги назариялар билан таққослаб берган ҳолда «Савонеҳи Мавлонои Рум» номли китоб ёзди.

Такомил назарияси ва бу назариянинг Мавлоно шеъриятидаги ўрни билан тугайдиган бу китоб машҳур шоир ва файласуф Иқбол дунёқарашининг шаклланишига катта таъсир кўрсатади. Иқбол Мавлавий мухлисларидан эди, унинг асарларидан кўп нарсаларни олди. У форс тилида битган «Асрори худи» (Ўзлик асрори) ва урду тилида ёзган «Жабраил қаноти» номли маснавийларида Мавлавийни ўзига пир, йўл кўрсатувчи Хизр деб тавсифлайди.

Халифа Абдулҳакимнинг инглиз ва урду тилларида ёзган асарлари ҳам Мавлавийга оид муҳим тадқиқотлар ҳисобланади.

Ўн учинчи (милодий ўн тўққизинчи) асрнинг ўрталарида ислом мамлакатларидан ташқарида ҳам Мавлавий асарларини тадқиқ этиш ва таржима қилиш бошланди.

Жозеф Фон Ҳаммер Бургстал «Маснавий»дан танланган қисмларни олмон тилига ўтириб, шарқшуносликка оид илк журнал — «Шарқ дурдоналари»да чоп эттирди ва Мавлавийни Ғарбга таништирди. «Девони Шамс»нинг Ғарб оламига етказган таъсирини ҳам эслатиб ўтиш лозим. Фон Ҳаммер форс адабиёти тарихи соҳасида биринчи мукаммал асар — «Эрон адабиёти тарихи»ни яратиб, унда Мавлоно ҳақида муфассал сўз юритди.

Фредриш Рукерт Мавлавий ғоялари ва машрабини яққол кўрсатиб берадиган қирқта ғазални таржима қилиб, «Ғазалиёт» номи билан чоп эттирди. Мавлавийнинг сараланган, юксак бадий маҳорат билан битган ғазалларидан таркиб топган бу китоб олмониялик китобхонлар орасида катта шуҳрат қозонди. Гегел ҳам шу таржима орқали Мавлавий, ёхуд унинг таъбири билан айтганда, «Олий Румий» билан танишди. Кейинчалик шарқшунос олимлар, Гегелнинг диалектика хусусидаги назарияси ва Мавлавий қарашларини таққослаб, улар орасидаги умумий ўхшашликларни эътироф этишди. Мавлавий Гегелдан сўнг файласуфлар, ёзувчилар, дин ва адабиёт тарихи мутахассисларининг эътиборини ўзига қаратди. Мавлавий ғазалларига бўлган қизиқиш, агарчи у тор доирада — Рукерт таржималари ва ҳозирги

даврдa Никелсон томонидан нашрга тайёрланган «Девони Шамс» орқали бўлса-да, жуда катта эди.

Ҳарҳолда, аста-секин бутун Ғарб оламининг тадқиқотчилари Мавлавий ижоди билан қизиқиб қолдилар. Герман Эте Мавлавийни Шарқнинг энг буюк ориф шоири ва бутун дунёда ваҳдат-ул-вужуд фалсафаси бўйича энг буюк шоир деб эълон қилди.

Инглиз олимлари Жеймс Родҳоуз ва Н.Винфелд «Маснавий»нинг баъзи қисмларини таржима қилиб, Мавлавийни таништиришда ўз ҳиссаларини қўшдилар. Ғарбнинг энг буюк мавлавийшунос олими Никелсон «Девони Шамс»дан тайёрлаган кичик сайланмасини 1898 йили нашр эттирди. Бу нашр Мавлавийнинг лирик шеърларини оврупаликларга таништиришда ҳалигача энг муҳим ва фойдали китоблардан саналади.

Бундан сўнг Никелсон бутун умрини «Маснавий»ни тасҳиҳлаш, таржима қилиш ва шарҳлашга бағишлади. Унинг бу борадаги илмий нашрлари ва аниқ, тартибли равишда ёзган шарҳлари ҳанузгача «Маснавий»нинг энг яхши ва ишончли тасҳиҳу шарҳларидан ҳисобланади.

Никелсондан сўнг Арберри ҳам Мавлавий шеърларини бир неча китоб ва тўпламларда нашр эттирди, «Фиҳи мо фиҳи»ни («Ичиндаги ичиндадир») таржима қилди. Клемен Хуар Афлокийнинг «Маноқиб-ул-орифин» асарини франсуз тилига ўғирди (1918-1922). Массинон ўзининг «Ҳаллож» номли китобида турли муносабатлар билан Мавлавий ҳақида ҳам фикр-мулоҳазалар билдирди.

Рукерт ва Ҳаммернинг Олмонияда бошлаган ишлари бугунги кунда ҳам давом эттириляпти.

Ҳелмут Риттернинг Никелсон таҳрири остида нашр этилган «Маснавий» асосида амалга оширган тадқиқот ишлари Мавлавий шеърятини тушунишда катта ёрдам беради.

Шарқшунослар Мавлавий асарларини таржима ва шарҳ қилиш билан бирга, унинг баъзи бир қарашларини ёритиб берадиган мақолалар ёзиб, Мавлавий шеърятининг тили, услуби ва вазн каби масалаларни тадқиқ этишга ҳам уриниб кўрганлар. Жумладан, Шидаднинг «Ислом таълимотида Комил Инсон масаласи» каби мақоласи шундай тадқиқот-

лар сирасига киради. Бу мақолада Мавлавийнинг ошиқона шеърларидаги «Соқий» хусусида мулоҳаза юритилади. Ж.Карситу Фербервагел «Наврўз ва рақс» номи адабий сайланмада Мавлавий асарларини келтириб, шу билан бирга, уларга ажойиб бир шарҳ ҳам бериб ўтади. Анна Мария Шиммелнинг «Шамс шавкати» номи китобида Мавлавий газаллари таҳлил ва тадқиқ этилади. Диққатга сазовор бўлган бу китоб Эронда чоп этилган.

Бир неча йил олдин Амриқода инглиз тилига таржима қилинган «Маснавий»нинг сайланма матни 250 000 нусхада чоп этилди. Бу китоб сўнгги йилларда катта ададда нашр этилган ва жуда тез сотувга чиққан китоб эди. Шунингдек, «Девони Шамс»дан киритилган сайланма газаллар китоб қийматини ошириб, уни Амриқодаги бозори чаққон китобга айлантириб қўйди.

Тил муштараклиги нуқтаи назаридан эронлик донишмандлар учун Мавлавийни тушуниш ва англаш мушкул бўлмагани боис, унинг ҳаёти, ижоди ҳақида ҳаммадан кўра кўпроқ тадқиқот ишларини амалга оширганларини табиий ҳол деб тушуниш лозим. Мавлавий ҳаёти ва унинг асарларига ёзилган шарҳлар хусусида, умуман бу мавзуда энг кўп ишлаган эронлик тадқиқотчи олимлар ҳақида гап кетганида, Бадиъуззамон Фурузонфар, Абдулхусайн Зарринқуб, Али Даштий, Жалол Ҳумоий, Шафий Кадканий, Истеъломий, Абдулкарим Суруш ва бошқа ўнлаб машҳур олимларни эслатиб ўтиш лозим бўлади.

Тақий ПУРНОМДОРИЁН,
*филология фанлари доктори,
Техрон университети профессори*

МУНДАРИЖА

Маънавият денгизи.....	5
Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм.....	15
Дебоча.....	18
Подшоҳ бир канизакка ошиқ бўлиб, уни сотиб олгани ҳикояти.....	21
Подшо табибларнинг ожизлигини кўриб, Аллоҳ даргоҳига юз бургани ва тушида авлиё билан учрашгани ҳикояти.....	22
Худованди валий ут-тавфиқдин ҳамиша тавфиқ ва адаб риояти сўралгани ҳамда беадабликнинг касофатию зарарлари баёни.....	24
Подшоҳнинг валий ила мулоқоти, зеро, у тушида шундоқ бир мулоқот этиш башоратини олган эди.....	26
Подшоҳ табибни беморни кўрсин учун унинг ёнига бошлаб боргани.....	27
Канизак дардини аниқлаш учун ҳақимнинг подшоҳдан уларни холи қўйишни сўрагани.....	30
Ҳақимнинг бемор дардини топиб, подшоҳ ҳузурига етиб, унга арз қилгани.....	33
Шоҳнинг заргарни олиб келиш учун Самарқандга элчилар юборгани.....	34
Заргарнинг заҳар бериб ўлдирилиши ҳавойи нафс ёхуд ёмон бир ниятнинг натижаси бўлмай, балки ишорати илоҳий эканлиги баёни.....	37

Баққол ва унинг тўтиси ҳақида ривоят.....	39
Жуҳудлар подшоҳининг таассубга берилиб, насронийларни ўлдиргани.....	45
Вазирнинг подшоҳга макр ўргатгани баёни	47
Вазирнинг насронийларга макру ҳийласи.....	48
Насронийларнинг вазир макру ҳийласига учиши баёни.....	49
Насронийларнинг вазирга бўйин эгишлари.....	50
Халифа Лайлини кўргани ҳикояти.....	53
Вазирнинг ҳасад қилиши баёни.....	56
Насоро ҳозиқларининг вазир макру ҳийласини пайқаб қолишлари.....	56
Подшоҳнинг вазирга махфий мактуб йўллаши.....	57
Насронийларнинг ўн икки қавми баёни.....	58
Вазирнинг Инжил ҳукмларини сохталаштириши.....	58
Ихтилоф йўл ҳақиқати устида бўлмай, балки қайси йўлдан бориш хусусида эканлиги баёни.....	61
Вазирнинг ўз макридан зиён топиши баёни.....	63
Вазирнинг қавмларни йўлдан адаштириш учун янги макру ҳийлага ўтиши.....	65
Вазирнинг муридлар илтижосини рад этиши.....	67

Муридларнинг, хилватдан чиқ, деб ялиниб ёлворишлари.....	68
Вазирнинг, хилватдан чиқмайман, деб жавоб бергани.....	69
Муридларнинг вазирга эътироз этишлари.....	69
Вазирнинг, хилватни тарк этмайман, деб муридларни ноумид қилиши.....	73
Вазирнинг ҳар амирни айру-айру чақириб, ўзига валиаҳд тайин этгани.....	74
Вазирнинг хилватда ўзини-ўзи ўлдириши.....	75
Исо алайҳиссалом умматларининг умаролардин, орангизда валиаҳд ким, деб сўрагани.....	76
Умаронинг валиаҳдликни талашиб, ўзаро жанг қилишлари.....	78
Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Инжилда улугланиши.....	81
Исо динини йўқотмоқчи бўлган бошқа бир жуҳуд подшоҳининг ҳикояти.....	82
Жуҳуд подшоҳининг бир ўт ёқиб, унинг қаршисида бир бут тиклагани, ким ана шу бутга сажда қилса, оловга ташланмайди, деб айтгани.....	84
Бир боланинг оловга кириб, сўз айтгани ва халқни оловга киришга даъват этгани.....	85
Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам номини беписанд айтган кишининг ғзи қийшайгани.....	88

Жуҳудлар подшоҳининг оловни койиб, қаҳрли сўзлар айтгани.....	89
Жуҳуд подшоҳининг ўз аъёнлари насиҳатини масхаралаб, инкор этгани, қабул этмагани баёни.....	93
Ов ҳайвонларининг Тангрига таваккул этиб, саъй-ҳаракат (жаҳду жадал)ни тўхтатдик, деганлари.....	96
Арслоннинг ҳайвонларга жавоб бериб, жаҳду жадалнинг фойдаси ҳақида сўйлагани.....	96
Ҳайвонларнинг таваккални жаҳду жадалдан устун қўйганлари баёни.....	97
Арслоннинг жаҳду жадални таваккал ва таслимдан устун қўйганлиги баёни.....	97
Ҳайвонларнинг яна таваккални жаҳду жадалдан устун қўйишлари.....	97
Арслоннинг жаҳду жадални таваккалдан устун қўйиши.....	99
Ов ҳайвонларининг яна таваккални жаҳду жадалдан устун қўйишлари.....	100
Бир кишининг Азроилнинг назарига дуч келиб, ундан қочгани. Сулаймон саройига бориб, унга арз этгани. Таваккалнинг жаҳду жадалдан устунлиги, жаҳди жадалдан оз фойда келиши баёни.....	101
Арслоннинг жаҳду жадални таваккалдан устун қўйгани ва жаҳду жадалнинг фойдаларини баён этгани.....	1.02

Жаҳду жадалнинг таваккалдан муқаррар устун келиши.....	104
Ов ҳайвонларининг Товушқонни, Шер олдига тезроқ бор, деб қисташлари.....	105
Товушқоннинг уларга жавоби.....	105
Ҳайвонларнинг Товушқонга эътироз этишлари.....	106
Товушқоннинг уларга жавоби.....	106
Товушқоннинг билими, билимнинг фазилату фойдалари хусусида.....	108
Ҳайвонларнинг Товушқондан, сирру андишангни ошкор эт, деб сўрашлари.....	109
Товушқоннинг ўз сир-асрорини улардан яширгани.....	109
Товушқон макри қиссаси.....	110
Бир ҳақир пашшанинг тушунчаси баёнида.....	113
Товушқоннинг кечикаётганига аччиқланиб, Арслоннинг ўкириши.....	114
Товушқоннинг ҳийласи.....	115
Товушқоннинг Арслон ҳузурига келгани.....	119
Товушқоннинг узр айтгани.....	119
Арслоннинг Товушқон сўзига жавоб бергани ва йўлга равона бўлгани.....	120
Худхуд ва Сулаймон алайҳиссалом қиссаси, қазо етганида кўзларнинг кўрмас бўлиб қолиши баёнида.....	123

Зогнинг Худхудга таъна этгани.....	125
Худхуднинг Зоғ таънасига жавоби.....	125
Одам алайҳиссалом қиссаси. Қазо унинг назарини муруоти сариҳи наҳйдан боғлагач, таъвилни тарк этгани.....	126
Қудуққа яқинлашганда Товушқон ўзини орқага тортгани.....	129
Арслон Товушқоннинг ўзини орқага тортиш сабабини сўрагани.....	132
Арслоннинг қудуққа кўз солиб, сувда ўзи ва Товушқон аксини кўргани.....	132
Товушқоннинг, Арслон чоғга тушди, деб ҳайвонларга хушхабар етказгани.....	135
Ов ҳайвонларининг Товушқонни ўртага олиб, унга ҳамду сано айтганлари.....	137
Товушқоннинг ҳайвонларга: “Бу билан хурсанд бўлманглар”, деб панд-насиҳат қилгани.....	138
“Рожаъно мин-ал-жиҳодил-асғари илал жиҳодил-акбари” тафсири.....	138
Рум элчисининг амир ал-муъминин Умар розийаллоҳу анҳу ҳузурига келиб, унинг кароматини кўргани.....	140
Рум элчисининг амир ал-муъминин Умар розийаллоҳу анҳуни дарахт остида ухлаб ётган ҳолда кўргани.....	142
Рум элчисининг амир ал-муъминин розийаллоҳу анҳуга салом бергани.....	143

Рум элчисининг амир ал-муъминин розийаллоҳу анҳудан савол сўрагани.....	145
Одамнинг “Раббимиз, биз, ўзимизга зулм этдик”, дея гуноҳини бўйнига олгани ва Иблиснинг “Сен ўзинг мени йўлдан оздирдинг” дея гуноҳини Тангрига тўнкагани	148
“Ва ҳува маъақум айнамо кунтум” оятининг тафсири.....	150
Рум элчисининг Ҳазрати Умар розийаллоҳу анҳудан жонларнинг жисм балчиғига ботиши сабабини сўрагани.....	151
“Ким Оллоҳ ила ўтириб-туришни истаса, у тасаввуф аҳли ила ўтириб-турсин” сўзининг маъноси.....	152
Бир савдогар тўтисининг ўз хўжаси орқали Ҳиндистон тўтиларига салом йўлагани.....	154
Илоҳий тўтиқушларнинг қанотлари.....	156
Савдогарнинг Ҳиндистонга етиб, бир биёбонда тўтиларга дуч келгани ва уларга ўз тўтисининг саломини айтгани.....	157
Фаридиддин Аттор қоддасаллоҳу руҳаҳу сўзининг тафсири.....	159
Сеҳргарларнинг Мусо алайҳиссаломдан, асони олдин сен ташлайсанми ёки бизми, деб сўраганлари.....	160
Савдогарнинг ўз тўтисига Ҳиндистон тўтилари билан қандай кўришганини сўйлагани.....	163

Савдогарнинг ҳикоясини эшитган тўтининг қафасда жон бергани ва буни кўрган савдогарнинг йиғлаб, фарёд чеккани.....	166
Ҳақим сўзининг тафсири.....	172
Шунингдек, Ҳазрати Пайгамбар алайҳиссаломнинг “Саъд кўп ғайратлидир, мен эсам Саъддан ғайратлироқман... Оллоҳ таоло эса мендан ҳам ғайратли, ғайрати туфайли у кўринган ва кўринмаган барча ёмонликларни ҳаром этди...” ҳадиси шарифи шарҳида.....	173
Хўжа савдогар ҳикоясига қайтиш.....	177
Хўжа савдогар ўлган тўтини қафасдан олиб, ташқарига отгани ва тўтининг парвоз этгани.....	178
Тўтининг Хўжа билан хайрлашиб, учиб кетгани.....	180
Халқнинг улуғлаши ва кўзга намоён бўлишнинг зарарлари баёнида.....	180
“Машаоллоҳа кана” сўзининг тафсири.....	182
Ҳазрати Умар розийаллоҳу анҳу замонида бенаволик чекиб, қабристонда чанг чалган Пири Чангий достони.....	185
“Замонангизда Раббингизнинг нафаслари уфуради. Ҳушингизни йиғинг-да, ўша эпкинларни истанг” ҳадиси баёнида.....	189
Ҳазрати Ойиша розийаллоҳу анҳонинг Мустафо алайҳиссаломдан: “Бугун ёмғир ёғди, қабристонга борувдингиз, нега кийимларингиз ҳўл бўлмапти?” деб сўрагани	194
Ҳазрати Ҳақим розийаллоҳу анҳу байтининг тафсири.....	196

“Баҳор елини ганимат билинг...” ҳадиси баёнида.....197

Сиддиқа розийаллоҳу анҳонинг
Мустафо алайҳиссаломдан, бугунги ёмғирнинг
сири нимадир, деб сўргани.....199

Пири Чангий қиссасининг давоми ва
унинг қандай қилиб нажот топгани.....200

Умар розийаллоҳу анҳу уйқуда экан, тушида
ҳотифнинг унга: “Байтулмолдин бир неча тилла
олиб, қабристонда ётган кишига элтиб бер”,
деб буюргани.....203

Жамоат “Ваъз айтар чоғида биз рўйи
муборакни кўролмаимиз” дегач, Пайғамбар
соллаллоҳу алайҳи ва салламга минбар ясашгани,
шундан сўнг Ҳаннона исми устуннинг нола
чеккани. Унинг ноласини Расулуллоҳ билан
саҳобалари эшитгани, Мустафо соллаллоҳу
алайҳи ва салламнинг устунга саволлар бериб,
жавоблар олгани.....204

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам
муъжизасининг изҳори. Абу Жаҳл алайҳилаъна
қўлида тош парчаларининг тилга кириб,
Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи
васаллам пайғамбарлигига гувоҳлик бергани.....208

Мутриби Чангий қиссасининг охири.
Амир ал-муъминин Умар розийаллоҳу
анҳунинг ғойибдан овоз эшитгани унга
хабар қилгани.....208

Умар розийаллоҳу анҳунинг мутриб назарини
борлиқ бўлмиш йиғи мақомидин истиғроқ
мақомига бургани.....212

Икки фаришта дуосининг тафсири.

Хар куни бозор бошида икки фаришта:
“Оллоҳим, йўқсулларга берганларнинг ҳар
бирига, уларнинг берганларига яраша, сен ҳам
бер. Бермаганларнинг молига барҳам бер!” деб
нидо чекади. Хайри худойи қилганлар кибру ҳаво
йўлида исроф этувчилар эмас, балки Худо йўлида
жиҳод этувчилардир.....214

Ўз замонасида саховату карам бобида Ҳотами
Тойийдан ҳам ўзган беназир халифа қиссаси.....216

Бир аъробий дарвеш қиссаси, йўқчилик,
бенаволик туфайли хотинининг у билан можароси.....217

Муҳтож муридларнинг маккор, товламачиларни
Ҳаққа етишган улуғ шайх деб билишлари,
нақлни нақдинадан, сохта гулни табиий чечакдан
фарқ этолмасликлари.....218

Ул ҳақдаким, баъзан мурид сохта шайхга
астойдил эътиқод боғлар ва шу эътиқоди туфайли
шундай даражага етарки, шайх уни тушида
ҳам кўрмамиш, сув ва ўт шайхга зиён этар, аммо
муридга зиён этолмас, лекин бундайлар
жуда оз.....220

Аъробий дарвеш хотинини сабрга ундагани,
сабр ва фақрнинг фазилатлари ҳақида сўйлагани.....220

Хотиннинг, гапни ҳаддидан оширма,
“Қўлингдан келмайдиган ишни сўзлама” деган
ҳикматни эсла, айтганларинг рост, аммо бу
сенинг таваккул мақомингга мувофиқ эмас,
ўз мақомингдан ошириб сўз айтиш сенга зиён
елтиргай ва Тангри ғазабига сабаб бўлгай,
деб эрига насиҳат этгани.....223

Эрнинг, фақирларга паст назар ила боқма,
фақирларга таъна тошини отма, деб хотинга

насиҳат этгани.....225

Ул ҳақдаким, ҳар кимнинг ҳаракати унинг эгаллаб турган ўрнига боғлиқ. Ва ҳар кимса ҳар нарсани ўз вужуди доирасида туриб кўрар. Мовий Това Куюшни мовий кўрсатур, қизил това — қизил. Това ранглардин қутулгач, оқ тусга киргай. У барча товалардан ҳаққонийроқдир ва шу сабабли имом саналгай.....227

Хотиннинг мурасага келиб, айтганлари учун эрига тавба-тазарру этгани.....230

“Иннаҳунна яғлибнал ʼоқила ва яғлибуҳуннал жоҳилу” хабари баёнида.....233

Эрнинг хотин ўтинчини маишат талаби деб қабул этгани ва хотун эътирозини Ҳақнинг ишорати деб билгани.....234

Мусо ва Фиръавн ҳар иккиси ҳам заҳру тарёқ, зулмату нур янглиғ Тангри иродаси ила юргани, Фиръавннинг хилватга кириб, мени беномус этмагайсен, деб дод-фарёд чеккани ҳақида.....235

“Хасирад-дунё вал охира” деб ҳукм этилган кишиларнинг маҳрумиятлари сабаби.....238

Ҳазрат Солиҳ пайғамбар ва унинг туясини ҳақиру ожиз кўришгани ҳақида. Зеро, Ҳақ бирор лашкарни ҳалок этишни хоҳласа, унинг кўзига душманни ожиз кўрсатгай. Дейилмишким “Оллоҳ тақдир этган ишнинг бўлиши учун уларнинг кўзларига сизни оз кўрсатур”.....240

“Икки денгиз туташдир... Фақат ораларида бир чизиқ бор, бир-бирлари билан қўшилиб қоришмайдилар” оятининг маъноси.....245

- Ул ҳақдаким, валий этганни мурид густоҳлик ила
эتماгай, зеро ҳолва табибга зиён эмас, аммо
беморга зиён етказур. Бўйлаким, совуқ ва қор
пишиб етилган узумга зиён айламас, ғўрага зиён
айлар, чунки ул ҳали йўлдадир, ҳали “Оллоҳ
сенинг кечмиш гуноҳларингни ҳам,
келажак гуноҳларингни ҳам маъзур тутгай”
деган мақомга етмамиш.....249
- Эр-хотин можаросининг охири.....250
- Арабнинг ўз дилбари ўтинчини жону дил ила
қабул этгани ва бу ҳийла ёхуд имтиҳон эмас,
деб онт ичгани.....252
- Хотиннинг эрига ризқ талаби йўлини ўргатгани
ва эрининг қабул этгани.....256
- Арабнинг саҳро орқали Боғдодга юргани, у
ерда ҳам сув танқис деб ўйлаб, бир кўза ёмғир
сувини амир ал-муъмининга ҳадя элтгани.....257
- Хотиннинг кўзани наमतга ўраб тиккани ва
арабларнинг одатига кўра унга муҳр ургани.....259
- Ул ҳақдаким, гадо карам ва карим ошиғидир,
каримнинг карами эса гадо ошиғи. Агар гадо
сабри бўлса, карим унинг эшигига келгай,
аммо гадонинг сабри унинг камолидир,
каримнинг сабри — унинг нуқсони.....261
- Икки дарвеш орасидаги фарқим, бири Худога
дарвешу Худога ташна, бошқаси Худодан
маҳруму ўзгаларга ташна262
- Халифанинг мулозиму эшикбонлари бадавийни
ҳурмат билан қаршилаб, унинг ҳадясини
қабул этишгани.....264

- Ул ҳақдаким, дунёга ошиқ бўлган киши
қуёш нури тушиб турган деворга ошиқ бўлган
кимсага ўшар. Ушал нур девордан эмас,
тўртинчи фалакда жойлашган қуёшдан эканини
англашга у интилмас. Қуёш нури қуёш ила
қовушаркан, ул маҳрум қолур. “Абадан ва
ҳийла байнаҳум ва байна ма йаштахуна”266
- Арабларнинг “Ётсанг, ҳурилиқо билан ёт, отсанг,
дуругавҳар от” мақоли хусусида.....267
- Арабнинг олиб келган ҳадясини, яъни, сув
тула қўзани халифа мулозимларига топширгани.....268
- Наҳвий ва кемачи ҳикояти.....269
- Халифанинг ҳадяни қабул этгани, ул ҳадя
ва ул кўзага эҳтиёжи бўлмаса-да, арабга
инъом-эҳсон берилсин, деб буюргани.....271
- Пирнинг сифатлари ва унга итоат баёнида.....278
- Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг
Ҳазрати Али каррамаллоҳу ваҷҳаҳуға:
“Ҳар кимса Ҳаққа бир айрича қуллик-ла
яқинлашишни истар, сен ҳам истар эсанг, оқил ва
хос бандалар суҳбатини излагил, токи
ҳаммадан пешқадам бўлгайсен”, деб васият этгани.....280
- Қазвинийнинг ўз елкасига шер сувратини
солдиргани ва игна захмига чидаёлмай,
қилган ишига пушаймон бўлгани.....282
- Бўри билан Тулкининг Арслон паноҳида
овга чиқишгани.....284
- Арслон Бўрини имтиҳон этгани.....287
- Ул ҳақдаким, биров дўст эшигини қоқди,

ичкаридан “Ким?” деб сўради. Деди: “Мен”. Деди: “Сендайларга эшик очмайман, зеро, дўстларимдан бирортасининг “Мен” бўлганини билмайман”	288
Тавҳид сифати	290
Арслоннинг ўлжаларни бўлишда одобсизлик қилгани учун Бўрига жазо бергани.....	292
Нуҳ алайҳиссаломнинг қавмга: “Эй залолатга ботганлар, мен ила тортишманглар, мен ила тортишсангиз, Парвардигор ила тортишган бўлурсиз”, деб таҳдид этгани.....	294
Подшоҳлар кўрар кўзлар равшан бўлсин учун ориф сўфийларни ўзларига ўтру ўтқизишгани.....	296
Юсуф алайҳиссалом ҳузурига меҳмон келгани ва Юсуф алайҳиссаломнинг ундан тухфаю армуғон талаб этгани.....	297
Меҳмон Юсуф алайҳиссаломга: “Армуғон этиб ойина келтирдим, ҳар гал унга боқиб, чиройли чеҳрангни кўргайсен, мени ёд этгайсен”, дегани....	300
Ваҳий котибининг, ваҳий шуъласи менга урди, деб ваҳийни Пайгамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан олдин ўқигани ва, менга ҳам ваҳий келур, деб муртад бўлгани.....	303
Балъами Боурнинг, Мусо ва унинг қавмларини бу шаҳардан бемурод қайтар, деб дуо этгани ва дуоси мустажоб бўлгани.....	309
Ҳорут ва Морутнинг ўз мусаффоликларига ишонганлари, дунё аҳлига раҳнамолик истаб, фитнага дучор бўлишлари.....	311

Ҳорут ва Морут қиссасининг давоми, уларнинг дунёда ва Бобул чоҳида азоб-уқубат чекишгани....	313
Кар кишининг касал қўшнисидан аҳвол сўрагани.....	315
Нассга биринчи бўлиб қиёсга ёпишган кимса Иблис эди.....	318
Киши ўзи ҳоли ва сарҳушлигини жоҳиллардан пинҳон тутмоғи лозимлиги хусусида.....	320
Наққошлик ва суврат солиш бобида румийлар ва чинийлар мусобақаси.....	324
Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: “Нечуксен, қалай ётиб турдинг?” деб берган саволига Зайднинг: “Иймон или уйғондим, ё Расулаллоҳ”, деб жавоб бергани.....	326
Биз терган меваларни еб қўйди, деб қўллар билан хизматкорларнинг Луқмонга туҳмат этишгани	334
Зайд қиссасининг давоми, унинг Расулаллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга жавоби.....	336
Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайдга, бу сирни бошқа ошкор этма, буйруққа амал қил, дегани.....	340
Зайд ҳикоясига қайтиш.....	34
1	
Умар розийаллоҳу анҳу замонида шаҳарга ўт тушгани.....	344
Душмани амир ал-муъминин Али каррамаллоҳу важҳаҳунинг юзига тупургани ва Али қўлидаги қилични ерга ташлагани.....	346
Ул кофирнинг Али каррамаллоҳу важҳаҳудан:	

- “Негамендан устун келиб, шамширингни ерга ташладинг”, деб савол сўргани.....350
- Амир ал-муъмининнинг шамширни ташлаш сабабини айтгани.....352
- Пайгамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг Али каррамаллоху важҳахунинг рикобдори қулоғига: “Али сенинг қўлингдин ўлур”, деб хабар бергани.....357
- Одам алайҳиссаломнинг шайтони лаин залолатини кўриб, унинг ҳолига ажаблангани.....361
- Амир ал-муъминин Али каррамаллоху важҳаху ҳикоясига қайтиш.....364
- Амир ал-муъминин Али каррамаллоху важҳаху рикобдорининг: “Эй Али, Худо ҳаққи, мени ўлдир ва мени бул фалокатдин қутқар”, деб ёлворгани.....365
- Мустафо соллаллоху алайҳи васалламнинг Маккани ва Маккадан бошқа ерларни олиш истаги дунё салтанатининг севиши туфайли эмас, Оллоҳнинг амри эди. Зотан Оллоҳнинг ўзи дунё лошдир, деб амрэтмишди.....366
- Амир ал-муъминин Али каррамаллоху важҳахунинг ўз рақибига: “Сен менинг юзимга тупурдинг, жаҳлим чиқиб, ҳаракатдан тўхтадим. Сени ўлдиришимга мана шу монe бўлди”, дегани.....369
- “Маснавий”ни дунё ўқиб ўрганмоқда.....372